(IV Bl.) page 1–210, 211–337 (338 blank)
339–378, 379–408, 409–492 (IV Bl.

1. Zie het aangetekende op Matt. H. 4. vs. 1 —

H. 4.

2 copies only : UBA and Ritselburg
Front. + 8 plates by J Harrewyn

– p. 108
– p. 142

23

VENUS
Belegert en Ontset.
Oft Verhandelinge van de
POKKEN,
En des Selfs
TOEVALLEN.

T'AMSTERDAM
Gedrukt, by Timotheus ten Hoorn, *Boekverkoper, inde Nes naast de Brakke Grond. 1686.*

VENUS
Belegert en Ontſet.

Zynde een verhandelinge van de

POKKEN,

en des ſelfs

TOEVALLEN,

Van Druipers, Chankers, Klap-ooren, Spaanſe Kragen, Sand-klooten, Cordeé uitwaſſchen, enz.

Met een zekere en grondige genezinge.

Steunende op de Carteſiaanſe Philoſophie, en het ſondigende ſuur en ſout.

Door

STEPH. BLANKAART.

Ph. en M. D. Practizerende tot Amſterdam.

Item

Een nauwkeurige beſchryvinge der

POKKEN.

door de Heeren

SYLVIUS, SYDENHAM, WIERUS en EVERAARTS.

t'AMSTERDAM,

By TIMOTHEUS ten HOORN, Boekverkoper in de Nes, in 't Sinnebeeld. 1696.

Aan den feer

Vermaarden en wel Ervaren

HEEL-MEESTER

FRANCOIS WILLAART,

Chirurgyn, tot Amfterdam.

ERVAREN MAN,

DE konſt der Medicij-nen van ſoo veel def-tige Mannen van eeuw tot eeuw doorploegt en doorſogt, heeft onſe later tijd nog niet konnen voldoen, veel min verſadigen, daarom zijnder verſcheide aan het ſoeken en vroeten gegaan, en ſekerlijk haren arbeid is niet te vergeefs ge-

weest : want de naarstigheid desser Mannen heeft in een Jaar meer ontdekt, als men in hondert Jaren pleeg uit te vinden.

Dewijl wy, *Neerstige Man*, naast eenige tijd te samen Practiserende en over verscheide gewigtigheden, de Genees- en Heel-konst rakende, reden wisselden, is van het minste niet geweest, 't gunt de *Pokken en des selfs na-sleep*, aangaat.

Soo heb ik in mijn gedagten menigmaals laten gaan, om dese saak wat nauwer te bepluisen, dan ymand voor my oit gedaan heeft; en sekerlijk doe ik mijn Pen op het Papier stelden, heeft my de lust soo bevangen, dat ik daar een gansch Tractaat van schreef, 't welke wy uw nauwkeurig Oog komen niet alleen voor te stellen,

maar

aar ſelfs op te offeren en toe te igenen : neemt dit dan aan met odanigen genegentheid als het J werd voor gedragen, U alle oorſpoed in Practijk toewenchende, op dat door de menigildige beſchouwingen van zieen dekonſt des te volmaakter verde.

Vaar wel *Ervaren Man*, verlyvende altijd uw verpligten Vriend:

S. BLANKAART.
P. en M. D.

VOOR-

VOOR-REDEN
tot den
LEZER.

DIt is de derde reis, Waarde Lezer, d
ik dit Boek in 't Nederduits uitgee
zijnde verſcheide reiſen in 't Hoog
duits, Frans, en Engels vertaalt en overgeſe
Ik hebbe het dan wederom op nieuws overſie
en verbetert. En om niemand mijne ſchrift
alleen voor het ware op te dringen, heb ik ve
ſcheide andere Schrijvers, die voor my gewee
zyn, daar agter by gevoegt; op dat den beſche
den Lezer het onderſcheid ſie, wat tot nog to
op de beſte grondſlag gebouwd zy. Myn oog
merk is het niet geweeſt om een naam te ma
ken, maar om door de Carteſiaanſe redene
ringen, en d'ervaring van de Chymie te too
nen, dat tot nog toe niemand den regten gron
getroffen heeft: en dat door geen zekerde
geneesmiddelen de ziekte, met des ſelfs naa
ſleep konnen geneſen werden: het welke vee
le wel gepoogt hebben te doen, maar haa
gebouw op een Moeras geveſt zijnde, is ver
dronken, verſmoort, verdwenen.

Leeſt dan dit Werk door en door, waard
Leſer, en doet daar uw voordeel mede, ver
blijvende te zyn, uwen dienſtwilligen

S. BLANKAART,
M. D.

Ver

VERHANDELINGE
Van de
POKKEN
En des zelſs
TOEVALLEN,
Met een grondige en zekere Geneſinge.
Steunende meeſt op de gronden van
CARTESIUS.

I. HOOFT-STUK.

Van den oorſprong deſer ziekte, en benaming.

I. ALhoewel veele verſchelen van den *Oorſprong* deſer ſiekte, ſoo komen ſy evenwel meeſt hier in over een, datſe maar ontrent de twee hondert Jaar in *Europa* is bekent geweeſt. Sy is van hun begin af tot hedendaags toe met de naam van de Spaanſe Pokken bekent geweeſt, en nog heden ten dagen mag men met regt wel leſen deſe vier Letteren, gelijkſe van ſommige qualijk geleſen werden, S.P.Q.R. *Spaanſe Pokken quellen Roomen*, ſijnde een verdrayinge van de woorden *Senatus*, *populuſque Romanus*,

200 Jaar bekend geweeſt.

Zijnde dese beduidinge hier uit voortgesprooten, om dat dese siekte soo gemeen werd: dog men segt dat de Fransen die van de Spanjaarts hebben overgeërft, wanneer in 't Jaar veertien hondert drie-en-tnegentig en vieren-tnegentig *Konink Karel de agste*, by *Napels* tegen *Alphonsus* ten velde trok.

II. De Fransen noemen se nu wederom *Morbus Hispanicus*, Spaanse ziekte, en de Spanjaarts *Morbus Gallicus*, Franse ziekte, en alsoo wyt het d'een den ander, niemand willende d'eerste voortbrenger deser siekte wesen. Andere noemense ook *Morbus Italicus*, Italiaanse ziekte.

III. *Fioravantus* is van gevoelen dat de Koks in de belegeringe van *Naples* onder haar Pasteyen dikwils mensche vleis gemengt hebben, en dat een dier sijn eigen soort van vleis niet kan eten, sonder schurft te werden, gelijk hy experimenten gedaan heeft in Verkens en Honden: maar ik mein niet dat dese ervaringe met de redenen over een komt: want indien een dier gesont is geweest, soo heeft het een *sal volatile* by sig, 't welk genut zijnde van een ander dier, 't selve geen schade kan by brengen: item souden ook alle medicamenten, die wy hier nu te berde sullen brengen, hier tegen spreken: en soo het al gebeurt is, dat sommige dieren, gelijk als Verkens, schurft en pokkig zijn geworden door het

het eten van Verken-vleis ſoo kan het gebeurt zijn dat zulken Verkens vleis niet geſond is geweeſt, want ik denk niet dat hy daar een geſond en gaaf Verken heeft om gekogt, en dan ſou het geenſins wonder zijn, dat ſoo een Verken ook ongeſond en by gevolg ſchurft, melaats en pokkig ſoude werden. 't Gebeurt ook wel dat ſommige honden door het vleis te eten, dat van andere dieren geſlagt is, ſchurft werden en loopende oogen krijgen. Item heb ik het vleis van katten en honden, dikwijls aan katten en honden voorgeworpen, die, na datſe daar dikwils van gegeten hadden, niets is weder varen. Ook moeſten de *anthropophagi* of menſche eters daar mede gequelt zijn, maar d'ervaring nog de reden leert ſulx niet.

Wederleg van *Fioravantus.*

IV. Sekeren *David Planis Campi* was van mening, dat wanneer de Spanjaarts van de Franſen omringt en belegert waren, ſy om ſulx te wreken, het bloed van eenige melaatſen, onder Wijn mengden; en dat de Franſen te drinken gaven. Dit is nog veel waarſchijnlijker, maar ik mein niet dat de Franſen van haar oogen, en tong zijn berooft geweeſt, die al te groote kenders van Wijn zijn, om een Wijn te ſien of te ſmaken, daar bloed onder was gemengt, en dat niet te merken. Alhoewel het geſag van *Andreas Cæſalpinus* ſulx ſchijnt te begunſtigen.

Wederleg van *D. Planis Campi.*

Weder-leg van *Fallopius.*

V. Onder anderen isser mede *Gabriel Fallopius*, die meint, dat de Spanjaarts de wateren souden vergiftigt hebben, en die wateren van de dorstige Fransen souden gedronken zijn. Maar dewijl ik geen vergift en ken; die sulke ziekten en toevallen souden veroorsaken, kan ik ook sulx nog niet toestaan.

't Gevoel van *Paracelsus.*

VI. Den Chimisten oven blaser *Theophrastus Paracelsus Bombastus* was van gevoelen dat dese ziekte van sekere melaatse hoer, in 't Jaar veertien hondert en agt en seventig voort-gekomen was, die eenige vuile geswellen in en aan de schaam-deelen tusschen de liessen had. Ik kan volkomentlijk wel toe stemmen dat'er soo een hoer is geweest, maar of dit de Pokken waren, waar van wy nu meinen te handelen, is niet seker. Ten *tweeden* ist ook niet seker of dese hoer dan al de eerste van die ziekte geweest is. Ten *derden* is de melaatsheit in veele deelen van dese ziekte verschelende.

VII. Andere meinen dat dese qualen eerst uit de West-Indies sijn gebragt, en datse aldaar souden, als een Land-ziekte, in swang zijn, gelijk als hier de scheurbuik, in Engeland de lenden-vang: in Polen, de Vlegt en diergelijke, maar *Ferdinandus Cortez* getuigt het tegendeel, want hy segt dat voor sijn komste (wijl hy overwinnaar van West-Indien

Dese ziekte is niet uit West-Indien gekomen.

was)

was) de Pokken aldaar gantſchelijck onbekend ſijn geweeſt: maar dat ſeker ſwart, ſlaaf van *Pamphilo de Navaez*, die uit Spanjen aldaar eerſt heeft gebragt, waar door ſtrakx honderden van wilden zijn beſmet geworden, en deſe ſlaaf hadde juiſt mede in 't beleg van *Napels* geweeſt, alwaar men meint dat deſe ziekte eerſt ontſtaan is. Ten anderen, indien het een Landziekte was, waarom werd die meerder door een byſlaap veroorſaakt, als anders, want Land-ziekten zijn algemeene ziekten, die juiſt geen luiden ſouden beſmetten door byſlapen of 't ommegang met diergelijke menſchen, maar die in deugden en alle eerbaarheit kuiſſelijk leefden, en by geen beſmette luiden quamen, deſe ſeg ik, ſouden ook moeten beſmet werden, dewijl ſy de algemeene logt ſoo wel inſwelgen, als andere, maar d'ervaering leert ons het tegendeel daar van.

VIII. Nog iſſer een volk, die de waereld met milioenen van leugens hebben vervult, herkomſtig uit Egypten Land, en de heele waereld door verſpreid, namentlijk de Sterrekijkers, die deſe quaal geen weinig ettelijke duiſent mylen uit den geſterrenden Hemel halen; maar hoe deſe luiden agter die Wetenſchap gekomen zijn, weet ik niet, of 'er eenige geeſten of kabouter-mannetjes het haar uit die geſterrenten hebben komen

Onnut der Sterrekijkers

 ſeg-

ſeggen en in 't oor luiſteren weet ik niet: altans de reden kan ſulx niet goet maken, want de diſtantie is te ver af gelegen, dat de geſterrenten eenige influentien op onſe lighamen ſouden hebben, wie heeftſe geſien, en hoe weten dat de Sterren, datſe juiſt die of die lighamen aan treffen, en niet alle in 't gemeen. D'uitvloeiſels van yder geſterrente, ſoo het duiſtere klooten zijn, gelijk de Aarde en haar ligt van de Sonne hebben, gaan niet verre buiten hare damp-kring, die te verre van de Aarde is om te konnen ſchaden: en ſoo deſe klooten al een enkel vuur waren, gelijk de Son, ſoo kon dat vuur ons weinig deeren, dewijl het al te flauw is, en eer een ſtilſtand doen veroorſaken dan een beweginge oft oorſaak zijn van deſe ziekte.

Helmontii gevoelen.

IX. Nog iſſer den ongehoorden *Helmontius*, welke meint dat ymand uit het leger met een Paard dat ſchurft was, en voor de honden liep ſig ſouden vergeten hebben, en alſoo de Pokken hebben gekregen. 't Welk mede al eenige waarſchijnelijkheit kan hebben: maar dewijl de toevallen deſer ziekte van die der Paarden vry veel verſcheelt, ſoo kan ſulx mede al niet weſen.

Is by oude al bekend geweeſt

X. Ik ben van gevoelen dat deſe ziekte al ouder is als men wel meint, maar onbekent is geweeſt, en onder de naam van een andere ziekte geneſen. 't Schijnt dat dien vermaarde

Hip-

Hippocrates al eenigſins van die ziekte geſchreven heeft in 't ſeſde boek van de volkziekten, in 't begin, alwaar hy ſpreekt van het invallen der neuſen en het uitvallen des beens in 't verhemelte des monds, en diergelijke meer: welk toeval alhoewel door kankers en been vretingen konnen veroorſaakt werden, kan egter dat geval mede tot de Pokken gebragt werden. 't Geen hy ook ſegt in 't boek van de innerlijke ziekten *pag. mihi* 257. *Cap.* 1. ſmaakt mede van de ſoort na de Pokken, alwaar van een uitvallen des hairs, pijnen, en vuile ſaad-loop &c. geſproken werd. Siet ook in 't boek van ſweeren, *pag.* 671. *Cap.* IX. Alwaar van de ſweeren des gemagts geſproken werd. Item in het boek van de natuur der vrouwen *pag.* 404. *Cap.* LXXVII. Siet ook in ſijn *Coacæ Pranotiones pag.* 535. 11. 10. Hooft-pijn, met pijn des aars en ſchaameldeelen maken een dofſigheit en ſwakheit, en doet de ſtem vergaan: ſulke en diergelijke waren meerder uit *Hippocrates* en anderen by te brengen, tot een teiken dat die ziekte onder een andere naam is bekend geweeſt, en dat ſe niet geweten hebben dat ſulx uit een vuil byſlapen quam: maar voor een laſerye dikwijls geneſen hebben. Siet ook den jongen *Plinius* in XVIII. Hooft-ſtuk, *Lib.* XXI. Item *Cap* VIII. *Lib* XXII. en op meenigte andere plaatſen meer, on-

onder allen verhaalt hy van een Heer die miſerabel ontrent de teel-deelen geſtelt was, het welk ſijn huis-vrouw komende te weten, met hem, om hem van deſe quaal te verloſſen, uit een venſter in de Zee ſprong.

XI. Ik geloof dat de Elephants ziekte by de ouden al een ziekte is, die met deſe Pokken een groote overeen komſt heeft, want men ſegt en ſchrijft datſe een kanker over het ganſche lighaam was: 't welk in deſe ziekte mede gebeurt in luiden die ſig niet laten geneſen en van de Pokken al gegeten werden, wiens lighaam vol Pokken en ſeeren zijn.

XII. Men ſiet ook niet dat die toevallen en ziekten, die de ouden gewagen en met onſe Pokken meeſt over een komen, oit aan Perſoonen gebeurt die ſig eerbaar en kuis houden, ten ware datſe door een aangeraakten, gelijk een kuiſe vrouw kan door een beſmette man daar aangeraken &c. Waar van hier na breeder.

XIII. Ook hebben verſcheidene meer van deſe ſlordige ziekte geſchreven, waar van men *Gulielmus Salicetus*, *Bernardus Gordonius*, *Valeſcus de Tarenta*, kan leſen: waar van d'een in 't Jaar 1418 geleeft heeft: en Salicetus 1270, maar *Gordonius* heeft tuſſen beiden geleeft: men ſoude ook wel durven ſeggen dat de ſweeren van Job, en die van de Ægiptiſe plagen, met deſe vry over een quamen: en hier

van

van daan komt het ſpreekwoord, dat men ſegt, *hy is van Jobs trappen afgevallen.* Ligtelijk men in het nieuwe verbond al eenige ſouden vinden, die met deſen euvel ſwanger geweeſt zijn.

XIV. Dit ſy dan blijkbaar genoeg dat de ouden deſe ziekte gehad hebben, welke buiten alle diſpuit eerſt in den Napelſen oorlog is bekend geworden, datſe van de vuile byſlaap quam. Gelijk de *ſcheurbuik* (alhoewel onder een andere naam) mede al by de oudheit bekend is, en allenskens by de onſen met de naam van *ſcorbutus* geheeten is, alſoo kan het ook met Venus ziekte weſen, die ik met regt een *ziekte tegens dank noem*, om dat niemand ſe geern heeft, en dieſe heeft durft het een ander niet ſeggen dat hyſe heeft: evenwel die ſijn leven begeert door te brengen met hoeren en ſnollen, en de vrouw-luiden wederom met ſulke God vergetene menſchen, krijgen tegens wil en dank deſe plaag: daarom is het genees-middel ſoo lange in den duiſter gebleven, maar God ſiende dat'er veel onnoſele van beſmet wierden, heeft ons eindelijk de oogen verligt, en de regte genees-middelen verſchaft, niet voor de godlooſen, maar voor die gene, die daar onnooſel aan quamen: gelijk als'er vele in dit Amſterdam en op andere plaatſen deſe quaal met ſig dragen, niet wetende datſe die hebben, waar door geheele huishoudens (God betert)

tert) besmetten, onder de naam van scheur-buik en jigt: dat sommige Doctoren, in haar te genesen, mede bedriegen moet: want de lijder nog de geneser niet en weten wat'er scheelt. Dit zy dan genoeg van de generale oorsprong, nog moeten wy yets seggen hoe die in 't bysonder ymand krijgt.

II. Hooft-stuk.

Van de Oorsaken der besmettelijkheid.

I. V*Oor eerst* dan, komt se uit een vuile byslaap, het zy dat twee vreemde het malkanderen aansetten, 't zy dat de hoer of hoereerder daar mede besmet is: want die fenynigheit dringt door, en blijft aan de schamelheden hangende, welke niet terstond gesuivert zijnde, dringt allengskens verder en verder in het bloed en andere sappen: dese sappen in het gansche lighaam door loopende, brengen die quaal het gansche lighaam door: ten anderen is dese Venus-euvel als een gift die het bloed terstond van sijn vorige gestel afbrengt, en tot een erger doet werden, even als het fenijn van slangen en dolle honden, 't minste dat men in een wonde krygt, men sekerlijk wonderlijke, en levens gevaarlijke toevallen krijgt, soo dat hier uit ligt te bevatten is, hoe, en op wat wijse dese besmettelijke ziekte voortset, door manier

Oorsaak door byslapen.

hier van byslapen, en dit is de gemeenste wijse om daar mede besmet te werden.

II. *Ten tweeden*, kan een man of een vrouw, met andere, 't zy voor haar trouwen oft na haar trouwen te doen gehad hebbende, malkanderen dese quaal aansetten, even op de selfde wijse als boven gesegt is: en dit geeft dikwijls een miserabel huis-houden, want het zy man ofte een vrouw, welke niet en weeten wat haar schelen, die laten het al in kruipen, men spreekt'er eens een Doctor af, men doet ader-laten, purgeren, sweeten en diergelijke, men laat sig na de gemeene mode cureren, dog alles te vergeefs, het quaad groeit'er tegen aan, de zieke werd mis-troostig, en moet somwijls ellendig van pijn gemartelt werdende, ten lesten sijn adem geven: 't heeft dan daar na de naam, dat niemand wist wat de zieke scheelde, dat geen wonder is, want wie koekkoek kan sulx raden, daar het van een Doctor hatelijk is te vragen, offe het uit en vuile byslaap gekregen hebben of niet. Ook zijnse selfs schroomagtig om te seggen, indien se het al weten, dat d'een of d'ander, 't zy man of vrouw sig te buiten gegaan hebben: ja selfs biegt Man en vrouw tegens malkanderen niet regt op, ik laat staan tegens den Doctor: en soo een goed Doctor al suspicie heeft, en de lijders dat merken, gebeurt het dat sy verscheide teikenen voor hem verbergen: en aldus komen sy tot geen goede genesinge.

III. Als

III. Als desen man en vrouw nu nog al kinderen krygen, krygen sy mede kinderen die dikwijls al haar leven ellendig zijn met pijnen, waterkankers en diergelijke beset: maar hier kon men tegen werpen, dat uit een quaad saad geen vrugt soude voort-komen: maar de ervaring leert ons dagelijks het tegendeel, en de man kan dikwijls een goed saad hebben, al is de vrouw besmet, wiens eijertjes konnen bevrugt werden, die door de besmetting niet terstond gemortificeert en dood zijn, maar door het goede mannelijke vogt bestraalt zijnde, werden rijp, bersten uit hare dopjes, en gaan door het trompet in de lijf-moeder, alwaar het met'er tijd aangroeit, en in eenige maanden dragens ter wereld werd gebragt. Dog dewijl het met de quade vogten van de moeder besproeit is en daar uit gevoed werd, moet het kindje in sijn geboorte of haast sterven, of lang ellendig leven. Want dit rasende fenijn woed allenxkens meerder en meer, soo dat des selfs sappen ook al meerder en meer bederven moeten, tot datse met'er tijd deerlijk omkomen: de kinders zijn te beweenen, die uit sulke ouders geboren werden.

De Pokken te Middelborg door een zuigster veroorsaakt.

IV. Nog een anderen wijse om dese ziekte voort te planten isser in mijn geboorte Stad geweest, in 't Jaar sestien hondert vier en vijftig tot Middelborg in Zeeland, zijnde herkomstig van een suigster. Dese ziekte wierde

in

n 't eerſte aangeſien voor een ſcheurbuik, een jigt en diergelijke, dewijl ſommige teikenen van malkanderen in ſommige gelegentheden weinig van malkanderen ſchelen, maar dewijl deſe quaal wat nauwer onderſogt wierd, en op de perſoonen gelet die daar meeſt mede onderworpen waren: namelijk de kraam-vrouwen, die eerſt met quade tepels van een vuilen aart en wederſpannigheit tot de heelinge gequollen wierden, ſeer veel verſchelende van de gemeene rauwigheden, en kloven der tepels, die ſommige vrouwen onderworpen zijn.

Deſe tepels van ſommige, en van andere niet geneſen zijnde, wierden ſy voornamelijk tegens den avond en des nagts, met ſeer groote pijne des hoofts, armen en beenen gequollen; met leelijke puiſten in het aanſigt, en andere deelen in de neus; met builen op het hooft, en andere ledematen, daar dikwijls een dooretinge op volgde.

V. Van gelijken wierden de kleine kinderen, kloek en geſond geboren zijnde, mede aangetaſt, kregen ſommige puiſten en ſeeren in het aangeſigt; ſommige verrot en bedorven tandvleis; ſommige groote ontſteltenisse in de keel (veele vervielen t'eenemaal, en teerden allengskens uit totſe ſtierven.

VI. Vorders, eenige minnen, kraam-bewaarſters, dienſt-maagden, die deſe kinder-

tjes

tjes en de moeders van deſelve beſtonden en dienden, wierden meeſtendeel eerſtelijk gequelt met moeielijkheit in 'tſwelgen, ontſtekinge in de keel, ſweringe van het Lelletjen en d'amandelen, en andere toevallen meer: ſoo dat deſe ſiekte meerder onder de Vrouwen en kinderen woede, als onder de Mannen.

VII. De arme Vrouwtjes aldus deerlijk geſtelt zijnde, en beſet met duſdanige vreemde toevallen, wierden ſommige van haar indagtig, hoe ſy van te voren een vrouw, die haar ten dienſte ſtond om de borſten te ſuigen (het ſy om het eerſte ſog daar uit te halen; het ſy om de volle borſten en van melk geſpannen te ledigen, en van klonteren te bevryen; het ſy om de jonge vrouwen diep-inleggende tepels wat uit te halen, en te fatſioneren) wel hadden hooren klagen van gigt, groote pijn in 't hooft, van lammigheit in de leden, en ſoo voorts; en kregen over ſulx agterdogt, of ſy niet wel deſe ziekte van die vrouw ſouden hebben behaalt; te meer, door dien ſy ſonder onderſcheid rijke en arme, zieke en geſonde, ſuivere en onſuivere vrouwen quam te bedienen, en alſoo ſonder haar weten beſmet zijnde, ofte deſe quaal van langheid van tijd en oorſake tot ongeſondheit behaalt hebbende, deſe hare ziekte andere ligtelijk hadden konnen mede deilen.

VIII. Im-

VIII. Immers dit nadenken de gemoederen in veele ontstellende, en de saak seer rugtbaar geworden zijnde, is gekomen ter ooren van de Heeren Magistraat, welke hebben gelast dat men die vrouw souden ondervragen en ondersoeken van de Heeren Medici en Vroed-vrouwen, om te weten of zy wel de oorzaak van dese plaag mogt sijn geweest: maar hebben niet konnen merken dat dese vrouw besmet was, dat geen wonder was, want dese soogster hadde sig onderwijlen van een Pok-Meester laten genesen.

IX. Alsoo zietmen het vergiftige spog een ander besmetten: want het speeksel van dese zuigster bevogtigde de tepels, die daar door besmet wierden, even als de mannelijkheit door een vrouw met seeren en sweeren beset werd, want het speeksel daar op droogende, was doordringend, en bedierf de sappen die in de tepels waaren, dese besmetteden al wederom andere vogten die daar by liepen, waar door allenxkens het gansche bloed wierde onstelt. Het kind aan dese tepels suigende, behaalde ligtelijk mede dese quaal, eensdeels van de vergiftigde tepels; anderdeels van de melk die by soo een vergiftig bloed was gemengt geweest, welke melk, door het vergiftige speeksel der vrouwe was gegest en gefermenteert geweest. De meisjes, Bakers, Minnen en meer andere die de vrouwen

Speeksel is oorsaak van besmettinge.

en

en het kindje ten dienſte waren, wierden beſmet, door de kinders Pap te geven, want ſe gemenelijk met de mond voelen of de Pap te heet of te koud is, onderwijlen kregen ſy het ſpeekſel, 't welk van het kindjen aan de lepel bleef hangen, mede in de mond, en wierden even als andere beſmet.

Door een glas Wijn te drinken.

X. Daarom mag een Kraam-vrouw wel voorſigtig zijn, om ſig te laten ſuigen, of haar kindjen te laten handelen, want een beſmette Baker, Suigſter, Min, Meid en diergelijke, konnen oorſaak zijn, om een ganſche familie aan te ſteeken.

Door ſoenen.

XI. Wanneer men een glas Wijn met malkanderen drinkt, en de beſmette ſijn ſpeekſel in de Wijn laat vallen, of aan het glas blijft hangen, 't welk een ander indrinkende, kan daar op deſelfde wijſe door beſmet werden.

Door ſweeten en by een te ſlapen.

XII Van gelijken ook door een Son, blijft dikwils het zeever en ſpeekſel aan de wang of mond hangen, 't welk daar aan droogende, oorſaak is geweeſt, dat menigen vrouw daar ellendig is aan gekomen.

XIII. Wanneer men by ymand in een Herberg of elders anders ſlaapt, kan het gebeuren dat de beſmette komt te ſweeten, of ten minſten ſterk uitwaſemt, welke uitwaſeming den onbeſmette in ademende, ligtelijk met die quaal kan bevangen werden.

XV. 't Is mede dangereus een Vroed-moer

te

te zijn, om datſe dikwijls luiden bedienen die gantſch onſuiver zijn, daarom zijnder hier t'Amſterdam, heb ik my wel laten wijs maken die alleen de Hoeren bedienen, dat is, die ſig daar voor uitgeven en haar werk daar van maken: deſe en diergelijke beſmet zijnde, konnen moeder en kint, en meenigte huis-geſinnen beſmetten.

Beſmetting van Vroedvrouwen

XVI. Voornamelijk heden ten dage mag wel yder een ſig van jonge en loſſe gaſten wagten, al waren het ſulke, die al bedaarder uit ſagen, ik ſeg met een woord, dat men niemand betrouwen moet; 't is de ganſche waereld door nu een broodeloos kunsjen by een Vroumens in onecht te ſlapen, en die ſulx niet gedaan heeft, mag niet mede, die hiet men een ſint Jeun; en die ſig eerlijk draagt, is een Joſeph, een onnooſelen bloed, een kaerel die ſig met de waereld niet kan behelpen en diergelijke meer, maar ik agt het voordelijker voor de ziel deſe woorden te hooren, als dat men ſoo uitdrukkelijk tegens Gods gebod en de Overheit ſondigt.

XVII. Men kan deſe ziekten ook behalen als men met ſoodanigen *lepel-koſt* eet, wiens lepel geduirig in de Melk komende, de ganſche Melk en alle de mede-eters vergiftigd: want het ſpeekſel blijft geduirig aan de lepel hangen, die door de Melk oft Bry geduirig werd afgeſpoelt, en van andere mede op gegeten werd.

Door lepelkoſt.

Waarschouwing voor de Bakkers.

XVIII. De Bakkers moeten mede niet al te ligt knegts aannemen, om het Brood te kneden, want het zijn somwijls guitjes, die verleid sijn geweest, en van de hoeren uitgesopen en geplundert zijnde, sig tot werken moeten bebegeven. Dit seg ik mede van alle andere, die spijs en drank verkopen, datse omsigtig op häar knegts en meiden moeten zijn, omse niet te ligt te hueren, want zulke soude door het brood te verkoopen heele Buurten en Steden konnen ontsteken. Zoo dat hier uit blijkt dat de meeste besmettelijkheid komt door het speeksel, saad, en sweet of uitdijgsels. Dit sy dan genoeg gesegt van de besmettelijke oorsaken: nu moeten wy eens voor het naaste besien, waar eigentlijk dit fenijn in bestaat, en op wat wijse het sulke toevallen kan veroorsaken.

III. Hooft-stuk.

Waar in eigentlijk dit gift bestaat, en hoe het sulke toevallen kan verwekken, waar uit men leeren kan hoe de Pokken en der selver toevallen werden voort gebragt.

I. ONdersogt hebbende op wat wijse de uitterlijke besmettinge voort gaat, en d'een die van d'ander kan behalen, moeten wy alhier voor het naaste bespiegelen, waar in dit quaad bestaat.

II. Als

II. Als wy eens overwegen den gesonden mensch, wat sappen dat hy heeft en uit wat deelen die bestaat, bevinden wy, dat der selver sappen gansch vloeibaar zijn en door de chymie ontdaan, veel vlug-sout by haar hebben, soo dat dese quaal uit geen vlug sout bestaat.

Dese quaal bestaat in geen vlug-sout.

III. Van gelijken bevind ik niet dat het bloed in de Pokken soo vloeibaar is, als in gesonde luiden, want indien het vloeibaar was, souw het onmogelijk zijn, dat eenige ziekte daar uit voort quam.

Nog vloeiend bloed.

IV. Ten kan ook geen *alcali fixum* zijn, 't welk genoegsaam blijkt uit de middelen die men gebruikt, welk of uit een *alcali fixum* of *Volatile* bestaan: en soo hier een van beiden de oorsaak wierde toegeschreven, soude de quiksilver ter waereld geen operatie doen, die niet anders werkt dan op een suur vogt, gelijk hier na breeder sal getoont werden.

Nog *alcali fixum.*

V. Derhalven moet ik dan besluiten dat dese quaal meest in een suur bestaat. Maar in een suur te bestaan is niet genoeg gesegt, vermids alle ziekten der sappen meest in een suur bestaan, bygevolg de eigenste toevallen souden moeten verwekken; het is waar, maar gelijk de deeltjes van het suur in figuur en groote seer veel verscheelen, gelijk Azijn en Sterk-water, Aalbeste sap en Verjuis, en diergelijke honderde zuiren meer, alsoo seg ik, is dit suur

Komt uit een suur.

 me-

mede in figuur , groote en beweginge van de andere ſuiren ſeer verſcheiden : en dit vergiftig ſuur ſchijnt juiſt in 't begin alle de ſappen onſes lighaams niet volkomelijk te beſmetten, maar d'eene ſoort van ſappen ſchijnt daar meer nood van te hebben als de andere , voornamelijk dat Lid , 't welk eerſt met dat fenijn is aangeraakt geweeſt : gelijk als het blijkt uit het byſlapen , aldaar zijn de teel - deelen gemeenlijk eerſt aangeraakt geweeſt : of gelijk geſegt is van de Zeeuwſe zuigſter , aldaar wierden eerſt de tepels beledigt. Want het ſpeekſel, ſaad der mannen en het vogt dat de vrouwen als een witte vloed uit haar lijfmoeder drupt en ſypelt, is ſeer fermentatyf , en uit werkſame deeltjes beſtaande, welke van deſe vuile euvel beſmet zijnde, nog geſtender en woedender word, want eenig onbeſmet deel gerakende, dringt door , en vat het vlugge *alcali* aan , met welke het kan worſtelen en ten onderen brengen ; en gelijk een weinig ſuur - deeg een groote menigte deeg verſuiren kan , alſoo is ook magtig een weinig van dit venijn de ganſche maſſe van het bloed te vergiftigen. Men ſiet van gelijken dat een weinig ſchuim van een dolle hond de menſch ſoodanig vergiftigt , even als de hond is, ja tot onſinnigheden toe uitberſt ; wat is dat anders als een evel of gift , die in onſe

ſap-

ſappen komende, deſelve bederft, en op d'eigenſte wijſe maakt, als het bedurve ferment ſelver was, waar door de omloop der ſappen en het bloed op die eigenſte wijſe in de beſmette moet bewegen, even ſeg ik als het bewogen wierd in die perſoon, door welke de beſmettinge van afkomſtig is, en vertoont ſig eerſt aan dat deel 't welk eerſt beledigt is geweeſt: en op die wijſe werd dit fenijn van den eenen tot den anderen overgeſet: want als het bloed van de geſonde die proportie van dikte gekregen heeft, gelijk het was in de ongeſonde, ſoo moet dan noodzakelijk in de geſonde die eigenſte ſoort van pijpjes verſtoppen, als'er in de zieke verſtopt wierden, daar dit ferment of vergift van herkomſtig is: ſoo dat dit ſuur ſoodanig van figuur groote en beweginge is, dat het ſoo veel vlug *alcali* in het bloed kan doen ſtremmen, als'er bequaamheid vereiſt werd, om die deelen te verſtoppen, als men ſegt, dat in de Pokken beledigt zijn.

VI. Na dat nu dit fenijn lang in het lighaam ſijn Comedie heeft geſpeelt, zijn de toevallen grooter of kleinder: want in 't eerſt krijgt men een druipert oft zaad-loop, ſweeren en kankers aan de ſchamel-deelen, klapooren; daar na vermeerdert dit quaad en 't begint in hooft-pijn, pijn in alle deelen des lighaams, kalkagtigheid, knob-

bels, puisten en diergelijke uit te bersten: ten alderlaatsten eten de beenen t'eenemaal op, ja de pan van het hooft werd somwijls gansch weg gegeten, 't verhemelte van de mond valt in, en de neus verkankert: soo dat men dese quaal mede al by trappen moet afmeten, want die eerst een saad-loop heeft, kan veel ligter genesen werden, als ymand die mond en neus invalt, Venus-builen en diergelijke krijgt. Want hoe langer dese ziekte geduurt heeft, hoe se de sappen meerder heeft bedurven, hoe jonger dan by gevolg, hoe se ligter te genesen is.

Beledigde deelen.

VII. De *beledigde deelen* zijn de schaft, de voorstanders, ballen, en in de Vrouwen de scheede en de uiterlijke schaam-deelen. In beide werden beledigt de klieren in de liessen, de vliesen, de beenen, huid: en als de quaal erger en ouder wert, het gansche lighaam, dog de voornaamste beledinge is in het bloed en de sappen des lighaams; die, heb ik gesegt, na sijne proportie van dikte, ook die pijpen verstoppen, daarse niet konnen door passeren.

VIII. Maar om nu van dit generale wat specaalder te gaan, dienen wy elke toeval wel haar wesen te doorsnuffelen, by welke wy ook de kure sullen voegen, en die met eenige exempelen verklaren.

IV. HOOFT-STUK;

Van de zaad-loop, druppert oft gonorrhœa geſegt.

I. DE *Gonorrhœa virulenta* oft vuile zaadloop, is wanneer in een beſmetting, 't ſaad met etter vermengt en uitgelooſt werd; waar by ſtank, pijne, witte, grauwe, geele oft groene koleur verſelt is: gemeenlijk met een ontſtekinge der voorſtanders, oft ſcheede der vrouwen vermaagſchapt, dikwijls met ſpanning der roede.

Vuile druipert.

II. Dog in een *Gonorrhœa ſimplex*, is de ſtoffe wit, oft waterig ſonder eenige ſtank, pijn oft groote ſcherpigheid: veroorſaakt niet uit een vuile byſlaap, maar ſomtijds door te veel byſlapen, met ſuivere perſoonen; of dat men het zaad te veel uitlooſt: of dat het een ſwakheid der perſoonen is.

Enkele druipert.

III. Deſe werden beide druipers genoemt, om datſe beide uit haar gemagt een ſtoffe als zaad geduirig laten uit druppen, zijnde ſonder prikkeling oft luſt om by te ſlapen: hier by komt dikwijls een brandende Pis, niet om datſe juiſt ſoo brandig is, maar om datſe door een roede moet loopen die van binnen ontvelt en ganſchelijk beledigt is, door welke de Pis niet ſonder gevoelen van een groote moeyelijkheit kan paſſeren, 't welke

men brandende Pis noemt: alhoewel die somwijls wel brandig en bytend kan wesen, want de exempelen leeren dat de krop van de Blaas wel is verswooren geweest: ook is het geen wonder, want de teel-deelen sijn niet alleen met dit gift aangedaan, maar selfs het ganse bloed, waar door de Pis moet loopen, en van welke die in de nieren afgescheiden werd: want het is seker dat een sterk-riekende Pis, gemeenlijk veel suur by sig heeft: want als men die uitrookt tot dat'er een soute stoffe na blijft, en men deselve in een retort doet, sal men daar een *spiritus salis acidus* uit konnen halen.

Brandende Pis.

IV. Als dan eenig suiver mans-persoon by een vuil vrouw-mens heeft gelegen, soo moet noodsakelijk dat lid, met welke hy haar schamel-deelen heeft aangeraakt, ook eerst besmet werden: want het vogt dat in de scheede en daar na ook in de lijf-moeder was, bestaat uit seer veel doordringende suur-siltige deeltjes, 't welk uit de stank genoegsaam blijkt, want deeltjes van eene soort sullen geen stank verwekken, ten sy dat sy door andere daar toe aangeprikkelt werden, soo moet het dan een vlug en fermentatijf zuur zijn, 't welk op het vlugge *alcali* geduirig werkt, en de selve malkandren bedervende; daar een corruptie oft stank ontstaat: want die stoffe moet in de gesonde lighaamen uit sijne

ne vlug-soute deeltjes bestaan, en van reuk zijn even als wanneer men Elpen-been schaaft, wiens vlugge deeltjes daar uit vliegende, onse neus lieffelijk prikkelen, en dan is die stoffe in de lijf-moeder en der selver scheede gansch en volkomentlijk gesond: ik wil juist niet seggen dat het in alle vrouwen die voor gesonde gaan, die stoffe, soo aangenaam riekt, want sommige hebben een seer doordringende en sout-riekende stoffe, soodanig dat het roeden hooft van een man, daar dikwijls van smert, en een weinig pijnelijk is, dog dat gaat weder over: en dese pijnelijkheit heeft men meest, wanneer men nog weinig reisen by een vrouw geweest is, by welke mede dikwijls de pijne van de voorhuid komt, die in 't overstroopen te eng is, om dat hy weinig in die Scheep-vaart, voornamenlijk als het kanaal wat te eng is, open gerekt is, dog daarom moet niemand van sijn eerst getrouwde Bruid quaad vermoeden hebben.

V. Nu om niet te verre af te dwalen, soo seg ik dan dat die stoffe uit een suur-soute stoffe bestaat: dat is het *alcali* bestaat uit lange stijve beiteltjes, in wiens pijpjes menigte van die suure punten steken, welke nog van eenige andere takagtige olie deeltjes gebonden zijnde, het lighaam dat te vooren vloeibaar was, nu door dese verwerde deeltjes dikker maken: onderwijlen werden de fijnste soute en

ſuire deeltjes door de ſubtijle materie bewogen, welke een ſoort van vuur uitmaken, die hakken en kerven, gelijk als of'er hondert duiſenden van Meſſen en Degens door malkanderen vlogen: de mannelijke roede dan daar by-komende werd daar van die ſtoffe aangeraakt, welke daar op blijvende ſitten, daar mede hakt en kerft alles ontſtukken wat-'er by of ontrent is: waar uit kanker en ſweeren aan 't gemagt ontſtaan.

VI. Deſe fermentative ſtoffe rontom het roedenhooft beſmeert zijnde, gelijk als het in de byeenkomſt geſchied, dringt door 't dunne velletjen van het Roeden-hooft heen, dat is, deſe fermentative ſtoffe, wiens deeltjes meeſt uit *alcali* en *acidum* beſtaan, werd ſoodanig door de ſubtyle materie van de logt bewogen, dat die beide ſoort van deeltjes, als vooren geſegt is, op die dunne vliesjes hakken en kerven, ſoodanig, datſe binnen in geraken en ſig met de ſappen vermengen.

De wegen waar door het fenijn gaat.

VII. De wegen nu waar door dit vogt oft liever fenijn in de *proſtatæ* oft byſtanders geraakt, ſijn nog wat blind, daarom moeten wy hier wat nader onderſoeken. Door de Slag-aders kan ſulx niet geſchieden, dewijl die vaten altijd wel bloed aan brengen, maar noit geen bloed na boven toe; ook konnen het de aderen niet ſijn, want die uit alle de deelen, het bloed dat geen nut kan doen uit fijndere

pijp-

pijpjes na grootere en grovere brengen : ten ſijn ook geen ſenuwen nog Water vaten. Wat ſal ik dan ſeggen dat het is ? ik antwoord dat ik geen beſondere vaten en weet; maar ſoo veel ſal ſeggen : dat als dit fenijn op de wijſe als voren geſegt is door het vleis knaagt, hakt en kerft, dat dan die gift in het bloed en andere ſappen van de roede geraakt, waar door deſelve in de loop vertragen, en de Roede doen opſwellen, deſe ſtoffe dan allenxkens verder en verder het bloed en andere ſappen bedervende, moet ook de naaſt-gelegene deelen beſchadigen, welke de voorſtanders oft *proſtatæ* zijn, en daar na de ballen en meer andere deelen, waar van in 't vervolg.

Regte oorſaak.

VIII. Deſe ſtoffe de ſappen in de *proſtatæ* bedervende, werden dik, welke niet altijd op eenen ſtand blyven, allenxkens door de ſubtyle materie des logts die daar geduirig als een blixem doorſtraalt, tot beweginge gebragt werd, want als de ſappen, die te voren ſnel lopende waren, beginnen ſtil te ſtaan, moeten bederven, en broeyen: deſe deeltjens onderwijlen te dik ſijnde, konnen van geen wijde pijpen in een enger gaan, gelijk als te voren, want dat vogt konde daar niet altijd blijven, anders ſouden het bederven, derhalven was het noodſakelijk, dat het door andere pijpen; 't ſy watervaten of andere pijpen, weder in het bloed gebracht wierd. Dit dan ſoo in de ge-

gesonde stand zijnde, kan het in de ongesonde stand soo niet geschieden: want door dat giftig suur te dik geworden sijnde, kan van de wijdere pijpen tot de engere water-vaatjes of andere weg-brengende vaatjes niet verstoppen, wat geschied'er dan? dit vogt seg ik dan moet daar aan 't broeien, verrotten en stinken geraken, wiens weg niet gebaant zijnde, moet door de aanpers van de andere agterste vogten door de openingen die in de schaft zijn, uit gelost werden, 't welk nog niet genoeg is, maar de gansche schaft werd gansch rouw en als ontvelt, soo dat het geen wonder is, dat het pissen seer doet, en als brandig schijnt te zijn. Item dat de *caruncula* in de pis-schaft, daar de saad-blaasjes in eindigen, weg gegeten werd, of aldaar een spongieus vlies komt te groeyen.

IX. Dat de voorseide oorsaak alsoo moet voortsetten blijkt genoegsaam uit de spanning der roede: want by aldien de vogten in de roede door haar verdikkinge niet vast gehouden wierden, en by gevolg veel trager liepen, sou sy geensins gespannen werden, want door dien het bloed om sijn verdiktheid soo ras niet door de kleine eindjes van de aderen kan door dringen, als het van de slag-aders daar in geraakt, soo moet in de schagt meerder blyven als'er uit gaat. Alle de huis-

jes

jes nu van de roede vervult werdende, ſpannen de ganſche roede op.

X. Deſe zaad-loop is nu niet van het begin af dat men met een vuil vrouw-menſch heeft te doen gehad, maar openbaard ſig gemeenlijk de derde, vierde en vijfde dag: dit geſchied om dat de bedervinge ſoo ras niet kan geſchieden, al hoe wel men van 't begin wel eenige ſpanninge gevoeld: maar de ſappen moeten eerſt, de loop vertraagt werdende, daar allenxkens ſtille ſtaan, en de quaal moet voortkruipen, waar toe ten minſten weinige dagen vereiſt werden.

XI. Deſe ſtoffe nu loopt niet gelijk, maar ſy perſt allenxkens uit, om dat'er in de voorſtanders geen groote uitperſinge, nog aandrang is, en 't geen uitſypert, komt hier van daan, dat het bloed en de vogten die uit deſe Klierpijpjes af geſcheiden werden, maar allenxkens uitgeperſt werd, welke drang te vooren alleen of meeſt was om het door ſekere ontloſende vaatjes wederom in het bloed te brengen: 't welk nu om de verſtoppinge niet konnende geſchieden, uit de Klierpijpjes in de ſchaft werden uit gelooſt. Het welke om nader te verſtaan de volgende Figuuren eenig ligt ſullen geven.

I. TAFEL.

II. *Figuir.*

AA. Zijn de proſtaten oft Voorſtanders alſoo genoemt, om datſe aan de ſijden van de krop van de Blaſe geſtelt ſijn.

B. Is de pis-ſchaft die ſig boven uit de blaas opend en door de ſchaft loopt en in het hooft der roede opend.

CCCC. Zijn de Klierpijpjes der Voorſtanders (want de Voorſtanders ſelfs klieren ſijn) door welke de ſaad-vloed in de ſchaft werd uitgelooſt.

D. Is de plaats van de *Caruncula* in welke twee gaatjes zijn, door wiens openinge het ſaad uit de zaad-blaasjes vloeyd.

II. *Figuir.*

AAAA. De Saad-vaatjes der ballen tuſſen de dunne vlieſen op een ſeekere order geſtelt.

BB. De Saad-vaatjes door de vlieſachtige ſubſtantie, die aan de rug der bal vaſt is, loopende.

C. De Saad-vaatjes door het witte vlies loopende, zijnde afgeſneden, eerſe ſlangwijs in

Tab. I.

Fig. 2.

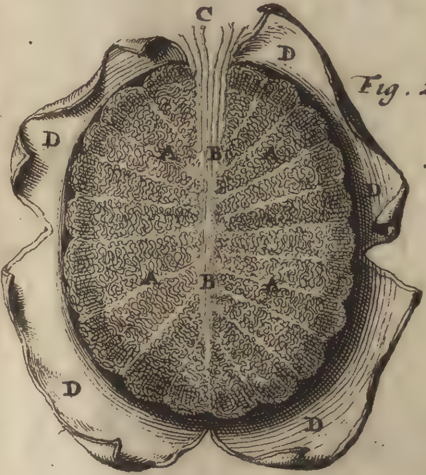
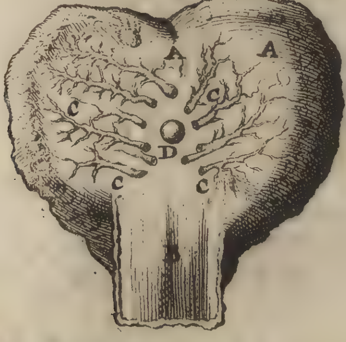

Fig. 1.

J Harrewyn f 1684.

in de groote bol van de opperkloot loopen.

DDDD. Het witte vlies oft *Tunica Albuginea* aan de ſijde gebreid.

II. TAFEL.

AA. Zijn de vaatjes die uit de ballen komen en het Saad uit de ſelve in de Saad-blaasjes brengen, ſijnde wel dik van ſubſtantie, maar met kleine holligheden verſien.

BB. Een Verwijdering der ſelver Blaasjes, van een dunder ſubſtantie en grooter holte.

CC. Der ſelver verengde einden, die met twee gaatjes in den hals van de Saad-blaasjes openen.

DD. De hals van de Saad-blaasjes, door een middel-vlies in tween verdeelt, ſoo dat het Saad van d'eene ſijde niet by dat van de andere ſijde kan komen, eer het ten ſelve tot de pis pijp komt: als het Saad nu in deſe Blaasjes bedorven is, lekt daar mede gedurig een vuile ſtoffe uit.

EE. De Saad-blaasjes met wind opgevuld, om haare wonderlijke verwijderingen en verengingen te ſien.

FF. Vaten die na de Saad-blaasjes gaan.

GGG. De vlieſen door de welke de Saad-blaasjes, en de ſaad-aanbrengende pijpjes met malkanderen vaſt gehouden werden.

HH. De

HH. De Bloed-vaaten, die aan de ſijden van de Saad-aanbrengende pijpjes loopen.

I. De *Caruncula* oft vleeſige hoofjen, dat na ſijn figuur wel een hennen-hooft gelijkt, door wiens twee gaatjes, gelijk als door twee oogen, het Saad uit de Saad-blaasjes in de ſchagt loopt.

KK. De pijpjes van de Voorſtander-klieren, door welke in de geſonde ſtand een klierſap te gelijk met het Saad weder uitgelooſt, maar in een ongeſonde ſtand, druipt daar voor een gedeelte een vuile en ſtinkende ſtoffe uit; deſe zijn rontom het hennen-hoofts vleeſigheedjen geſet, om het Saad als het uitſpeut, te omhelſen.

LL. De voorſtanders oft *Proſtatæ* van voren van malkanderen gedeilt.

MM. De geopende pis-pijp oft *urethra.*

FIG. II.

Alle deſe Letteren vertonen alhier d'innerlijke gelijke geſtalte, gelijk als zy in de vorige d'uiterlijke vertoonden.

De Druppert komt ook uit de Zaad blaasjes.

XII. Behalven het vogt uit de Voorſtanders, gebeurt het ook dat'er uit de Saad-blaasjes, als de beſmetting wat dieper ingang genomen heeft, mede het Sadelijke vogt werd uitgelooſt. Soo dat van beide deſe vogten den Druppert kan toegeſtelt werden: want als het zaad om ſijn verdikking dikwils door ſijn behoorlijke pijpjes niet kan in het bloed kee-

Tab. II.
A
A
F
F
H
H
G
G
E
E
E
E
Q
B
B
C
C
Fig. 1.
D
D
L
L
I
K
K
M
M
A
A
F
F
E
E
E
E
G
Q
B
B
C
C
Fig. 2.
D
D
H
H

keeren, is dit de naaſte weg om uit te loopen.

XIII. Het ſchijnt ook dat de geſpannentheit van de roede mede een grooter gelegentheit geeft om dit vogt uit te loſen, even, gelijk het in de by-een-komſte uit gelooſt werd, want daar door werden die deelen meerder gerekt, en gelijk als aangehitſt, om dat vogt uit te looſen.

XIV. By dit vogt van den Druipert heeft men gemeenlijk een etteragtigheid: welke voortkomt door dien dit vergift al hakkende en kervende, de vaſte deelen ſoo der ſchagt, als der Proſtaten heeft ſtukken gehouden, welkers pijpjes doorkorven zijnde, geduirig een Melkagtige ſtoffe oft liever een jeu-ſap laat uit ſyperen, die ons de gedaante van een etter geeft.

Etteragtigheid.

XV. De koleur deſes vogts is ſomwijls wit, grauw, geel oft groenagtig, na dat de ſtoffe meer of min bedorven is, ſijn der ſelver deeltjes van figuur ſeer verandert, na welkers verſcheidentheid van ſituatie, ook het ligt daar van verſcheidentlijk bewogen werd, waar door wy ons inbeelden, dat we ſulke of ſulke koleur ſien.

Koleur.

XVI. Als dit vogt nu ſeer bedorven is, kruipt dit quaad ſeer diep in, en de ulceratien werden ſeer groot, ſoo dat niet alleen de Pis-ſchaft verettert en verſweert, maar ook de Krop van

de Blaas, en breekt door het *Perinæum* oft Aars-
fleuf met gaten door, welke lyders feer verre
gekomen zijn.

XVII. In de Vrouwen heeft men mede den
Druipert, en gelijk de felve in de Mannen
meeft uit de proftaten komt, alfoo druipt defe
ftoffe uit het klierig lighaam van de fcheede na
buiten toe, en kan dikwijls van de witte-vloed
niet wel onderfcheiden werden. Want in
de witte-vloed heeft men geen etterige ftof,
nog ulceratien: ook is de etter veel dikker,
witter en minder quantiteit; maar foofe wa-
terig of bloedig is, en fomwijls met vefelen
der deelen en geen kleine pijn: dan foo dul-
den de Vrouwen het Venus fpel foo ligt niet,
ten fy datfe groote pijn begeren uit te
ftaan. Maar die de Witte-vloed onderhavig
zijn, hebben in de by-een-komfte geen pijn.
In de Saad-loop is de ftoffe minder als in de
ongefonde en al te grooten Witte-vloed,
met meerder dikkigheid, en witte glinfterin-
ge, vloeid met langer tuffchen-tydigheid, fel-
den met ftank, maar foo het een vuile Drui-
pert is, en uit een vuile byflaap veroorfaakt,
is de Pis mede fnydend in 't Water-maken,
daar komen fweertjes aan de fchamelheid,
en werd uit fijn quaadaardigheit bekend.

XVIII. De beledigde deelen fijn het klie-
rig lighaam der fcheede, de Proftaten van
de Mannen feer gelijk, en om hier een klaar-
der

der wetenſchap af te hebben, ſoo ſiet de tweede Tafel.

III. TAFEL.

Dit vertoont een moederlijke ſcheede van agteren in de langte geopend.

A. De innerlijke ployagtige ſubſtantie der ſcheede, hier en daar met kleine ſtipjes doorboort, door welke in de Vrouwen de Witte-vloed, en in de vuile beſmette Vrouwen de Saad-loop oft Druipert komt.

B. De mond der lijf-moeder, int opperdeel van de ſcheede hangende.

C. De hals van de moeder.

D. De bodem des lijfmoeders.

E. De Trompetten van *Fallopius* ofte de eijerleiders.

F F. De binnenſte geployde ſubſtantie van de Trompetten.

G G. De zenuwen, die door de vleermuis-gelijke banden loopen.

H H. De eijer-neſten of balletjes.

I I. De banden der eijerleiders, de afbrengende vaten geſegt.

K K. Gedeelten van de breede banden.

L L. Kleine zenuwtjes die door de lijfmoeder gaan.

M M. Gedeelte van de ronde banden, die in den onderbuik gaan.

N N. De ronde banden buiten den onderbuik loopende.

O O. Gedeelten van de Pens-ſak, die in de onderbuik aan de banden vaſt zijn.

P P. Het opperſte en dunſte gedeelte van de ſcheede, van elkanderen geduwt.

Q Q. Het onderſte deel der ſcheede, dat om ſijn klier-agtig weſen ſeer dik is, en met meenigte pijpjes door-loopen, uit welke de Saad-vloed drupt.

R. Blinde gaatjes van eenige pijpjes, die door dit klierig lighaam loopen.

T. De kittelaar.

V. Groote zenuwen die door de rugge van de kittelaar loopen.

XIX. Het uitloopen nu deſer ſtoffe werd uitgeloost even op de ſelfde wijſe als in de Mannen, namelijk door een voortperſinge en verſtoppinge van andere vaatjes, daar deſelve anders meeſt door vloeien.

XX. De ſtoffe nu is in de Mannen nog in de Vrouwen gemeenlijk geen Saad, en daarom ten onregte Saad-loop oft *Gonorrhœa* genoemt: want het Saad kan in ſulke menigte niet uitgeloost werden, want ſommige hebben daar ettelijke jaren aan gegaan. Want den vermaarden *Thomas Bartholinus* ſpreekt aldus in ſijn eerſte hondert, de ſes en dertigſte Hiſtorie aldus.

„ De quaad-aardige Saad-loop geduurt dik-

Tab. III.

Harrewyn f. 1684.

„ dikwijls tot de tien Jaren toe, gelijk als wy een exempel te *Padua* gesien hebben, in een Man van *Bergom*, anders gesond, maar naauwelijks de huid over de beenen hangende. Soo dat in een *Gonorrhœa* geen Saad uitgeloost werd, maar het schijnt een etter, die uit de *prostatæ* sypert, best gelijk te zijn. Sekerlijk in alle die geene welke een *Gonorrhœa* oft Druipert gehad hadden, geopend zijnde, bevonden wy met sweeren, oft een weeragtigheid van een nagelate sweer. Want het soude anders onmogelijk zijn, dat men soo lange tijd geduurig een Saad soude quijt werden, sonder verlies van sijn leven. *Severinus* deselve te *Napels* openende vond een inflammatie en sweeringe in de *Parastaten*, oft opper-klootjes.

Exempel uit Battolijn.

XXI. Diergelijks getuigt ook de Heer *Valentinus Andr. Moellenbroccus*, in de *Ephemerides Germanicæ*. Alwaar hy segt dat de stoffe somwijls tot eenige ponden uitgeloost werd, 't welk niemand van verstand sal aannemen Saad te wesen. Ook geduurtse, segt hy, tot eenige jaren toe, want hy kende over vijf en twintig jaren ymand, die dese Druipert al ses jaren hadde gehad; nog wist hy van ymand tot *Padua* woonagtig, die een Druipert al boven de dertig Jaren gedragen hadde. Soo dat het volgens sijn meininge in de *prosta-*

Gevoelen van Moellenbroek.

ten scheelt. *Wirsungius* heeft drie lighamen geopend, die na een Druipert gestorven waren in welkers *prostata* men sien kon dat'er sweetingen hadden geweest, wantse waren met een weeragheid beset.

XXIV. Dese waarnemingen bevestigen volkomentlijk 't gunt van ons te voren is als voor vast gestelt, namelijk dat in een Druipert gemeenelijk de Prostaten beledigt zijn, en dat daar een klier-vogt uit-sypert: maar dat het Saad seer selden in die gelegentheden uitgeloost werd.

XXIII. 't Schijnt dat als ymand een ziekte verstaat, altijd dient te weten, hoe en op wat wijse soodanige ziekte kan komen te eindigen, soo ist dat men door een lang versuim wel een geduirige Druipert kan houden, want hoe langer dese scherpe vogten in eten, hoese grooter ulceratie maken, 't welk ook de openingen van de Prostaten soodanig kan doorknagen, datse door geen middelen meer te sluiten of te genesen zijn. En dit is de reden, waarom sy ongeneeslijk werden.

Voorseggingе.

XXIV. Als dese ulceratien somwijls al komen te genesen, soo ist dikwijls nog niet genoeg, maar daar is al weder een andere quaal te wagten, namelijk een uitwassinge van eenige vleesagtigheid in de schaft, welke oorsaak is dat de Pis niet uit de Blaas kan geloost werden: en om weg te krygen, is 't niet alleen pynelijk, maar ook moeielijk.

XXV. Door een lange ulceratie kan ook de schaft in de krop van de blaas, ja selfs het *perinæum* doorgeten werden, 't welk een miserable pijne veroorsaakt.

XXVI. De al te schielijke opstoppinge doet mede geen groot voordeel; want dan werd de wonde oft versweeringe eerder genesen als het behoorde, welke genesen zijnde, is het vogt, dat de oorsaak deser quaal is, nog niet weg genomen, soo dat'er of wederom een nieuwe Druipert ontstaat, of deselve verandert allenxkens in de Pokken. Want als de wond genesen is, kan de stoffe daar soo niet meer uitsyperen tot in de schaft; wat dan? Se moet dan door haar oude wegen in het bloed gaan, 't welk allenxkens van tijd tot tijd bedorven zijnde in Puisten, Pokken, Been-knagingen en pijnen uitberst, 't welk de Spaanse Pokken zijn.

Schielijke opstoppingen zijn quaad.

XXVII. Het Saad onderwijlen 't zy door het bloed, daar het uitgeboren werd, besmet zijnde, speelt sijn personagie in de Ballen, en set die grootelijks uit, soo datse seer op swellen, en vervaarlijk groot werden, gelijk hier na breeder sal vertoont werden.

Sand-kloten.

XXVII. Die sig ten eersten laten genesen, van Wijn-drinken en Vrouwen afhouden, en voorts een goeden diëet houden, zijn ligter te genesen als die het tegendeel doen, want indien de oorsaak verswaart, moet ook de gene-

 sing

ſing vertragen, dat altijd ſeker is, want in deſe ziekte weet ik niet dat nog mirakelen gebeurt zijn.

XXIX. Laat ons nu dan allenxkens toe treden tot de geneſinge , en ſien wat we daar leeren ſullen: want dewijl ſommige dikwijls verleid zijnde, berouw hebben van haar vuile daad, ſoo ſijn daar nog al eenige middelen gewaſſen om haar te geneſen, niet alleen van lighamelijke middelen, maar ook van geeſtelijke middelen, 't welk men in 't Evangelie van de Hoer leeſt, wiens ſonden na berouw en leedweſen gehad te hebben, van den behouder der menſchen, vergeven wierd. En die ſta ſie toe dat hy ook niet en valle.

XXX. Voor eerſt dient men dan het lighaam van dit vuile fenijn te redden, want anders kan de geneſinge nooit geſchieden; want gelijk als een Huis daar de brand in is, niet behoorlijk is uitgeleſt; ſoo is'er altijd een nieuwe brandinge te vermoeden, om dat'er nog een vuur overig is, die weder op nieuws ſoo heftig en heftiger kan op branden als te voren.

XXXI. Als dan nu het lighaam behoorlijk geſuivert is, moet de ulceratie oft geſweer geneſen werden, en den Druipert ſal daar na wel ophouden, want het oude ſpreekwoord is dog immers hier waar, *ſublata cauſa, tollitur effectus*, de oorſaak benomen zijnde, moet der ſelver werkinge mede ophouden.

XXXII. Som-

XXXII. Sommige ſijn al dadelijk in de weer om een *Aderlatinge* te doen, maar wat vreugt het ſelve ſoude uitwerken kan ik geenſins ſien. In mijn Collectanea vind men een Brief geſchreven, dien niet onaardig hier kan by gevoegt werden. Luidende aldus.

Gene-ſinge.

Aderla-ten.

M*Onſr* REINLAT.

„ Hebbe niet konnen nalatig zijn, U „ E. Miſſive te beantwoorden; alhoewel ik „ door mijn beſigheden van praktijk en Col- „ legien een weinig op gehouden ben.

„ Aangaande U E. vraag of het bloed afge- „ laten zijnde wederom aangroeit of niet, „ werd jegenwoordig onder de geleerdſte ge- „ ventileert.'t Vergroot-glas leert ons dat het „ bloed uit een menigte ronde Balletjes be- „ ſtaat, welke indien ſy in 't begin in ſeker „ getal gemaakt zijn, en nooit in meenigte „ vermeerderden, ſouw ons doen beſluiten, „ dat het bloed afgelaten zijnde, niet ſoude „ konnen aangroeyen. Maar wijl deſe grond „ nog los is, en het bloed miſſchien maar een „ hooger gekoleurde gijl is, kan het dan weſen „ dat het ſelve aangroeit, 't welk ik met twee „ exempelen ſal ſoeken te bewaarheden.

„ *Wilhelmus Wormius* (verhaalt) *Thomas* „ *Bartholinus* in ſijn Anatomie) kend tot *Vero-* „ *na* een Monnik, die binnen agt en twintig „ jaren tijds, ſoo door Ader-laten als Koppen,

„ vier hondert en ses pond bloed is quijt ge-
„ worden: soo dit nu waar is, (gelijk het
„ waar kan zijn, want in Spanjen doet men
„ gemeenlijk twee maals in een maand laten)
„ moet het bloed noodsakelyk aan groeyen,
„ want een mensch selden boven de dertig
„ pond by sig heeft.

„ Item laat ons eens stellen dat een Vrouws-
„ persoon van haar twaalf Jaren tot haar vijf
„ en veertig Jaren toe, alle Maanden een
„ half pond bloeds *per uterum* heeft gelost, wel-
„ ke Jaren drie en dertig uitmaken, en by
„ gevolg hondert en agt en tnegentig pond
„ bloeds (Koopmans gewigt) moet quijt
„ geworden zijn. Indien het nu was, dat het
„ bloed niet aangroeyde, dunkt my dat een
„ Vrouw soo veel stoffe niet soude hebben of
„ konnen quyt werden.

„ Derhalven besluit ik dan, dat het bloed
„ aangroeyt, en niet anders is, dan een gijl,
„ welke door langduurige wemelinge der
„ subtile materie oft fermentatie en des logts
„ Salpeters in een roode tinctuur is verandert,
„ op die wijse byna, gelijk bleike stoffen,
„ door het lang circuleren, in de Chymie,
„ tot rood vogt gebragt werden.

„ Aangaande de ronde Bolletjes, is mein
„ ik niet anders dan een bloed dat te voren
„ vloeibaar was, maar van sijn beweginge
stil

„ſtil ſtaande, krygen de Hemels Bolletjes
„de overhand, en het komt te ſtollen; dewijl
„het dan een vloeibaar vogt was, en de logt
„aan alle kanten even ſterk perſte, moeſt het
„rond geperſt werden, 't welk dan ons een
„ronde figuur vertoont.

„Dit weinige, ſal mijn Heer mein ik ver-
„genoeginge geven, of het bloed aangroeye
„of niet. Vaart wel.

„*Blyve uwe Dienaar*

Amſterdam 1682 8, Januarii.

S: BLANKAART. *M. D.*

Deſe Brief, dunkt my, is bequaam ge-
noeg om te doen blijken dat het bloed dage-
lijks aangroeyt, en ſal die van het bloed-la-
ten veel voordeels konnen doen, indien vol-
gende redenen het Ader-laten, niet de voet
op de nek ſettede: want ik elders getoont heb,
dat alle de ziekten, die uit ons bloed en ſap-
pen voortkomen, niet konnen zijn, ten ſy
die vogten te dik geworden zijn, en dat door
een verminderde beweginge, welke in de ge-
ſonde ſtaat behoorde te weſen; ſoo dan deſe
ziekte mede in een verdikt bloed en andere
vogten beſtaat, ſal ſekerlijk het bloed aftap-
pen 't ſelve niet verdunnen, veel minder
werklijk doen maken, want als de Wijn te
ſeer werkt, weten ſelfs de Wijnkoopers
wel, dat ſy door af te tappen het werken bene-
men:

Oorſprong der ſiekten uit verſtoppingen

men; alſoo ſoude het ook in 't bloed geſchieden, 't welk reeds trager loopende en nog eenigſins ſijn innerlijke beweginge hebbende door het ſelve te verminderen, ſijn omloop noodſakelijk trager moeſt lopen, en ſijn innerlijke beweginge by na ophouden of ten minſten trager gaan, waar door de ziekte grooter word, want hoe trager omloop, hoe dat ymand zieker is: want de geſondheid beſtaat in een ſnelle loop, en de ziekte in een trage loop, welke loop ſtilſtaande de dood moet volgen.

XXXII. Om op het *tweede* ſtuk deſes Briefs te antwoorden ſeg ik, dat het bloed wel aangroeit, maar egter nooit ſoo veel, dat'er een overvoeld van bloed ſoude zijn: want men moet aanmerken dat die veel bloeds heeft dat goed is, hy dagelijks ſijn bedieningen des lighaams veel beter verrigt als een ander die minder heeft, ſoo dat ook de kragt en eſſentie, om ſoo te ſpreken, van dat bloed, dagelijkx ſoo wel verſpilt werd in ſoo een geſonde als in een die minder bloed heeft, want na dat ymand veel bloed heeft dat goed en werk-tuigen des lighaams veel kloeker en kragtiger bewogen werden, als ymand die een traag en dik bloed heeft, want het minſte werk dat hy doet, is hy terſtond afgemat: daar in tegendeel de gene, die een goed bloed heeft het veel langer ſal uithouden.

Het bloed groeit wel aan, maar in geen overvloed.

Daar

Daar en kan ook geen overvloed ziin, vermids in de vaten niet meer en kan als'er in kan: daarom die de bloed-rijkigheid willen afmeten uit de gespannen en geswollen Aderen zijn verdoolt, 't welk uit een ander oorsaak geschied en een teiken van verstoppinge is: dog we willen ons hier ter plaatse soo wydluftig over dese stoffe niet uit-breiden; vermids ik in een andere gelegentheid hier van breeder heb gesproken.

XXXIV. Aangaande de nuttigheid van het *purgeren*, die doet mede een groot gedeelte Suurs in de darmen storten, 't geen ter Stóel-gang werd quijt gemaakt, 't welk uit de stinkende drek onse neus wel gewaar werd, die soo onlieffelijk niet rieken souw, indien het Suur met het *Alcali* soo seer niet op malkanderen werkten: het veel purgeren, agt ik noodeloos, want dat verswakt de zieken al te seer, en, wanneerse sweeten moeten, konnen sy het niet uitstaan.

Purgeren wat nut het doet.

XXXV. De purgerende Medicamenten maakt men dan gemeenlijk met eenige compositien van quik-silver toe, voornamelijk met *Mercurius dulcis*, oft *præcipitatum album* en diergelijke meer: dog niet altijd, voornamelijk als daar geen vrees is van Pokken, of dat het niet verre is ingekropen. Ik sal dan eenige staaltjes te berde brengen, die gemeenlijk in 't gebruik zijn, als:

℞ Cassiæ

℞ Cassiæ rec. extr. *unc. unam.*
Extracti rhei, *scrup. unum.*
Terebinth. ven. *drach. unam.*
M. F. Bolus.

Of

℞ Diagrydii, *Gr. sexdecim.*
Crem. tart.
Antim. Diaphor. aa. *Gr. sex.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Extr. rhei, *scrup. sem.*
Diagridii, *Gr. octo.*
Ol. Caryophyll. *gutt. duas.*
M. F. Pilulæ, *N°. quinq.*

Als men nu by dese middelen verscheide quikmiddelen mengt, soo sal het Suur des te meer gebroken werden, waar van dese staaltjes volgen, als:

℞ Extr. Rhei, *scrup. sem.*
Mercur. Dulc, *Gr. sexdecim.*
Ol. Guajaci. *Gutt. duas.*
M. F. Pilulæ, N°. V.

Of

℞ Extract. Catholici, *scrup. unum.*
Merc. præc. albi, *Gr. decem.*
Ol. Tereb. *gutt. tres.*
M. F. Pilulæ, N°. *quinq.*

Of

℞ Extr. Cathol. *Gr. quindec.*
Merc. dulc, *grana viginti.*

Ol.

Ol. Succini. *gutt. tres.*
M. F. Pilulæ. *N°. quinque.*

Dese en diergelijke zijn dan bequaam om het Suur, d'oorsaak deser quaal, te weeren, en uit het lighaam te dryven. De quik, door sijn rondere Bolletjes doet hier mede sijn best toe, waar van ik hier na breeder sal spreken. Oodertussen moet men voorsigtig zijn, dat men quiksilverige dingen in de poeders inge-ve, want de mond kon de daar door beledigt werden, want het Suur vervoegt sig terstond in de pypjes van het quik, en soude by ge-volg eenige moeielijkheid in de mond baren.

XXXVI. Na dese komen sy niet alleen tot middelen die de Pis dryven, maar die ook by gevolg het bloed verdunnende, te gelijk de obstructie openen, die in de Voorstanders-klieren zijn, welke geopend zijnde, alles daar uit-vliet: maar behalven dit, mengense daar ook middelen by die het Suur bematigen en temperen, of liever, der selver Suuren breken.

Enkele Pis-dryvende middelen.

Rad. Alcannæ,
Fol. Thee,
 Sabinæ
Fruct. Alkekengi
Balf. Peruvian.
 Copayvæ,

Mir-

Myrrha,
Terebinthina Ven.
Cantharides
Millepedes
Sapo ven.
Sperma ceti,
Sal. Succini
Ol. Succini
Terebinthinæ
Sabinæ, &c.

Dese middelen hebben alle deeltjes die sommige een vlug-sout hebben, en andere een Oliagtig vlug-sout, welke alle de bequaamheid hebben, om het bloed vloeibaar te maken, waar door veel pisse werd uit geloost, want als het bloed dun is, en met wat heet Thee-water aan-geset, sal het Suur uit het lighaam uitgespoelt werden. En by aldien men Thee tot sweetens toe drinkt, sal men met eenen het suur door het sweeten verdryven. De Suur-temperende middelen zijn de navolgende.

Suur-temprende middelen.

Rad. Chinæ,
Zarz. Parillæ,
Lig. Guajacum,
Sassaphras,
Fol. Thee,
Pyrolæ,
Sabinæ,

Cro-

Crocus,
Balſ. Peruvianum,
 Copayvæ,
Caphora,
Gum. Elemni,
Maſtix,
Terebinthina,
Beſoar.
Oculi Cancri,
Sperma cæti,
Coralli,
Bolus,
Os Sepiæ, &c.

Door deſe en diergelijke middelen werd het Suur ganſchelijk ten onderen gebragt, want daar een goed *alcali* onder is, die met het Suur ſoo lange fermenteert en woed, tot dat d'een den anderen heeft ten onderen gebragt. We ſullen dan eenige wijſen van voorſchriften laten volgen, die afdryvende en met eenen Suur-temperende zijn, als:

♃ Ocul. cancri *unc. ſem.*
Caphoræ
Terebinth. Ven. aa *drach. tres.*
Balſami peruv. *ſcrup. duos.*
M. F. Pilulæ V ex ſcrupulo.

Men laat'er dagelijks vijf van gebruiken, die ſullen niet alleen het Suur temperen, maar 't ſelve mede door de Pis gans verdryven.

Of

♃ Ocul. Cancri, *unc. unam.*
Fol. Sabinæ, *drach. duas.*
Tereb. Ven. *drach tres.*
Balſ. Copayvæ *ſcrup. duos.*
M. F. Pilulæ

Maakt'er vijf uit een ſcrupel. De gifte is als voen.

Of

♃ Pulv. Ocul. cancri, *unc. duas.*
Lap. Prunell. *unc. unam.*
Sal. Tart. Vitriol.
Caphoræ, aa *drach. duas.*
Balſ. Peruv. q. s.
Ol. Sabinæ *ſcrup. ſem.*
M. F. Pilulæ.

Laat hier kleine pilletjes van maken, de gifte is van een ſcrupel tot een drachme.

Of

♃ Maſtiches, *unc. ſem.*
Caphoræ, *drach. duas.*
Sal. Succini, *ſcrup. unum.*
Ol. Succini, *gutt. viginti.*
M. F. Pilulæ.

Of

♃ Rad. Alkannæ, *unc. duas.*
Ol. Terebinth. q. s.

Laat dit eenige dagen in de Sonne ſtaan, 't welk afdrijft. De gifte is van ſes tot tien droppels. Dit drijft wat ſterk af. Sommige gebruiken de Spaanſe Vliegen, als: ℞ Can-

♃ Cantharid. *drach. unam.*
Spiritus vini, *unc. quinque.*

Dit laat men eenige dagen weiken, waar van men twee drachmen in neemt, met een drachme *oculi cancri.*

Of

℞ Ocul. Cancri, *unc. ſem.*
Canthar. *ſcrup. unum.*
Ol. Tereb. *drach. unam.*
Sabinæ, *ſcrup. ſem.*
Vini rhenani, *unc. ſex.*
M. F. Tinctura.

Hier kan men lepel-wijs van gebruiken.

Het AQUA QUERCETANI doet hier mede geen kleine nut, wiens beſchryvinge volgt.

♃ Menthæ Siccæ,
Dictamni
Irid. Flor. aa *unc. unam.*
Sem. Agni Cauſti,
Rutæ,
Lactuc. aa *drach. unam.*
Tereb. Ven. *unc. quatuor.*
Vini Albi, *unc. viginti.*

Laat dit in een kolf, in het *Balneum Mariæ* diſtilleren.

Van dit water geeft men alle ogtend, eenige dagen agter een, twee lepels vol van, zijnde eerſt met eenig Mercuriaal gepurgeert:

Quercetanus getuigt dat hy het wel hondert reisen beproeft heeft: het is ook dienftig in de fweringe der nieren.

XXXVI. Defe ganfche diftillatie is een *fal volatile oleofum* uit verfcheide dingen te famen geftelt. Het *femen lactucæ* kan daar weinig voordeel in doen, maar in de plaats, was het beft een dragme of twee Champher te doen.

XXXVII. Dit Medicament doet het bloed feer vloeibaar werden, want de fcherpe degentjes der fuire punten, werden in de armtjes van defe oliagtige deelen gefleept, omarmt, en welke dan te gelijk door de Pis-gang uitloopen. Men kan de Terpentijn mede met een doir van een Ei ingeven, als:

℞ Terebinth: Ven. *drach. duas.*
Vitell. ovor. q. s.
Aq. Quercet. q. s.
M. F. Hauftus.

De takagtige deeltjes van den Terpentijn, werden door het Ei foo omwonden, datfe fig niet konnen uitbreiden, en by gevolg aan de mond en tanden niet vaft kleven, daarom kan menfe met eenig vogt bequamelijk in geven: en indien men het wat meerder dryvende begeert te hebben, kan men daar de *oleum fuccini* en *oleum fabinæ* by mengen.

XXXVIII. Men kan ook eenige droppelen *oleum fuccini* in *alcohol vini* fmelten, en met een weinig Wijn in geven.

XXXIX. Om

XXXIX. Om nu de brand in de nieren en in 't water maken te temperen, is'er niet beter dan het Thee water, warm gedronken, want het ſpoelt al het Suur uit, en tempert de brand, dewijl die brand-makende deel'jes verſpreid werden, en afglibberen, door dien de Thee-drinkers overvloedig wateren. Men kan ook een *ptiſane* koken van Gerſt, Raſijnen en ſoet Hout, met een weinig zalſaparille, of drinken louter ſoete Melk met warm Thee-water.

XL. Men kan ook wel eenige ſpeutingen doen met een ſterk Thee-water, 't welk de ulceratie ſal ſuiveren en geneſen, en dit ſomtijds continueren.

Of

♃ Vitrioli albi,
Caphoræ, aa *drach. unam.*
Spir. vini, *unc. ſexdecim.*
M. F. Injectio.

Of

♃ Ah. Commun. *unc. tres.*
Sal. Saturni *drach. ſem.*
Caphoræ ſcrup. 1.
M. F. Injectio.

Het ſpeuten met Kalk-water doet ons veel voordeel.

XLI. Soo de ſchagt ſeer ontſteken is, ſoo dat hy gelijk als omkrimt en ombuigt, moet men daar iets omleggen dat de ontſtekinge doet vergaan, als:

Tegen de ontſtekinge.

 ♃ Bo-

℞ Boli Arm. *drach. duas.*
Caphoræ, *ſcrup. unum.*
Spir. Vini q. s.
M. F. Linimentum.

Dit mag men romtom de ſchaft leggen, ſoo ſal de ontſtekinge vergaan.

Sweeten. XLII. Sweet-dryvende middelen mag men mede genoegſaam in 't werk ſtellen, voornamelijk van *Pokhout*, *Saſſaphras*, *Cina* en *Salſaparilla*, voornamelijk als deſe quaal wat veroudert is: waar van wy eenige ſtaaltjes ſullen opgeven, als we hier na van de geneſinge der Pokken meinen te handelen.

Stoppen. XLIII. Indien het ſtoppen noodig is, mag men de volgende pillen ingeven.

℞ G. Elemni,
Maſtiches, aa *drach. duas.*
Terræ Catechu, *ſcrup. unum.*
M. F. Pilulæ.

Men kan daar alle dagen twee van innemen, en ſal in alle gelegentheid ſijn effect ſorteren, ten ware de ulceratie de ſweeringe al te groot gemaakt hadde. Indien de ulceratie wat hertnekkig was, moet men onder de ſpeutſels wat ſpaansgroen mengen, het welk die vuile korſt af eten ſal. Onſe geneſinge nu ten einde zijnde, moet men ook onder het cureren een goede geregelde levens-wijſe houden, en ſig onthouden van alle ſterke drank, drinkende alleen een kookſel van ſalſa-

paril,

paril, oft Thee water, met of sonder soete Melk, of een Ptisane gekookt en diergelijke: soet klein Bier is anders mede niet vreemt. De spyse sy sonder suir en sout, en niet vet: op het leste van de curatie mag men wel wat Amandelen en Rasijnen uit de hand eten.

XILV. Op dat nu sommige niet verlegen staan, sullen wy eenige Gevallen ten toon brengen, op dat die gene welke de genesinge noit by der hand heeft gehad, des te beter leere.

I. GEVAL.

Seker Jongeling van agt en twintig Jaren, heeft ontrent de twaalf dagen een Saad-vloed oft Gonorrhœa gehad, welke stinkende was en met etter gemengt. Daar is een groote pijn en hitte in het water maken, met een ontstekinge der roede: dese had over drie weken ontrent by een vuil en besmet Vrouw-mensch geweest.

We sullen ons hier niet weder ophouden om de oorsaken uit te leggen, maar ons alleen met de genesinge bekommeren. Ik gaf dan de navolgende pilletjes.

℞ Extr. Rhei, *scrup. unum.*
Merc. dulcis, *scrup. semis.*
M. F. Pilulæ.

Hier van had hy agt Stoel-gangen. Doe liet ik hem des ogtens en des avonds tien Pillen van de volgende op een dag gebruiken, als:

℞ Terebinth. Ven. Coct. *unc. semis.*
Oculi cancri, *drach. tres.*
Balf. Peruv. *drach. unam.*
Caphoræ, *drach. semis.*
Ol. Sabinæ, *gutt. viginti.*
M. F. Pilulæ, vijf uit een sprupel.

Daar by liet ik hem des ogtens middags en *'s* avonds louter Thee water drinken, en met een sterk Thee water speuten ik in de schaft dagelijks tweemaals: en om de schaft sloeg ik hem een doek met Bolus, Champher en Brandewijn, en is dus doende binnen weinig dagen genesen.

II. GEVAL.

DEn Heer *J. B. Pinket* deftig *Anatomicus* tot *Gent* heeft my dese *casus* believen gemeen te maken, seggende aldus:

Seker Heer, oud 38 Jaren, met een Venus Druiper besmet, had tien weken de raad van een Koppelaarsters hier in gebruikt, dog sonder voordeel; quam eindelijk by my om raad.

Ik gaf hem dan, segt hy, het afwijksel van *cantharides*, op volgende wijs bereid.

℞ Cantharid. *drach. unam & sem.*
Spir. vini, *unc. duodecim.*

De Spaanse Vliegen laat ik grof stooten, en doese in een Linne doekjen, en hangse soo in de Brandewijn een geheele nagt, op de heete asschen te wieken.

F. In-

F. Infusio.

Men geeft des ogtens en des avonds een lepel van in.

De lyder dronk een Pot vol van volgende Amandel-melk elke dag.

℞ Quat. sem. frig. Maj. aa *drach. duas*
Amygd. dul. N°. *viginti.*
Aq. Hordei. *Pint. duas.*
Sacch. albi, q. s.
F. Sec. art. emulsio.

Tweemaals daags wiert het volgende tot pijnstilling in de roede gespeut.

℞ Troch. albi Rhasis, *scrup sem.*
Aq. Resar. *unc. duas.*
F. Injectio.

Vele dingen wierden zes dagen vervolgt, wanneer hy 't volgende gebruikte, om het lighaam te suiveren.

℞ Lign. Guajaci, *libr. sem.*
Fol. Sennæ, *unc. duas.*
Sem. Anisi. *unc. unam.*
Lign. Liquiritiæ aa *unc. unam.*
Aq. Comm. *Pint. octo.*

Tot op de helft: gekookt zijnde, gaf men de lyders tweemaals daar agt oncen van in.

Dit afziedsel duurde drie dagen, en verwekte elke dag vier of vijf af-gangen. Na dese suivering werd dit gegeven.

 Sacch.

℞ Sacch. Saturni,
Caphuræ, aa *ſcrup. ſem.*
Sal. Prunell. *drach. unam.*
Chalyb. Præp. *ſcrup. unam.*
Rob acaciæ, *drach. unam.*
Miſce.

De gifte is een drachme, alle dagen tweemaals.

Met het volgende ſpeut men ook tweemaals op een dag tot heelinge:

℞ Vini albi Gall. *unc. duas.*
Tutiæ Præp. *ſcrup. ſem.*
Miſce.

Zoo wierd deſe ziekte in veertien dagen tijds geneſen.

Merkt dat het ſpeuten de beſonderſte middel is, om den Druipert te geneſen; want ik bevinde dagelijks, dat de beſte heelende middelen door den mond genomen, op ver ſoo veel niet konnen te weeg brengen; ook heeft men niet bevreeſt te zijn, dat het pijpje van de ſpeut, dat in de roede geſtoken werd, pijn, of eenige opening in deſelve ſoude konnen veroorſaken, wijl ik het ſelve pijpjen van vooren bot rond make, en niet langer als een dwers ſtroo.

III. GEVAL.

ZEker Adcocaat van ontrent de dertig jaren, hebbende mede in een verkeert kanaal geſeilt,

ſeilt, hadde agt maanden lang een Druipert gehad, en hadde by een martelaar van een beun-haas wat gelapſalft, dog alles te vergeefs. Ik ſchreef hem het volgende voor.

℞ Terrebinth. Ven. *drach. duas.*
Balſ. Peruv. *gutt. ſem.*
Extr. Rhei *ſcrup. unum.*
M. Fait Bolus.

Dit liet ik hem om de twee dagen hervatten, tot hy viermaals 't ſelve hadde ingenomen. Onderwijlen gebruikte hy alle dagen de volgende Pillen.

℞ Tereb. Ven. Coct.
G. Elemni, aa *drach. duas.*
Ol. Succini, *gutt. decem.*
Oc. canceri, *unc. ſem.*
M. F. Pilulæ. doſis een ſcrupel.

Hier by gebruikte hy ook het *Aqua Quercetani* vier lepels vol eens daags: en is in anderhalve week geneſen.

IV. GEVAL.

EEn Man van vijftig Jaren, hebbende by een Hoer geſlapen, kreeg een vuile Saadloop. Ik purgeerde hem, gelijk in het derde Geval geſegt is. En liet hem louter Thee-water drinken, waar door de heete Pis gematigt wierd. Ik liet hem ſpeuten met Kalk-water, in welke een weinig *aluin* was geſmolten.

ten. Het *Aqua Quercetani* met wat Campher gemengt gebruikte hy dagelijks, en is genesen: onderhoudende sig met Terpentijn Pilletjes.

V. GEVAL.

SEker Baron ontrent vijf en twintig Jaren oud by my komende, had lang by sommige gemeestert, dog sonder eenige hulp, want hy kreeg het gedurig wederom; ik suiverde sijn lighaam met eenige Mercuriale Purgeer-middelen, 't welk ik om de twee dagen tot drie reisen toe liet hervatten, onderwijlen dronk hy het volgende kooksel:

♃ Rad. Chinæ
Salf. Parill. aa *unc duas.*
Glycyrrh. *unc sem.*
Cop. ex Aq. ad *unc.* XL. colatum.
Detur usui.

Des ogtens en na de middags dronk hy ook soo veel Thee-water als hy drinken kon: de schagt wierde tweemaals daags gespeut, en gesuivert; doe schreef ik hem het volgende mengsel voor.

♃ Olie Succini,
Juni peri, aa *drach. unam.*
Alcohol vini, *unc. quinque.*
Misce.

Hier

Hier gebruikte hy dagelijks des ogtens en des avonds een lepel vol af met wat Wijn gemengt, en een half drachme Kreefts-oogen, en is genesen geworden.

VI. VOORVAL.

Zeker jong Hamborger Koopman, hebbende alhier door quaad geselschap in een Hoer-huis geweest, kreeg voor sijn loon een Druppert: Dese laat my in sijn Herberg met een Chirurgijn ontbieden: we lieten hem eens sweeten, en des anderen daags met een Mercuriaal Purgeren: de schagt was vry ontstoken, die men laafde met soete Melk en Campher buiten om te slaan, onderwijle speute men met het volgende.

℞ Caphoræ, *Gr. decem.*
Infusionis Thee., *unc. duas.*
M. pro injectione.

Dit wierde soo eenige dagen gecontinueert, onderwijlen gebruikte hy de *Pilula ex Terebinthina*, *Blasamo copayvæ*, *oculis cancri* en diergelijke. En is weder gesond na Hamburg vertrokken.

Dit sal dan nu voor dese reis genoeg zijn om te weten wat een Druipert in heeft; we konden daar nog wel veel meer rekavelinge hebben over gebruikt, maar wijl mijn manier niet en is, de Lesers met woorden op

op te houden, soo sullenwe hier een eind maken, en eens besigtigen wat een ontstekinge aan de roede en des selfs deelen is.

V. HOOFT-STUK.

Van de ontstekinge aan de Roede en voorhuid, Sjankers, oft Kankers, en SpaanseKraag gesegt.

I. EEn Druppert komt selden alleen, maar heeft gemeenlijk een of meerder makkers by sig vergeselschapt, namentlijk des schafts ontstekinge, versweeringen van binnen de schaft, Sjankers oft Kankers, Spaanse Kragen, en meer ander geselschap, waar van hier na breeder gesproken sal werden.

Sjankert wat die is.

II. De *Sjankert* dan is niet anders, dan een ontstekinge oft puisten aan 't hooft der roede, onder de voorhuid, waar na de korstagtige en quaadaardige ulceratien volgen.

Oorsaak.

III. d' *Oorsaak* hier van is mede al de vuile byslaap: want de stoffe van het besmette Vrouw-mens besproeit het gantsche hooft van de roede, welke stoffe seer door-dringend zijnde, en het opper-velletjen van de roede seer tenger, soo werkt dit fenijn by na op de selfde wijse als de Spaanse Vliegen werken, welkers deeltjes door eenig vogt ontdaan zijnde, door de warmte van de huid aan 't hakken en kerven geraaken, waar van ook sommige

door

door de ſweet-pypjes doordringende, en eenige fijne water-pijpjes in ſtukken hakken en kerven, waar door het water uitloopt, en tuſſen de huid en opperhuid vergadert werd: even gaat het ook met dit fenijn, 't welk mede aan 't werken geraakt, voornamelijk met het vlugge *alcali* van dat geſonde deel. Dit fenijn dan ſoo door-dringende, namelijk door dit hakken en kerven, dringt tot binnen in de pijpjes, waar door de Sappen een groote veranderinge krygen, want het Suur van dit fenijn met ſijn punten in de pijpjes van het fenijn blyvende ſteken, maken dat de ſelve trager voort-loopt, even als eenige lange en ſtyve planken veel makkelijker door een Revier lopen, alſſe onbelemmert zijn, dan dat door elke plank nog eenige dwersbalken quamen te ſteeken, want dan ſouden ſy gedurig tegens de wallen aanbotſen, en d'een met d'ander de Revier verſtoppen: even dan gelijk als dit met de planken geſchiet, gaat 'et ook met dit *alcali* en het giftige Suur, 't welk door de fijnſte pijpjes des roeden hoofts niet konnende geraken, moet daar gelijk als dwersbalken blyven ſitten, want als AA in de *vierde Tafel*, d'*eerſte figuur* eenige pijp in de ſchaft was, (we nemen het hier wat groot, om onſe gedagten wat beter te uiten, want alles is in het lighaam meer als duiſentmaal fijnder en kleinder) B. B. B. zijn vlug-

vlugge *alcali* deeltjes, in wiens pijpjes de Suure punten C D E steken, soo het dan gebeurt dat het *alcali* van H tot K in sijn behoorlijke stand niet met het bloed en andere Sappen kan vlieten, zijnde beswaart met de Suure punten, soo komen sy over al tegens de kanten van die pijpjes aan te stooten, gelijk als B. B. B. en de punten van het Suur steken daar door, gelijk als D. waar door allenxkens een verstoppinge geraakt, voornamelijk als men in gedagten neemt, dat de aanvlietende Sappen van wijder pijpen na enger toe loopen, want dat gaat als wanneer van een ruim water een menigte Schepen te gelijk door een enge Sluis willen passeren, voornamelijk met haar Zeilen en Masten op, soo sullen sy niet alleen malkanderen verdringen, maar de Masten sullen ook door de Zeilen en Touwen in een warren. Dit geschied dan mede in de Sappen; en dese deeltjes in de fijnste pijpjes van ons lichaam gerakende, worden op die wijse verstopt.

IV. Dit dan voor af getoont hebbende, moeten wy sien, hoe het vorders met dese verstoppinge toe gaat. Want als dese verstoppinge daar is, blijft die niet altijd op een en deselve wijse, maar de geduirige aanvloei van de Sappen die van boven komen, maken de verstoppinge nog veel grooter, want als ik een Riool heb, die allenxkens enger

en en-

enger werd, en daar eenige ſteenen oft houten in gevallen zijn, ſoo ik dan met een lange ſtok deſe ſteenen of houten van het ruimer eind der Riool na het enger eind ſtoot, ſal de Riool noodſakelijk moeten meerder verſtoppen, want te voren kon tuſſen beiden de ſteenen en aan de ſijde, nog wel eenig water door paſſeren: maar dewijl ſe nu aan beide ſijde de muur genaken, en ſoo digt aan malkanderen zijn geſtoten, dat de ruimten benomen zijn, moet al het vogt daar voor blyven ſtaan, 't welk d'eerſte verſtoppinge vermeerderde: alſoo ſeg ik gaat het mede in de vaten van ons lighaam, alwaar de Sappen en vogten van boven van een ruimer pijp tot een nauwer vloeijen, ſoo kan 't gebeuren dat die verſtoppende deeltjes, nog nauwer aan malkanderen geperſt werden, en de Sappen die van boven aan vloeijen blyven ſtaan, ſoo dat deſe verſtoppinge uitgeſet werd, en een geſwel maakt.

V. Een pijpje of meer dan aldus verſtopt zijnde, en uitgeſet werdende, perſt ook de naaſt aangelegene pijpjes, welke verengert werdende, ſoo veel vogten niet konnen door paſſeren als te voren, ſoo dat bygevolg hier door de ſtilſtaande, of ten minſten trager loopende vogten het geſwel meerder uitſetten en groter maken.

VI. Dit dan nu ſoo vaſt geſtelt zijnde, werd

allenxkens de ontstekinge vermeerdert en de pijn verswaart : om dat dese verstoppende en runnende deeltjes niet altijd in eene stand blyven , maar lyden een veranderinge , die allenxkens tot de verdervinge nadert : want de deeltjes werden nog al geduirig bewogen door de subtijle materie des logts : want de Sappen in de pijpjes verdikkende , krygen de hemels-bolletjes de overhand van buiten , die deselve sappen soo persen , dat binnen haar de pijpjes verengen , en alleenig een subtijldere stoffe door laten , want om de verengde pijpjes konnen daar geen grovere van de logt indringen : soo moet dan noodsakelijk , seg ik , daar een fijndere en subtijldere stoffe door stroomen , als te voren , welke stoffe ook snelder bewogen werd , want hoe fijnder dat de deeltjes zijn , hoe se ligter konnen bewegen , en hoe groover en grooter , hoe se ook swaarder te bewegen zijn : als dan dese fijndere deeltjes soo groote en snelle bewegingehebben , soo zijnse seer na met het vuur over-een komstig , offe zijn liever een vuur selfs : dese fijne hemelse stoffe dan als een Vuur door dese verstoppende stoffe van dat geswel heen blixemende , maakt het selve heet en broeijende, even als het Hoy , of als een mand met Roosen komt te broeijen en heet te werden. De deelrjes nu welke in die verstoppende stoffe zijn , geraken aan het

het woeden, want ſy werden tot een ſeer ſnelle beweginge gebragt, vliegende door malkanderen, even als de Somer Muggen, kakkende en kervende alles wat'er by of ontrent is aan hondert duiſend ſtukken, waar door niet alleen pijn gemaakt werd, maar ook een ulceratie of geſweer, 't welk men aan het roeden hooft een *Siankert* noemt, en aan de voorhuid, voornamelijk als hy ongekrult is, een *Spaanſe Kraag*. De ſtoffe nu die daar uit loopt is tay en lymig, hebbende veel takagtige lighaamtjes by ſig, tuſſen welke, behalven het Sout en het Suur, mede verſcheide water-ſlangetjes geplaatſt zijn, welke, door de warmte, die daar mede geduirig doorſtroomt, in de logt gevoert werden, en alſoo uitdampen, ſoo dat daar minder vloeibaarheit is als te voren, waar door dan by gevolg een korſt gemaakt werd.

VII. De etterige ſtoffe die onder deſe korſt ſit, ſeer knagend zijnde, dat is door de ſubtyle materie ſeer bewogen werdende, hakt en kerft hoe langer hoe meer, waar door de ulceratien grooter en grooter werden: ſoodanig datſe de geheele ſchaft beſetten, en, ſoo men daar niet by tijds agter ſit, t'eenemaal af eet, en afrot.

VII. Het geduirig uitſyperen van deſe etterige ſtof geſchied, om dat de Sappen de ſelve voortperſen, want als de pijpjes, daar de ver-

ſtoppinge in was, open geknaagt zijn, en de verſtopte ſtoffe ſijn uittogt heeft gehad, moeten uit de geopende eindjes, geduirig een Melkagtig voedend Sap uit-ſyperen, 't welk door het goore Suur van de ſweringe komende te ſtremmen, de gedaante van een etter vertoont, want al de etter is niet anders, dan een gekaasde Melk.

Maar waarom ſal ik vragen, ſypert daar geen bloed uit, ſoo wel als Melkagtige ſtoffe? Ik antwoord, dat de verſtoppinge van inflammatien noit in de arterien oft Aders, daar het bloed doorloopt, komt te gebeuren, maar altijd in de arteriale buisjes, in welke alleenig een Jeu-ſap of Melkagtig Sap, om de deelen te voeden, loopt; want het bloed loopt eerſt in ruimer en wyder vaten, en eer het tot deſe fijne pijpjes komt, loopt het door zijdtakjes weder in de Aders, hebbende ſijn dunne ſtoffe reeds in deſe fijndere pijpjes laaten vlieten, ſoo dat'er by gevolg geen bloed geſtort werd, ten ware elders eenige grootere vaten doorknaagt waren, 't welk wel gebeurt.

IX. Ten anderen zijn ook verſcheide pijpjes, daar het bloed behoorde door te loopen, door deſe gerunne Melk gelijk als verſtopt, ſoo dat daar geen bloed door paſſeert, ten ſy men het geulcereerde deel wat hardelijk aantaſte en door duwen de pijpjes opende, ſoo

ſa

ſal daar bloed uitloopen:hier komt nog by,dat die pijpjes mede gelijk als met lammigheid geſlagen zijn; want door de verſtoppinge hebben ſy ſeer moeten uit-rekken, waar door een menigte van de kleinſte beweeg-veſeltjes gebroken zijn, waar door deſe grootere veſelen daar deſe voornoemde Sappen door liepen, haar op en toe trekken verloren hebben, ſoo dat het bloed en andere Sappen, daar door op die eigenſte wijſe ſoo niet konnen vloeien als te voren. Dit ſy dan genoeg geſegt van het maken der ontſtekinge en ulceratie die men aan de ſchaft gewaar werd.

X. De *Spaanſe Kragen* nu, hebben dit beſonders, dat de voorhuiden heel omkrullen, en het roede hooftjen bloot laten, daar van is de oorſaak me in ik deſe: dat als de roede ſwelt en opſpant door de inflammatie, ſoo kan dat geſwollen vleis oft voorhuid niet over heen blyven, maar moet na agter toe wyken, want dewijl het door de inflammatie uitſet, neemt het in de dikte aan, even als een blaas opgeblaſen werdende, mede in de breette uitſet, derhalven moet het van A tot B (Taf. 4. Fig. 2) toe krimpen, dewijl het van B na A niet konde gaan.

XI. Ten *anderen* is het hooft C veel dikker als agter het hooft ontrent D. D. daarom kan het daar beter na toe krimpen en overſtroepen.

XII. *Ten derden*, is het een noodſakelijkheid dat de voorhuid overſleuft, want het hooft van de roede C, werd ſoo groot dikwijl dat de voorhuid te ſeer ſoude geſpannen zijn, en by gevolg pynelijk werden: Als nu deſe voorhuid ſoo agter om geſet is, en met ſeeren en ſweeren beſet, noemt men dat een Spaanſe Kraag, welkers geboorte, opkomſt en oorſaak even eens geboren werd, als wy te voren in dit Hooft-ſtuk van de Sjankers geſegt hebben, uit welke den leſer genoegſaam bevatten ſal, hoe en op wat wijſe deſe ſweeren herkomſtig zijn, derhalven ſullen wy geen een ding meermaals ter baan brengen: want tweemaals gewarmde kool gegeten, doet braken.

Cordée. XIII. Nog valt'er wat te ſeggen van die quaal dieſe in 't Franſch *Cordée* en in 't Latijn *Chorda* noemen, zijnde mede een toeval van een Druipert: deſe is wanneer de ſchaft krom om gebogen werd, even als offe van een koort getrokken wierd: dit geſchied mein ik hierom, om dat'er in 't geſtel van de ſchaft eenige deelen zijn, dewelke konnen uitgeſet werden, en wederom andere niet; want als beide zenuagtige lighamen door d'ontſtekinge ſoo werden uitgeſet, gebeurt het dat de *urethra* of Pis-pijp, welke tuſſen beiden onder aan de ſchaft loopt, die uitſettinge niet en volgt, maar haar vorige langte behoud, dat het

Oorſaak.

ſchijnt

het ſchijnt dat het hooft van de roede naar om laag krom om getrokken werd. Want laat A. A. in de *derde Figuur van de vierde Tafel* de Pis-pijp zijn, die niet langer kan werden, en B. B. beide zenuwagtige lighamen, welke konnen opblaſen, en na C toe, door de Pis-pijp gelijk als getrokken werden: even ook als wanneer ik een jongen Boom plant, en ik boven een Touw bind aan de Boom, en die ontrent de wortel vaſt ſpande, ſouw die Boom ſonder twyfel na verloop van eenige Jaren, krom uit waſſen, want het Touw is een beletſel, dat de Boom niet regt op en groeit, ſoo is het dan ook mede met de ſchaft gelegen, welke krom werd om dat de Pis-pijp oft *urethra* belet, dat deſelve niet regt uit kan geſtrekt werden.

Geneſinge.

XIV. Nu om onſe Webben allenxkens af te ſpinnen, komen wy tot de *curatien* oft geneſinge, ſoo ſal men dan eerſt de ontſtekinge verdryven, en ſoo daar eenige verſweringen onder of boven de voorhuid komen, ſuiveren en daar na toeheelen.

De ontſtekinge dan ſal men aldus geneſen, met deſelve verſcheide reiſen in warm Thee-water te ſteken, en daar een wijle tyds in te laten, of in plaats kan men ſoete Melk gebruiken, by welke men wel een weinig Kampher kan mengen: het volgende Salfjen is ook verwonderens waardig om de ontſte-

kinge te genesen, als men dat daar om slaat:

℞ Boli armen. *unc. sem.*
Caphoræ *drach. sem.*
Spiritus Vini, q. s.
M. F. Unguentum.

De werkinge van dit Medicament gaat aldus toe: voor eerst schrijf ik de *Bolus* voor, welke meest bestaat uit een *Alcali*; ten tweden de *Campher*, welke niet anders is dan een *Sal volatile oleosum*, by welke ik de Brandewijn menge: dese Brandewijn nu met de Campher gemengt, is door de subtyle materie des logts seer beweeglijk; dese op de roede oft ontstekinge gelegt zijnde, moet, om hare werksaamheit, tot binnen toe indringen, waar door voor eerst, veele pijpjes geopent werden, en ten anderen werd de verstopte stoffe vloeibaarder, of ten minsten woeliger en beweeglijker, soo dat een gedeelte uitwasemt, en een ander gedeelte met het bloed weg loopt: 't geen dan uitwasemt dringt in de pijpjes van de *Bolus*, en wederom eenige *Alcali* deeltjes in de roede, soo dat als het Suur van dit fenijn aan 't woelen raakt, door het *alcali* ten onder gebragt en gedood werd, even als het *alcali* en het *acidum* in de Chymische mengsels doet. Ook gaat het byna op dese wijse welke de Vrouwtjes weten om vlekken uit te doen; want als sy olie oft eenig an-

ander ſmeer op de vloer of op de kleeden hebben laten druppen, ſoo nemen ſy eenige fijne aard, 't zy Kryt, Klei, *Bolus*, Tabax-pijp aard en diergelijke; dit maken ſy nat, en ſtrijken het op het kleed of elders anders daar de ſmeer-vlek is: als dan die op geſtreke ſtoffe droogt, dat is als des ſelfs water-deeltjes door de ſubtyle materie daar uit bewogen werden tot in de logt, ſoo moet 'er in des ſelfs plaats mede wat ſuccederen; want daar is altijd een kring-wijſe beweginge van lighamen, 't welk niet anders is als de oligatige vloeibare ſtoffe die van agter is, welke in die ſoort van aarde werd ingeperſt, en vat terſtond de deeltjes van die aarde met ſijn takjes aan. Alſoo gaat het al mede ontrent de werkinge van dit Medicament, want als de pijpjes van het ontſtoke deel door de Brandewijn geopent zijnde, en de Brandewijn uit de *Bolus* is vervlogen, gebeurt het ook, dat'er door een krings-wijſe beweginge wederom iets in de plaats moet komen, dat dan niet anders kan zijn als dit fenijn, dat door de Brandewijn en Kampher aan het bewegen was geraakt. Derhalven is 't dan nu ligtelijk te vatten, op wat wijſe deſe Medicamenten opereren, en dat deſelve niet ſonder reden van my ſoo voorgeſtelt is.

XV. Maar daar zijn nu nog al eenige, wiens herſenen niet dan een prul-kamer vol

Campher is niet verkoelende.

oude meningen en gedagten zijn, welke ſeggen dat de Campher verkoelt, en door ſijn verkoelende kragt de inflammatie wegneemt; maar ik antwoord, indien de Campher op die wijs verkoelden even gelijk 't d'Ouden gemeint hebben, ſoo ſoude deſelve hier nadeeliger zijn dan voordeel by brengen, want de koude ſoude de obſtructie oft verſtoppinge, die in de pijpjes geſchied, nog vry wat vermeerderen.

XVI. Ten anderen blijkt uit de reuk en ſmaak genoegſaam dat de Champher uit vlugge deelen beſtaat; want ik weet niet in de ganſche waereld te bedenken dat een doordringende ſmaak en reuk heeft, of men noemt het heet. En datſe de inflammatie oft ontſtekinge beneemt, geſchied niet door een verkoelinge, maar door een vaardige doordringinge van ſijn vlugge deelen, gelijk te voren geſegt is.

Heete dingen vermeerderen de ontſtekinge niet.

XVII. Nog ſoudenſe ons konnen voorwerpen, dat heete dingen gelijk als Brandewijn en Campher de inflammatie meerder ſouden ontſteken, en by gevolg ſchadelijk ſouden zijn: Maar ik antwoord dat die ons ſulx te gemoet voeren, geen begrijp hebben, hoe een ontſtekinge geboren werd: want ſy hebben gemeent dat'er alleen eenige buiten-vatinge van Bloed, Gal, Melancholie en Slym was; welke als ſy buiten de vaten zijn, geen inflammatie maken, veel minder een etter: maar

daar

daar is, als wy gesegt hebben, een verstoppinge, welke deeltjes wederom vloeibaar en beweeglijk moeten werden, 't welke dan door geen verkoelende dingen maar door warme moet geschieden, gelijk boven genoegsaam is aangemerkt.

XVIII. Soo het dan gebeurt dat de verstoppinge van de Inflammatie soo groot is, datse niet volkomelijk kan verdreven werden, gelijk voren is gesegt, soo hakken en kerven die deeltjes soo lange tot dat de pijpjes stukken gehakt zijn, soo dat sig de sweeren openen: dan soo moeten die van haar etterige stoffe gesuivert werden, want de sweer-gaten eten anders al te diep in, en soude de heele schaft af eten, indien men het met geen behoorlijke] middelen voor quam. Hier volgen dan eenige staaltjes.

Zuiverende middelen.

♃ Virid. æris. *Gr. decem.*
Sublimati, *Gr. quatuor.*
Caphoræ, *scrup. unum.*
Vini generosi, *unc. tres.*
M. F. Lavamentum.

Of

♃ Aq. Mercuriael. Fallopii
Spirit. Vini, aa *unc. duas.*
Thuris,
Aloes,
Caphoræ aa *drach. unam.*
Misce.

Dit

Dit zijn dan middelen, die men *detergentia* oft ſuiverende noemt: haar werkinge geſchied dan op volgende manier. In beide voor gemelde Recepten heeft men het quik-ſilver, zijnde een van de aldergrootſte vyanden van het Suur, waar van hier na breeder; deſe quik-ſilver is in de ſublimaat vaſt geknevelt tuſſen de ſouten, welke daarom in het Water oft Wijn des te makkelijker kan ſmelten, om tot dit en diergelijke gebruiken beter aan te ſetten: hier doen we nog by eenige vlugge ſoute Olien, gelijk als de Campher, en andere gummen, die men met Wijn of Brandewijn mengt. Dit geſchied, op dat het een met het andere in het ſweet-gat ſoude doordringen, waar door de fenynige ſtoffe los geraakt en de pijpjes openen: waar door het Suur door middel van de quik werd ten onder gebragt: hier by doet men nog wel een ander aanſetten, gelijk als Spaans Groen, Witte Vitriool en diergelijke, welke door haar grove deelen, gelijk als Hout-hakkers het kreupel-bos rontom af hakken, en het ſweer-gat van alle onnutte en gebroke pijpjes ſuiveren.

XVIII. Het water van de volgende precitaat is mede niet vreemt, welke wy hier beſchryven ſullen, om dat we het ſelve hier na ſullen van doen hebben.

Subli-

Sublimatum præcipitatum.

ublimatum Præcipitatum.

℞ Sublimati triti, *unc. ſem.*
Salis Armonicai, *unc. unam.*
Aq. pluvialis, *pint. quatuor.*

Laat dit onder malkanderen gemengt werden in een Teil ofte Fles, en ſomwijls onder eens geſchommelt, daer by doende twee oncen Wijn-ſteen Sout: ſoo ſal de ſublimaat precipiteren, laat het dan ſinken en giet het water af, het geprecipiteerde poeder kond gy droogen en tot het gebruik bewaren: het water bewaart men in een Fles.

Dit water beſtaat dan uit eenige deeltjes van de Souten die in den Sublimaat waren, namelijk Vitriool en Sout, by welke eenige vlugge deelen van den Armoniak komen, en eenige vaſte van het *Sal tartari*, ſo dat de fijne ſouten de vaſte doen bewegen, en het Suur van de ſweer werd door de Vitriool, Wijn-ſteen Sout en het Armoniak Sout ten onder gebragt; onderwijlen deſe deeltjes bewegende, hakken rontom de kanten van de ſweringe af, 't welk men ſuiveren noemt.

XX. 't Geen nu geprecipiteert is, zijn de meeſte deelties van de quik-ſilver met eenige andere van het *Sal Tartari* en den Armoniak, want het quik-ſilver was eerſt in de ſublimaat door de Suuren van de Souten die daar by komen tot een vaſt lighaam gebragt,

maar

maar in 't water ontdaan, geraakten alle die Suure punten uit de quikſilver, en wierden in de *alcali* Souten in geheid, welke hare plaats verlatende gingen de fijne en vlugge deelen van den armoniak in de pijpjes van het quik-ſilver wederom ſitten, want als het eene daar uitging, moeſt het andere daar in komen, dewijl daar altijd kring-wijſe beweginge van lighaamen is.

Aqua calcis. XXI. *Aqua calcis* heeft men hier mede niet uit te ſluiten, want het is bekend dat de Kalk uit een *alcali*, beſtaat, welke door middel van het water het Suur van de ſweeren in ſijn pijpjes bergt, 't welk een groote oorſaak was dat het ſweergat open brak en open bleef; dit Suur dan benomen zijnde, en de kanten van het geſweer in ſtukken gedreven en gehakt, is de ſwering geſuivert.

XXII. Onderwijlen mag men wel eens met Mercuriale-dingen het lighaam ſuiveren, en ſweeten gedurig: gebruikende ook eenige Pilletjes van *Terpentijn*, *Oculi Cancri* en *Præcipitati albi*: ook behoorde de lyder niet anders te drinken als een decoctie van *China* en *Salſaparilla*, elke reis warm gedronken. Dat ſal het Suur uit het lighaam dryven, en dat fenijn ten onder brengen, want hier aan hangt het ganſche kunsjen.

XXIII. De ſweer-gaten dan geſuivert zijnde, ſtaat'er niet anders te doen dan het vleis

te

te doen groeyen, indien daar een diepe ſweer was geweeſt, en voorts middelen aanwenden om te cicatriſeren: dog deſe mein ik niet dat'er eigentlijk zijn; maar die men in dat geval aanwend, zijn alleenig die, welke weren, dat de uitdruipende Melk-deeltjes oft Gyl niet en verettert en vergoort, 't welk d'oorſaak was, dat de ſweer open gehouden wierd, welke dan geweeſt zijnde, moet het vleis van ſelver aangroeien, dat aldus geſchied, volgens het gene dat ik in mijn Inſtitutie heb geſchreven, alwaar ik aldus ſpreek: dat als'er eenige veſeltjes geopend zijn, dat'er dan een jeuagtige ſtoffe uytſypert, deſe jeu daar een weinig blyvende, wijlſe ten einden is, is in het ſweergat geſypert; deſe ſtoffe werd ondertuſſen hard, want het hemels vuur ſweeft daar gedurig door, en neemt eenige der dunſte deeltjes met ſig, en laat de ſwaarſte daar blyven, die allenxkens dikker werden, en in gedaante van een krakebeen veranderen.

Hoe het vleis aangroeit.

XXIV. Wanneer nu deſe jeu in het ſweergat quam, wat geſchiede doe daar ter tijd, als dat namelijk de logt geperſt wierde, en in de plaats ſuccedeerde, daar de jeu was uitgeſypert, die wederom een gelegentheid gaf door een kring-wijſe bewegingе, dat'er een nieuwe jeu tegens de oude uitſuyperde, welke vervult zijnde met een hemels vuur, de logt-

logt-pijpjes van de oudste jeu doorboorde, en daar door heen vloeyde, en als veselen in maakte, en dit is de geboorte van die pijpjes, welke eigentlijk geen vleis zijn, maar een sagt krake-been, vol van verwerde Vaatjes oft Riooltjes, daar de Sappen door-vlieten.

XXV. Dese verwarring schijnt hier van daan te komen, dat namentlijk de uitsyperende stoffe, die om sijn beweeglijkheid van het hemels-vuur in d'oude uitgesyperde jeu indringende, somtijds niet regt door en kan stralen, dikwijls met een bogt gedwongen is weder om te krommen, 't welke niet in een, maar in menigte pijpjes geschiedende, ook een verwerring toont. Alsoo groeyen de wonden toe, door een soort van krake-been, en het vleis wast mede op die wijse in de wonden uit: op die grond werden ook de verharde en vereelte fistels gemaakt, die we sommige krake-beenig noemen.

Die nu dese stelling niet geloven wil, send ik tot de mossen, die op het hout of op d'aarde wassen, welke aldus groeyen: want als de pijpjes van de bast van een boom, hout, aarde, &c. vast toe geslooten zijn, gebeurt het dat het water, dat daar door den regen opvalt, niet wel kan doordringen, en werd by gevolg, door het lange leggen, uitdroogen en vermenging met andere deeltjes, dikker en slymiger; het subtyle vuur des logts uit de basten,

hout,

hout, aarde &c. door dese slym heen vliegende, vormt daar pijpjes, welke stoffe na buiten uitgeset werdende, de logt wederom perst en gelegentheid geeft, als meermaals gesegt, om eenige stoffe die nog in de bast, hout of aarde beslooten is, in dese pijpjes te dringen, 't welk geduirig continueerende allenxkens een uitpuiling geeft, dat wy mos noemen: op die wijs groeit ook een *sarcosis*, *hernia carnosa* en diergelijke meer.

Dus verre mijn Institutie, waaruit oogenschijnelijk genoegsaam blijkt op wat wijse het vleis groeit: op die wijse nu gelijk als het vleis groeit, groeit ook de opperhuid, en alsoo geraakt de wonde toe.

XXVI. De middelen nu om het Suur te wederhouden, daar van sullen wy eenige staaltjes konnen toonen, voor eerst gebruikense het *Emplastrum griseum*, 't welk uit verscheide middelen bestaat, die het Suur temperen, gelijk alle *alcalia* doen, gelijk als de *lapis Calaminaris*, de *Lithargyrium*, *cerussa*, *tutia*, die alle een *alcali* hebben, bequaam om de punten van het Suur te breeken, en in haar pijpjes te ontfangen, 't welk blijkt uit de ceruis, want dat is een loot, in welke een menigte Suire punten steken, welke om datse gebroken zijn, haar personagie niet meer konnen spelen. Hier by komen nog eenige vlugge Souten, met een aromatyke Olie ge-

 mengt,

mengt, gelijk als den Terpentijn, Wierook Mastix, Myrrhe, Campher, die het Suur in de sweringe, als gesegt is, aan 't bewegen helpen, en dus doende van het *alcali* opgeslurpt werd. Van gelijken is byna mede de *diaphompholigos* en meer andere dingen, onder dese mengt men nog wel eenige Mercuriale dingen, als precipitaat, 't welk door sijn scherpigheit, het al te ras vleis-groeijen een weinig bematigt, want anders soude het al te hoog komen te groeijen, en dan had men werk om het wederom te doen af eten: de olien, en smeeringen onder de salven, sijn menigmaals beletsels van goede en rasse genesinge, daarom als men het gemyden kan is het best dikke lavamenten te gebruiken; gelijk als:

℞ Cerussæ, *unc. sem.*
Lithargyrii, *drach. tres.*
Pulv. Thuris, *drach. duas.*
Præc. Rubr. *scrup. sem.*
Spir. Vini, q. s.
M. F. Ung. Molle.

Is 't dat dese Salven uitdroogen, kan mense altijd met wat Brandewijn bevogtigen.

Of

℞ Tutiæ præp.
Thuris, aa *drach. duas.*
Caphoræ, *drach. sem.*
Spir. Vini, q. s.
M. F. Ung. Molle.

Of

Of

℞ Minii
Boli, aa *drach. duas.*
Mastichis, *drach. unam & semis.*
Vini Spirituosi, q. s.
M. F. Ung. Molle.

Of

℞ Eboris usti
Plumbi aq. triti, aa *drach. duas.*
Myrrhæ, *drach. unam & sem.*
Aquæ Calcis, q.s.
M. F. Unguentum.

XXVII. 't Gebeurt wel dat'er in de ulceratien eenige quade *wratten* en diergelijke komen te wassen, die kan men met eenige bytende dingen benemen, gelijk als met rode precipitaat, en wat gebrande aluin, werdende daar op gestroit: van gelijken kan men doen omtrent de calleuse en kraak-beenige cicatricen, waar toe sommige het *emplastrum de ranis cum Mercurio* gebruiken: of het volgende Salfjen.

℞ Ung. Rosacei, *unc. unam.*
Mercurii Vivi, *unc. sem.*
Misce.

Men moet een gematigde levens Wet houden, sonder Wijn, Suur, Sout, Vet en diergelijke, want die souden ligtelijk de quaal vermeerderen: mogen Schapen oft Kalfs vleis gebraden des middags, en een Bischuit met

Diæt.

met wat Rasijnen des avonds,met een glas vol van een Salsa en China drank. Nu sullen wy hier eenige voorbeelden aanknoopen.

I. VOORVAL.

SEker Silver-smit ontrent de vijf en twintig Jaren, een persoon sterk van kragten, dese kreeg een ontstekinge aan sijn roede, door een byslaap van een vuil Vrouw-mens, 't welk hy in 't eerst versuimde: en weinig agtede, gelijk het gaat, niemand wil sijn sonden geern bekennen, dewijl hy getrouwt was; derhalven gaat hy by een Meesteres, die hem sterk dede Purgeren, onderwijlen vergroote de inflammatie van de roede grootelijks: soo dat hy gedwongen was na een goed Chirurgijn om te sien, maar de saak te verre gekomen, vergangreneerde de gansche schaft, onderwijlen was den Chirurgijn van gevoelen, dat men de schagt moeste affnyden, indien men het voortkruipen wilde belettte: hy quam doe ter tijd my consuleren met den Heer Doctor *Visscher* mijn Collega. Wy besloten daar een en andermaal de volgende Pap over te leggen, welke my in verscheide gelegentheden noit hadde verlegen gelaten.

♃ Fæcum Vini (Wijn-moer) *unc. duas.*
Panis Secalicei ad acorem fermentati
Vulgo(Suur-brood) *unc. unam & sem.*

Cerev.

Cerev. Jopens. q. s.
M. F. Cataplaſma.

Dit wierde daar warmtjes om geſlagen, en dewijl alle deſe dingen ſoo d'een als d'andere uit ſeer geſtige, werkſame en geeſtige deeltjes beſtaan, begon in het vergangreneerde lid mede eenige beweginge te komen, waar door het nog in 't leven kon gehouden werden, dat wederom gelijk opgekoeſtert wierd, en de Sappen begonden op nieuws wederom daar door te vloeien, ſoo dat het verſtorvene daar afſcheide, waar op wy doe eenige digeſtiven leiden, 't welk Medicamenten zijn beſtaande uit eenige vlugge oliagtige Souten, gemengt met eenige bytende dingen, waar door d'een den anderen helpt, het volgende lieten wy dan daar op leggen.

♃ Mellis albi, *unc. ſem.*
Terebinthinæ, *drach. unam.*
Præcipitati rubr. *ſcrup. ſem.*
Spir. Vini. q. s.
M. F. Unguentum.

Hier door vielen alle de verſtorve en gegangreneerde ſtukjes uit, en de openinge ſuiverde, ſoo datſe binnen korten tot haar geneſinge geraakte, ſonder 't gebruik van dit lid te miſſen.

Onderwijlen moeſt hy niet anders drinken als een decoctie uit *Salſa Parilla* en *China:*

men suiverde hem ook eens met Mercuriale dingen.

II. VOORVAL.

JAn *Tymens* een Bakkers knegt, sig te buiten gegaan hebbende met een Meid die aldaar mede in huis woonde en onsuiver was geworden, kreeg eenige jeukte en smertinge aan 't hooft van de roede en de voorhuid, 't welk in't begin eenige lust tot byslapen scheen by te brengen, maar die deelen wierden allenxkens wat heeter, en op het laatste pijnlijk, soo dat de gansche roede ontstoken werd; het voorhuidjen werd agter om getrokken, het pissen ging mede beswaart, want door het inflammeren swol de gansche schaft toe: hier volgden eenige sweertjes: in 't begin hadde daar ook een Druipert by geweest, maar konde door de toesluitinge die stoffe niet quyt werden: dewijl het nu een armen hals was, hadde hy sig versuimt, men leide daar behoorlijke cataplasmen op, als volgt:

♃ Panis Secalicei a[illegible], *unc. duas.*
Stercoris Columbini, *unc. unam.*
Fol. Phellandrii, *M. unum.*
Coq. ex cerevisia Jopensi.
Adde Caphoræ, *drach. duas.*
Et Fiat Cataplasma.

Hier door ging de ontstekinge vry wat over,

over, ſoo dat'er des anderen daags een groote menigte Pis en vuil ſtinkend Saad volgde: Ik ſchreef hem de volgende Pilletjes voor.

℞ Extracti Catholici, *Gr. quindecem.*
Merc. dulcis, *ſcrup. ſem.*
M. F. Pilulæ V.

Ook moeſt hy de volgende Terpentijn Pillen gebruiken.

℞ Terebinth. Coct. *unc. ſem.*
Bezoard. Mineral. *drach. duas.*
Balſ. Peruviani, *drach. unam.*
Ocul. cancri, *drach. duas.*
M. F. Pilulæ.

Hier van moeſt hy dagelijks ſes in ſlokken: men ſchoot hem Kalkwater in de roede, en dronk geduirig het volgende afſiedſel.

℞ Ligni Saſſaphras, *unc. duas.*
Guajaci, *unc. quatuor.*
Glycyrrhizæ, *unc. unam & ſem.*
Coq. ex Aq. ad unc. XXX col.
Detur uſui.

Voorts ſuiverde men de ſweringe met de gemeene dingen, welke de Chirurgijns gebruiken, en is behoorlijk geneſen.

III. GEVAL.

EEn voornaam Heer uit Italien, zijnde genegen niet alleen om my te ſien, maar ook om my te ſpreken, dewijl hy verſcheide mijner ſchriften geſien en geleſen had,

 want

want hy de Nederlandse Taale verstond: dese verhaalde my sijn avontuur; in 't kort, sijn schaft was vry ontstoken, en met sweeringtjes beset, hebbende te voren nog eens het selfde gehad, maar was genesen, dog dit quam wederom op nieuws van een vuile byslaap: nu wy lieten om de brandigheid te benemen, daar wat soete Melk en Campher om slaan, met een weinigje Blaauwsel en Bolus gemengt, en wat Eijer-wit, daar na suiverden wy de sweertjes, met het volgende.

℞ Vitrioli albi, *scrup. sem.*
Spir. Vini, *unc. tres.*
Salis armoniaci, *gutt. sex.*
Mise.

Na dat alles wel gesuivert was, en het begon te heelen, begon daar wat weeldrig vleis uit te groeien, 't welk wy met een weinig roode Precipitaat overwonnen, soo dat hy volkomelijk genesen wierd.

VI. Hooft-stuk.

Van het weelderige vleis in de Pis-schaft groeijende, Caruncula genoemt.

Caruncula.

I. EEn Metgesel van een Druippert is mede het vleisig uitwassen in de roede, dat men *Caruncula* noemt, komende voornamemelijk ter plaatse van D in d'eerste Tafel, of

of in I en K in de *twede figuur van de selfde Plaat*, alwaar de Saad-vloed uitloopt: soo het nu gebeurt dat dese Sadige oft liever klierige stoffe soo scherp is, datse alles doorknaagt, en voornamelijk in dat deel, 't welk voor eerst geswollen is, en ten anderen nog dese fenijnige stoffe door laat, soo moet die stoffe niet alleen met pijn uitgeloost werden, maar wijl het een stoffe is, bestaande uit scherpe deeltjes, botst gedurig tegens de syden van die verengde pijpjes aan, soo datse gedurig gelijk als Messen en Sweerden in stukken gehouwen werden, waar door een swering komt te ontstaan, gelijk voren reeds in de Sjankers al is getoont: dese sweer oft opening nu gesuivert zijnde, kan soo ras niet toegroeyen als iets 't geen buiten op de roede is; want soo daar geen Druipert is, werd het geduirig van de Pis, die daar over loopt, open gehouden: en dewijl het dan niet wel cicatriseren kan, groeyt 't vleis hooger als 't behoorde, soo dat de Pis-gang toegroeyt, en de Pis niet wel kan doorgelaten werden. De wijse nu hoe het vleis in de sweeren wast, heb ik in het voorige Hooftstuk genoegsaam getoont, en sal derhalven, geen ding tweemaals onnoodig uitleggen.

II. Dit kan men dan genoegsaam gewaar werden, wanneer men niet wel wateren kan.

tweden, als men in de ſchaft boven aan eenige knobbelagtigheid gevoeld, waar by wel eenige pijne komt, alhoewel dit niet altijd op die plaats is, maar ſomtijds lager, en niet op een, maar op meer plaatſen, want de ontvelling komt dikwijls de ganſe Pis-pijp door, en komt ſelfs ook in de Vrouwen, dog ſeldender. Ten *derden* wanneer men met een Proef-yſer bevind, dat'er in de ſchaft iets is, 't welke tegenſtand bied: ten *vierden*, ſoo daar een Druppert of iets diergelijks heeft voorgegaan.

Geneſinge.

III. Wy ſullen dan nu voortaan tot de *geneſinge* onſe toevlugt nemen, want het gene wy over deſe ſake ſouden konnen redeneren, is in de voorgaande Hooft-ſtukken al afgedaan. Het lighaam mag men dan nog wel eens met Mercuriale dingen ſuiveren, waar van te voren al eenige ſtaaltjes zijn opgegeven: het ſweeten kan ik al mede geenſins verbieden, want alle dingen die het Suur-tempeːren, zijn in alle ziekten noodig, dog 't voornaamſte van de curatie beſtaat hier in, dat men dit uitgewaſſene vleis beneme, 't welk vry wat ſwaar is om te doen, want men kan daar ſoo niet by komen, gelijk als of het buiten op eenig Deel was. Het naaſte middel is dan dat men een ſeer dun Silver pijpje make, zijnde ſeer glad, maar het eind welke buiten de ſchaft komt, kan wel wat ruimer zijn,

Een pijpjen van Silver.

ge-

gelijk in de *vierde Figuur* van de *vierde Tafel* te sien is, in welk AA, de pijp is die men tot het uitgewassen vleis sagjes in de schaft steekt. B is het breede eind in welke men eenig poeder kan leggen om het met de mond voort te blasen.

IV. Andere maken ook een Pijp van gewast linnen, maar dewijl de Pis-pijp soo wijd niet en is, om soo een pijpjen daar in te brengen, soo sou ik het beter agten een van Silver of Gout te maken: dog dewijl se van sommige gebruikt werden; sal ik dese wijse van maken hier by voegen. Men neemt dan fijn vast linnen, 't welk men in Was doopt, dat met een weinig Olie lenig maakt is, op de wijse van een *Sparadrap*; dit gewaste linnen, werd dan om een stylet heen gerolt, en tot een wasse pijpjen gemaakt, 't welk met Olie bestreken zijnde, in de Pis-pijp werd ingestoken: dese pijpjes dient men wel met een draad vast te maken, op datse daar niet ganschelijk inschieten. Of men kan wel wat vast fijn Linnen eerst om een styletjen winden, en met een weinigjen Terpentijn vast maken, dit dan in gesmolte Was gestoken zijnde, laat men koelen, soo sal het ligt van het styletjen af gedaan werden, en gy sult een Wasse pijpjen na de konst hebben.

Pijp van gewast Linnen.

V. Sommige hebben *Loode pijpjes*, die niet vreemt en zijn, als mense maar soo glad kan ma-

Loode Pijpjes.

maken, datſe ſonder beledigiging van de ſchaft konnen ingebragt werden, want het Lood is wat hairig en ſtroef.

De pijpjes dan dus gemaakt zijnde, dient men nog wel een bequaam Poeder hier toe te hebben, waar van eenige ſtaaltjes ten behoefte der Leerlingen ſullen volgen.

♃ Aluminis uſti, *drach. unam.*
Æruginis, *Gr. decem.*
M. F. Pulvis Of

♃ Mercurii. Rubr. *ſcrup. ſem.*
Pulv. Sabinæ, *drach. unam.*
M. F. Pulvis.
Of

♃ Sulphuris, *drach. unam.*
Æruginis, *ſcrup. ſem.*
M. F. Pulvis.

Deſe en diergelijke dingen, kan men na gelegentheid des tijds ſoo ſterk en ſoo ſwak maken als men begeert.

VI. Men ſteekt door middel van een ſtylet wel eenige Salven door dit pijpjen tot aan de uit-was toe, gelijk als het *unguenum Apoſtolorum*, of het volgende.

♃ Butyri, *unc. unam.*
Ceræ citirinæ, *drach. duas.*
Terebinth. *drach. tres.*
Mercurii Rubri, vulgo præcipit.
Æruginis, aa *ſcrup unam.*
M. F. Unguentum.

Dit

Dit doet men dan ſoo lange, tot dat die vleiſigheid verteerd is.

Na dat dan nu dit uitgewaſſen vleis is weg gegeten, moet men met der haaſt ſoeken het opene te heelen, ſoo kan men dan door het pijpjen het volgende Poeder daar in blaſen.

℞ Antimonii crudi, *drach. unam.*
Boli armen. *drach. duas.*
Caphoræ, *ſcrup unum.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Lapid. Calamini.
Olibani, aa *drach. unam.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Terræ Vitrioli dulcis,
Cornu Cervi uſti, aa *drach. unam.*
Reſinæ citrin. *drach. unam.*
F. Pulvis.

Of

℞ Terræ Sigill.
Ceruſſæ, aa *P. duas.*
Caphoræ, *P. unam.*
M. F. Pulvis.

Of

℞ Lithargyrii auri,
Maſtichis, aa *P. æq.*
Miſce.

Of

Of

℞ Plumbi usti,
Tutiæ, aa *P. duas.*
Caphoræ, *P. unam.*
Misce Fiat Pulvis.

Van dese Poeders kan men ook wel Salven maken met wat Olie, Was en Terpentijn by te doen: hier toe dienen ook de gemene middelen, als *Emplastrum Gryseum*, *Ung. oculare*, *diapompholigos*, *Opodeldoch felicis wurts* en diergelijke meer.

VII. Terwijl men ondertussen doende is om dit gegroeyde vleis af te eten, moet men de pijpjes somwijls eens uit-trekken, om het water te doen loopen, en soo het over het vleis niet kan komen, moet men sien, dat sulx met een Catheter daar uit gelooft werde, welke men boven over het vleis henen steekt: de Pis dan gelost zijnde, moet men het pijpjen daar weder in steken en wat vers Poeder in blasen, en dit soo lange herdoen, tot alles genesen is. Wy sullen dan nu tot nader onderrigt der leerende eenige gevallen bybrengen.

I. GEVAL.

E*En Jongman van een en twintig jaren, hebbende een vuilen Druipert gehad, die door sijn scherpte de Pis-gang vry wat beseert had, na dat men hem egter den Druppert hadde onthandigt,*

digt, begon hy eenige moeyelijkheid in het water maken te gevoelen, ſoo dat het t' eenemaal opgeſtopt was en al Druppelings uitſyperde: men voelde met de vingers als ook met het ſtylet daar iets in't midden van d'urethra.

Om tot de geneſinge te komen, blies men hem door een pijpjen van Silver het volgende Poeder tegen aan de uitwas.

♃ Mellis uſti, *drach. duas.*
Alum. uſti, *drach. tres.*
M. F. Pulvis.

Hier door verteerde dit vleis, en men heelde het met een ſpeutſel van *Brandewijn* en *Bolus.*

II. GEVAL.

SEker Student van *Leiden*, ſtuderende in de Theologie, en gelijk het gebeurt, had hy medeal als een ander een Reis na't Venus Boſch gedaan, alwaar niet ſonder ſchade af quam, want na dat het hem ſoo wat gedropen had, quamen de Hagel-ſteenen ſoo digt hem op het lijf, dat'er hem eenige in ſijn kanaaltjen bleven ſteken, want daar was meerder dan een *Caruncula* gewaſſen: tot Amſterdam in een Herberg komende, konde hy niet wateren, gelijk als ook te voren, hem dat al verſcheide op reiſen gehouden had: maar hier was, ſoo om de Hoſpes als andere Gaſten vry wat ſchaamte, want hy het met

een

een waſſe pijpjes te voren de weg baande, dit dan nu ſoo wel niet konnende geſchieden, viel hy op het laatſte by na van ſijn ſelven, eindelijk dit over zijnde, verſógt mijn raad, ik deede hem terſtond door een Chirurgijn een Silvere *Catheter* in de Schaft ſteken, waar door hy overvloedig waterde, men blaasde daar na eenige dagen agter een het volgende Poeder in de Schaft.

℞ Æruginis,
Merc. Subl. aa *gr. ſex.*
Alum. uſti, *drach unam.*
Miſce Fiat Pluvis.

Dit continueerde men ſoo lange tot dat alle de vleeſigheden waren weg gegeten: en men cicatriſeerden het daar na met een ſterk Thee-water en wat Bolus daar onder gemengt, 't welk men daar geduirig inſpeutede. En is geneſen weder gekeert: hem een reprement mede gevende, dat ſulx geen Studenten in de Theologie betaamde, dat hy in dank aannam.

III. GEVAL.

SEker Foelie-ſlager, hadde na de geneſing van een *Gonorrhæa* een *Caruncula* in ſijn ſchaft gekregen: welke hem ſo af martelde, dat hy wel een half uur had om ſijn water te loſen, met geen kleine pijn vermengt. Niet konnende evenwel uit dit Venus-Bos blyven,

ven, vergaapte hem ſoo lange, tot dat hy wederom in een Druipert verviel: de imflammatie vermeerderde ſeer, en de etteragtige ſtoffe was ſoo ſcherp, dat daar door deſe *Caruncula* is afgebeten: welke met de Pis voort geperſt zijnde in de Pot wierde gewatert: zijnde rond van Figuur, de grootte van een grauw Erwt: men kan wel denken of deſe gaſt doevig was of niet, voort wierde hy gecureert, even als men in een *Gonorrhœa* gewoon is te doen, voornamelijk met ſpeutingen.

VII. Hooft-stuk.

Van de Sand-kloot, of 't Teſticulus Venereus geſegt.

I. BEhalven de voor verhaalde zijn daar al meer Klippen in Venus Zee te bezeilen, namelijk de Sand-kloot oft Venus kloot, *Teſticulus Venereus* oft *Hernia Veneris* geſegt. Dit dan is niet anders als een uitſettinge der Kloot-vaatjes, ſiet hier van *Tab.* 1. *Fig.* 2. in welke

AAAA. Saad-vaatjes zijn, die tuſſen de dunne vliesjes op ſeker orde geplaatſt zijn.

BB. De Saad-vaatjes, door het vlies-agtige deel loopende, zijn aan de rug van de bal vaſt gehegt.

C. Het witte vlies van de Saad-vaatjes, die het ſelve vlies door-booren, eer het ſlangs gewijs door de Opperkloot heen dringt.

D D D D. Het witte vlies van voren geopend, en aan de zijden toegeduwt.

Wanneer het dan nu gebeurt dat een Druipert al te ras opgeſtopt oft geneſen werd, eer het fenijn is uitgeſuivert, ſoo blijft de Saadagtige ſtoffe in die vaatjes ſtaan en komt dik te werden. Hoe dat nu deſe ſtoffe beſmet, mein ik dat aldus toe gaat: wanneer het vogt uit de voorſtanders in de ſchagt niet meer en vloeid, zijnde de vorige ſweringe geheelt, moet het dan elders door eenige vaten in het bloed komen (ten ware men wilde dat van de voorſtanders oft Saad-blaasjes eenige vaatjes na de ballen liepen, die ik nog niet en weet gevonden te zijn) het bloed dan al wederom in de Ballen loopende om daar een ſtoffe te laten aſſcheiden die men Saad noemt: welke met dat fenynig vogt beſmet zijnde, verdikt, even als ik te voren geſegt heb, dat door een *alcali* en een *acidum* geſchiede, ſiet hier van de *vierde Tafel*, *eerſte Figuur*, alwaar men ſiet, hoe dat de Suure punten C D E. in de pijpjes van het *alcali* doordringen, en alſoo als dwers in de doortogt komen te leggen, en alſoo een verſtopping[e] baren.

II. Di[e]

II. Dit dan ſoo vaſt geſtelt zijnde, kan het Saad door de voornoemde Kloot-vaatjes ſoo niet vloeien, als het behoorde, of liever, het begint daar ſtil te ſtaan, 't welk door de geduirige aanvloed vermeerderende, de Bal ſeer vergroot, en door ſijn uitſpanning ſeer verhard, 't welk men dan een Sand-kloot noemt, miſſchien om de groote ſwaarte dieſe heeft. Als dit verdikte vogt dan niet ten eerſten verdund werd, werd de Bal ſeer hard als ee n *Scirrhus*: ſommige vaatjes werden ook van deſe ſcherpe ſtof doorgeten en doorknaagt, ſoo dat het vogt daar uitloopt en het weelderige vleis begint ſeer uit te waſſen, ſoo dat de Bal ongelooflijk groot werd; men kan dan wel denken of hier geen pijn en ſpanning moet weſen, want alle de veſeltjes werden uitgerekt en d'alderkleinſte gebroken, welke onder het breken een beweginge aan de ziel over bragten, die deſelve moeielijkheit veroorſaakte, waar door geoordeeld wierd, dat'er pijn was, en wijl die beweginge van de Ballen van daan quam, oordeelden ook het verſtand, dat daar een moeijelijkheid moeſte weſen. Dit zy dan genoeg van de geboorte van een Sandkloot.

III. Laat ons dan nu eens kortelijk ſien wat we in het geneſen ſullen konnen verrigten: men moet dan door verdunnende en werkende middelen deſe verdikte ſtoffe ſoeken

Aanwijs.

vloeibaar te maken: maar is 't dat het te verre gekomen is, moet men sien of men etter kan krijgen, om het Scirrheuse af te scheiden: maar soo alle middelen aangewend zijnde, ydele vlugten doen, is het noodig die uit te snyden.

Genesing.

IV. Van binnen mag men wel eenige *Terpentyn Pillen* ingeven, met byvoegsels van de *Peruviaanse Balsem*, of de *Balsamum Copayvæ*, Kreefts oogen en diergelijke meer: waar op men dagelijks veel Thee-water mag drinken, die het lighaam seer verwarmt, en alle Sappen aan het loopen doen komen; ook mag men onder Spaanse Wijn wel eenige droppelen *Sal Volatlie Cornu cervi* gebruiken, zijnde een middel meer als gemeen bequaam, om alle verdikte vogten te verdunnen, en van gelijke soort zijn ook de

Innerlijke middelen.

Spirit. Salis Armoniaci
Eboris,
Ossium
Sanguinis
Urinæ
Sal Volatile Oleosum
Cornu cervi
Eboris
Urinæ
Flores Salis Armoniaci.

En diergelijke vlugge dingen meer, want alle

alle vlugge Souten ſijn tegen giften van alle fenynige Suuren.

Alhoe wel de innerlijke middelen ſeer voordeelig zijn, behoeft men egter de *uitterlijke* mede niet ganſchelijk te verwerpen, want warme Pappen, Stovingen en Pleiſters konnen hier al vry veel voordeel by brengen, laat dan een Pap maken als volgt.

♃ Fini Vaccini, *unc. tres.*
Fol. Phellandrii,
Rutæ, aa *M. unum.*
Tabaci, *drach. unam.*
Coq. ex. Aq. ad conſiſtentiam fere pultis
Addendo Farinæ tritici,
Mellis, aa *unc. duas.*
M. F. Cataplaſma.

Of

♃ Fœcum Vini, *unc. tres.*
Farin. Secalic. *unc. duas.*
Caphoræ, *unc. ſem.*
Spir. Vini q. s.
M. F. Cataplaſma.

Of

♃ Fœc. Vini
Panis Secal. aa *P. æq.*
Coq. ex Cerev. Jopenſi in formam Cataplaſmatis.

V. Deſe Pappen moet men daar warmtjes om ſlaan: van gelijke zijn ook de volgende Stovingen niet quaad.

♃ Cerevisiæ Jopensis, *unc. tres.*
Spir. Matricalis, *unc. duas.*
Salis Armon *gutt. decem.*
M. F. Fotus.
Of
♃ Tabaci, *Man. sem.*
Nasturtii hortensis, *Man. duos.*
Phellandrii, *M. unum.*
Coq. ex Vino dulci ad *unc. decem.*
Col. adde.
Spir. Salis Armoniaci, *drach. sem.*
Caphoræ, *unc. semis.*
M. F. Fotus.

Dit volgende is my ook voor yts raars gegeven, van ymand die'er verscheide mede genesen had.

♃ Nasturtii Hort. *M. tres.*
Butyri Rec. *unc. unam.*

Fricaseert dit in de Pan tot al de vogt vervlogen is, doet daar by twee drachme Campher, en legt dat om de Bal. Alle fijne vogten sijn seer bequaam om die te doen verdryven, waar van het volgende staaltjen geen van de minste is.

Spiritus Matricalis.

♃ Olibani,
Succini,
Myrrhæ,
Mastichis, aa *P. æq.*
Spir. Vini rectif. q. s.

Laat

Laat dit alles fijn gestooten werden, en met de *Spiritus Vini* eenige dagen digereren, op dat de Gommen des te beter mogten smelten, en distilleert het door een Glas.

De *tinctura assæ fœtidæ* kan men mede in dese gelegentheid niet uitsluiten.

VI. Wanneer nu dese en diergelijke dingen op de Ballen gelegt werden, moeten hare deeltjes, die fijn en werksaam zijn, in de pijpjes van de Ballen indringen of ingeperst werden, want gelijk men siet dat een Leer door water opswelt, wanneer de water-slangetjes deselve omhelsen, alsoo swelt ook de huid en de andere deelen mede op, en wanneer daar een deeltje is ingeperst, moeten daar soo lange andere agter aan vloeijen, tot dat'er een oorsaak is die de persinge met geweld belet sijn voortgang te nemen: dese stoffen dan soo doordringende moeten noodsakelijk die verdikte vogten, soose nog eenigsins beweeglijk zijn, aan het vloeijen en bewegen helpen, 't welk vervordert zijnde, de Bal ellenxkens sal verdunnen, en dit dikke vogt sal daar uit geraken: en om dit nog meer te vervorderen mag men onder de Pappen en Stovingen wel een weinig Pot-As Sal Armoniak doen, welkers deeltjes wat styver zijn als die de geesten hebben, en by gevolg meerder aangeset werden, even gelijk als de Kogels en het Schroot, uit

Hoe die Medicamenten werken.

een Canon geschoten door het Bos-poeder vreeslijk werd aangeser,en alles om verre haalt wat'er by of ontrent is : door dese aansettinge dan dringen de fijne en vlugge Souten beter door, waar door se het Casteel van de Ballen vermeesteren en door alle vensters inkruipen.

VII. Het *Emplastrum de Cumino* en de *Baccis Lauri* met quiksilver gemengt, is mede niet vreemt, maar werken door hare Oliagtige deelen al te langsaam.

Soo het nu komt te gebeuren dat dese Ballen komen te veretteren, sal men se met bequame middelen suiveren, en daar na heelen : maar soo het nergens na luisteren wil, is goede raad duur, en het lubben is de naaste genesinge.

I. GEVAL.

SEker Koopman van *Londen* na dat hy een verkeert Kanaal hadde ingeseilt, want hy was in Amsterdam nog niet te wel bedreven, wierd haastelijk van een *Gonorrhœa* geholpen, dat hem wel aanstond, want hy meinde haast te vertrekken, evenwel begon een sijner Ballen vry wat te ontsteken, 't welk hy met doeken in Kerne-melk nat gemaakt meinde te verdryven, maar het geswel wierde in tegendeel grooter en harder, 't welk geen wonder is, want alle Suur is ons lighaam schade-

ſchadelijk, gelijk ik meermaal hebbe geſegt, voornamelijk Kerne-melk, zijnde een Suire Schrale wei, met een weinig gehotte Kaas daar in: hier wierde ik by gehaalt nevens een verſtandig Chirurgijn, en we ſloegen daar terſtond de volgende Pap om.

♃ Herb. Phellandr. *Man. unum.*
Naſturtii Hort. *M. duos.*
Sem. cumini, *unc. unam.*
Tabaci, *ſcrup. unum.*
Lactis, q. s.

Laat dit na de konſt tot een Pap gekookt werden, doet daar by.

♃ Farinæ tritici, *unc. duas.*
Mellis, *unc. unam & ſem.*
Croci, *ſcrup. unum.*
M. F. Cataplaſma.

Na datwe dit twee of drie dagen gecontunueert hadden, begon de ontſtekinge allenxkens te verminderen, ſoo dat wy eindelijk daar een Stoving omſloegen van Jopen Bier en Campher, en is volkomen geneſen: onderwijlen moeſt hy een goede levens wijſe onderhouden, en de volgende decoctie drinken.

♃ Rad. Salſæ Parill.
Chinæ, aa *unc. duas.*
Glycyrrh. *unc. unam.*

Kookt het met water tot 40 oncen.

II. GEVAL.

Uit de *Wijk* komt tot my ymand, en seide dat hy met een vreemt Vrouw-mens hadde te doen gehad; waar na hy een Druipert kreeg, welke hy door raad van ymand van sijn makkers gestopt hadde, waar na sijn Ballen seer groot uitsetteden, hy gaat na een goed Chirurgijn die my daar by ontbied: we leiden hem een goede Pap rontom sijn Ballen van Brandewijn, Draf, en wat Campher daar onder, dat seer veel voordeel dee, driemaals daags verversende, op datse niet koud souden werden, en is heel gebetert sonder dat daar meer toe te doen.

VI. HOOFT-STUK.

Van de Klap-ooren, Bubones Venerei genoemt.

Klap-ooren watse zijn.

Op de Zee-vaart van Venus (die men segt dat uit de Zee gekomen is) sijn nog al andere sanden en klippen te myden, want op die Klippen en Sanden raakt men ligt niet schadeloos van daan: dese hiet men in onse Taal *Klap-ooren*, om datse misschien klappen en alle man aan 't oor hangen waar men Schipbreuk geleden heeft: de Latijnen hietense *Bubones Venerei*, Venus Bobbels gesegt; dese komen gemeenlijk in de Klieren van de Lie-

Liesen, en somtijds wel onder de Oxels, en op andere klierige plaatsen, hier komt dan by een geswel, hitte, roodheyd, pijn, klopping en spanning, 't welk de meeste verschijnselen zijn, die sig ontrent dit geswel vertoonen.

Wanneer men dan in Venus haven te diep verseilt is geweest, werd niet alleen het Bloed maar ook alle andere Sappen onses lighaams met desen euvel aangedaan, voornamelijk die geene, welke door dese klieren moeten passeren: want dese klieren onses lighaams, uit seer fijne en dunne vaatjes bestaan, die uit de slag-aderen voort-komen; want als de slag-aderen soo fijn werden, datse geen bloed meer voeren konnen, gaan de grofste deelen van dat vogt door eenige zijd-takken in de Aderen, en het overige dat dunder is, gaat allenxkens door de dundere pijpjes al voort en voort: dese dundere pijpjes sijn dan hier de klieren, die menigte duisend bogten en omkrinkelingen hebben: dese kliertjes zijn dan nu van soodanige pijpjes te gaar geflanst, welke maar een sekere soort van deeltjes konnen doorlaten, welke van soodanigen figuur zijn, datse met de wijdte van de pijpjes geproportionneert zijn; want indien de figuur van de deeltjes grooter was als de wijdte van de pijpjes, souden sy daar moeten in blyven steeken, en niet voort loopen;

Gestel der klieren.

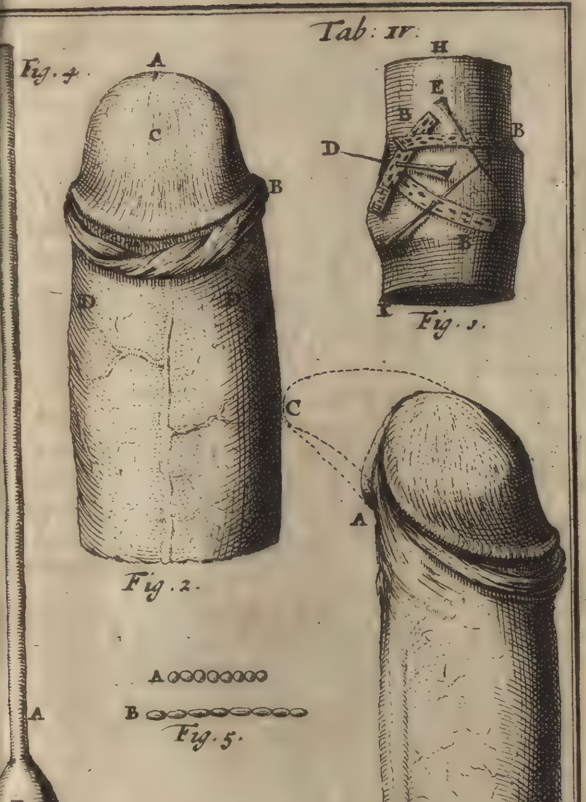
maar

maar ſoo die deeltjes, die figuur hebben, dat ſy daar bequamelijk konnen door glibberen, ſoo vloeyen de Sappen daar ſonder de minſte tegenſtand door.

Hoe de Klap ooren geboren werden.

III. Maar als het fenijn van deſe giftige euvel, als voren gelegt is, tot in het bloed en andere vogten allenxkens is geraakt, en ſig juiſt vervoegt met die alcaliſche Sappen, welke door de voornoemde klieren loopen, om dat de proportie, figuur, grootte en beweginge daar beſt mede over een quam: deſe te ſamen voeging van deeltjes, maakt dat die vorige figuuren verſwaren en vergrooten, en dewijl de alcaliſche deeltjes ſtyve lighamen zijn, gelijk als B. B.B. in de *vierde Tafel*, eerſte figuur, ſoo werd der ſelver beweginge belet door de Suure fenynige punten die daar in ſteeken C. D. E. ſoo dat die beweginge wonderlijk hol over bol geraakt, want ſy maken, door haare wonderlijke figuuren, dat de punten F vallende tuſſen G en H een groote verwerringe maken; deſe dan nog door eenige oliagtige takjes vaſt gebonden werdende, geraken nog tot een grooter ſtilſtand: de aanvlietende Sappen nu deſe deeltjes ſoo op elkanderen dringende, maken de verſtoppinge nog grooter, ten ware den aanvloed groot was, en de verſtoppinge weinig; want dan konden wel eenige punten breken, en de verſtoppinge

los

Tab: IV.
Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.
Fig. 4.
Fig. 5.
A
B
C
D
E
H
Harrewijn f: 1684.

los geraken, 't welk dikmaals gebeurt: maar als'er meer tegenſtand is, als wel de beweginge der Sappen kan overweldigen, ſoo werd dat geſwel al grooter en grooter: hier toe doet ook de menigvuldige omkrullinge deſer fijne vaatjes, want omtrent deſe bogten, geſchied een nieuwe bepalinge van beweginge, en indien de Sappen haare beweginge gedurig aldaar vertraagt werden, is dit een oorſaak tot de ſtilſtand der vogten nog meerder te bevorderen.

IV. Als dan nu door de menigvuldige omloopingen des bloeds, alle de deeltjes die van ſulken ſoort in 't bloed waren, alhier vergadert zijn, want dewijlſe hier moeten doorpaſſeren, gebeurt het ook, datſe eindelijk alle ter deſer plaatſe moeten vergaderen: deſe dan daar, als geſegt is, een verſtoppinge makende, werden door de aanvloeyende Sappen, al meerder en meerder ingeperſt en ingepropt, waar door de naaſte pijpjes verengt wierden, waar door mede de Sappen veel trager moeſten loopen, ſoo dat'er meerder aanvloeyd als'er weg gaat, waar door dat deel noodſakelijk moet vergrooten en uitſetten.

Oorſaak der kloppinge in de ſlag-aders.

V. De ſlag-aders onderwijlen voelt men meerder *kloppen* als voor deſen, om datſe aan alle kanten door die perſinge, nader aan geraakt werd en als te voren: ten anderen wer-

werden ook de bewegende Sappen der arterie ook eenigsins in hare beweginge vertraagt, waar door de *Systole* en *Diastole* van de arterie mede vergroot werd: want de beweginge die onder het geswel vertraagt is, werd boven en op de plaats van het geswel des te meer verwakkert, op dat door die beweginge het bloed des te beter mogt door setten.

VI. Wanneer alhier dan meer vogten blyven staan als'er wel konnen weg vloeyen, moeten alle vliesen uit-rekken en vol lopen, soo datse op het laatste soo stijf werden, tot dat het geswel niet meer kan ingedrukt werden, gelijk als wel sommige waterige geswellen aan de beenen komende, maar blijft stijf en gespannen. Dese uit-rekkinge heeft mede een grote gelegentheid tot de pijn, soo dat door dit onbehoorlijk uit-rekken, menigte van de fijnste zenuw-draadjes werden gebroken, welke eerse gebroken zijn, onse ziel een denk-beeld vertoonen van pijn oft moeyelijkheit in dat deel, 't welk beledigt is; want terwijl de vesels in het breken zijn, werdense seer uitgerekt en gespannen, soo dat het geen te voren in sijn gesonde stand, gelijk als met rondere bolletjes konde door vloeyen, siet de *vijfde Figuur* van de *vierde Tafel*, alwaar A de holte van een zenuw-pijpjen vertoont, in welke de deeltjes te

vo-

voren gelijk als rond waren, maar deſelve uitgerekt zijnde, moeten die lang-werpig werden gelijk B aanwijſt, want hoe meer het pijpjen werd gerekt, hoe het enger werd, en by gevolg, 't geen daar in plat drukt, ſoo dat het gene te voren rond was, nu lang-werpig werd: dit nu ſoo zijnde, wat gebeurt'er dan anders, als dat B wel eens ſoo lang kan werden als A, de Sappen dan niet konnende verby dat punt, daar de rekkinge is, paſſeeren, moet agterwaarts deinſen, en tegens en alle andere aankomende Sappen aan botſen, welker beweginge ſoo lange geduurt tot datſe aan den oorſprong der ſenuwen komt,en by gevolg tot de ziel,en deſelve een moeyelijkheid doet gewaar werden: maar is 't ſake dat deſe ſenuw draadjes af gebroken zijn, ſoo werden ſy niet meer geſpannen, ſoo dat die beweginge tot aan de ziel moet op houden en ſtil ſtaan. Behalven de pijn die uit deſe ſpanninge ontſtaat, werd die mede veroorſaakt uit het hakken en kerven der deeltjes die de verſtoppinge maken, waar van wy terſtond nader ſullen reden geven.

VII. Deſe verſtoppinge nu kan onmogelijk niet altijd op een en de ſelfde ſtand blyven, maar moet allenxkens veretteren: indien dan daar veel ſuire en taye lymige deeltjes by zijn, werd het geſwel traag tot verettering ge-

gebragt: maar is 't dat het *alcali* overvloedig is, en met het Suur werkt, werd de etter eerder gemaakt: want door de verstoppinge werden daar sulke pijpjes gesmeed, dat de hemels balletjes daar niet door konnen rollen, soo dat'er noodsakelijk een veel fijndere stoffe moet door stralen, 't welk het hemels vuur ofte subtyle materie des logts, is.

Hitte. Dit soo zijnde, moeten noodsakelijk de deeltjes van het *alcli* en het *acidum* seer snel tegens malkanderen aangedreven werden, waar uit een vuur ontstaat, dat het geswel soo heet maakt en ontsteekt: het *alcali* dan met het *acidum* malkanderen stukken hakkende en kervende, verbryselen met eenen de naast-gelegene pijpjes, even als een party kamp-vegters, in een kamer, rontom met glasen, ligtelijk door de verscheidene schermmutselinge, een menigte van glasen sullen breken, alsoo seg ik dan ook moeten dese pijpjes en vliesjes breken, waar door eindelijk de verstoppende stoffe komt uit te loopen: waar door dan alle d'opgenoemde toevallen komen op te houden, want als'er een uit-togt is, konnen de geduirig aanvloeijende Sappen de stoffe die verstoppinge maakte, ligtelijk uitpersen, en voort na buiten toe doen vloeijen.

Genesing. VIII. d'Oorsaak nu der geboorte deses geswels behoorlijk af gelegt hebbende, komen

men wy allenxkens tot de genesinge af treden: en byaldien 't geswel in 't begin is, sal men het soeken los te maken, sonder eenige veretteringe, soo niet, moet men het tragten soo haast als het mogelijk is te doen veretteren. Hier volgen dan eenige staaltjes van het gene men daar kan op leggen of om te doen verdwynen of om te veretteren.

℞ Farinæ tritici, *unc. tres.*
Vitel. ovorum, *N°. sex.*
Caphoræ, *drach. duas.*
Croci, *scrup. unum.*
Mellis, q. s.
M. F. Emplastrum Molle.

Of

℞ Ceparum assat. *unc. duas.*
Fimi columbini, *unc. unam.*
Sem. Sinapi, *unc. sem.*
Mellis, q. s.
M. F. Cataplasma.

Of

Galbani, *unc. duas.*
Pulv. Tabaci,
Sem. Cumini, aa *unc. unam.*
Spir. Vini Camphorati &
Mellis, aa, q. s.
M. F. Emplastrum.

Dese Medicamenten daar heet opgelegt zijnde, moet men se nog altijd omkoesteren, met een sakje met heet Sand, want daar

door werden alle de fijne deeltjes gaande gemaakt, en doordringen te gelijk met de vuurdeeltjes van het Sand, het gansche geswel, soo dat indien de verstoppinge klein is, de punten somwijls verbreken, en de verstoppinge los geraakt, 't welk men dan resolutie oft los-makinge noemt, welke dan alle wederom haars weegs met de aanvloeijende Sappen vloeijende, daar uit geraken, en het geswel niet meer doet zijn, 't welk het te voren was. Maar als dese stoffe in grooter menigte is, en te seer op een gedrongen, soo hebben die deeltjes meer magts op malkanderen, om sig te verbryselen, hakkende en kervende niet alleen malkanderen, maar breken ook de pijpjes daar se in zijn in stukken, soo dat dan die middelen seer behulpsaam zijn, om de geswellen te doen veretteren, want al het gene de geswellen doet verdwynen is met eenen bequaam deselve te doen veretteren, dewijlse beide uit beweeggelijke deeltjes moeten bestaan; indien dan dese geswellen niet te makkelijk door en breken, kan men middelen aanwenden, welke wat meerder aansetten, want het geswel is dikwijls wel rijp, maar om de dikke huid, kan het niet wel deur breken : daarom dient het om kort te gaan dikwijls open gesneden, of door een Corrosijf open gemaakt. Of men kander de volgende Pap heet omslaan en sien of het allenxkens wil rijpen

℞ Fer-

♃ Fermenti Secalicei, *unc. tres.*
Sinapi, *unc. duas.*
Saponis nigri, *unc. unam.*
Coq. ex aq. Spirit. & Vin. āā q. s.
Ad consistentiam Cataplasmatis.

Die nu gemeene formulieren begeert, die moet de ordinaire Methodike Boeken open slaan, de dispensatorien navolgen en diergelijken, aan welke ik my geensins verbinde: want den Eed op d'Academie gedaan dwingt ons niet het eene of het ander dispensatorie na te volgen, maar se dwingt my op de alderligste, kortste en veiligste wijse de Sieken en Kranken te genesen, en daar zijn vry wat betere dingen als men gemeenlijk in alle de dispensatorien heeft te saam geflanst, waar van den loffelijken Heer *A. de Heide* deftig praktisijn tot *Middelborg* in sijn ligt der Apothekers verscheidene heeft aangewesen. Nu ik benyde niemand dat hy op krukken wil springen, ik vergenoeg my met gesonde beenen en met een onbenevelt verstand mijne Sieken t'aanvaarden, en dat door sulke Medicamenten, die ik selfs den Apotheker laat maken, en goed vinde te genesen. Want de gemeene dispensatorien die zijn maar voor Doctoren, die niet bequaam zijn, om een goede compositie uit haar hooft te schryven, die sekerlijk de regte naam van naam-Doctoren voeren, daar die geld-

ſugtige Academien d'oorſaak van zijn, ſeggende nog ſpots-wijs *promoveamus Aſinum & mittamus in Patriam*, niet ſiende, datſe behalven haare meineedigheid, het voor den opperſten Rigter ſullen moeten verantwoorden: maar waar vervoert my de yver-ſugt tot de waarheid, die dog niet wil geſegt zijn, laat ons dan weder keeren tot ons ſubject.

IX. Als het dan nu gebeurt dat de etter daar uit loopt, ſal men de openinge ſuiveren met wat Sap van *chelidonium* en honig, by welke wel een weinig Myrrhe mag gedaan werden, dit kan men daar met Plumeſolen in ſteken, ſoo ſal de openheid allenxkens ſuiverende, mede toeheelen.

X. Maar dewijl wy hier ſpreken van Plumeſolen, deſe ſegt men dat de deelen ontſteken wanneer ſy van Cattoen gemaakt werden: daar van geeft den Heer *Leeuwenhoek* deſe reden, namelijk dat de veſeltjes van het Cattoen plat, en aan de kanten ſnydende, waar door de veſeltjes der wonden werden open gevliemt, maar die men uit Linne maakt, zijn rond van veſelen, konnende het vleis niet ſnyden: de reden die deſen voornoemden Heer geeft is ſeer waarſchijnlijk: maar als ik denk wat men in *Indien* doet, alwaar men geen Linnen heeft, en genoodſaakt is Cattoen te gebruiken, en de geneſinge ſoo wel geſchied, als met plukſel van Linnen, ſoo ſie ik

die

die knoop nog niet ganſch ontwart. En ben van gevoelen, dat het Cattoen ſoo ſeer niet ontſteekt als men wel meint. Maar laat ons weder tot ons oogmerk keeren.

XI. Onderwijlen moet men al eens met eenige Mercuriale middelen Purgeren, en niet anders drinken als een decoctie *Salſaparilla* en *China*: het ſweeten moet men mede geenſins over ſlaan, want dat veel voordeel kan by brengen.

I. GEVAL.

SEkere beproefde Maagd, hebbende geleden 't geen men in Venus Spel gewoon is, kreeg behalven eenige ſweeren op de ſchaamdeelen, ook een groot geſwel in de Regter las, ſoo datſe nauwlijks gaan kon van pijn. By een goed Chirurgijn komende, leide hy daar de volgende Pap op door mijn ordonnantie.

♃ Cæpar. ſub ciner. coct.
Farin. Lini, aa *unc. duas.*
Ficuum ping. *N°. viginti.*

Laat de Vygen en de Ajuin fijn geſtooten werden, doet daar het Lijn-ſaad Meel by en mengt het met ſoo veel Spiritus Vini, als genoeg is om een Pap te maken.

Met deſe Pap continueerde men vier dagen, driemaals daags daar warm over ſlaande, 't geſwel wel rijp zijnde, vliemde men

door, en daar liep een goed gedeelte etters uit, 't welk ſoo eenige dagen duurde; daar na ſuiverde men het gat en liep toe: de ſweeren onderwijlen die aan de ſchamel-deelen waren handelde men, gelijk als in de Sjankers geſegt is. We waren ook wat ſtrikt op haar dieët, gevende haar maar Biſcuit, Amandelen, drooge gekookte Boonen, hier toe dronk ſy een goed *decoctum*, en gebruikte twee reiſen het volgende.

♃ Scammonii, *Gr. ſexdecem.*
Mercurii dulc. *Gr. decem.*
Ol. Caryophyll. *gutt. duas.*
M. F. Pilulæ, *No. quinque.*

We lieten haar ook eenige reiſen des avonds met Brandewijn ſweeten, op die wijſe als wy in de Pokken ſullen beſchrijven.

II. GEVAL.

EEn Jongman op het Water, in de twintig Jaren vet en ſterk van lighaam: had ook een Meisjen, dat niet pluis was, moeten bekruipen, waar na hy een Druipert kreeg, welke geneſen zijnde, meinde van alle qualen ſuiver te zijn, maar hem begoſt in de lieſſen eenige pijn t'openbaren, waar by allenxkens een onſtekinge quam, item openbaarde hem aan de voorhuid eenige peukeltjes, die in kleine ſweertjes veranderde. Men had daar te voren een Pap van Kernemelk en ik weet niet

wat

wat vuiligheid op gelegt: we lieten terſtond dat afnemen, en we ſchreven de volgende Pap voor.

℞ Panis Secal. *unc. ſex.*
Fulig. Camini, *unc. duas.*
Sem. Cumini.
Bacc. Lauri, aa *unc. unam.*

Kookt dit in ſoete Melk tot een form van een Pap, daar by doende.

℞ Mellis albi, *unc. duas.*
Caphoræ, *drach. duas.*
M. F. Cataplaſma.

Na 't gebruik van eenige dagen, ging het geſwel door, 't welk men daar na ſuiverde en heelde. In 't begin gebruikte hy het volgende Mercuriaal middel.

℞ Gutt. Gamb.
Merc. dulc, aa *ſcrup. ſem.*
M. F. Pil. N°. IV.

De dieet was vry geſtreng, gelijk men dan gemeenlijk doet. Het volgende moeſt hy drinken.

℞ Rad. Chinæ,
Salſa Parill. aa *unc. tres.*
Lign. Guajaci, *unc. quatuor.*
Glycyrrh. *unc. unam.*
Coq. ex. Aq. ad uncias XL. colatura
Detur uſui.

Wilde hy voorts Thee oft Coffée tot ſweetens toe drinken dat was hen geenſins verboden.

 IX. HOOFT-

VI. HOOFT-STUK.

Van de Wratten aan het Fondement en de Schamel-deelen.

I. ONder de toevallen deſer ziekte behooren ook al dat geſpuis, die aan 't Fondement en de Schaam-deelen waſſen Wratten oft *Condylomata* genoemt, die na hare verſcheide Figuur ook verſcheide namen krygen, want gelijken ſy een Vyg hiet menſe *Ficus* of *Mariſca*; wanneerſe een Moerbeſie gelijken, worden ſy *Morus* genoemt. Sommige zijn als hangende, en hieten *Penſiles*: dog de namen doen tot de ſaak niet. Hier van zijn ſommige hard, met weeragtige knobbelen, andere wederom ſpongieuſer en ſagter.

Wratten aan de Schaam-deelen.

II. Wanneer nu door een ſcherp-loopende ſtoffe des Druipers oft andere ſeeren, de huid werd afgeknaagt, 't ſy waar dat ſe aanraakt, ſoo moet daar een openinge komen, in deſe openinge het vleis op die wijſe uitwaſſende, maakt een ſoort van een Wrat, voornamelijk wanneer daar reeds een huid is over gewaſſen. Deſe Wratten komen meer in de Vrouwen dan in de Mannen, om dat ſy altijd een ſtoffe uitſyperen die wit is; deſe dan fenijnig en coroſijf zijnde, kan makkelijker het Aars-gat in ſtukken byten als wel

in

in de Mannen: ja ſelfs komen haar die gewaſſen wel in de ſcheede te openbaren, om dat daar gedurig die ſtoffe is, welke die corroſie kan maken. De Mannen krijgen het wel aan den Aars, maar ſeldender, om dat die ſtoffe gelangs den Aars niet kan neder ſyperen, gelijk als wel in de Vrouwen: maar de Mannen hebben deſe quaal meeſt aan de Roede, ſoo aan de voorhuid als aan het hoofjen: ſy groeyen dikwijl tuſſchen de Rimpels van de Aars en Vrouwelijkheid, op de manier als Ambeijen. Dewijl wy nu te voren af gedaan hebben, 't geen wy hier ſouden hebben konnen op 't Tooneel brengen, namelijk op wat wijſe dit vleis uitwaſt, ſoo ſullen wy ons maar reppen om de *geneſinge* af te handelen.

III. Derhalven moet men hier niet in gebreken zijn, deſe Werten of Wratten uyt te roeyen, en de plaats te cicatriſeren. Indienſe geen openinge hebben, beſtrijkt menſe wel men met een *Butyrum Antimonii*, oft *Oleum Antimonii*, 't welk door ſijn knagende deelen alles doet ſtukken byten, wat'er by of ontrent is: dus kan men mede doen door den *Oleum Vitrioli* oft *Spiritus Sulphuris per Campanam*, die beide uit ſeer Suure deelen beſtaan, dog de laatſte is de vinnigſte; want die verſcheelt ſeer weinig van het vuur, 't welk men gewaar werd als menſe proeft, en dat

Geneſinge.

 het

het raarste is, welke uit een stoffe gemaakt werd, die geen of seer weinig Suur in sig schijnt te hebben: waar van den Heer *Joh. Mayouw* verscheide experimenten over gedaan heeft. De *Butyrum Antimonii* en der selver Olie schijnen ook niet uit een suiver Suur te bestaan, want dan soude de *Butyrum* niet met een *Spiritus Nitri Acidus* effervesceren, soo dat daar verscheide *alcali* deeltjes in zijn, die malkanderen door gebrek van vogt niet en konden naderen, 't welk geschied als daar dese *Spiritus Nitri* by komt. Vorders moet dit stryken dagelijks eens hervat werden, soo sullen sy allenxkens sterven, afvallen en verdroogen. Men kan dan daar ook wel het volgende omslaan.

♃ Mercur. Sublim. *drach. unam.*
Salis Armoniaci.
Cerussæ, aa *drach. duas.*
Aceti Vini, *unc. sex.*
Misce.

Wanneer dese Wratten een hals hebben, kan men se ligtelijk met een Snaar oft Paarden-hair afbinden, dag op dag een weinig toe halende, soo sullen sy allenxkens afvallen en afdroogen: soo daar een breede openinge na het af eten mogt komen na te blyven, moet men ciactrisere, met dingen die de aanstaande vergoringe der uytsyperende vogten geduirig

voor

voor komen, gelijk als de *Lithargyrie*, *Ceruis*, *Tutia* en diergelijke meer.

I. GEVAL.

SEker Jongeling na dat hy mede al eens had geproeft hoe het in Venus haven was toe gegaan, begonnen twee bobbels op ſijn voorhuid uit te waſſen, waar van de eene breed was en de andere met een dunne hals: de breede beten wy af met *Butyrum Antimonii*, 't welk wy dagelijks hervattende, af gebeten zijnde, heelde men het opene wederom toe gelijk als het behoorde. Doe begonden wy aan de andere te komen, die wy dagelijks met een Snaar afbonden, en is geheel geneſen.

II. GEVAL.

EEn beproefde Maagt, die haar ſelven behielp met vuil gewin, hadde diergelijk aan een Druipert vaſt geweeſt, waar van ſy na lang ſukkelens, afgeraakte, maar dewijl deſe ſtoffe vry wat corroſijf was geweeſt, hadde verſcheide openinge gemaakt, welke wel geneſen waren, maar het vleis puilde onder de huid vry wat uit, ſoodanig dat het Wratten gelekenen: deſe waren niet alleen aan den Aars, maar ook aan de lippen der ſchamelheid; deſe heten wy overwinnen door den *Oleum Antimonii*, en zijn alle in wei-

nig-

nig dagen verdwenen. Onderwijl moest sy de volgende dranken drinken.

♃ Ligni Guajaci, *unc. quatuor.*
Sassaphras, *unc duas.*
Glycyrrhizæ, *unc. unam.*
Coq. ex aq. ad unc. LX. colatum.
Detur usui.

Somtijds Purgeerde sy met volgende Pilletjes.

♃ Extract. Cathol,
Merc. dulc. aa *Gr. duodecim.*
M. F. Pilulæ, N°. V.

Hier by moest hy een drooge dieet houden, en somwijls eens sweeten met Brandewijn.

VII. Hooft-stuk.

Van de Pokken en verscheide toevallen die sig daar by voegen.

I.

VOor af gehandelt hebbende van de eerst beginnende toevallen, die in dese gelegentheid als voorloopers der Pokken zijn, en sekerlijk in de Pokken self souden veranderen, indien men het niet voor en quam, en daarom is het spreekwoord hier waar.

Principiis obsta, sero Medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere moras.

Want

Want het begin tegen gegaan zijnde neemt alle gelegentheid weg van in de Pokken te geraken: het zy dan hoe het zy, ſoo dit fenijn in het bloed komende, aldaar allenxkens ſijn toegroei nemende moet elders uitberſten.

II. De *teikenen* konnen dan in dit geval driederlei geſtelt werden, want in 't begin, heeft men alle die toevallen niet, welke men in 't midden en aanwaſſen gewaar werden, en op het eind oft *hoogſte top* geklommen zijnde, hebbende ſy mede een groot verſchil van die gene, die in 't aanwaſſen zijn.

III. In 't begin is het al wat ſwaar om tot de regte kenniſſe te komen, want een yder wil niet bekennen wat haar ſcheelt, ja ſullen daar nog dikwijls om gaan liegen: en als men het regt uit ſegt nemen ſy het ten hoogſten qualijk, en maken den ondervrager vry wat uit: ſoodat het ſeg ik vry wat moeyelijk is, te weten wat'er ſcheelt: maar egter als men verſcheide teikenen by elkanderen voegt, konnen ſy de waarheid niet ontglippen. In 't begin deſer ziekte heeft men gemeenlijk eenige teikenen van Druipers, Sjankers, Klap-ooren of diergelijke gehad, ten waar ſulx door beſmettinge, van ſimpelijk by ymand te Slapen, Soenen, Suigen en diergelijke quam, dan ſoo openbaart het ſig meeſt aan dat deel daar het eerſt is over

Teikenen.

ge-

gebragt, en kruipt allenxkens van jaar tot jaar somtijts in, al hoe wel het sijne Comedie wel eerder speelt: lomigheid in 't gaan en staan hebben sy terstond, en zijn daarom traag en gedurig vermoeit, wanneerse wat sullen doen. Ten *anderen* zijnse vreesagtig, bedroeft en vol gedagten, dat geen wonder is, voornamelijk als se herdenken wat sy gedaan hebben. Ten *derden* zijnse bleik-geel in het aansigt, met bolligheid en ringen om de Oogen. Ten *vierden* krygen sy tegens den avond, voornamelijk te Bed gaande, verscheide pijnen ontrent het midden der Ledematen by de Been-vliesen, verschelende van de Gigt oft *Podagra* hier in, dat die aan de gewrigten en uiterste der Leden komt. Ten *vijfden* in het eerste uitbotten der Pokken komen daar eerst kleine puisjes en pijnelijke sweertjes, voornamelijk om die deelen, daar het fenijn eerst aangeset is: dit zijn dan de teikenen die sig meest in't begin openbaren.

IV. Die in het aanwassen komen, kan men beter kennen als die in het begin zijn, want de Leden werden vry wat trager, en swaarder te bewegen. De pijnen werden mede heviger, voornamelijk in 't Hooft. Op het hoofd komen sweeren en opene puisten, Pokken op het Voorhooft, Wijnbrauwen, Baard, en soo allenxkens over het gantsche lighaam.

Het

Het hair valt uit; den adem ſtinkt.. De Neus begint te druipen. Somwijls zijn daar wel Druipers by verſelt, die van het begin af daar by zijn gebleven; item verſcheide Seeren en Pokken aan de Schamel-deelen. En met gemeene middelen kan men in deſe quaal niets vorderen maar als men middelen aanwent, die men in de Pokken gewoon is, vind men terſtond baat.

V. Als ſy nu op haar hoogſte top geklommen zijn, zijnſe nog vry al kennelijker: want dan openbaren ſig daar *Tophi* oft Kalk-builen: item Been-vretingen; invallen der Neus en des verhemelten in de mond. Opvretingen des Bekkeneels, en meer andere woedende toevallen.

VI. d'*Oorſaken* der verſchijnſelen die moeten aldus afgeleid werden, voor eerſt komt ons dan de vermoeytheid of *loomigheid* voor den dag, welke voort moet ſpruiten door dien het Venus venijn het bloed en andere Sappen allenxkens tot een trager en loomer beweginge heeft gebragt, want als het *alcali* en het *acidum* op die wijſe als is de *eerſte Figuur* van de *derde Tafel* getoont is, voornamelijk als daar nog eenige takagtige deeltjes omgewonden zijn, ſoo werden ſy door het aan een ſchakelen geweldig verſwaart, en by gevolg trager bewogen, want alle ſlijm is ſlijm om datte trager bewogen werd als andere Sappen,

Ver-moeyt-heid.

't welk

't welk komt door een overvloedig Suur, en te weinig alcalise deeltjes, die door hare Lijn-regte loop die punten van het Suur stukken botsen.

Getuigenis van *Massa* wegens de slym.

VII. „Van dese overvloedige slijm getuigt den *vermaarden Nic. Massa, Epist.* „30. *Tom.* 1. Ik hebbe veel doode lighamen, „segt hy in de Gast-huisen gesneden, welke „in haar leven de Pokken hadden, welkers „aderen vol van een witte slijm waren. Dese „slijm was veel overvloediger als het bloed, „ook waren de pijnelijke deelen voornamelijk „met dese slijm opgepropt: ja in sommige „waren d'armen vol van die slijm, en d'a-„deren waren van gelijken: als gesegt heb, „daer mede opgevult.

VIII. Soo dit dan waar is 't geen ons *Massa* leert, soo komt het dan seer wel met onse mening over een, want dese loomigheid ontstaat, mijns bedunkens, anders nergens uit dan dat onse Sappen te traag loopen, want die loom zijn, en yets gebruiken dat de Sappen onses lighaams snel doet loopen, sullen wy bevinden, dat we veel rasser in onse beweginge sullen zijn, voornamelijk als we Thee drinken: maar als die slymigheid over al in de Leden sit, dat is in alle de Spier-pijpjes onses lighaams, en se door de Sappen onses lighaams, moeten bewegen, soo moet volgen, dat indien die Sappen traag

be-

bewegen, onſe Ledematen die ſelfde beweginge moeten volgen.

IX. Alwaar dan ſoo veel ſlijm is, konnen weinig fijne deeltjes zijn, want daar is geen werkelijkheit in die ſlijm, om het gene grof is te verkleinen en fijn te maken, 't welk door de fermentatie geſchied, want dan botſen alle deeltjes den een tegens den anderen aan, ſlyten malkanderen tot ſe dun en fijn zijn, off ſe botſen tegens elkanderen in ſtukken: dit dan ſoo zijnde, gebeurt het by gevolg, dat'er geen bequame herſen of zenuw-vogten gemaakt werden, door wiens gebrek, de deelen onmogelijk mede niet konnen bewogen werden, waar door deſe loomigheid mede ontſtaat.

X. Dewijl nu die ſtekende deeltjes, die in de ſlijm zijn, door het toe-trekken en verengen der pijpjes tegens de ſyden aangeduwt en geperſt werden, geeft daarom een moeyelijkheid, die we *vermoeitheid* noemen. 't Gaat hier even eens toe als met de verroeſte Sloten, welke door de tuſſen komſte van de roeſt veel ſtrammer met een Sleutel omgedraeit werden, als wanneer ſe met geen roeſt beſet en met Olie beſtreken zijn: want als die ſlijm ſoo niet voort gaat en daar geduirig ophoopt, werden alle pijpjes en veſeltjes meerder uitgeſet en uitgerekt, ſoo datſe op die wijſe, als te voren, wanneerſe ſonder

Vermoeitheid.

slijm waren, niet konnen toegetrokken worden, soo datse rasser tot haar vorig gestel komen, als se behoorden, en daarom rusten die vermoeide luiden soo geern.

Bolligheid in het aansigt.

XI. Wanneer dese slymige stof in de deelen van het aansigt als vliesen, pijpen en watervaten seer traag begint te loopen, moet de huid uit-spannen en in het aansigt een *Bolligheid* geven, waar by wel een blinkendheid in het aansigt komt.

Droefgeestigheid.

XII. Wanneer dan nu door den omloop van het bloed soo wel na de hersen-kliertjes als na andere deelen des lighaams dit slymig bloed gevoert werd, gebeurt het dat uit dit slymige bloed, seer weinig hersen-vogten werden gemaakt, soo dat de hersen pijpjes en alles wat den geest een aanporringe tot vrolijkheid geeft, niet behoorlijk werden opgespannen, waar uit in tegendeel de *droefgeestigheid* moet volgen, en vol gedagten, voornamelijk wanneer sy sig in dese quaal bevinden, en om haar vorige daad gedenken; ten anderen dat sy het moeten uitbrengen, indien sy willen gered en genesen werden.

Ringen om d'oogen.

XIII. Dat'er ringen om d'oogen komen, dat geschied alhier even als in die gene, welke met Wormen gequelt zijn, en d'oorsaak is mede dit traag-loopende en by gevolg dik en swart bloed, welke door die deelen, die rondom d'oogen zijn, niet gemakkelijk konnende

door

door heen loopen, daar nog allenxkens swarter en swarter werd, 't welk door de huid schijnende, ons sulke ringen vertoont.

XIV. Sy klagen menigmaals van *Pijn* in 't Hooft en in de Beenen, of aan d'Armen en andere deelen meer. 't Is dan waar dat die taye en traag-loopende stoffe, niet altijd op een en deselve stand kan blyven, maar moet, als sy stil staat, een groote veranderinge ondergaan: soo dat de deeltjes van die slijm, door de subtyle materie der logts bewogen werdende, tegens elkanderen seer vryven en slyten. Dese scherpe deeltjes dat tegens de vliesen in welke sy beslooten zijn, aanbotsende, moeten die snyden en kerven, soo dat daar allenxkens het scherpste van die slymige stoffe moet uit-lekken. Dit vogt daar mede niet konnende in die selve stand blyven, is een geduirige veranderinge onderworpen, want die deeltjes werden op d'eigenste wijse nog al scherper en scherper, soo dat se de Been-vliesen moeten snyden en kerven, 't welk de ziel gewaar werdende, een pijn van deselve gevoelt werd.

Pijn.

Dese pijne gevoelt men meest des avonds als men te Bedde gaat, en soo seer niet des daags, want dan schijnen die luiden niets te schelen: ik mein dat dit hier van daan komt; om dat namelijk des daags als wy op zijn en in de logt verkeeren, door de omrin-

Waarom de pijne des nagts komt.

ringende logt onſe lighamen koelder zijn, en de loopende vogten dikker als des nagts. Want de koude doet ſekerlijk de vogten van ons lighaam vertragen: dit ſoo zijnde, is de warmte en woelinge van alle deeltjes onſer Sappen ook minder, ſoo datſe in het pijnelijke deel mede ſoo ſeer niet werden tegen aangedreven, ten minſten ſoo ſterk niet als des nagts, ſoo dat we ſulken grooten pijne nog moeielijkheid niet gewaar werden als des nagts. Maar als we nu te Bedde gaan, en we tuſſen de warme Dekens gaan leggen op een Bed vol ſagte Veren, begint ons lighaam aan alle kanten te broeijen en warm te werden, de deeltjes der Sappen beginnen te woeden en weder aan het hakken en houwen te komen, want ſe worden door de ſubtyle materie, die door de dekens en pluimen doorſtraalt, meerder aan het woeden gebragt, welker beweginge geduirig tegens de vlieſen aanbotſt, alſoo werden die lyders dan door haar pijn den geheelen nagt gemartelt en al wakende afgeſlooft, want ſe ſullen dan geweldig van deſe pijne overrompelt zijnde, na den dag verlangen, op dat de logt haar weder verkoele en haar pijn ſtille.

Waarom niet in de gewrigten.

XV. Deſe pijnen komen juiſt in de gewrigten niet altijd gelijk als in 't *Podagra*, om dat die ſlymige ſtoffen over het ganſche lighaam verſpreid is, en maar ſtil ſtaat, daar de eerſte en

en naaste gelegentheid gegeven werd, 't zy in vliesen oft andere deelen, die het gansche Been bekleeden: dese siekte gelijkt seer wel na een vliegende Jigt, en daarom nauwelijk daar van te onderscheiden, en honderden die men segt dat soo een Jigt hebben, zijn waarlijk in een graad met dese toeval der Pokken, en dit is het kunsjen om die als de Pokken te genesen, of se werden allenxkens ellendiger, en konnen door de gemeene dingen niet geholpen werden.

XVI. Als dese slijm de kliertjes en watervaatjes onses huids verstopt, komt daar een kleine ontstekinge, dat men een puisjen noemt, en die geschied al op d'eigenste wijse als wy in de Klap-ooren hebben gesegt, namentlijk dat die verstopte stoffe in die kliertjes aan het broeien geraakt, en aldus een ontstekinge maakt: wanneer nu die verstoppende stoffe daar in menigte te gelijk vergadert werd, werd dat geswel grooter, 't welk men Pokken noemt, voornamelijk als sy op verscheide plaatsen van het lighaam uitbotten; als dese Pokken dan uitloopen, droogen daar korsten over, gelijk als te voren gesegt is, 't welk men dan sweeren en seeren noemt; dese Pokken komen seer veel op die plaatsen daar het hair groeit, om dat aldaar de klieren groot zijn, daarom heeft mense seer veel op het Hooft, Wijm-brau-

Puisjes

Pokken.

 wen,

wen, Baard, Schamelheid en diergelijke deelen.

Innerlijke Pokken.

XVII. Dese Pokken openbaren sig niet alleen uiterlijk aan ons lighaam, maar selfs werden daar de ingewanden mede beset. Den geleerden *Fernelius* segt ons dat de uiterlijke deelen daar niet alleen mede beset werden, maar selfs de innerlijke, 't welk uit de geopende lighamen blijkt: men heeft exempelen mede by *Joubertus*, welke segt, dat de innerlijke deelen daar even eens mede beset werden, als in de Kinder-Pokjes, niet alleenig de logt-pijp, maar ook zijn de Longen vol sweeren gevonden. Ook isser een Jongeling geweest, die seer groote pijn in sijn regter zijde had, konnende door geen middelen verligting krygen. Maar na dat hy gestorven was, heeft men het doode lighaam geopend, en men vond een lid-teiken aan de knye: waar uit men giste dat hy de Pokken had. Het Lijk geopend zijnde, bevond men dat hy van binnen de Pokken had: in het middel rift waren seer veel puisten. En al waar hy in sijn leven soo seer over de pijn geklaagt had, aldaar was de maag met een puist beset soo groot als een palm van een hand, over welke de Lever leggende, in desselfs holle deel nog diergelijke puist gevoelde, soo dat de eene Pok de andere perste. Behalven dit soo gebeurt het wel dat sulke Vrouwen kinde-

deren voort brengen, welke geheelijk met puisten en ſweerende korſten beſet zijn, waar van *Trincavella* een exempel bybrengt, dat te *Padua* was gebeurt: en op die wijſe werden alhier honderde van kinderen geboren, niet juiſt met ſweeren of Pokken, maar het quaad verſchuild langen tijd, daar na taſt het de kindertjes aan, en zijn al haar leven lang ellendig.

XVIII. Wanneer de kliertjes van het Hooft, daar het hair uit-waſt, ſoodanig verſtopt zijn, dat'er geen voedſel tot het hair kan gebragt werden, ſoo moet het hair verſterven, even als de planten in de aarde doen, welke van haar vogt berooft zijnde, ſterven en uitgaan, alſoo ſeg ik ook van het hair, 't welk geen voedſel krygende, verdort en uitvalt: deſe kaligheid komt niet alleenig aan het hooft, maar ook aan den Baard en Wijmbrauwen. Ik mein dat de oorſaak van de Poolſe hair-vlegt mede in deſe klieren te vinden is, welke een meerder voedſel krygende als ordinaris, meer tot in de hairen laten loopen, als het wel noodig is, door dien de pijpjes van de kliertjes elders door eenige oorſaak te wijd zijn geworden, 't welk men in de Vrouwen Borſten ſiet gebeuren, die mede ſeer groot konnen werden, deſe kliertjes ſeg ik, dan grooter-pijpjes hebbende, laten een overvloedig voedſel door, ſoo dat de hairen

Uitvallen des hairs.

De Poolſe vlegt.

onder aan haar wortel dikker werden, en als in malkanderen wasſchen, tuſſen welke een fijnder hair waſſende tuſſen de dikke takken komt in te warren, door welke de kam niet konnende komen, als vlegten moet uitwaſſen. Nu, we ſouden ons ſelfs wel vergeten en ons voorgenomen ſtuk niet ontleden.

Stinkende adem.

XIX. Die aanmerkinge neemt op de voorverhaalde doode lighamen, welke van binnen met Pokken beſet zijn, konnen wel giſſinge maken, dat als de ingewanden door die ſweeren bederven, ook het bloed-ſeer moet bederven, en wat kander uit een ſtinkend vogt anders voort komen als een ſtinkende uitwaſeming, gelijk onſen adem is; want uit een goed vogt, komen ook goede dampen, 't welk de diſtillatien genoegſaam betuigen. Deſe ſtinkenden adem is niet een enkel water, want dan ſouw het niet konnen ſtinken, want al wat ſtinkt, moet ten minſten uit tweederlei dingen beſtaan, die malkanderen in figuur ſtrydig zijn: ſoo dat deſe adem uit veel Suur en Swavel moet beſtaan, welke te gader een ſtank konnen maken: deſe ſtank van een ander ingeademt werdende, ſal hem al min en meer beſmetten: daarom mag men ſig wel uit ſulken geſelſchap houden, want het minſte Saad van beſmettinge, werkt allenxkens in het bloed, en brengt

brengt ſijn vrugten met'er tijd aan den dag.

XX. Wanneer deſe fenynige ſtof ſig in de Snot-kliertjes heeft ingepropt, en daar niet uit en kan, blijft ſe niet op een en deſelfde wijs, maar werd aldaar door het hemels vuur ſoodanig verandert en tegens de vlieſen aangebotſt, dat die doorknaagt werden, waar uit een *Neus-druipinge* ontſtaat: onderwijle knaagt die ſtoffe al geduirig meer en meer, ſoo dat de beenen van de Neus bederven en door-vreten werden, daarom valt de Neus in, als ook het verhemelte van de mond: en andere deelen der keel geraken geenſins vry, ſoo dat hier mede al een ſtinkenden adem uit voort komt.

Neus druipinge.

Invallen der Neus en verhemelte.

XXI. In de geduirige knagende pijnen, gelijk vooren geſegt is, worden niet alleen de vlieſen doorknaagt en in ſtukken gevreten, maar de beenen werden ſelfs niet vry gelaten, waar op een *Caries* komt, en veele beenen bederven, ſoo dat daar heele ſtukken konnen uit-valken, ook werd dikwijls de gantſche Pan van het Hooft afgegeten, en tormenteert de luiden ellendiglijk.

Caries oſſis.

XXII. Wanneer dit goore lekkende vogt efferveſceert met het vlugge *alcali* der beenen, ontſtaan daar *Tophi* oft Kalk builen uit, want ik mein niet dat deſe Kalk elders anders van voort komt, als van dit lekkend vogt, 'twelk door ſijn ſuirigheid eenig vermogen op

Tophi.

 het

het been krygende, met desselfs vlugge Sout door de effervescentie een vereeniginge maakt, die sig in een gedaante van Kalk vertoont. Als men dese stoffe door de Chymie ontdoet, bevind men daar seer veel vlugsout in te wesen, dat nergens anders van daan kan komen als uit het been. Aangaande nu de andere toevallen als Druipert, Sand-kloot, Klap-oor, Vijg-werten en diergelijke, die konnen mede hier toegebragt werden; want sy daar dikwijls mede by gevoegt zijn: dese sullen wy dan hier niet onderneemen te expliceeren, dewijl wy sulx hier voren gedaan hebben.

XXIII. Dit zy dan genoeg geredeneert omtrent de geboorte der meeste verschijnsels, laten wy ons rokken nu allenxkens verder en verder af spinnen. We seggen dan als dese ziekte nog vers zijnde wel haast kan genesen werden: maar wel te regt hebben *Fernelius*, *Cardanus*, *Ingrassias* en andere aangemerkt, dat dese quaal menigmaals na twintig of dertig Jaren wederom opborrelt, en soo heimelijk gedragen werd, dat het de besmette niet en weet, alhoewel hy andere daar mede kan besmetten: want een Saadjen van dit fenijn heeft menigmaals lange werk, eer het gansche bloed daar soodanig mede is besmeurt, dat die toevallen, die men daar gemeenlijk van gewaar werd, kan doen voortko-

Voorseg-ginge.

komen, en al is 't ſake dat die al aangroeyt, ſoo waſemt'er dikwils ſoo door ſweeten als anderſins, een groot gedeelte van dit fenijn weg: 't welk d'oorſaak is, dat het ſoo ras niet aan en groeit. Hoe ligt kan het nu gebeuren, dat na de geneſinge eenig Saadjen na gebleven is, dat na ſoo veel Jaren, ſoo grooten aanwas neemt, en daar na met al ſijn toevallen, gelijk een duivel met al ſijn oppaſſers voor den dag ſpringt.

XXIV. Hoe grooter dat de toevallen zijn, hoe ſwaarder te geneſen, voornamelijk als daar eenige deelen bedorven zijn, gelijk als in de keel, verheemelte, doorvretingen van de Pan en andere beenen, bedervingen binnen in het lighaam en diergelijke, dese zijn ſoo ſeer niet te helpen, als die gaver zijn. Ik heb'er evenwel geholpen die ſeer miſerabel geſtelt waren, daar andere geen raad toe wiſten.

XXV. Als men dan tot de geneſinge treed, moet men agt geven dat het bloed van deſen euvel geſuivert werde, en voorts op alle toevallen letten ſoo veel het mogelijk is.

Geneſinge.

XXVI. Dewijl we dan genoegſaam beweſen hebben, dat alle deſe qualen in een venynig Suur beſtaan kan men die niet beter geneſen dan met middelen welke dit Suur of uit het lighaam dryven of t'eenemaal ten onder brengen en 't ſelve dooden. Dit kan dan geſchieden door Purgeren, Sweeten, Quylen,

len, en het andere door veranderende middelen.

Purgeer-middelen.

XXVII. De *Purgeer-middelen* moet men niet te dikwijls ingeven, of de Patienten raken al haar kragten quyt, ſoo datſe het Sweeten niet en konnen uitſtaan, daarom is de middel-maat beſt: dat is, men ſal in 't begin, in 't midden, en op het einde eens ſagjes Purgeeren, ontrent de Purgeer-middelen is 't evenveel welke men neemt: alhoewel ſommige de coloquint voor ſeer goed agten te zijn, niet ſeer wel wetende de reden waarom, ten waar men meinde dat daar meer alcali deeltjes in waren, die bequaam zijn om het Suur ten onder te brengen: hier by werden de Mercuriale dingen gevoegt om het Suur des te meer uit het lighaam te jagen. Men moet aanmerken dat men de Mercuriale dingen in Pillen of een *Bolus* moet mengen, want als het in een drankje of poeder gemengt wierd, en dan dikwils ingegeven, ſou ſig met het Suur van het ſpeekſel in de mond mengen, en aan de deelen in de mond eenige ſchade konnen toe brengen. Ik ſal dan voor de leerende eenige ſtaaltjes ophalen.

♃ Confect. Hamech, *drach. unam & ſem.*
Mercurii dulc. *Gr. viginti quatuor.*
M. F. Bolus.

Of

♃ Aloes,

Gut-

Guttæ gambæ,
Merc. Præcip. Alb. aa *scrup. sem.*
M. F. Pil. N°. VII.
Of

♃ Extract. Catholic.
Sublim. Præcipit. aa *Gr. sexdecim.*
M. F. Pil. N°. V.
Of

♃ Pulp. Cassiæ,
Calomelan, aa *drach. unam.*
Scammonii. *Gr. sex.*
M. F. Bolus.

Dit zijn dan soo de voornaamste Purgeer-middelen met quik-silver toebereid: men kookt anders diergelijke dingen wel by de decocta, van welke sy somtijds drinken.

Sweet-middelen met quik.

XXVIII. By de *Sweet-middelen* mengt men ook wel het quik-silver: 't welk men dan ingeeft des avonds, op die wijse als volgt.

℞ Theriacæ, *drach. unam.*
Mercur. dulc. *scrup. unum.*
M. F. Bolus.
Of

℞ Merc. Præcip. Albi. *scrup. sem.*
Res. Guajaci, *scrup. unum.*
M. F. Pil. VI.

Maar behalven dit sweeten, moet men den patient vry wat meer te last leggen wil hy genesen zijn: want hy moet alle dagen eens,

eens, of ten minsten om den anderen dag, na dat het de lyder kan verdragen, louter met Brandewijn ſweeten. Hier toe zijn verſcheide wijſen: de eerſte dat is dat men naakt in het Bed gaat leggen, ſonder hembd aan, over het lighaam ſpant men dan vier halve hoepels op dat het Laken en de Dekens daar over leggen: dit ſoo zijnde heeft men een ander inſtrument van blik gemaakt, ſoo hoog als de Bed-ſteede is, ſiet de *vijfde Tafel* de *eerſte Figuur*, alwaar A. A. een holle opgaande pijp is, die men met ſtukken kan aan malkanderen ſetten, om ſe na de hoogte ofte laagte van de Bed-ſteden te accommoderen, E is een elleboog uit de pijp AA in de pijpen E. D. loopende, B is hol als een groote tregter, alwaar onder aan een deurtjen is gemaakt, geteikent C. de *tweede Figuur* van de eigenſte Tafel vertoont ons het gebruik, alwaar de patient te Bedde legt, en het inſtrument met de hoepels geſet is: als dan nu alles in ordre is geſtelt en gelegt, doet men het deurtjen van dit blikke ſweet-tuig open, en men ſet daar een teſje met Brandewijn onder, de lyder onderwijlen onder de hoepels gelegt zijnde, bedekt men rontom met Lakens en Dekens, ſoodanig dat ſijn Hooft daar buiten is, en de gaten rontom toegeſtopt zijn. Dan ontſteekt men de Brandewijn met een Swavelſtok, ſoo gaat al de waſem door

Inſtrument om te ſweeten.

de

f: 142.

e pijp A. E. D. tot onder de Dekens, aar door den lyder terſtond overvloedig l gaan ſweeten, ſoo lange als hy byna erdragen kan: als de Brandewijn onder-vijlen uit gaat, moet men daar wederom ieuwe in gieten en weder ontſteken, doen-de maar met weinig gelijk, anders geſchied et ſweeten al te haaſt: het ſweeten dan ten inde zijnde, geeft men een goede kop hee-e Pok-drank, en men laat hem ſoo te Bed eggen.

XXIX. De *tweede maniere van ſweeten* is, wanneer men ymand naakt uit kleed, en op een ſtoel ſet die vry wat hoog is, ſijn voe-ten op een warme Stoof, en rontom het lig-haam een Deken met een Laken daar onder, alleen dat het Hooft daar buiten zy; dit moet rontom het lighaam digt toeſluiten, op dat-'er niet bloot is, of de logt daar by kan: dit gedaan zijnde, neemt men een potje met Brandewijn, dat ſet men onder de ſtoel, en men ſteekt het in de brand, tot eenige reiſen toe hervattende; merkt, dat men niet te veel gelijk moet nemen, want anders komt de vlam al te hoog, en de Mat van de Stoel ſoude daar door gevaar lyden: als de lyder dan genoeg geſweet heeft, ſal men ondertuſſen een hembd warmen, en leggen hem in een warm Bed, drinkende een goede kom vol decoctie, ſiet de *eerſte Figuur* van de *ſeſde Tafel*.

Tweede wijs van ſweeten.

XXX. Op

Derde wijs.

XXX. Op de *derde manier* kan men ymand aan het ſweeten krygen door warme tiggels aan ſijn Beenen, Syden, Buik en rontom ſijn ligchaam te leggen, of met warm Sand, maar dat is een groote moeyte, dog die de gelegentheid heeft gedurige warme ſteenen te hebben, kan ſig daar mede gelijden, en de ſaak is ſeer goed.

Vierde wijs.

XXXI. Een *vierde wijs* kan men practiſeren met water, 't zy dat ymand te Bed legt of met Dekens rontom behangen op een Stoel ſit, wanneer men namentlijk een Pot met ſiedent water over het vuur heeft hangende, ſoo kan men daar een blikke Helm op laten maken, dat de waſem door de pijp tot in het Bed ofte Stoel daar de Lyder is, kan vliegen: ſoo ſal den Lyder ſoo wel ſweeten door dit warme water als door Brandewijn, voornamelijk als'er eenige aromatike kruiden in het water zijn gekookt: ſiet de *tweede Figuur van de eerſte Tafel.*

XXXII. In Weſt-Indien begraven de Indianen ſig in het heete Sand aan de ſtrand, het hooft alleen daar buiten ſtekende, hier blyven ſy ſoo lange onder leggen tot ſy louter geſweet hebben. Ik heb ook een exempel van ymand verſtaan, die deſen euvel op ſijn hals hadde, welke in een Oven ging ſitten, in welke men het Vlas droogt, en daar door geneſen wierd: ſoo dat de

wijſe

wijſe van doen weinig ſcheelt, als men maar aan het ſweeten geraakt.

XXXIII. Men kan ook een vat maken, met een bankjen in, hebbende onder een deurtjen, alwaar men een kool twee dry vuurs in ſet, in dit vat gaat de Lyder ſitten, met het hooft daar buiten, toeſtoppende rontom met een Deken, op dat de vuur-deeltjes daar niet uit vliegen: de voeten ſet hy op een voet-bankjen, en men ſet het vuur onder hem door een deurtjen dat onder aan het vat gemaakt is, als men dan wel geſweet heeft, legt men hem in een warm en bequaam Bed.

Nog kan men ymand in een Ton laten ſitte op d'eigenſte wijs als voren, ſettende onder hem een Ketel met heet water; in welke men geduirig heete ſteenen werpt, waar door hy den damp om ſijn lighaam kan ontfangen: en dit zijn dan ſoo de meeſte dingen, welke men om ſterk te ſweeten in het werk gewoon is te ſtellen. Nu ſullen wy komen tot eenige dranken, die wy gewoon zijn te gebruiken in ſulke qualen, waar van ik verſcheide ſtaaltjes ſal voorſchryven.

♃ Ligni Sancti Raſp. *unc. quatuor.*
Cortic. ejuſd. *unc. ſem.*
Glycyrrh. *unc. ſem.*
Coq. s. a. ad uncias XL. Col. detur uſui.

Of

♃ Rad. Salsæ Parill. *unc. quatuor.*
Glycyrh. *unc. unam.*
Coq. ex aq. ad uncias XXX. Col.
Detur usui.

Of

♃ Rad. Salsæ Parill.
Chinæ, aa *unc. tres.*
Ligni Sassaphras, *unc. duas.*
Glycyrrh. *unc. unam.*
Coq. ex aq. ad unc. XL.
Col. detur usui.

Of

♃ Salsæ Parill. *unc. tres.*
Ligni Sassaphras, *unc. duas.*
Glycyrhyzæ, *unc. unam.*
Fiat ex aq. Decoctio ad unc. XL.

Of

♃ Rad. Bardanæ, *unc. tres.*
Salf. Parill.
Pass. Major: aa *unc. tres.*
Coq. ex aq. ad unc. XXXX. Col. detur. usui.

Of

♃ Rad. Chinæ,
Petasitidis,
Bardanæ, aa *unc. tres.*
Coq. ex aq. ad unc. XXX. Col.
Detur usui.

Sul-

Sulke en diergelijke kan men verſcheidene voorſchryven, welke men veel met Purgeer-middelen bereid, maar ik houde niet van de Lyders ſoo ſeer te marteliſeren en in de pottebank te helpen: nu ſomtijds mag men daar me wat Coloquint by doen, Agaricus, Hermodactyli, Sene-bladen en diergelijke, waar van voor de leerlingen eenige ſtaaltjes volgen.

℞ Ligni Sancti
Saſſaphras aa *unc. tres.*
Fol. Sennæ, *unc. unam & ſem.*
Paſſul. Major. *unc. duas.*
Coq. ex aq. ad uncias XL.
Colatura detur uſui.

Of

℞ Rad Chinæ
Polypodii aa *unc. tres.*
Ligni Sancti, *unc. quatuor.*
Hermodactyl. *unc. duas.*
Sennæ,
Sem. Raphani, aa *unc. ſem.*
Coq. s. a ex aqua ad unc. XL.
F. Apozema.

Of

℞ Salſæ Parill.
Chinæ aa *unc. tres.*
Hermodactyl.
Mechoacannæ aa *unc. unam.*
Coq. ex aq. ad uncias XXXX.
& Fiat Decoctum.

 Of

Of

Ligni Guajaci
Cortic. ejuſd. aa *unc. quatuor.*
Salſ. Parill. *unc. tres.*
Fol. Sennæ, *unc. unam.*
Colocynth. cum ſeminibus, *drach. un.*
Coq. ex aq. ad remanentiam unc. XL.
F. s. a. Decoctio.

Sulke en diergelijke kan men by menigte voorſchryven, dog de Purgerende moeten maar ſomwijlen in 't werk geſtelt werden.

XXXIV. De zieken moeten dan ſoo lange ſy onder de cure zijn niet anders drinken als ſulke decoctien. Want ſe helpen ſeer het ſweeten bevorderen. Het ſweeten dan geſchied niet dan door warmte, 't welk of door Brandewijn, heeten Steenen oft anders, gelijk boven geſegt is, kan geſchieden: de ſubtyle materie dan dringt overal door de engſte pijpjes van ons lighaam, en van onſe vogten, welke aan 't woelen gebragt zijnde, vloeibaar werden, ſoo dat deſe vogten te gelijk met de warmte uit onſe ſweet-pijpjes werd gedreven, waar door al het fenijn uit ons ganſche lighaam werd buiten gevoert: want even als de geſtremde jeuſappen van vleis, door middel van het vuur tot een vloeibaar vogt gebragt werden; alſoo gaat het ook in ons lighaam, ontrent die ſtil-

ſtaan-

ſtaande vogten, welker deeltjes ſtil lagen en traag bewogen wierden, want als die door andere wemelende mede aan het bewegen raken, even als d'eene Bal d'andere doet, ſoo moeten die traag-loopende vogten tot grooter vloeibaarheid aangeport werden: want de vloeibaarheid der vogten beſtaat hier in, dat die deeltjes door het hemels-vuur werden van plaats verplaaſt; en d'een door d'ander bewogen: 't welk genoegſaam blijkt uit het water en ys; want ſoo ras komt'er geen meerder beweginge van de Son of 't vuur by het ys, oft het krygt weder ſijn vorige vloeibaarheid van water. Dit dan in ons lighaam mede ſoo geſchiedende, werden die vogten door die groote vloeibaarheid buiten de ſweet-pijpjes gedreven, welk vogt wy dan ſweet noemen; als dit ſweeten ſoo wat dikwijls geſchied, moet die ſtoffe, die oorſaak is dat de vogten trager loopen, dat is, die oorſaak zijn, dat deſe vogten een grooter aanpers der hemel-balletjes lyden, vervliegen. En dat ſulx nog in geen groot *acidum* oft Suur beſtaat, blijkt genoegſaam uit de reuk, die ſeer goor is: item alſſe blauwe violette hembd-rokken aan hebben, ſullen ſy purper roodagtig werden: want indien dit ſweet ſoo een overvloedigen vlug *alcali* hadde, ſouden die hembd-rokken niet purper rood, maar groenagtig werden;

 welk

welk expriment men met een tinctuur van violen kan nemen, want als men in deselve eenig Suur drupt, sal terstond rood purper werden, maar als daar een vlug-sout in gedrupt werd, werd groen en onsienlijk van koleur. Dit heb ik hier alleen willen aanhalen, om ons vorige gevoelen meerder te bevestigen, want ik hebbe stand gehouden, dat d'oorsaak deser ziekte in een Suur bestond, en dat daar ook alle de toevallen van af hingen.

XXXV. Wanneer men dan nu soo gesweet heeft, geeft men den Lyder een kop vol van die warme drank, om dat het bewegen der vogten niet al te schielijk soude stil staan; want terwijl die nog aan 't bewegen zijn, komen alle de *alcali* deeltjes van die drank tussen beiden, en doen de vogten nog al meerder en meerder uitwasemen en bewegen, waar in de gansche cure bestaat; ten anderen werd het Suur door het *alcali* ook ten onderen gebragt, even eens gelijk als in de gemeene effervescentien geschied, wanneer ik een *alcali* en een *acidum* onder malkanderen giet, onstaat'er na de effervescentie soodanige lighaam dat geen van beiden is, dat is nog Sout nog Suur.

XXXVI. Sommige sien veel voordeel met de onbereide Antimonie in de Pok-dranken te koken, om dat men meint datse het

sweet

ſweet doet verwekken , 't welk mede van deſſelfs ſwavel moet voort komen, die in de plaats is als een *alcali*; want dewijl de Antimonie nog onbereid is, heeft ſe door het vuur nog geen verandering gekregen, want in het vuur werden ſommige deelen geheel van een andere figuur, om dat de eene ſoort van deeltjes met d'andere vereenigen, waar door de figuur grootelijkx verandert werd, en de Maag prikkelende, een brakken verwekken: daarom moet men ook wagten, dat in de decoctien geen ſuirigheden komen.

XXXVII. Dat ik nu ſeg dat dit van de ſwavel voort-komt, en dat ik met ſwavel en *alcali* gelijk als ſpeel, en het eene voor het ander ſchijn te nemen: dat doe ik, om dat de gemeene ſwavel en de ſwavel van Antimonie weinig verſchelen: ſoo dit waar is, ſeg ik nog dat deſe ſwavel eerder een *alcali* ſchijnt te weſen als een *acidum*, daarom vereenigt de ſwavel ſoo ligt met een *alcali*: want indien de ſwavel uit een Suur beſtond, ſou deſelve door het ſelve moeten efferveſceren, en met eene precipiteren, 't welk niet en geſchied. Ten anderen als men de ſwavel met het *alcali* heeft vereenigt, en men het door een Suur precipiteert, ſcheid de ſwavel van het *alcali*, en vereenigt ſig met het Suur, dat niet geſchieden ſouw, indien het *alcali* met

 het

het Suur des ſwavels was vereenigt geweeſt : want als ik *alcali fixum* by den *Tartarus Vitriolatus* meng, gebeurt het niet, dat het *alcali* van de *Tartarus Vitriolatus* ſijn vorig Suur verlaat, en met het by gedane *alcali* vereent. 't Is wel waar dat'er uit de ſwavel een ſterk Suur gemaakt werd, maar daar uit valt niet te beſluiten, dat de ſwavel Suur binnen ſig beſluit, want door het branden van den ſwavel, werden de deeltjes ſeer verandert, waar uit het Suur geboren werd, 't welk genoegſaam van anderen getoont is : deſe ſwavel van Antimonie dan zijnde als een gemeene ſwavel, en de gemeene ſoo veel Suur niet by ſig heeft als men wel gelooft, moet dan noodſakelijk het Suur van ons lighaam, door een geduirig hakken en kerven op de ſwavel van den Antimonie ſig verſtoppen en ſijn punten in ſtukken breken, waar door alle kragt van het Suur verbroken werd : onderderwijle als dit gevegt geſchied, is'er een beweginge in het bloed,en by gevolg een warmte, ſoo dat de fijnſte Suuren komen te vervliegen, en buiten het lighaam te geraken.

XXXVIII. Wanneer men onbereide Antimonie de Verkens en Paarden ingeeft, werden ſy vet, 't welk nergens anders door kan geſchieden, dan dat den Antimonie des ſelfs Suur weg neemt, en 't ſelve doet uit

ſweeten,

ſweeten, ſoo dat de takagtige deeltjes des vets haar eigen Meeſter geworden zijnde, ſig gemakkelijker van het vlugge *alcali* ontworſtelende, in de vet-pijpjes in konnen loopen, waar door die beeſten vet werden.

XXXIX. Wat geſproken hebbende van de ſweet-middelen, is het niet quaad ook iets te ſeggen van het *quylen door konſt gemaakt*; ſalivatie oft *ptyaliſmus* geſegt. Sonder welke deſe ziekte menigmaals niet en wil wyken, want de Suure deelen ſijn dikwijls alſoo groot, of in het lighaam ſoo aan een gekryſtalliſeert, datſe door de ſweet-gaatjes, niet konnen heen geraken, maar, moeten in de fijne pijpjes blyven ſteken, waar door het gebeurt, dat deſe ziekte binnen korten al wederom opborrelt en te voorſchijn komt. Dog eenige hebben geen groot ongelijk, datſe ſoo wat tegens het quylen zijn, want menigte van luiden geraken daar door om hals, als ſy van onbedreve Meeſters voornamelijk Land-loopers, moeten gecureert werden: maar een goed Heel-meeſter is in alles omſigtiger, wetende hoe men met ſulke dingen moet toegaan. Nu al is het ſake dat 'er quade ongelukken door geſchieden, ſoo is de ſaak daarom niet quaad in ſijn ſelven: want gelijk de veelheid van Wijn menigte ten grave doet neder vallen, alſoo in tegendeel, doet de matigheid des ſelfs wederom veele langer leven.

 Want

Want maat,
Houd ſtaat.

Eſt modus in rebus, ſunt certi deniquefines,
Quos ultra, citraque nequit conſiſtere rectum.
Horatius lib. Serm. 1.

Derhalven kan ik het matig gebruik hier van toeſtaan, want het is menigmaals gebeurt, dat ſommige meenden gecureert te zijn alleen door ſweeten en een goede Pokdrank te drinken, maar het is menigmaals mis en te vergeefs al wat'er is uitgeregt; welke na alles gebruikt te hebben, door het quylen geneſen zijn: maar evenwel een goed Heel-meeſter ſal ſonder quylen ymand genoegſaam konnen helpen; want de Indianen cureren ſig alleen met de Suiker-ketels te ſtoken, waar door ſy louter moeten ſweeten, en dan een *decoctum Guajaci* te drinken: het quylen is niet ſeer voordelig in de welke het alreeds in de Neus en Keele ſcheelt, want dewijl alreeds daar een bytende en knaagende ſtoffe is, ſoo daar meer dan door het quylen byquam, kan het ligtelijk gebeuren dat de Neus, Verhemelte, ſoo niet de lyder ſelfs, verloren gaat; maar is't dat ymand op deſe mode wil gecureert zijn, ſoo moet men dan de quyl-middelen allenxkens ingeven, en niet te veel gelijk; ſommige luiden quylen ſeer ligt: andere ſeer traag, en op deſe ſaak moet men t'eenemaal agt geven:

ven: hier van kan men verſcheide bereidingen maken, als door rooken, dat hedensdaags ſoo veel niet en geſchied; ten anderen door ſtryken van Salven en wateren. Ten derden door innemen.

XL. Het *rooken* geſchied gemeenlijk door Vermilioen oft Cinnaber, welke uit ſwavel en quik-ſilver beſtaat, want als de ſwavel ſmelt, werd hy ſeer Suur, die te voren ſoet was, by welke het quik-ſilver komende, werd door die Suure punten vaſt gehouden en in een roode klomp verandert: wanneer het dan nu gebeurt dat deſe *Cinnabar* in een Comfoort met vuur geſmeten werd, en ymand in een Kas, Ton of Deken geſloten zijnde, werd de quik-ſilver door het vuur naar om hooge, uit de banden van het Suur uitgebotſt, en vliegt met het ſelve naar om hoog, en dringt te gelijk met het vuur in ons lighaam, waar door het quylen veroorſaakt werd, gelijk dadelijk ſal geſegt werden: men kan dan hier toe verſcheide rook-middelen maken, als:

Quylen door Rooken.

♃ Myrrhæ,
Labdani,
Styracis aa *unc unam.*
Cinnabaris Vulg. *unc. tres.*
Terebinth. q. s.
M. F. Globuli.

Of

Of

℞ Maſtichis,
Ligni Rhodii
Aloes aa *drach. tres.*
Cinnab. Vulg. *unc. ſem.*
Terebint. q. s.
M. F. Pilulæ.

Alſoo kan men verſcheide ſtaal jes voorſchryven; door dit rooken moet men niet in eene reis aan het quylen geraken, maar men moet ſomtijds rooken, allenxkens en met trappen daar aan komen: want het is beter voorſigtig te treden, als onverſigtig in een kuil te vallen.

Door ſmeeren.

XLI. Het *ſmeeren* geſchied of door middel van water of door eenige vette Olien. Het volgende quyl-water is dan ſeer bequaam om mede te waſſchen.

℞ Sublimati, *unc. ſem.*
Aq. Pluvialis, *unc. ſexdecim.*
Miſce.

Met dit water kan men dagelijks de gewrigten waſſen, en met eenige docken, die in dat vogt nat gemaakt zijn, vogtig houden: hier door kan men ligtelijk op de agſte of tiende dag aan het quylen geraken.

XLII. Door middel van Salven en ſtrykingen kan het op volgende wijs geſchieden, waar van we eenige ſtaaltjes voorſchryven.

℞ Mercurii

℞ Mercurii crudi, *unc. sem.*
Sublim. *drach. unam.*
Butyri Rec. *unc. duas.*
Terebinth. *unc. sem.*
Misce.
Of
℞ Olei Laurini, *unc. duas.*
Argenti vivi, *unc. unam.*
Terebinthinæ, *drach. duas.*
Misce.
Of
℞ Axung. Porc. *unc. duas.*
Terebinth. *unc. sem.*
Mercurii currentis, *unc. unam.*
Misce.

Men kan ook Pleisters van quik-silver maken, waar van men het *Emplastrum Vigonis cum Mercurio*, of *de Ranis cum Mercurio* gebruikt. Ook kan men eenige gordels, die met quik-silver gestreken zijn in 't gebruik brengen, dog die manier gaat wat traagjes voort in 't werk maar is egter seer veilig.

XLIII. Dese Salven strijkt men dan dagelijks in de gewrigten van de Lyders, om dat die beweeglijk zijn, want door het bewegen gaan de sweet-pijpjes geduirig open en toe, waar door het quik-silver, in seer kleine deeltjes in de Salven verbryselt zijnde, door de sweet-gaatjes rolt en tot in onse Sappen indringt. Terwijl nu dese strykade ge-

geſchied, moet den Lyder ſig warm houden; maar wanneer den lyder begint te quylen, of een loop ſchijnt te krygen, ſoo moet men met ſtryken ophouden. Maar ſoo het gebeurt dat de ziekte nog niet geholpen is, moet men dit ſelfde al wederom hervatten, want dit moet ſoo lang geſchieden tot de quale ganſchelijk over is: onder het ſtryken moet de Lyder ſig in ſijn kamer houden, want de koude is hem quaad: maar des Winters moet hy ſig in een Kaggel houden.

XLIV. Maar als men innerlijke quyl-middelen begeert, ſullen de navolgende ſtaaltjes dienen.

℞ Mercur. dulc. *unc. ſem.*
Theriacæ. q. s.
M. F. Pilulæ. Voor tien reiſen.

Hier van ſal men des ogtens en des avonds een doſis af gebruiken.

Of

℞ Calomel. *unc. unam.*
Sacch. albi, *unc. duas.*
M. F. Pulv. Sex.

Hier van kan men des ogtens en des avonds mede een *doſis* gebruiken.

Of

℞ Turpeti Meneral. *Grana decem.*
Theriac. *drach. unam. & ſem.*
M. F. Bolus.

Voor drie reiſen dagelyks in te nemen.

Of

Of

℞ Præcipitati Albi
Rubei aa *drach. tres.*
Theriac. Veter. *unc. unam.*
Pulv. Macis.
Caryophyll. aa *drach. duas.*
M. F. Pilulæ.

De *dosis* is van twaalf tot ſeſtien grein.

Of

℞ Sublim. Præcipit. *gr. duodec.* of *ſexdec.*
Theriacæ Vet. *drach. unam.*
Miſce.

Dit neemt men dagelijks eens in tot men aan het quylen geraakt is.

XLV. Het volgende Medicament is my voor iets raars vereert, met welke men ſonder gevaar, de Pokken ſoude konnen geneſen.

℞ Merc. Subl. *drach unam.*
Aq. Comm. *unc. viginti.*
Miſce.

Hier van kan men om den anderen dag een lepel vol afgeven. En doet dikmaals de zieken met ſeven reiſen te gebruiken geſond werden.

XLVI. Als de ſalivatie in 't komen is, ſoo begint den adem te ſtinken, men begint moeyelijkheid in de mond te voelen, en Keel, Lel en Tant-vleis ſwellen, met eenige pijnelijkheid. Men moet het ſaliveren geenſins ſteuten, ten ſy het al te grof aan ging,

ging, want anders heeft men dikwijls vrees voor verstikkingen.

XLVII. Wanneer de Keel, Tand-vleis, Wangen, Lippen en andere deelen des monds, door de scherpigheid van het Suure en scherpe speeksel beginnen te ulcereren, mag men een Ducaat of goude Ring in de mond steken, welkers pijpjes soo gefigureert zijn, dat de ronde bolletjes van de quik-silver daar in konnen blyven hangen, en daarom werd het Goud rontom met quik-silver beset. Dese legt men in het vuur, soo sal al de quik-silver, door sijn vlugtigheid uit de gaatjes en pijpjes van het goud geraken, en wederom suiver werden, dan steekt men deselve al wederom in de mond, en dat soo lange tot dat'er geen quik-silver meerder in de mond en komt: maar ik kan geensins sien tot wat nuttigheid het kan dienen: want de quik-silver die reeds in de speeksel is, en staat om uitgequylt te werden, geraakt alleen in de pijpjes van het goud, soo dat het niet en vordert, en geensins daar door uit het lighaam geraakt: andere nemen heele boekjes goud in, 't welk al op het selve uitkomt, maar het is best eenige middelen in te nemen om de mond te spoelen, en het bytende corosijve Suur uit alle hoekjes van de mond te halen, gelijk als daar is Pekel van Limoenen, zijnde vervult met alle de vlugge en aromatyke deeltjes van de basten der

der Limoenen, die niet anders zijn dan met een Oliagtig vlug-ſout vervult; hier mede de mont geſpoelt, doet ſeer veel om de mond te ſuiveren, meer als alle Amandel Melkjes, affiedzels van Vygen, Roſen, Rapen, Peen en diergelijke: maar ſoo het ſake is, dat de ulceratien vry wat aanklemmen, en de pijnen niet wel verdraaglijk, maakt men gemeenlijk wel eenige gorgel-water, die doordringend zijn: als,

℞ Muriæ Limon.
Spir. Cochleariæ, aa *unc. duas*.
Vini, *unc. quatuor*.
Opii, *gr. quatuor*.
M. F. Gargariſma.

Wanneer het quylen niet al te wel voort en wil, laat men den Lyder eenige ſweet-middelen gebruiken, waar door het gemeenlijk veroorſaakt werd, en is 't dat het wat te ſterk door de mond komt, geeft men een ſagte Purgatie in, op dat door de darm-kliertjes ook wat van de quik-ſilver werden afgeſet: als de zieke nu wat komt te vervallen en mager te worden, dat niet wel anders weſen kan, ſoo laat hem louter Rotterdammer Bier drinken, ſoo ſal hy niet alleen vetter werden, maar ook ſijn kragten behouden.

XLVIII. We moeten hier dan ook een weinig ſpreken van 't gunt de werkinge des quik-ſilvers aan gaat. Het quik-ſilver is dan

De werkinge des quik-ſilvers.

dan ſoo quaad niet van ſijn ſelven als het ſchijnt, maar dat het veel quaad en nut kan toebrengen komt door een andere oorſaak: men moet dan weten dat het quik-ſilver 't ſy hoe klein het verdeilt is, altijd ſig door het vergroot-glas in ronde balletjes vertoont, ſoo dit waar is, ſoo kan een ronde figuur, dewijl hy geen punten heeft ter waereld geen ſchade in ons lighaam doen, want al wat ſchade kan toebrengen moet punten hebben, gelijk als Suur: derhalven beſluit ik dat de ronde Mercurius in ons lighaam van ſig ſelven geen het minſte quaad verrigt, en daarom ſouw het in lighamen daar geen Suur in en is, veilig ſonder eenige uitwerkinge te verwagten, konnen ingenomen werden: maar indien het gebeurt, dat'er een menigte Suurs in onſe lighamen gevonden word, ſal het een van de kragtigſte middelen zijn om het Suur na ſig te nemen en buiten het lighaam te brengen: want als het quik-ſilver in ons lighaam is gekomen, ſoo moet het door al het bloed, klier-ſappen en ſpeekſel-ſappen loopen, in welke veel Suure punten gevonden werdende, die alle maal op-ſlokt; want ſoo het quik-ſilver ronde bolletjes zijn, en onder het loopen geduirig omdrayende, moet naadſakelijk in al ſijn pijpjes ook Suure punten ontfangen: ſoo dat de figuur van het quikſilver ver-

an-

andert in de gedaante van een Bol die vol pinnen en punten is, welke, als men bedenkt dat'er ettelijke milioenen door het gansche lighaam loopen, als men quik heeft ingenomen, kan men wel denken, dat het gene te voren rond en niet schadelijk was, nu vol punten stekende, een groot corrosijf geworden is, waar door sekerlijk de deelen van de mond moeten beledigt werden, en is niet raadsaam daarom, dat als'er te voren eenig bederf in de mond is, eenig quik-silver in te nemen, want het werd sekerlijk door dese corosijve Balletjes, waar van het speeksel vol is, t'eenemaal bedorven. In een groote menigte ingenomen is deselve soo schadelijk niet als in weinig, want dan rolt deselve door haar swaarte door de darmen neder: want in menigte ingenomen, houden de quik-deeltjes alle aan malkanderen vast, en dringen selden door tot het bloed: maar als deselve tot eenig precipitaat oft onder fijn Poeder gemengt is, oft door eenige Salven oft Rookinge in het lighaam gebragt, loopt seer snel in het lighaam, vermids het geduirig maar eene punt, gelijk alle ronde dingen hebben, heeft, daar het kan op steunen, en indien daar dan in die Sappen geen Suur gevonden wierd, sou deselve niet corrosijf werden, want het deselve dan met al die punten niet soude versadigt werden.

 XLIX. Daar

XLIX. Daar is mein ik geen Medicament dat in het lighaam beweegelijker is als de quik-silver, want volgens onse meininge is het selve rond, en by gevolg seer beweeglijk, als voren gesegt is; men kan derhalven geen lighaam bedenken dat ligt en vaardig beweeglijker is, als 't geen een ronde figuur heeft; item kan het seer klein verdeilt werden, soo dat het sig na alle pijpjes en engten bequaam maakt om te doordringen; en maakt door sijn beweeglijkheid al het Suur los dat in de vaten gestremt is: dewijl nu dese Suure deelen die te voren in ruste waren, aan 't bewegen geraken, moeten sy grooter plaatse hebben, als te voren, dat doet de huid uitsetten en het aansigt bol maken, hier door swellen ook de tong en andere deelen des monds: als de quik-silver dan soo vol Suur is gedrongen, en het meeste Suur van ons lighaam door de speeksel, maag en Darmsappen uitgeloost werd, gebeurt het dan ook by gevolg dat het quik-silver met het Suur door de mond werd uitgeloost: en dewijl de quik-silver soo corrosijf is geworden, zijn de pijpjes van de mond en der klieren soo gecorrodeert en doorgeten aan de kanten, dat de speeksel door den aandrang van agteren, gelijk als van selver, in meerder overvloed als te voren, uitloopt; want de salivatie kan niet wel in 't werk gestelt werden, ten sy

daar

daar eenige ulceratie aan het tand-vleis en andere deelen des monds veroorsaakt werden.

L. Dat ook de maag en klier-sappen hier van deelagtig werden, blijkt uit de buikloop, die sig daar somtijds byvoegt, in plaats van een salivatie te verwekken, die somtijds niet sonder gevaar is, want de darmen konnen niet wel die scherpigheid uitstaan: daarom als de salivatie wat te veel is, geeft men een Purgatyf middel in, om dat'er eenige door de maag en darm klieren, als ook door het *Panercas* mag uitgeloost werden.

LI. Als men yts van quik-silver heeft ingenomen, mag men gemeenlijk wel yts gebruiken, 't geen het Suur tempert en des selfs punten breekt, gelijk sulx geschieden kan door Pis-dryvende, Sweetende en Buik-suiverende middelen.

LII. Onder het saliveren moet men de mond geduirig spoelen, op dat het Suur geduirig uit de mond gerake, en des selfs deelen niet beschadige: dit kan men doen met versch Water, Melk, soete Wei, kooksels van Harts-hoorn: want het Suur lang in de mond verblyvende, kan aldaar niet anders doen dan geduirig corrodeeren: onderwylen heeft men geduirig een *decoctum Guajaci* in't gebruik, welke de sweet-gaten geduirig open houd. Dit sy dan genoeg gesegt

aangaaude de werkinge des quik-silvers, in een andere verhandelinge meinen wy daar van wijd-luftiger van stuk tot stuk te verhandelen, en door experimenten veele dingen goed te maken.

Op dese wijse kan dan door het quiksilver en ook sonder het quik-silver dese ziekte genesen werden. 't Is wel goed-kooper door het quik-silver, maar vry moeielijker en gevaarlijker, daarom kan ik het niemand aanraden, want de moeielijkheid die men daar van heeft, is al vry swaar, en die daar eens is aan vast geweest, koomt'er niet ligt geern weder aan.

LIII. By de Pokken vervoegen sig somtijds eenige *Tophi* oft Steen en Kalk-geswellen, even als in het *Podagra* of voet-euvel, dese *Tophi* dan kan men mede al niet beter verdryven als door eenige Pleisters van quik-silver, gelijk het *Emplastrum de Ranis cum Mercurio*, *Vigonis cum Merc.* en diergelijke. Daar werd ook een seker *aqua Mercurii* op dese wijse gemaakt.

℞ Stanni, *unc. quinque.*
Merc. Vivi, *unc. tres*
F. Amalgama.

℞ Hujus Amalgamatis.
Sublim. Corr. aa *unc. octo.*

Distillentur per Retortam igne arenæ cum re-

recipiente probe lutato, prodibit hinc aqua lympidissima, semper fumigans.

Hier van werd dagelijks een droppel of twee over de knobbel gestreken. Ik mein dat in dit water al yts besonders is aan te merken, en dat het Tin zijnde tussen beide gemengt, de deeltjes van het quik-silver ten kleinsten verdeilt en van een houd, als dan de Sublimaat daar onder komt, welke uit een *alcali* en *acidum* bestaat, werkt een gedeelte van het *acidum* op de Tin, en een ander gedeelte geraakt door het bewegen van het vuur uit de retort, en schijnt ons een gedaante van een water te vertoonen, welke, malkanderen noit konnende ten onder brengen (want de quik is te klein verdeilt) een geduirige worstelinge maken; waar uit ook een geduirige rook ontstaat; want indien het alleen een *acidum* of *alcali* was, souw die rook daar niet konnen uit komen, ten zy seer weinig, 't welk wy in den *Oleum Vitrioli* sien, welke met het *alcali* van de logt efferveseert; want als die wat lange in de logt staat, verlieft hy die kragt om rook te maken. Item souw dit water geen voordeel doen, indien daar het *alcali* van de quik niet by en was, derhalven is het seer waarschijnelijk dat'er veel quik onder is: want indien het alleen Suur was, souden de *Tophi* vermeerderen; en was het alleen een *alcali* souw het een corrosijf werden.

LIV. Men mogt ons tegenwerpen dat indien hier *alcali* en *acidum* in dit water was, datse malkanderen eindelijk souden ten onderen brengen? Maar ik antwoort hier op, dat het quik-silver ☿ ligtelijk sijn Suure punten uitbraakt, wanneer het maar een lighaam ontmoet dat met sijn pijpjes over een komst heeft, gelijk we sien dat het goud heeft; soo dat de Suure punten hier wel geduirig op dit klein gebroken quik-silver aan botsen, maar de Suure punten glibberen daar geduirig door, soo dat d'een op d'ander niets vermag, waar door eeuwige strijd ontstaat, en dit is d'oorsaak dat dit water altijd rookt. Siet van diergelijken water *Journal des Scavans* het IX. deel, pag. 49.

LV. Als de quik-silver dan tot de *Tophi* en Kalkagtige stoffe doordringt, geraakt het Suur met sijn punten in de quik, en de quik sijn beweeglijkheid hebbende, loopt met dese punten al voort en voort, dat de geheele *Tophus* allenxkens los werd, en de stoffe loopt niet te rug of wederom; maar volgt de aanpers van de bovenste vogt, en werd allenxkens in het bloed en voorts buiten het lighaam gebragt: voornamelijk soo dit water, dat seer doordringend schijnt te zijn, vol van de fijnste quik-deeltjes is. Maar dese middelen van quik moeten alleen in 't werk gestelt werden, wanneer daar geen bedorven been

is, want indien ſulx daar by is; moet men op een andere wijſe te werk gaan, gelijk men gewoon is een *caries* te curreren, 't zy door raſpen, ſchrabben, beentjes uit te halen, cauteriſeren en diergelijke, op welke men dan een Poeder kan ſtroyen, 't welk het Suur op ſlokt en d'uitſyperende gaten door ſijn alcaliſche en vlugtige deeltjes geneeſt, welke Poeder zijn.

Poeders tegens een *Caries*.

♃ Maſtich. *drach. duas.*
Pulv. Irid. Florent. *unc. ſem.*
M. F. Pulvis.

Of

♃ Pulv. Ariſtol. Fab. vel. Rot.
Thuris aa *drach. tres.*
Caphoræ, *drach. unam.*
Miſce F. Pulvis.

Maar ſoo het gebeurt dat'er eenige ſchilfers in ſaten, die langſaam daar uit geraken, kan men die mede door Suur opſlokkende middelen verkorten, en eerder doen uitvallen: als

♃ Spir. Vini, *unc. duas.*
Succi Chelid. Maj. *unc. unam.*
Euphorbii, *drach. unam.*

Hier mede ſal men ſomtijds waſſen, en dan van de bovenſte Poeders daar over ſtroyen.

LVI. Sommige ſweer-gaten en Pokken ſtrijkt men met eenige Mercuriale wate-

 ren

ren van *Fallopius*, *Fernelius*, en diergelijke, de volgende kan men daar toe gebruiken.

℞ Aq. Calcis, *unc. ſex.*
Salis Saturni, *drach. unam.*
Ærug. *gr. ſex.*
Miſce.
Of
℞ Spir. Vini, *unc. duas.*
Salis Armon. *drach. decem.*
Aloes. *drach. unam.*
Auripigm. *gr. ſex.*
Miſce.
Of
℞ Aq. Sublim. Præcip. *unc. quatuor.*
Vitrioli albi *gr. ſex.*
Myrrh. *drach. unam.*
Miſce.

Aangaande de levens-wet ofte dieet moet men ook al wat ſorge dragen, want daar is het ganſche ſaakjen aan gelegen, men dient-'er niet veel glaſen Wijn te drinken, gelijk men by de Meisjes dee, maar ſal alleen een van de vorige decoctien drinken vet gekookt, ja tot verſadigens toe dagelijks drinken; het eten ſal ook ſeer weinig ſijn van drooge Biſcuit met wat Raſijnen, of een weinig gebraden Vleis ſonder vet: want alle vet-oli-agtige dingen houden het Suur in hare klauwen, en by gevolg binnen in het lighaam, ſoo dat men ſig hier ganſchelijk van my-den

den moet: item van ſuur en ſout, ten waar een lepel vol ſpaanſe of Hooglandſche Wijn, alleen om ſig een weinig kragtig te maken. Een Hoender-boutjen, Duifjen, Kalfsvleis en diergelijke ſal hier beſt zijn, men dient boven de ſes oncen daags niet te gebruiken ſoo van Brood als van Vleis: de Lyder moet geduurig in een warme kamer geſloten werden, en by het Vuur of een warme Kaggel ſitten, en ſig dikwijls van een hembdververſen, na dat hy kloek geſweet heeft, en het ſweeten over is. Het Venuswerk moet ook volkomen opgeſloten zijn, en niet gerept nog geroert werden. Door deſe order van Medicineren en diëet te houden zijnder menigte geneſen, voornamelijk als ſe een goed Meeſter hadden.

Dewijl het dan hier tot de ſaak niet ondienſtig, en den Drukker het werk een weinig wilde rekken, ben ik van voornemen hier de beſchryvinge van de *Salſa Parilla*, *China*, *Guajacum* en *Saſſaphras* daar aan te knoopen, en het werk met eenige obſervatien beſluiten.

Van de Wortel China.

DE Wortel *China* komt uit Ooſt en Weſt-Indien, dog de Ooſt-Indiſche werd voor de beſte gehouden: de Weſt-Indiſche werd ons uit nieuw Spangien en Peru gebragt.

II. Deſe

Wortel China.

II. Dese *Wortel China* schijnt na sijn Landschap *China* oft *Sina* sijn naam gekregen te hebben, gelijk meer andere kruiden die na het Landschap daarse wassen hare benamingen krygen, welke in West-Indien gebragt zijnde mede seer wel aarden: de Chinesen noemense in haar eigen Tale *Lampatan*, *Lampaos*, en *Bonti*: de Persianen noemense *Chop China*.

Dese plant is ontrent drie of vier Palmen hoog, met dunne en doornagtige rijsjes, die weinig bladeren hebben, de stekende winden niet ongelijk, niet wel soo dik als de kleinste vinger. De bladen zijn die van de Weegbree niet ongelijk: gelijkende wat na de jonge bladen van de Orangien Appel: oft als Granaat-boom bladen. By de Boomen gesaid seggense, dat dit gewas grooter werd, en sig daar rontom vlegt als de klim-bladen: dog andere seggen wederom dat het groeit als riet. Andere beschryvense datse op de Bergen groeit, op een drooge grond.

III. Sekere Koopman was oorsaak dat dese Wortel in onse Landen in 't gebruik gekomen is, dese was in het Eiland *Diù*. alwaar hy tegens sekere Heer *Martinus Alfonsus de Sonsa* vertelde hoe dat hy door een Chineesche Wortel van sijn Franse Pokken was afgeraakt en genesen: by welke men soo een gestrenge diëet niet en behoefden te houden,

Tab. VI
Fig. 2
Fig. 1
J. Kerver f. 1684

den, als men wel doen ter tijd dede als men het kookſel van *Guajacum* gebruikte. Wanneer nu het gerugte onder de Man quam, dat men door ſoo een Wortel geneſen kon werden, tragtede ſy die Wortel met geweld te hebben. 't Gebeurden onderwijlen dat'er eenige Chineſen op *Malakka* quamen, welke een weinig van deſe Wortels tot haar gebruik hadden meden gebragt, 't welk de Portugeſen hoorende, deſelve haar ſeer duur afkogten, maar als deſelve daar in grooter overvloed van daan gevoert wierd, wierdſe beter koop, op welke tijd het gebruik van de *Guajacum* wat afnam: en dit is dan d'eerſte oorſaak, dat we die Wortels in ons Land krygen en in 't gebruik brengen.

IV. De kragten dan van deſe Wortelen zijn buiten twijfel ſoodanig, datſe het Suur ten onder brengen, en te doen ſweeten, of ten minſten het ſelve buiten te doen waſemen: 't welk meer beveſtigt werd, door dienſe in alle ziekten niet quaad gedronken is, want we hebben elders getoont dat de ziekten uit een verdikt bloed quamen. Soo dan deſe Wortel bequaam is het dikke bloed te verdunnen en tot ſijn vorige loop te brengen, moet ze uit alcaliſche deelen beſtaan: ſulx blijkt ook uit de ſmaak en Precipitatien van verſcheide alcaliſche en ſuire vogten. Het ſchijnt ook datſe Pis verwekkende is.

Kragten.

V. De

V. De beste manier van gebruiken is, datse gekookt werd in water, dat is men neemt ontrent vier oncen, die snyd men in kleine schyfjes, dese laat men een nagt in vijf pinten waters weiken op de warme asschen, des ogtens kookt men het sagjes tot dat'er een pint vogt vervlogen is, en dan giet men het doorsijgsel door een teems, het dikke laat men neder sinken, en men laat dat kooksel de zieke drinken: De Wortels nu die in de teems gebleven zijn, kan men nog eens met half soo veel water op koken, en drinken het als voren.

VI. Dese decoctie geneest de zieke in onse Landen binnen ses weken, dog in andere Landen op de twintigste dag, in d'eene vroeger en in d'andere later: onder het drinken vermeerdert de pijn wel tot de veertien a sestien dagen lang, welke daar na allenxkens ophoud.

VII. Dit kooksel mag wel koud gedronken werden, maar is beter warm, want de warmte is het bloed seer goed, en doet eerder de uitwaseminge des lighaams vervorderen.

Ik heb dese Wortels wel geconfijt met Syroop gesien, die uit Indien waren gebragt, maar agt die onnut, want het kragtigste is daar uitgekookt; ten anderen, kan men soo veel van die geconfijte Wortels niet eten als het wel behoorde; ook is de Suiker

en

en alle Syropen deſe geneſinge ſeer nadeelig. De Chineſen kookenſe wel by Vleis en etenſe gelijk als wy de artisjokken onder d'aard eten, dat niet quaad kan zijn. Het gediſtilleerde water van die Wortels mein ik niet dat van groote kragten kan zijn, dewijl het niet en ſchijnt, dat in deſe Wortel veel vlugge deelen ſteken: het Poeder is mede al te ſtoppende. Een Extract uit deſe Wortel gemaakt, en in een kleine doſis ingegeven ſal geen klein voordeel doen, want indien het waar is, dat door de diſtillatie niet overgaat, ſoo ſal de extractie ſekerlijk goed zijn, diemen dagelijks tot een ſcrupel en een halve drachme ſoude konnen ingeven, drinkende daar louter Thee op, om de kragt van deſe extractie door het gantſche lighaam door te ſenden.

VIII. De ſwaartſte en de reſineuſte wortels agt men voor de beſte, want die ligt zijn en ſagt, zijn in onſe Landen gemeenlijk vol wormgaten, en kragteloos; want het duurt een jaar of twee eer de wortelen hier komen, en blyven lang in de droogiſten winkels leggen.

Beſchryvinge van de Salſa Parilla.

DE *Salſa Parilla* is een andere ſoort van een wortel als de *China*, is een ſoort van ſtekende winde, want de naam van *Salſa Parilla* oft *Zarzaparilla* is niet anders te ſeggen dan een ſtekende Wijngaart.

II. Men

Is driederlei.

Men vindſe driederlei, want d'eerſte ſoort komt uit nieuw Spanjen, welke witter en dunder is. De andere werd gebragt uit de Procincie *Honduras*, welke aſch-grauwer, ſwarter en dikker is, dog beter als de eerſte. De derde komt uit de Provincie *Quitto*, digte by de Stad *Guajaquil*, daarom noemt menſe Guajacillaanſe *Zalſa Parilla*, zijnde uit den aſch-grauwen ſwart, zijnde grooter en dikker als de andere.

De Wortels van alle de ſoorten zijn dun en lang, van binnen wit, met een hardagtig merg, ligt om te ſpouwen. De bladen en ook het geheele gewas is den *Smilax aſpera* ſeer gelijk, want het klimt langs de Boomen op als een winde, zijnde aan de rijsjes daar de bladen aan ſtaan wat doornagtig, en aan de uiterſte einden met verſcheide omkrullende klawiertjes beſet, dog de bladen zijn glad ſonder ſtekelingen. Als ſe in onſe geweſten geplant werden, geeftſe vele by malkander gevoegde kleine Sterwijs geſtelde witte bloemtjes, maar noit eenig Saad: daarom vermeerderen ſy maar met de Wortels voort te ſetten. En voort te ſchieten. De figuur van de *Salſa Parilla* ſoo als ſy in onſe Landen gewaſſen is, ſiet *Taf.* VII. AA. In Italien, Spangien Griekenland en op meer andere plaatſen, waſt mede een ſoort, de *Salſa Parilla* niet ongelijk, die men

daar

daar uitgraaft en voor de opregte verkoopt.

III. Wanneer menſe gebruikt, ſpouwt men vier oncen open met een Mes, men ſnijdſe door met een ſchaar, en men kneuſt ſe wat; dan ſoo ſet menſe in ruim water, een nagt op de warme aſſchen ſtaan, en des anderen daags een uur of twee ſagjes koken, het doorſygſel ſy dan van ontrent anderhalf mingelen: het nablijfſel dat in de Seef na bleef kan men op de ſelfde wijſe met wat minder water koken, en gebruiken als te voren.

Gebruik.

IV. De beſte manier van deſe wortel te gebruiken is een decoctie te maken, een extract is anders mede niet vreemt, maar dewijl'er nog eenige vlugge deelen in deſe wortel ſchijnen te ſteken, welke men in het kauwen gewaar werd, ſoo is 't niet raadſaam, die tot een extract te brengen: item, is deſe wortel in het koken wat ſlymig; en alle ſlymige dingen, eerſe tot een behoorlijk extract gebragt zijn, zijn byna verbrand: het water dat men daar van diſtilleren ſouw, is mede niet bequaam, want alle de deeltjes, konnen om de ſlymigheid niet overgaan: Conſerven en Poeders daar van te maken is mede al maar ſottigheid.

V. Ik mein dat de uitwerkingen deſer wortel zijn, even eens als die van de China, namelijk, Sweet-dryvende en het Suur ten on-

Kragten.

onder brengende, makende het verdikte bloed dun en vloeijbaar: en daarom dient het selve meer uit een *alcali* als uit een *acidum* te bestaan: want het *acidum* oft Suur doet contrarie effecten: als men se kauwt schijnt daar een meerder doordringentheid in te wesen als in de China, en daarom veel fijnder van deelen: men moet gemeenlijk dikke wortelen gebruiken die niet te schrompelig nog te mager zijn, want die zijn soo goed niet, hoe verscher ook hoe beter, want de doorwormde en verwormde is goed voor d'Apothekers, die de luiden willen bedriegen, makende geld, van 't geene weg-werpens waardig is, en daar van komt dat vervloekte spreekwoord, dat een Apoteker die aardig is, van een Duit maakt dat een Schelling waardig is; alhoewel ik wel weet dat'er in ons *Amsterdam* nog wel goede Apothekers zijn, die om de Sieken, Doctor en haar Ziel niet te bedriegen, liever het beste koopen, en hier kan ik soo wel getuigenisse van dragen, als van d'andere die bedriegers zijn.

Beschryvinge van de Guajacum.

Guajacum. I. DE *Guajacum* is een Boom wassende in de West Indies op verscheide plaatsen; sommige maken onderscheid tussen het *Lignum Guajacum* en het *Lignum Sanctum*; dog wy gebruiken het sonder onderscheid. De Indianen

Tab. VII.

dianen noemen het *Guayacan*:by ons na de cure die men daar mede doet Pok-hout geheten.

Men vind twee Italiaanse soorten, een groot en een klein, *Guajacum patavium* gesegt. De grootste soort heb ik tot Franeker in de Academische Tuin sien wassen met tamelijke groote bladen, dog sonder Bloem of vrugt te krygen: de bladen waren sonder kerven. Hy krygt de hoogte van een ordinare Peerboom. In Italien draagt hy ronde en soete Bessen, met eenige uitpuilende topjes, in 't eerste groen, maar allenxkens uit een blauw-swarten, gelijk als onse blauw-bessen. Sy hebben geen steeltjes, maar agter aan eenige schaaltjes: van binnen zijn twee, dry of meer saden. Siet de gedaante daar van in de sevende Tafel met B B afgeteikent.

II. De Boom nu die in de West-Indische Eilanden groeit, is gelijk als die van op het vaste Land, maar niet op allerlei soort van grond, se groeit vry hoog en tot een matige dikte; zijnde in gedaante den eiken Boom niet ongelijk, maar groeit nog al hooger, somtijds soo dik, dat men hem effen om-vademen kan, de bladen zijn kleinder als die van den Eiken-boom, maar de bloemen geel, wiens vrugt seer na de Carstanjen gelijkent, maar zijn herder en hout-agtiger, ja soo hard dat een scherpe Bijl die te nauwer nood kan door hakken; in 't water sinken de vrugten om

haar ſwaarte gelijk een ſteen : de ſchorſe is vry dik en aſch-grauw.

III. De beſchryvingen van anderen verſcheelen, hier ſeer veel af, want ſommige zijn van meininge dat dit een hoogen Boom is, de eike niet ſeer ongelijk, in Weſt-Indien op veel verſcheide plaatſen groeiende, hebbende veele takken, en kleine harde bladeren: eenige zijn van gevoelen datſe de kleine Granaat-boomen gelijkenen, of die van de Steen-palm, of ook wel die van den *Arbutus*, dog wat kleinder, ſtyver en blinkender: maar als *Cluſius* hem beſchrijft, ſegt hy, dat de bladeren waſſchen als *Maſtix* bladeren, aan elke ſijde der takjes even veel dikagtig, rond, veel zenuwen hebbende: de dunne takken hebben veel knoopen, en zijn bleik, hard van hout, met een gerimpelde aſch-grauwe ſchors: aan de knoopen van de opperſte takken ſtaan kleine knobbeltjes: daar uit ſpruiten ſes, agt, tien oft meer dunne ſteeltjes, dragende elk een klein bloemtjen van ſes bladeren, met veel draadjes tuſſen beiden: deſe bloemtjes zijn geel, ſoo men ſegt: dan ſommigen toonen ons het maakſel van de vrugt, de laeikens van het Teskens kruid niet ongelijk. De vrugten ſelve zijn kond, vaſt, en als men ſegt niet ſeer groot, geel als ſy rijp zijn, van gedaante by na als twee Lupinen te ſamen gevoegt. Siet de *ſevende Tafel* met de letters

letters C. C. C. afgebeeld. Dan soo *Clusius* die beschrijft, hebben sy elk twee laeikens, sommige dry, een ydel, het andere inhoudende een harden uit den Wit-geelen langwerpigen Steen, met een platte ydele geelagtige keest, seer wel na het Saad van de Mespelen gelijkende. De wortel is geel van hout, met een seer dikke vollyvige schors. Dan de schors van het hout oft van de middelstruik, gaat van selfs af als sy droog is, en is dik, witagtig, met een groene swartigheid geplakt: oft als sommige seggen, sy is swart als de Boom een Jaar oud is, maar rosagtiger als hy jonger is: sy is ook vet en heel Gomagtig, want daar word somtijds een Gomme aan gevonden, scherp van smaak, tay in 't kauwen, als *Mastix*, maar bruin, en somtijds swart blinkende, niet onaangenaam van reuk, als men se aan 't vuur houd.

IV. Het binnenste hert oft merg der Stam is grof, en dik na den swarten trekkende. Het hout selfs is verscheiden van Verwe: want hoe dat ouder is, hoe het swarter oft bruinder werd; maar als het jong is, heeft het aangenamer reuk, maar is soo bruin niet, dog sterker in kragten, scherp van smaak en wat bitteragtig; het gemeene Pok-hout wast ook in West-Indien op verscheide Eilanden, en ook op 't vaste Land, maar meest in 't Eiland

Dominico, zijnde over weinige Jaren hier eerst te Lande gebragt om de Pokken te genesen.

V. Een kleindere soorte van Pokhout wast mede in West-Indien, maar meest in 't Eiland Sint Jan del Porto, tegen over Sint Dominico.

VI. 't Geen men hier te Lande van dese Boom gebruikt is het hout en bast: de Gom oft Harst is hier genoeg te krygen, als ook die door konst gemaakt is. De jonge scheuten gebruikt men in West-Indien, welke men alhier niet en kan bekomen.

Kookſel van Pokhout.

VII. Men maakt van dit hout verscheide bereidingen, voor eerst van het hout, 't welk gesaagt werd, want anders is het al te hard om de kragt daar uit te koken, van dit saagsel neemt men vier oncen, dat men in twee mingelen regen water kookt, een nagt laat weiken en tot een derde vervlogen is laat koken; dit kooksel dan door een Seef gedaan zijnde, geeft men de zieke te drinken: van gelijken doet men ook met de bast, welke meer Harst heeft dan het hout, maar gemeenlijk kookt men se beide gelijk, dat is men neemt dry deenlen van het gesaagde hout, en een deel van de bast.

Extract.

VIII. Behalven dit kooksel, kan men uit dit hout en basten een *Extract* in form van Pillen maken; want men neemt eenige ponden

den van dit ſaagſel, dat men eenige uuren in water kookt, by welk men ook eenige ſtukken van de baſt kan werpen : dit kookſel ſygt men door een doek, 't welk een weinig geſonken zijnde, dampt men al het vogt uit, ſoo ſal daar een goed gedeelte Extract blyven, die ſoo goed is als het hout, dat men in kleine quantiteit kan ingeven.

Harſt of Reſina.

IX. De *Harſt* oft *Reſina* kan men ook in kleine quantiteyt voorſchryven, welke of uit de boomen drupt, of door konſt gemaakt werd. Dewijl nu die Boomen hier niet en waſſen, moet d'eerſte ſoort hier gebragt werden uit Weſt-Indien, zijn heet op de tong en ſcherp van ſmaak, bruinagtig van koleur en tay in 't kauwen. Die men nu door konſt maakt is tweederlei, de *eerſte* werd gemaakt, wanneer men het Pok-hout voor een heet vuur legt, ſoo ſal de Reſina oft Harſt daar uit ſweeten, welke men vergaderen kan, en is al ſoo goed byna als die uit de Boom ſelfs drupt.

X. De *tweede wijſe* geſchied aldus, men neemt de baſten of het hout, hier over giet men een goet gedeelte Brandewijn, dat men in een digt toegeſloten Kolf te digereren ſet; door deſe digeſtie ſmelt alle de Reſina in de Brandewijn : alles werd dan heet uitgeperſt, men haalt de *Spiritus* daar van af, en 't geen in de bodem van de Kolf blijft, precipi-

 teert

teert men met water, en de Resina werd gedroogt.

Spiritus Oleum.

XI. Uit dit geboomt maakt men ook een Spiritus en een Olie, welke mede wel van goede sweet dryvende kragten zijn, maar dewijl de figuuren van de deelen door het disteleren, soo verandert werden, kan men niet volkomelijk toeseggen, dat de genesinge sal geschieden als van het hout verwagt werd; ik weet evenwel exempelen, die door dit en meer anderen dingen te gebruiken geholpen zijn.

XII. De kragten van dit gewas schijnen meest uit een *alcali* te bestaan, want segt den vermaarden *Johannes Majouw*, als men op het Poeder van Pokhout de Suure geest van Vitriool giet, ontstaat'er een effervescentie, 't welk ik selfs niet hebbe geexperimenteert: en al is het sake dat'er een groot Suur door het distilleren overgaat, soo moet men weten dat door het snyden en kerven der vuur-deeltjes de banden van het Pokhout los geraken, en het Suur dat'er in is, sijn eigen meester werdende, met veel oliagtige en alcalische deeltjes overvliegt; want het Suur dat'er uitgehaalt werd is 'er sekerlijk in, maar soodanig dat het onse tong niet gewaar werd, want wie proeft een sterk Suur in de Melk, soet Bier, Honing, Suiker en diergelijke dingen, evenwel sal de

Wei

Wei en Soet Bier, na dat'er eenige deeltjes weg gevlogen zijn, t'eenemaal in een Suur veranderen: item uit een *alcali fixum* ſal ſonder bydoeninge nooit een Suur geboren werden: ſoo dat het ſeker is dat dit Suur ſoodanig door de ander deeltjes gemuilband en als gekettingt is, dat het ons lighaam niet en ſchaad; en de effecten die van het Pokhout voortkomen hangen meeſt af van de alcaliſche en oliagtige deelen; want de Reſina, en het Extract zijn niet dan grove oliagtige deeltjes, die met de alcaliſche deeltjes gemengt zijn. De Reſina ſelfs is als een *alcali*, want die beter met een *alcali* mengt als met een *acidum*: 't welk uit het maken van de *Lac Sulphirus* genoegſaam blijkt, alwaar de ſwavel met het *alcali* ſeer makkelijk vereenigt en door een Suur werd van malkanderen geſcheiden.

XIII. Het ſchijnt dan dat de uitwerkingen van het Pokhout zijn om de Suirigheden te matigen, dewijl het niet en ſchijnt door ſijn eigen Suur te werken: ſoo dat het ſweet drijft en doet piſſen, derhalven moet het bloed daar door verdunt werden, 't welk blijkt uit de ſcherpe ſmaak van het hout, die ons toont dat dit hout beweegelijker deeltjes heeft als de *China* oft *Zarſa Parilla*: ook mein ik dat de meeſte kragten van de Harſt afkomſtig ſijn, want die uit geen ſuivere

 Olie

Olie bestaat, maar uit grove takagtige deelen, welke in hare armtjes verscheide Soute deeltjes hebben geknevelt. Ik en wil hier niet ophalen hoe en op wat wijse het sweeren in ons bloed door dese middelen verwekt werd, dewijl sulx tot een ander werk behoort, en ter gelegener tijd nog eens sal gesegt werden. Dit is dan soo het geen ten generaalsten van het Pokhout te seggen valt.

Beschryvinge van de Sassaphras.

Sassaphras.

I. DE *Sassaphras* is mede een Boom in West-Indien wassende, voornamelijk in *Florida*, en aldaar *Pavame* geheeten, hebbende de gedaante van een middelbaren Pijn-boom, somtijds kleinder, by de top alleen getakt, en van verre een seer goede reuk van hem gevende, soo dat de bossen daar dese Boomen in wassen, van de Spanjaars eerst voor Kaneel-Boomen aangesien wierden, en niet heel sonder reden: want de schorse van dese Boom is alsoo wel-riekende, en scherp van smaak als de Kaneel: dog andere meinen datse de reuk en geür van de Venkel heeft, en *Clusius* vergelijkt hem met die van den Dragon.

De schors is uit de geelen swartagtig, oft (als *Clusius* segt) binnen effen en swart, van buiten gerimpelt en uit den asch-grauwen rood-

Tab. VIII.
D
D
E
E
J: Harrewyn f.
1681.

roodagtig, te weten aan haar dun vliesjen, daar ſy mede bedekt is.

II. Het *Hout* ſelve is wit, na den aſchgrauwen trekkende, niet ſoo ſterk van ſmaak, als de ſchors. Anders ſoo is dit hout, mitsgaders ſijn ſchorſe, dat van den *Tamariscus* Boom ſeer gelijk.

III. De *Bladeren* zijn als Vygen Bladeren, oft als jonge Peer-boom Bladen, wat ſpits en gehoekt, altijd aan den Boom blyvende, donker groen, wel-riekende, inſonderheid als ſe droog zijn. Siet de *Figuur Tafel.* VIII. met D D. geteikent. Den Heer *Abrahamus Munting*, vertoont ons in ſijn oefening der Planten nog een ander ſoort, dat hem uit Virginien door een Koopman *Johan van Wely* is toegeſonden, vertoonende een Boom met gekerfde Bladen, Siet Tafel VIII. afgeteikent met E E. zijnde elk Blad in drie leden gedeilt, gaande wat ſpitſer toe, hebbende ſoo deſe als de andere met Vyg-bladen een bruin-rood hout.

Twee ſoorten van een Saſſaphras.

De *Wortelen* zijn ſoo effen niet als het hout, en niet diep in d'aarde vaſt, met een ſpeceryagtiger ſchors bedekt, als de Boom ſelver heeft. Dit hout werd heden ten dage men menigte uit *Wingandekauw* gebragt. Maar daar is nog een ſoort, ſegt *Cluſius*, die veel beter van reuk is, als de gemeene en geelagtig van koleur.

IV. Van

'tGebruik. IV. Van de *Saſſaphras* mag men op d'eigenſte maniere dranken koken, gelijk als men van het Pokhout maakt: maar de Extracten konnen ſoo goed niet zijn, om dat'er veel ſpeceryagtige deeltjes vervliegen: men maakt mede een Olie van Saſſaphras die in de Pokqualen ſeer goed is. Het ſchijnt dat deſe Boom vlugger Aromatike Olie moet hebben, als de andere Pok-middelen, want deſelve meerder riekt. Ook is de Olie ſoo ſtinkende niet als van het Pokhout.

Onderſcheid tuſſen heete en koude Pok-middelen. V. Ontrent het gebruik van deſe Pok-middelen moet men agt geven, dat de houten veel heeter zijn als de voorbeſchrevene wortelen, want ſe zijn volder van Harſt en Olie, derhalven moetmen de heete op ſijn tijd en de koude mede op ſijn tijd voorſchryven, of d'een door d'andere mengen, gelijk een voorſigtig Genees-heer en Chirurgijn ſulx genoegſaam ſal weten te bematigen.

Of'er in ons Land geen middelen zijn. VI. Dewijl deſe ziekte in ons Land ſoo fel begind te regneren, is mede gelooflijk dat'er in ons Land mede ſoo wel eenige middelen zijn, die de Pokken ſouden konnen geneſen: voor eerſt dan meint men dat de *Bardana* oft Kliſſe-bladen wortels alleen van de voornaamſte middelen zijn in ons Land, daarom iſſe van *Foreſtus* en andere ſoo tegens

Kliſſen. het *Podegra*, *Steen*, en andere qualen gepre-

presen, het Sout dat men daar door branden uit maakt, brand even eens als Salpeter, blasende het vuur rondom. Dit Sout dan zijnde verknogt met eenige andere fijne deeltjes, is gelijk als een fijne oliagtige Salpeter, bequaam om het bloed te verdunnen, en het Suur ten onder te brengen, en door de Pis-gang af te jagen.

XII. De *Petasitis* oft Pestilentiale wortel, d wijl deselve seer doet Sweet-dryven, kan mede tot d'eigenste gelegentheid gebruikt werden, Item de *Aristolochia*, *Dulca amara*, *Lapatum acutum*, *Rhabarbarum*, *Monachorum*, *Lignum fraxini*, *Buxi*, *Quercini*, *Putamina Juglandium* en diergelijke, welke van sommige versogt zijn en goed bevonden; soo dat het onse luyigheid schuld is, dat we niet genoegsaam doorsnuffelen, we souden anders middelen genoegsaam vinden, om alle ziekte van ons Land te genesen. Nu sullen wy dit werk besluiten met eenige voorvallen te verhalen. En voor eerst hier hy voegen een wijse, die aan my Briefs gewijse is geschreven, door *J. Bapt. Pinket*, voornaam Chirurgijn en deftig Anatomicus tot Gent.

Petasitis, &c.

Een waarneming, Mijn Heer, moet ik U E. bekent maken, die is, hoe de Spanjaarts hier een middel gebruiken, om de Spaansche Pokken op negen dagen te verdryven, veel

veel van hun Capiteins en Vaan-dragers zijn hier door geholpen, en over weinige maanden heb ik de proef hier van aan een Vrouw van 40. Jaren gedaan, en is naar wensch uit-gevallen; dog, ik meen dees genesing maar dienst kan doen in niet diep ingewortelde Pokken. Ook geloof ik, nodig te zijn, wanneer de pijn en andere toe vallen, ten einde van de negen dagen niet gansch zijn verdweenen, deselve te verdobbelen. Ik voeg dees genezens wijs dan, soo als die in 't Spaans luyd, in onse taal, hier in.

Genesing der Spaansche Pokken, op negen dagen:

DE logt, moet warm zijn; is'et in den Winter als den zieken de genesing aanvangt, soo mag hy uit zijn Kamer niet gaan, en in deselve moet geduirig goet vuur gestookt werden, op dat de Sweet-gaten altijd souden open blyven.

Het eten moet dus geschikt werden: de Lyder mag des morgens niet eeten; s'middags geeft hem wel gebraden Kalveren of Schapen vleesch, daar gansch geen vet aan is, tot het gewigt van vier oncen, het brood moet twee maal gebakken zijn, 't welk men dan Biscuit noemt; dog geen Zuiker Biscuit. Het gewigt van dit brood zy drie oncen; op het

het eynde van de maaltijd mag hy wat Amandelen met een weinig Rafijnen eten: des avonds dient geen vleefch gegeten, alleen een once Bifcuit met wat Amandelen en Rafijnen. Geen ander drank mag de Lyder befigen als defe.

♃ Sarfæ Parillæ, *unc. tres.*
Saffaphras, *unc. unam. & sem.*
Anifi, *unc. fem.*
Uvar. Paffar. *unc. quatuor.*
Ligni Liquirit. *unc. unam.*
Aquæ communis, *Pint.* XII.
F. S. Art. decoctum.

Moet tot op de helft gekookt zijn:

Van defe Salfa-drank mag den zieken foo veel drinken als hy kan.

Van gramfchap, droefheit en ander fchandelijke Ziel-ziekten, moet den Lyder fich ganfch myden.

Tot hier toe raakt de levens-wijs (dieta) volgen nu de genees-middelen, en voor eerft dit af-ziedzel:

Neemt vier oncen *Sarfa Parilla* gekloven, geftooten, en vier-en-twintig uuren in vier Potten *Water* gewiekt, dan kookt dit in een digt geftopte koopere of aarde Pot, met matig vuur, tot'er drie Potten water verfooden zijn: neemt het dan van 't vuur en giet den over gebleven Pot van het afziedfel door een Sift, of grove doek; ftelt dees door-gegoten

ten decoctie weder in een nieuwe aarde Panne op het vuur, en doet'er by *Maagdenhonig* de helft van een halve Pint, en *witte Zuyker* een once; laat dit soo t'samen kooken, geduirig het schuim af-nemende, tot dat het wel geschuimt is; doet'et dan van 't vuur, om te gebruiken als terstond sal gesegt worden. Dit Poeder is dan nodig.

♃ Sarsæ Parillæ, *unc. duas.*
Foliorum Sennæ, *unc. unam.*
Radicum Polypodii, *unc. sem.*
Hermodactylor. *unc. tres.*
Sacchari Albi, *unc. sem.*
F. Pulvis.

Stampt dit elk besonder heel fijn, en mengt 'et onder een: gebruikt'et soo: neemt 's morgens vroeg vier lepels van die mengelig die voor het Poeder is beschreven, van het Poeder neemt twee dragma, roert dit onder een, en neemt'et soo in, of het te dik waar om drinken, doet'er wat van de gemeene Sarsa-drank by, om het drinkelijk te maaken: soo den zieken dit inneemt, moet men hem wel toe-dekken, om te sweeten, of ter Stoel te gaan, want dit middel werkt door eene van dees twee wegen.

Dese dingen moeten soo negen dagen vervolgt worden: of het geviel dat den Lyder te swak wiert om dit alle dagen in te nemen, kan men een dag tussen beiden over slaan.

Als dit soo vijf dagen gebruikt is sal den

Zie-

Zieken merkelijke beternis voelen, en den negenden dag vol-komen genesen zijn.

J: B: PINKET.

I. GEVAL.

SEker Monsieur op de Academie tot Franeker zijnde, hadde by een Hoer geweest, waar na hy een Druipert kreeg, waar van hy genesen wierd, dog het quaad niet t'eenemaal uitgedelgt zijnde, was'er nog een restantjen overig gebleven, 't welk allenxkens verder en verder inkroop, hy klaagde van Hooft-pijn, en pijn in de armen en beenen, de keel was mede niet gansch vry, hier en daar krijgt hy puisten, welke niet ras en wilden wyken: uit dese en diergelijke teikenen bevonden wy, en oordeelden dat hy de Pokken had. Soo dat hy resolveerde om sig onder de cure te geven. We Purgeerden hem met het volgende.

♃ Extract. Catholici, *Gr.* XVI.
Mercurii dulc. *Gr.* X.
M. F. Pilulæ. N°. VI.

Alle dagen wierde hy eens gesweet en dat tot vijf en veertig reisen toe, onderwijlen was hy geduirig op een warme Kamer met een Kachgel, drinkende niet anders als de volgende decoctie.

♃ Salsæ Parillæ, *unc.* IV.
Lign. Guajaci, *unc.* II.
Glycyrrh. *unc.* I.
Coq. ex aq. s. a. ad unc. XL.
Col. detur usui.

Dit kooksel dronk hy seer warm, sonder eenig vogt meer te nuttigen: des daags moest hy sig met weinig eten belyden, men gaf hem een sneedjen Tarwen-brood met een weinigjen gebraden vleis: somtijds een Biscuitjen met wat Rasijnen en diergelijke, soo dat hy niet en klaagde van sig te verbrassen, en is binnen drie weken gesond geworden.

II. GEVAL.

EEn Vrouw van ontrent veertig Jaar, hebbende al eenige ruime tijd over groote pijn in't Hooft geklaagt, voornamelijk ontrent het Voor-hooft, de Neus gevoelde sy mede niet weinig pijnelijk, ook was het kraak-beenige Neus-scheidsel al weg gegeten, want het ondersoek beentjen binnen in de Neus gesteken zijnde, was romtom gansch hol en diep geworden, dat een teiken was van een groote bedurventheit ontrent de Neus-beenen en die van het Verhemelte: het lettelijen in de Keel was mede los, met een ontstekinge en sweertjes rontom.

De deelen des monds dan bevogtende des daags

daags eenmaal met Sublimaat water, waar door de ſweeren ophielden en genaſen, voort maakte men een ſpeutinge van het volgende.

♃ Spir. Matrical.
Succ. Chelid. aa part. æq.
Miſce.

Des ogtens en des avonds ſpeute men hier mede in de Neus, in welke men wieken in ſtak in het volgende gewentelt.

♃ Succi Chelid. *unc.* I.
Spir. Vini, *unc.* II.
Myrrh.
Aloes aa *drach.* I.
Ærug. *Gr.* VI.
Miſce.

Hier mede wierdſe allenxkens beter. Onderwijlen moeſt ſe mede geduirig met Brandewijn geſweet werden, haar eten was als voren is geſchreven: en haare drank niet anders als een kookſel van *Salſæ* en *Chinæ*. Deſe Vrouw, ſoo deſolaat zijnde, is eindelijk volkomen geneſen.

III. GEVAL.

1677. WAs'er een Heer die ſeker al vry ellendig was, zijnde by de vijftig Jaren oud na mijn giſſinge, deſe was ſeer vermagert en pijnelijk, met ſweeren hier en daar aan de Beenen beſet, op de Pan van

het Hooft toonden ſig verſcheide ſtinkende ſweeren met geele korſten gedroogt, leelijk om aan te ſien: deſe met een Scheertjen ſagjes afgenomen zijnde, quam het blote Bekkeneel ſig vertoonen, 't welk vry wat hier en daar door-knaagt was, zijnde al eenige ſchilferen te voren geſcheiden, aan de ſijde van de *Sutura Coronalis* aan de linker ſijde, was een plaats als een halve Rijkxdaalder, met ſpongieus vleis begroeit: op dit vleis wierde drooge Carpy gelegt en alſoo neder gedrukt, rontom dat uitgewaſſen vleis ſchilferden het been af, tot op het onderſte Pan-been *Diploe* genoemt: in de keel was mede vry wat ontſtekinge, en het ganſche lighaam was vol pijne, die ſig tegens de nagt niet weinig verheften: we ſtroyden op de Pan geduirig drooge Poeder van Florentijnſe Iris, *Ariſtolochia Rotunda* en *Thus*, na eenige dagen, daagden daar twee ſchilfertjes op, dry dagen daar na, quam daar een ſeer groot ſtuk uit, dit duurde nog veertien dagen, doe ſcheiden daar nog weinige kleine ſchilfertjes met twee die matig groot waren, men ſchraapte rontom, daar het onneffen was; het uit-was verteerde door wat gebrande aluin, en het genas vry moy, moetende naderhand een Paruik dragen: ondertuſſen obſerveerden hy de ordinare diëet oft eet-regel, die men in deſe ziekte gewoon is; dronk niet an-

anders als onſe gemeene decoctie, en wierde dagelijks geſweet: waar na hy geneſen is. De Thee-drank verbood ik hem mede niet. En wijle wy daar dikmaals gewag van gemaakt hebben, ſullen wy uit het *Weeklijk Dagregiſter* van Engeland des ſelfs naukeurige beſchryvinge vertalen, en hier tot een toegifte by voegen.

Naukeurige beſchryvinge van het kruid by de Chineſen Thee, en by de Japoneſen T'chia *genoemt.*

I. DE *Thee* dan is een ſtruik oft heeſter, hebbende veele dikke takjes, voortbrengende donker groene *Bladen* rontom gekerft, niet ſoo ſeer in groote en ſubſtantie de *Chamæleagnus* gelijkende, als wel de *Spiræa Theophraſti*, is van een drooge *ſmaak* en wat bitteragtig, de *Bloemen* zijn veel in getal, en voor ſoo veel ik uit de ſtaaltjes van twee onvolwaſſe Bloemtjes, die uit *Japan* overgeſonden zijn, giſſen kan, van een middelmatige geſtalte tuſſen de *Ciſtus Fœmina* en de *Cattoen*, beſtaande in witte oft bleeke Bladjes, met een menigte haire veſeltjes in 't midden van de Bloem, na deſe volgt de *vrugt*, welk jong zijnde, ſeggenſe, groen is; maar droog zijnde, hebbenſe een ruige bruine *baſt*, verſcheiden van figuur: Sommige zijn rond,

Thee hoe 't groeit:

 heb-

hebbende alleen een *Saad*; andere dobbeld, ofte in twee deelen gedeilt; andere wederom drykantig, hebbende elke verdeelinge een Saadjen, somtijds rond, en altemet aan eene sijde plat, dikwijls wel drykantig, met een dunne, gladde en roodagtige huid, ten zy daarse aan de schelp vast is, witagtig. Hier in is een witte *korrel* besloten, die vry rouw is, welke rouwigheid nergens anders van daan komt als van de koking, welke de Japonesen uit nydigheid doen, op dat deselve nergens anders soude gesait werden; of dat deselve is verwelkert of door ouderdom, of datse vergadert werd eerse rijp is, of door de droogte der Sonne en de lange reise. De *smaak* is in 't eerste soet, maar daar na wat bitter en walchelijk, daar na heet en droog, de huid is dun, en asch-grauw van koleur.

Autheuren die van de Thee geschreven hebben.

II. Die nu meer van dese plante begeert te weten, lese de volgende Autheuren:

Johannes Petrus Maffeus, Rerum Indicarum libro VI. *pag.* 108. *& lib.* XII. *pag.* 282.

Ludovicus Almeyden, in eodem opere lib. quarto select. Epist.

Petrus Jarricus, Tom. II. *Lib.* II. *Cap.* XVII.

Matthæus Ricius de Christian. Exped. apud sinas; lib. I. *cap.* VII.

Aloisus Frois; in relatione Japonica.

Nicolaus Trigantius de Regno Chinæ, cap. III. *pag.* 34.

Lins-

Linscotus, capite XXVI. *de Insula Japonica, pag.* 35. *&* 36.

Casper Bauhinus in Pinace, pag. 347.

Bernardus Varenius in descriptione Regni Japoniæ, Cap. XXIII. *pag.* 161.

Johannis Bauhini Universalis Historia Plantarum, tomo tertio, lib. XXVII. *Cap.* I. *pag.* 5. 6.

Alexander Rhodius in suo tractatulo, cui Titulus : Sommaire des divers voyages & Missions Apostoliques du R. P. Alexandre de Rhodes, de la Compagnie de Jesus à la Chine, à Rome; depuis l'Année 1618. jusques à l'Année 1653. pag. 25.

Nicolai Tulpii, Observationes Medicæ, libro IV. *cap.* LX. *pag.* 386.

Adami Oleari, **Persiaansche Reise beschreibung**/Lib. V. Cap XVII. pag. 599. 600.

Johannes Alberti van Mandeslo, **Morgenlandische Reise beschreibung**/Lib. I. Cap. XI. pag. 39.

Olai Wormis Musæum, Lib. II. *Cap.* XIV *pag.* 165.

Martini Martini Atlas Sinicus.

Dionisii Joncquei, stirpium aliquot paulo obscurius officinis, Arabibus, aliisque denominatarum; per Casparum Bauhinum explicatio, pag. 25.

Jacobi Bontis Pistoria Naturalis & Medica, Lib. VI. *Cap.* I. *pag.* 87. *cum annotatione D. Pisonis.*

Simonis Pauli Commentarius de abusu Tabaci *&* *Herbæ* Thee : *Item ejusdem quadripartitum Botanicum, classe secunda, pag.* 44. *&* 45. *Ibidemque tertia pag.* 493. *usque ad pag.* 499.

Wilhelmi Leyl Epistola, apud Simonem Pauli in Commentario de abusu Tabaci &c. pag. 15.6.

Johannis Nieufhofs, **Gesandschap aan den Keiser van** Chiana, pag. 122. 123, & 124. a

Erasmi Francisci **Ost Und West-Indischer wie auch Sinischer Lust und Stadsgarten**/ pag. 241. 292. &c. o.

Dapper:s, **beschryvinge des Keyserrijks van** Taising **of Sina**/ pag. 226 tot 229.

Arnoldi Montani, **Gedenk-waardige gesandschappen aan de Kaiseren van** Japan, pag 5.

Athanasii China Illustrata, &c.

III. *Een verhaal getrokken uit de observatien van Iapan, door* Wilhelmus ten Rhyne M. D. *aangaande de Plant* Thee.

Saeyen van de Thee.

De Japonesen *Sayen* het Saad van de Theeboomtjes ontrent de maand Februarii (ten sy het gebeurde dat het aardrijk nog te veel door de vorst vervroren was, en met sneeuw bedekt) op de volgende wijse: voor eerst

eerst makense ronde kuiltjes, wiens omtrent agt duim hoog is, of somtijds wat minder, in goede aard, die sagt is, niet brak, nog kleiagtig, als ook niet sandig, maar getempert, in welke sy veertig of vijftig greinen werpen, dit hol doen sy dan toe, en dekken het voor de Winter-koude met Matten toe, uit welke dan gemeenlijk ses, agt of tien, en somwijls wel veertien struikjes wassen, meerder of minder, het welke de Boeren aan de eigen dispositie laten, sonder eenige andere wijse oft cultiveren te gebruiken (maar dit seg ik van de gemeene plantinge) uitgenomen dat sy het onkruid, 't welk rontom de Stammetjes wast, uit-wieden, waar doorse te dikker en te hooger opschieten, (alhoewelse niet veel hooger als vier of vijf voet komen) want daarom zijnse meer geagt, de bladen zijn dan des te sagter en te heerlijker, welke sy selden in d'eerste dry Jaren plukken, maar sy vergaderen het gemeenlijk in de derde maand van haar Jaar, dat ordinaris ontrent April is, of se laten het wel tot in midden van May. (Want de reden van dit onderscheid is meest van het Schrikkel-jaar afhangende, dat hier om het derde jaar weder komt, en is sonder onderscheid dertien maanden gerekent, volgens d'order van haar hooge Priester, die genaamt is *Dairo*) wanneer de Vrouwen met haar Kinderen en Meiden uit-

Het plukken der Thee.

 gaan,

gaan, om de kleine blaadjes in Mandjes te vergaderen. Dese heesters schieten in 't begin nieuwe rijse en frisse bladen; maar dese jonge blaadjes zijn aan haar gele groenigheid, kleinheid en weinigte wel te kennen van d'oude, die trekken sy af soo haast sy een weinig groen zijn in droog weder op sekere uur van den dag, maar voornamelijk wanneer de Sonne op het heetste schijnt, en brengen het dan tegens den avond t'huis, alwaar sy die daar somtijds voor haar eigen gebruik bereiden, en somwijls wel aan andere verkoopen, diese komen koopen.

Bereidinge oft wyse van droogen.

IV. Dese koopers doen nu de bladen in een Chinese Pan gemaakt van geslagen Yser, die suiver is, rood van hitte, maar schuyns geplaatst, op datse haar handen niet souden branden, welke sy dan gesamentlijk gedurig schudden en roeren totse verwelkert is, dan soo wordse op suivere Matten oft Papier gestrooit, het welke dan met te wannen verkoeld werd; daar na werdse in platte korfjes, die van Indiaans riet gemaakt zijn, gedrukt, totse vast in malkanderen zy, en komt te kronkelen oft in een te winden. Dan werdse wederom als te vooren in een Pan gedaan die matig warm is, totse behoorlijk hard is; dan doense deselve uit de Pan, en wannen die voor de tweede reis; daar na uit de Pan genomen zijnde, werdense op en onder in een der-

de

de en vierde Pan gerold, en allenxkens by graden geheet, op datſe des te drooger en te harder mogte werden. Eindelijk werdſe in Potten of Kannen, die van binnen verglaaſt zijn, geſlooten, dieſe dan na de Steden en andere omleggende plaatſen te koop brengen; na datſe dan die ſes dagen in Potten bewaart hebben, openen ſyſe en pikken'er de beſte blaadjes uit, ſcheidende de kleindere en tenge, ſte van de groote en harde, en om die beter te bewaren, droogen ſy die voor de laatſte maal in de vijfde Pan; deſe dan ſoo bereid zijnde kan die lange jaren duuren, maar moeten wel toegeſtopt zijn. By deſe experimenten, die door de waarheid beveſtigt zijn, konnen wy het volgende voegen.

V. Daar is ſekerlijk geen kleine onderſcheid in de culture en bereidinge; want deſelve ſtruik, die de Boeren ſoo maar laten opwaſſen, alleenlijk datſe die van onkruid ſuiveren, is met ſeer groote vlijt en naarſtigheid door die waar genomen, die het haar werk is, om over de *T'chia* te commanderen en te vergaderen voor de Edelen en Rijke Borgers: hier toe is een plaats geordineert digt by de Stad *Miako* genaamt *Ouſi*, de alder vermaardſte voor dit werk in ganſch *Iapon*; aldaar werd de *T'chia* geſaid, geoefent en bereid voor de Keiſer, Koning en Ede-

Bereidinge van Thee voor de Keiſer, &c.

Edelen. Aldaar werden dese heestertjes in een seer reine en gesuiverde aarde gesait, zijnde sorgvuldig van den onmatigen regen beschermt, als ook van de groote hitte en koude, en andere injurien des logts, die'er somwijls konnen gebeuren, en voor het vliegen en kruipen van de bloedeloose beesjes. Sy bewaterense op behoorlijke tijd, en vervorderen daar alle andere administratien een nauwkeurige oefeninge: wanneer het bequaame tijd is, hebben sy een sorgvuldige uitkiesinge van de bladen; de tengerste takjes van dese Stammetjes werden van haar eerste top-blaadjes berooft, die daarom ook de kostelijkste zijn, en voor de rijkste Koopluyden bewaart werden; en dese sijn gescheiden van de middel-soort van bladen, en dese wederom van grooter, die egter alle op een jaar gegroeit zijn, maar de Boeren in tegendeel vergaderen alle de bladen by een, sonder onderscheid, die alle op een gewassen zijn, plukkende die in de heete Son (daarse dese in de schaduwe vergaderen) sy drukken, vryvense en vringen die in haar handen, en droogense over het vuur in aerde Pannen, wanneerse geen Ysere hebben, op de wijse als voren gesegt is, waar door die droog, hard, en in een gerolt werd: welke sy alleen aan de koopers verkoopen, welke die dan in verschei-

ſcheide ſoorten deilen. Sy koken die onder een in een koperen Ketel met water gevult, over een ſoet vuurtjen, die dagelijks aan den hoek van de Schoorſteen hangt, om gemeenlijk daar af te drinken. Wanneer nu al de kragt, door verſcheide tincturen daar af te maken uitgetrokken is, ſmyten ſy die weg, en doen daar weder andere in.

VI. Maar d'Edele en Rijke Borgers adminiſtreren hare huis-houdinge met grooter vlyt, magnificentie, ſplendeur en konſt, en ontrent de bereidinge van hare *T'chia*. Welkers wijſe van toe te maken nu tot een ſonderlinge konſt is aangegroeit. 't Is onder deſe natie aanmerkens waardig, datſe met ſeer weinig huisraad te vreden zijn, maar hebben groote genegentheid tot ſuperſtitie. Sy hebben dan een ſtatelijke Oven-gereedſchap oft inſtrumenten, en ſlaven om haar hier in te dienen.

VII. Het huis-raad dat men ſiet in de Edele huiſen en in de voornaamſte Herbergen, dat men ten toon ofte te pronk ſet, zijn deſe: namelijk een Molen van uitgeleſen Marmer, in welke ſy haar *T'chia* tot een fijn Poeder vermalen, ſettende het eerſt op een klein Forneis; en van koper konſtelijk gemaakt, en met andere metalen verciert, op welke ſy een Pot ſetten van 't eigenſte Metaal gemaakt vol waters, om geduirig heet water by de

Thee Molen.

Forneis.

hand

hand te hebben, en dan een lepel van Schilpad gemaakt of van sommig kostelijk hout, en somwijls wel van Metaal: dan doense het groene en aangenaam riekende Poeder van *T'hia* in haar kopjes, van welke hoe mismaakter en irreguleeerder die zijn, hoese die liever hebben, want hoe meer gebogt en gekromt se zijn, hoese die hooger agten. De kopjes werden van *Corea* een nabuurig Landschap gebragt, dat in *Iapan* leid; zijnde eensdeels door de distantie van de plaats, daarse van daan gebragt werden, en anderdeels door de goedheid van de klei, van welke sy gemaakt werden, in groote estime, en werden nog des te meer geagt, wanneer die oud zijn. Hebbende dan nu op het Poeder heet water gegoten door een pijp, roeren sy het Poeder met een klein quasjen konstig van Indiaans Riet gesneden; dit duurt soo lange tot daar schuim op komt.

Hoese die uittrekken.

VIII. Vorders de Rijke inwoonders houden daar verscheide dienaars toe, sommige om de Thee te koken, en andere passen op de kopjes van de Vrienden en Gasten, die dan wel gekleed en in de noppen zijn, en tot desen dienst seer handsaam; het welk in groote luiden haar huisen een particulier officie is, welke persoonen, die de Thee waar nemen, na de gewoonte van 't Land, zijn op een sonderlinge wijse geschoren, gelijk de Doctors onder de Genees-meesters.

IX. Maar

IX. Maar de Chinesen (welker methode die van Europa volgen) doen water dat in een kopere Pot heet gemaakt is, op de drooge en geele Thee-bladen, uit welke een tinctuur getrokken werd, diese dan met water temperen, tot de bitterigheid aangenaam werd, diese dan heet op slurpen, doende daar gemeenlijk wat Zuiker by, gelijk we hier doen; dat even wel de Japonesen selden doen, alhoewelse soete kauwen genoeg zijn. Dese tinctuur werd dan nog voor de tweede reis herhaalt, alhoewelse soo kragtig niet en is, want het grootste gedeelte van de fijnste en vlugste deeltjes zijn daar uit getrokken en vervlogen, is egter nog sterk genoeg, dan doense de bladen gemeenlijk weg, of doen daar Sout, Olie en Edik over, in plaats van boter; en gebruiken het in plaats van Salade, voor de Zeevarende luiden: maar de Japonesen genesen met deselve de puisten en bobbels in de huid, en de Moren gebruikense, dog oud, om te schilderen.

Chineesse wijse om de Thee uit te trekken.

X. Daar sijn verscheide plaatsen in *Iapan* gedestineert, om dese Plant voort te brengen, dog de meeste groeit in de Landen in *Fisien*. Se heeft geern een grond die niet te veel Sands nog Klei heeft, nog te laag of te hoog is, aardende best in een open en gematigt veld. Op verscheide plaatsen siet men de Thee-

boom-

boomtjes in ryen van Bedden geſet, gelijk als het Koorn ſtaat, want de Japoneſen deilen hare Landen in Bedden, om die des te beter te konnen meſten, wyen, en op dat het water te beter in de groeven ſoude loopen, op dat de Wortelen van het Koorn des te beter gevoed en geverſt werde.

De prijs. XI. Aangaande de prijs die en kan men ſoo nauw niet bepalen, want die is verſcheiden, men kan egter daar van in 't generaal ſeggen, dat de prijs op en afſlaat na de grootte der bladen, want hoe kleinder de blaadjes opwaarts zijn, hoeſe ook hooger van prijs zijn, als van den geleerden *Piſo* wel is aangetekent. Want het voornaamſte onderſcheid der bladen is tuſſen de breedſte, kleinſte, en alderkleinſte: jonge en oude; harde en ſagte, al is 't datſe al op een jaar gegroeit zijn. Daar zijn ook beſondere Koop-luiden op de Markt van *Miako*, op welkers gebied en commande, deſe bladen werden vergadert, en voor de Edelen uit gekoren. De Keiſer nu heeft ſijn eigen Thee-factoor, en alle de Koningen en Heeren ook de hare. Maar de ſchelm-agtige Japoneſen onthoudenſe ſoo veel ſy konnen voor de vreemde. Vorders is de prijs ſoo grootelijks verſcheiden dat een pond van deſe Thee gegeven werd voor hondert pont van de andere; want die bladen zijn ſomwijls ſoo hard, datſe niet dienſtig zijn, dan alleen tot het Verwen.

XII. Vor-

Voorders de goedigheid van de Thee bestaat in haar liefelijke aangenaamheid, van reuk als Hoy, met eenige Aromatikigheid in haar groene koleur (diese weten wanneerse daar vaan een weinig kauwen en vryven, en dan een levvende groene koleur vertoont) de smaak een aangename bitteragtige soetigheit.

XIIII. De Chinesen schrijven aan het kooksel van de Thee dese kragten toe, welk ik hebbe vergadert en uit haar eigen schryven overgeset, met veranderingen daar het noodig was, en somtijds bydoeninge, alhoewel niet infallibel; laat de gunstige leser sijn eigen experientie consulteren, en indien hy niet yder parriculier effect bevind, ten minsten sal des selfs geduirig gebruiik hem niet berouwen.

Kragten.

I. Se suivert het bloed, en verdrijft alle quade droomen en onguure dampen der hersenen.

II. Versagt de hooft-swymel en pijn in 't hooft, voornamelijk soo die van eenige ongetempertheid komt.

III. Is seer goed in de watersugt, zijnde seer Pis-dryvende.

IV. Het droogt op de sinkingen der oogen, verbetert de scherpigheid der vogten.

V. 't Beneemt de verstoppinge der ingewanden weg,

VI. 't Versterkt het gesigt; want, volgens mijn begrijp, is de Thee-drank een voornaam antidoot by de Japanders tegens de swakke

gesigten en oog-qualen, dat die haar een gemeene ziekte is, diese veeltijds krygen door het geduirig eten en drinken van de heete rijs, en haar *Sacqui*. Dit tempert dan die drooge vogten.

VII. Se geneest de heet lever.

VIII. 't Versagt de harde milt.

IX. Wederstaat de slaap, voornamelijk in die gene, die niet te dikwijls Thee drinken, waar van de reden blykt by den geleerden *Tulpius* en *Piso* in de commentarien over *Bontius*.

X. Het lighaam werd'er vlug door, en verdrijft des selfs dodderigheid en slaperigheid.

XI. 't Verblijd het hert, en doet alle vreese aan een sijde staan.

XII. 't Verdrijst de Buik-pijn en de winden in de darmen en buik.

XIII. Versterkt de ingewanden.

XIV. Versterkt de memorie en scherpt het verstand.

XV. Tempert de gal.

XVI. 't Is een uitstekent goed middel voor de Steen en 't Graveel, welke qualen men in gantsch *Iapan* niet en vind, alhoewel ik'er neerstig na gesogt heb.

XVII. Eindelijk het ontsteekt de lust tot byslapen in beide Secten.

Dus verre het Engelse *Weekly Memorial*.

EINDE.

VERHANDELINGE

Der

POKKEN,

Door den Heer

FRANCISCUS de le BOE,

SYLVII,

Beschreven.

VERHANDELINGE
Van de
POKKEN.

DEwijl ik al over lange belooft heb yts wegens de Pokken te verhandelen, soo sal ik, om mijn belofte te voldoen, dese quaal met al sijn toevallen aanvaarden te expliceren.

De toevallen der Pokken zijn veelderlei.

II. Daar leid ons weinig aangelegen, mein ik, met wat namen men die gemeenlijk noemt, dewijl daar verscheidene Natien mede betigt werden (*a*), en wanneer deselve eerst in (*b*) *Europa* gekomen is, dewijl een ge-

Men moet geen namen, maar saken opspeuren.

(a) *Veele Landen werden daar mede betigt, gelijk als Napels, Italien, Spangien, Vrankrijk, West-Indien &c. daarom noemt men se Napelse, Italiaanse, Spaanse en Franse Pokken, oft West-Indische ziekte. Maar hebbe in mijn Tractaat getoont dat deselve al van ouds bekend is geweest.*

(b) *In den Napelschen Oorlog heeft men dese ziekte eerst best leeren kennen. Om datse doe eerst begon als een Leger-ziekte te vermenigvuldigen.*

genees-heer voornamelijk moet zien, die, soo volgens sijn innerlijke als uiterlijke oorsaken te kennen, en behoorlijk te konnen genesen.

III. Ik en wil dan niets van desselfs hatelijke namen bepalen, en latse aan die, welke vermaak scheppen, sulke tot een anders smaad, te versinnen. Ik heb dan alleen voor, te vreden zijnde met de naam van *Lues Venerea*, oft besmettelijke Venus ziekte, de saak selfs ten bilikste t'ontknoopen, en alsoo t'onderregten, die gene, welke hier na de genees-kunde mogten komen te oefenen, op datse deselve mogen onderkennen, verstaan, en genesen.

Is de ouden onbekend geweest

De tijd wanneer se eerst is bekend geworden.

IV. Een yder, die oit de schriften der Ouden doorsnuffelt heeft, is bekend dat de Pokken, waar van wy nu een aanvang sullen nemen te spreken, de Ouden onbekend (c) zijn geweest, en datse die van *Europa* maar een weinig meer als twee eeuwen is bekend geweest: al hoe wel we niet en loochenen, dat sommige eenige ziekten hebben gehad, die sig al te seer op het Venus werk uit leiden, of die met quaad-vogtige luiden, of die niet al te gesond waren, te doen hadden: evenwel, hadden die qualen geen gelijkenis met onse Pok-

(c) *Ik heb evenwel in mijn Tractaat soo uit* Hippocrates *als anderen het tegendeel gepoogt te toonen.*

Pokken, die nu bekend zijn, en soo wreed komen te woeden.

V. Maar dewijl dese quaal, niet altijd de selfde toevallen heeft waar uit men se behoorlijk kan kennen; en van andere qualen kan onderscheiden werden, is het de pijne waardig, dat, soo niet alle, ten minsten de voornaamste toevallen in 't kort en met weinig woorden overwogen werden, by welke sy ons kenbaar werd, en sig gewoon is te vertoonen.

De toevallen om de ziekte te kennen, men voor den dag halen.

VI. Onder de eerste rang sullen wy plaatsen een fenynige Zaad-loop, die in de Mannen door de roede, en de Vrouwen uit de schamelheid loopt, welke men een *Gonorhæa Virulenta* en *Venerea* noemt, komende uit de by een komste van een persoon, welke soodanige quaalen heeft, waar op een weinig daar na de Saad-loop volgt (*d*) en derhalven besmettelijk: want soo daar een toeval deser besmettelijke ziekte besmettelijk is, soo is het de Saad-loop, indien men die alsoo noemen mag, waar van wy in het navolgende sullen handelen.

Een vergiftige Zaad-loop.

VII. Ten is geen nieuwe saak aan te merken, dat men een *Gonorrhæa* oft Saad-loop vind, die na al te veel en te dikwijls byslapens; van selver afloopt; sonder dat'er eeni-

Na het veel byslapen volgt geen fenynige Zaad-loop.

(d) *Gemeenlijk op de vierde en vijfde dag.*

eenige fenynigheid of ſcherpigheid by is. (*e*)

VIII. Maar wanneer het gebeurt dat'er een vergiftigheid en ſcherpigheid ſig in het vogt vertoont, en die vloed ſomtijds na een eenige byſlaap volgt, heeft men van de tegenwoordigheid deſer beſmettelijke ziekte [*Lues Venerea*] niet te twijfelen, alhoewel men juiſt niet moet meinen dat die quaal ſtraks ſoo groot is; want het gebeurt niet ſelden, datſe, geen meer toevallen daar by komende, in korten tijd die loop gelukkig geneſen werd: maar een tijd lang verſuimt zijnde, kruipt terſtond verder en verder in, beſmettende allenxkens het bloed, brengt de menigte qualen voort, waar van wy nu meinen te handelen.

Ver-ſcheide puisjes in de deelen.

IX. De tweede plaats van de toevallen gunnen wy aan de *verſcheide puiſten*, die ontrent de *ſchamel-deelen* komen, als ook die over de *ganſche huid komen*, en voornamelijk nog, daarſe *met hair* beſet is, als ook in de *Neus*, *Mond* en *Keel* komende.

X. Ik hebbe geſegt dat die *puiſten veelderlei* zijn; want ſy zijn ſomtijds *vlak*, en geenſins uitſtaande nog uit-bultende, maar ſomwijlen een weinig *min of meer uitpuilende* of uit ſtaande: maar alle zijnſe *ſchubachtig* en *onneſſen*: en als de ſchubben afgehaalt zijn, is

(e) *In lighamen die ſeer ongeſond zijn, komt dikwijls ſcherpigheids genoeg by.*

is de koleur verſcheidentlijk, en de ongelijkigheid met de oneffenheid werd men meer gewaar.

XI. Somtijds vloeyt'er ter waereld geen vogtigheid uit deſe puiſten, ſomtijds een weinig, dog ſcherp, welke allenxkens voort eet, en breid de (*f*) puiſten breed uit.

XII. De derde ſetel van de toevallen der Pokken geven wy aan de *ſweeren*, die op de voorſeide puiſten volgen, welke zijn *vervuilt*, en *quaad*, bedervende en doorknagende de deelen, voornamelijk de ſchamel-delen, dat is, de *Roede* en de *Vrouwe ſchamel-deelen*, als ook de *Neus*, *Lippen*, *Keel*, *Verhemelte*, tepels en diergelijke.

3. Vuile ſweeren na de puiſten.

XIII. Aan de naaſte plaats voegen wy de *Caries oſſium* oft *Been-vreting*, die ſoo dikwijls ſig vertoont, voornamelijk aan het hooft, beenen der Neus en ſoo voorts.

4. Been-vretingen.

XIV. De vijfde plaats deſer beſmettelijke toevallen geven wy geern aan de *uitbultinge* en *uitpuilingen* hier en daar aan het hooft, armen en beenen ſig vertoonende, ſomtijds ſonder, en dikwijls met pijne vervoegt.

5. Uitpuilingen.

O 5 XV. De-

(f) *Want alle ſcherpe vogten hebben ſtekende en ſnydende deeltjes, deſe door de ſubtyle materie des logts van alle kanten der opening der puiſt gedreven zynde, ſnyd en kerft die aan alle kanten in ſtukken, ſoo dat het geen wonder is, dat deſelve puiſten diep werden en in eten.*

De plaats.

XV. Dese *Tophi* en *Nodi* komen onder het been-vlies, *periosteum* gesegt, met welke de beenen bedekt werden; somwijls soo groot als een Ei, en dikwijls veel grooter uitgroeyende, makende een ongeschiktheid en wanschapenheid in de deelen daarse in komen.

6. Sonderlinge pijnen.

XVI. De sesde plaats onder de toevallen verdienen de *besondere pijnen*, namelijk, des avonds, en des nagts; komende en verheffende, en des ogtens verminderende: dat juist *niet aan dese gewrigten, maar een middendeel bestaande*, welke pijnen somtijds seer heftig zijn: dese pijn beset niet alleen de leden, maar ook het *borst-been*, ja selfs het *hooft*, voornamelijk het voorhooft en de slapen, die door geen pijn-stillende dingen bedaren.

7. Uitvallen des hairs.

XVII. De sevende plaats onder de toevallen der Pokken heeft het *uit-vallen des haars*, soo des hoofts en voornamelijk aan de slapen, als aan de *Wijm-brauwen* en Baard: dese quaal werd wel meer gesien, dog sonder eenige quaadaardigheid, ten zy daar andere toevallen by komen, of dat men versekert is, dat soo een met een besmet persoon heeft omgegaan, en geen vermoeden mogt wesen deser besmettelijkheid.

8. Verscheide vlekken.

XVIII. Ten agsten kan men onder de ligste teikenen der Pokken rekenen de *Vlekken*

ken die nu *rood* zijn, nu *geelagtig*, of *loot-verwig*: die de huid dikwijls met een groote plaats beslaan; gemeenlijk op de Borst en Rug, somtijds ook op den Onderbuik en elders; *Felix Platerus* segt se aangemerkt te hebben dat als se gedrukt wierden, haar vorige koleur verdween, en een witte vlek na lieten, die egter haast haar oude koleur aannam: welke uit dese vlekken alleen, soo dikwijls daar geen andere oorsaak heeft voor gegaan, als een onsuivere byslaap, een ligte soort van Pokken besluit te zijn.

XIX. In de negende plaats setten wy de *Klap-ooren* oft *Bubones Veneri*, welke sig in de liesen vertoonen, sy werden *Venus builen* genoemt, om datse na het gebruik of misbruik van Venus sig vertoonen, en een teiken zijn van een quaad-aardigheid: dese verdwynen ook somwijls wel, maar geduuren ook wel een tijd lang: welke dan verharden of versweren.

9. Klap-ooren, Bubons Venerei gesegt.

XX. Onder de toevallen deser besmettelijke quaal telt men ook de *Condylomata* oft *Wratten*, soo in de Vrouwelijke schamelheid, of aan den aars van beide geslagten, weinig van de andere verschelende.

10. Wratten.

XXI. En dit zijn dan de voornaamste teikenen der Pokkige toevallen, die somtijds meerder en somtijds minder zijn, en ook verscheidentlijk na de verscheidene tempera-

Dese toevallen zijn verscheiden.

men-

menten der menschen zijn, verscheide wijse van die ziekte te behalen, als ook des selfs geduursaamheid, en verscheidene wijse van die te handelen; 't welke alles in het toekomende meerder blyken sal.

De Pokken sijn besmettelijk en werden verscheidentlijk behaalt.

XXII. Tot kennisse van dese ziekte, doet seer veel de wijse om die te overwegen, hoe datse een yder der zieken tot nog toe heeft *aan boort geklampt*, namelijk door *besmettinge*, 't zy dat het gebeurt is door een *byslaap*; het zy dat het gebeurt is door het *soenen* en *kussen* (g) en gemeen-making van een onsuivere spog, soo aan de mond als aan de tepels (*h*), het sy ook door sweeten op allerlei wijse, 't zy onmiddelijk oft middelijk door doeken malkanderen gemeen te maken, ofte door het *fenynige vogt uit de roede*, of *dat uit de Vrouwelijkheid vloeid*, dat seer scherp is en verder kan inëten en voort kruipen, of het zy dat het op eenige andere mogelijke wijse is overgeset.

XXIII. Want

(g) *Want het speeksel alleen is bequaam om ymand te besmetten, en sekerlijk daar sijn in* Amsterdam *menigte Vrouwen, die het nooit anders gekregen hebben, want even als het speeksel van een dolle hond een ander besmet, alsoo gaat het ook met de Pokken.*

(h) *Wat een Suigster kan doen heb ik mijn verhandelinge der Pokken aangehaalt, en is van den Heer Doctor* Antoni Everaarts *wijdloopig beschreven.*

XXIII. Want ſoo veel als'er tot nog toe den oorſprong deſer quaal onderſogt hebben, ſoo bevinden ſy alle ten minſten in *Europa*, van welke wy alleen handelen, dat deſelve van d'een tot d'ander door beſmetting overgeſet werd. En alhoewel het niet altijd geoorlooft is geweeſt de gelegenheden waar te nemen, waar door het een yder is gemeen gemaakt, ſoo beſluit men egter qualijk, dat die doe ſonder beſmettinge is voortgebragt; want ſoo dikwijls des ſelfs uiterlijke oorſaken zijn openbaar geworden, ſoo dikwijls heeft men ook des ſelfs beſmettinge gewaar geworden: waar uit wy met regt beſluiten, dat deſe quaal ook doe ter tijd ſijn oorſpronk van beſmettinge gehad heeft, wanneer ons des ſelfs oorſake en gelegentheid onbekend was.

XXIV. Alhoewel dan deſe Pokkige quaal ſmettelijk is, en deſelve in niemand kan ontſtaan dan door beſmettinge, voornamelijk by ons in Europa, ſoo blijkt hier nogtans niet uit, *welke en hoedanig de naaſte en innerlijke oorſaak is*, aan welke wy alle de opgetelde toevallen konnen en moeten beſchryven.

De naaſte oorſaak.

XXV. En om deſe makkelijk op te doen dagen, moet men eerſt des ſelfs voornaamſte en ſwaarſte toevallen te berde brengen; uit welkers aandagtige overweginge het

Hoe men die opſpeuren ſal.

het misschen niet swaar sal vallen, des selfs ware en naast overeenkomende oorsaak te kennen.

XXVI. De *voornaamste* toevallen deser besmettelijke ziekte zijn, een *quaad-aardige Druppert*, *Puisten*, *Sweeren*, *Doorknaginge van Beenen*, *Kalkagtige knobbels*, *en seer scherpe pijnen*: welke alle, wijlse niet dan tot een scherpigheid der vogten konnen gebragt werden, *nemen wy onse toevlugt met regt tot de scherpe vogten.*

De voornaamste toevallen.

XXVII. Dewijle wy dan elders geleert hebben, dat alle *scherpigheid* der vogten een *Loogagtig*, of een *Suur Sout* was; soo moet de *Lues Venerea* of van *een* of van *beide* afhangen.

Ontstaat uit scherpe vogten.

XXVIII. Niemand sal ligt konnen toonen dat dese *Lues Venerea* alleen van de *scherpigheid der Loog-souten afhangt*, wanneer hy hem verstaat soo op de kragten van het Loogsout, als op de natuur der toevallen in de Pokken.

Niet alleen van een loogsout

XXIX. Want de *doorknaginge* van een *Loogsout* is gewoonlijk altijd met (i) *een merkelijk*

Reden waarom.

(i) *Ik mein niet dat dit soo seker is, want dan moesten in alle corosijven, die uit een loogsout bestaan, ook hitten komen: maar het tegendeel werd men somtijds gewaar in de Suure Souten, als van* Arcenicum *en* Sublimatum, *welke groote ont-*

kelijke hitte vereenigt, welke men noit in de Pokken aanmerkt; in welke de pijnen al *ste-kende en snydende* zijn.

XXX. Doet hier nog by *dat de deelen van een loog-sout* in korten tijd, *versterven en swart werden*; 't welk in dese besmettelijke ziekte niet gebeurt, en daarom sal met regt, van kundige luiden, het Loogsout alhier niet beschuldigt werden.

XXXI. In de Pokken geschied ook de bedervinge van de deelen langsaam, alhoewel die somtijds met seer groote pijne vervoegt is.

XXXII. Hier komt nog by, dat het *Loog-sout als die aan eenig deel vast geraakt, daar niet ligtelijk van daan geraakt, maar op het selve altijd sijn kragten te werk stelt.* En dewijl het dan anders in de Pokken is, soo sal van het Loog-sout desselfs quaal niet afgeleid werden.

XXXIII. Maar soo ymand in tegendeel, de verscheide werkingen *van een Suire gest* in *ontstekinge maken, door een Suur, dat seer door-wretend is, en niet door een* alcali: *want door des selfs Suur werd een verstoppinge gemaakt, en by govolg een stilstand van vogten en broeyinge. Dog ik en loochen niet dat de Pokken uit geen Suur souden bestaan, want ik ben in d'eigenste meininge, gelijk men in mijn verhandelinge daar van sien sal.*

d'Oorsaak is de scherpigheit van een Suire geest.

in ons lighaam ondersoekt, sal hy haast moeten belyden, dat dese besmettelijke ziekte van des selfs scherpigheid afkomstig is.

Reden.

XXXIV. Want het *Suur* brengt niet alleen *snydende pynen* in ons lighaam voort, maar veroorsaakt in ons lighaam ook sulke bedervingen aan de deelen; even als we in de Pokken gewaar werden.

Voornamelijk als die met een tayen slijm ver mengt is.

XXXV. Maar dit geschied voornamelijk, wanneer het Suur met een *taye slym* vermengt is, waar van verscheide blyken zijn, *datse in de Pokken sondigt*, gelijk als in 't vervolg en op sijn tijd gesegt sal werden.

Het Venus gif is een Suur.

XXXVI. Dervalven besluiten wy, dat het *Venus gift in een Suur bestaat, dat op sijn eige wyse sondigt.*

By welke het loog-sout dikwijls te gelijk sondigt.

XXXVII. Onderwijlen en loochenen wy niet, dat *somtyds* in dese ziekte het *Loog-sout te gelijk een oorsaak is*, voornamelijk wanneer daar Puisten of Vlekken ontstaan; maar we zijn van gevoelen dat de wesentlijkheid oft essentie desser quaal van dat bygevoegde Loog-sout afhangt, maar van een Suure geest: alhoewel die *Suure geest* somtijds meer of minder Loog-sout kan by sig hebben, maar *het Suur is eigentlijk altijd d'eerste werk-baas.*

Het Suur sondigt eerst.

XXXVIII. Want gelijk als we in de Pokken agten, *dat de Suure geest altijd eerst sondigt*, ver-

verdervende ons lighaam op een fonderlinge wijfe, alfoo meinen wy ook dat het *Loog fout* in defelve ziekte, *ook min of meer fchade en bedervinge aanbrengt, maar alleen als een tweede oorfaak.*

het loogfout ten tweeden.

XXXIX. Want het kan niet wel gefchieden, dat de *Gal* in fijn volkomentlijkheid blijft, die de *Fontein* en *Bron is van het Loogfout, foo dikwijls als'er een Suure geeft in het Sap van het Pancreas voornamelijk*, als ook in het *Klier-water overvloedig is*, foo wijkt die van fijn natuurlijke geftelteniffe, en krijgt d'een of d'andere feil: na dat het noodwendig was, ten minften na mijn gevoelen datfe foo *in de dunne darm*, als in *de regter fyde des herts moeften vloeyen, en op malkandere werken*: defe werkinge kan dan niet behoorlijk verrigt werden, fo dikwijls een van die werkbafen qualijk is geftelt, en van fijn natuurlijke ftand is afgeweken: want dewijl in die actie oft werkinge beide die vogten moeten gemengt werden en dat foodanig, *dat de andere, die'er onder gemengt zyn, eenigfins in eene* loffe *klomp famen loopen*, die onder de naam van bloed gaan, *en fcheiden eenigfins van hare vuiligheden*; wie fiet dan niet, dat, als die werkinge bedorven is, dat ook de weldaad, die men daar van verwagten fouw te gelijk bedorven en verbrooken werd, foo niet geheel, ten minften voor een gedeelte?

Wat reden.

Alle de bedieningen des lighaams hangen van malkanderen af en als d'eene beledigt is, werden d'andere beledigt.

XL. Soo wie dan met aandagt *de bedieningen*, die in een mensch gewoonlijk geschieden, overweegt, sal ligtelijk verstaan, dat deselve *al te maal soo van malkanderen afhangen, dat geen soo merkelijk kan beledigt werden, of de andere hebben'er eenige schade by, en werden daarom meer of min beledigt.*

XLI. Want by aldien de *bedieningen in het lighaam beledigt werden*, werden die ook meer of min *beledigt*, die van selver verwagt werden, gelijk als uitwerksels.

Een quade gyl making bederft alle wenkingen

XLII. By voorbeeld: soo de gyl-makinge die soo genoemt is, en in de maag gewoonlijk geschied; ofte liever de gistinge der spysen, beledigt werd, is het noodig, dat de gyl ofte voedsel dat gefermenteert moet werden, sig niet behoorlijk gedraagt, of werd op d'een of d'andere wijse beledigt: welke dan beledigt zijnde, wie siet niet, dat de andere bedieningen die de eerste volgen, ook op d'eigenste wyse sullen beledigt werden, en alle de effecten dat men van een yder verwagt, sullen mede niet sonder berispinge wesen.

Somtijds ontstaat daar geen quaad uit ja selfs werd de gesondheid herstelt.

XLIII. Ondertussen en loochen ik niet, maar heb dat dikwijls geleert, en hope dat het sorgvuldig aangeteikend werde; ik loochen niet, seg ik; *dat het somtijds gebeurt, dat de zieken alleenig geen qualen krygen uit een qualijk*

lijk gestelde gyl-making, maar dat eer de verlore gesondheid daar door herstelt werd.

XLIV. Maar soo dikwijls sulx geschied, gebeurt dat by geval, of door konst: want als men niet al te goeden spijse gebruikt heeft, die niet goed voor de gesonde is, werd'er soodanigen gyl in de darmen gemaakt, die in plaats is van een genees-middel, om de quade vogten in het zieke lighaam te verbeteren en te herstellen.

Maat alleen by geval of door konst.

XLV. Hier uit volgt, om dit hier aan te teikenen, dat *de zieken somtijds genesen werden, door spysen die door sig selven schadelijk zijn, en even wel voor genees-middel verstrekken*; en ik weet niet door wat drift't zy magtige of onmagtige die begeerten vereist werden. (*k*)

Schadelijke spijsen genesen somtijds de zieken.

P 2 Maar,

(k) *Ik heb menigmaals mede met verwonderinge gesien, dat schadelijke spijsen, somtijds de lyders wel bequamen; maar hebbe gemerkt, dat sulke spysen, voornamelijk Suure, den omloop van het bloed eenigsins vertraagden, en by gevolg op de enge pijpjes, daar men de moeylijkheit meest gewaar wierd, soo'seer geen magt deden, welke moeylijkheit benomen zijnde, schijnen de Lyders sig gesond te voelen; maar seker het is maar voor een tijd, en duurt soo lange tot dat'er weder yts is, dat den omloop des bloeds doet verwakkeren: soo dat dit eigentlijk geen gesondheid is, maar alleen een opschortinge der ziekte.*

XLVI. Maar, om tot onse saak weder te komen, dunkt het ons noodsakelijk te zijn, dat *gelijk als van malkanderen onmiddelijk of middelijk alle de natuurlijke bedieningen des lighaams afhangen, alsoo maken sy malkanderen ook alle hare beledingen en qualen gemeen.*

Hoe de gehoudene en de houdende deelen malkander haar quaal gemeen maken.

XLVII. Dit is altans waar van *gehoudene middelen*; want *die over al na toegevoert werden*, en konnen hare quaal in 't kort het gansche lighaam gemeen maken, het welk *van de houdende deelen soo niet kan gesegt werden*, wijlse veel langsamer hare quaal aan andere deelen over (*l*) brengen, 't welk niet geschied dan *door de gehoudene* (m) *deelen*, en voornamelijk door het *aanvloeyende en weerom vloe-*

(l) *Dit kan mede niet geschieden dan door een omloop der Sappen en des bloeds, want de houdende deelen oft vaste deelen verplaatsen sig niet, daarom al het gene quaads van de vaste deelen af gaat, moet door de omloopende vogten vervoert werden. De qualen ook die in de vaste deelen zijn, bestaan ook gemeenlijk in gestremde Sappen, want als de vaste deelen beledigt sijn, moet het daar door sweren en door ettergaten uitloopen.*

(m) *Den Autheur verstaat door houdende deelen, niet anders dan vaste deelen,* continentes *gesegt; en door de gehoudene oft* contentæ,

vloeyende bloed, aan welke ſy haar qualen indrukken, en aan andere deelen over brengen.

XLVIII. De toevallen dan toonen genoegſaam dat dit plaats heeft in deſe beſmettelijke Venus-ziekte, die nu eerder dan trager komen, dan van het eene en dan van het andere deel ſijn begin nemende, en eindelijk ook tot de andere overgaande.

Dit heeft plaats in de Pokken.

XLIX. Want dewijl, gelijk wy reeds geleerd hebben, *deſe ziekte door beſmettinge komt* by de Europeers, *dringt dit beſmettelijke venijn*, nu door de teel-deelen, dan door de mond, of door de ſweet-pijpjes des lighaams *aan het geſonde lighaam, en wert het ſelve gemeen gemaakt, 't welk na de verſcheidentheid des bloeds voornamelijk en der andere Sappen eerder of trager, veel of weinig beſmet*, ja ſelfs na dat de houdende deelen zijn, als de huid, vlieſen, klieren, vleis en beenen ſelfs: alſoo is'er ook geen houdende nog gehoudene deel miſſchien in het ganſche lighaam, dat niet van deſe Venus-quaal beſmet werd.

Op wat wijſen.

L. Dewijl van deſe beſmettelijke Pokken geen deel, 't zy gehoudene oft houdende ſpaart, is't geen wonder, *dat daar in des ſelfs bedieningen beledigt werden, ſoo de natuurlijke als de animale.*

Hoe de bedieningen deſelve beledigt werden.

LI. De *Natuurlijke bedieningen* (n) *werden in de*

De natuurlijke bedieningen.

(n) *Natuurlijke bedieninge noemt men gemeenlijk die, welke onder onſe wil niet en zijn, gelijk*

de Venus-ſmet *beledigt*, niet alleen tén aanſien van de *voedinge* die in de beledigde deelen *qualijk geſtelt* is, maar daar en boven daar het quaad voornamelijk verſwaart, na dat deſelve meer of min verſwakt zijn, waar uit men ſiet dat den appetijt allenxkens vermindert, de fermentatie der ſpijſe bedorven werd, de ſcheidingen der uitdygſels niet behoorlijk voort en gaat, en dat het lighaam by gevolg allenxkens vermagert, of met een verſcheidentlijk quaad geſtel aangetaſt werd.

De animale bedieningen.

LII. *De animale* (o) *bedieningen werden* in de Pokken *beledigt* ſoo ten aanſien van de *pijn die de uitterlijke ſin* aandoen, als ten opſigt van het *waken*, die op yder pijne volgen, als ook ten opſigt van de *dierige beweginge*, die op

ver-

het kloppen des herts, de kokinge, ſcheidinge en omloop der vogten.

(o) *De animale of dierige bewegingen hangen meerder van onſe wille af, als die men natuurlijke noemt, gelijk als wanneer ik yts wil doen, als gaan, ſtaan, mijn hand opheffen, en diergelijke: deſe verdeilinge is beter, als men ſe deilt in tween, namelijk dat ſommige onder onſe wil zijn, en andere niet onder onſe wil: want ik en weet niet wat voor een Natuur die bedieningen meer regeert als de andere: Siet in de Noten van* Willis, *en in die van den Heer* Mayouw *wat ik van de* natuur *geſchreven heb.*

verſcheiden manieren beledigt werden: maar om nog te ſwygen *van de beweginge des gemoeds*, die niet weinig dan ontſtelt zijn, ſoo dat de *ziel* ſijn ſelfs niet en is, en te gelijk ſomtijds *raas-kalt* (*p*).

LIII. Maar dewijle de Pokken geen deelen en ſpaaren, ſoo woedſe egter meeſt in de klierige deelen, ſoo datſe niet alleen komt aan de ſchaft, voorſtanders, en alle de ſchaamdeelen der Vrouwen, maar ook aan de Neus, Lippen, Tand-vleis, Verhemelte, Amandelen en diergelijke deelen te beſchadigen; of nu het is, om dat'et Venus-fenijn ſijn begin heeft van bedorven Saad, en boven ſijn natuur van het Suur deelagtig is, om dat het in de klier-deelen gemaakt werd, en daarom wederom beter en ſterker op deſelve ſijn kragten toont?

In welke deelen zy meeſt woed.

LIV. Maar wy hebben elders geleert, dat het ons ſchijnt, dat een Suuragtig vogt van het bloed in de klieren afgeſcheiden werd, en in deſelve werd getempert van de animale geeſten, die door de zenuwen in deſelve gevoert werden. Maar ſoo het gebeurt dat het Suur in het lighaam werd, en aldaar in

Reden.

(p) *De ziel werd alhier niets aan gedaan, maar het werk-tuig van de herſenen niet wel geſtelt zijnde, geven de herſen vogten een quade beweginge aan de ziel, waar door de ziel qualijk oordeelt.*

in overvloed is, deſelve eerder en ſterker beledigt, als andere deelen, in welke het natuurlijker wijs niet geſcheiden werd van de andere deelen des bloeds.

Oorſaak des Kankers. LV. Hierom hebben wy geſegt meer als eenmaal dat de Kanker ſoo menigmaals in de klieren en klieragtige deelen werd voortgebragt: want dat de Kanker van een ſcherp Suur ſijn oorſprong neemt, daar over twiſten wy niet langer, na dat wy weten, dat'er niet alleen ſnydende pijnen by gevoegt zijn, maar dat ook die dingen welke het Suur ten onder brengen en bematigen, deſelve verſagten.

LVI. Dewijl wy dan meinen dat uit het ſenijn, 't welk we in de Pokken aanmerken, en alle de deelen tegen is, voor eerſt in een Suur beſtaat dat men met een beſondere ſcherpigheid ſondigt, ſoo agten (*q*) wy ook, dat men uit dat fondament ook ligter kan expliceren de natuur van een yder der toevallen, die by deſelve gewoon ſijn te weſen, ſoo dat men in des ſelfs geneſinge, een wijſe van geneſen

(q) *Dit beſondere Suur moet uit een figuur beſtaan, die van andere Suuren verſcheelt, want gelijk'er veele Meſſen zyn die in grootte, ſcherpte en figuur van malkanderen verſchelen, alſoo kan ook het eene Suur van d'andere verſchelen.*

ſen kan onderhouden die meer op redenen ſteunt, dan datwe volkomentlijk onſe toevlugt nemen tot eenige verborgene hoedaheden *qualitates occultæ* genoemt.

LVII. Men vraagt gemeenlijk, en dat niet qualijk, wat bedieninge dat'er in de beſmettelijke Pokken eerſt beledigt werd? Wy ſtellen dan vaſt onder andere verſcheidene opinien met die gene, welke ſeggen, dat eerſt en door ſig ſelven de natuurlijke bedieningen beledigt werden, voornamelijk de voedinge; ten tweeden en alleen by geval de animale dienſten. (*r*)

Welke bedieninge eerſt werd beledigt.

LVIII. Maar dit werd gemaakt, om dat altijd in de Pokken de voedinge van het ganſche lighaam, of ten minſten van eenige deelen beledigt werd. (*s*)

Namelijk de voedinge,

LIX. De voedinge van het ganſche lighaam beledigt, wanneer het ganſche bloed beſmet is.

Des ganſche lighaams.

LX. Daar werden ſommige delen beledigt, en dat wel die alleen, welke beſmet waren,

Of eeniger deelen.

(r) *d' Eerſte belediging geſchied in de Sappen en vogten onſes lighaams, dat die beginnen trager te loopen, en om datſe hier en daar ſtil ſtaan, brengen ſy deſe of gene toeval.*

(s) *Want als de vogten niet wel om konnen loopen, volgt daar uit, datſe ook niet wel gevoed konnen werden, ſoo dat deſelve of in't geheel of ten minſten ten deele beledigt is.*

waren, wanneer het gansche bloed nog niet besmet en was, en het gansche fenijn nog door het gansche lighaam is gevoert; of wanneer het fenijn deser Pokken soo gestelt en aan gedaan is, dat het juist niet alle deelen maar alleen sommige beschadigt (*t*): 't welk wy voornamelijk in de droef-geestige sien gebeuren, welke, gelijk als sy langen tijd het Venus-gift tegen staan, alsoo lyden sy by na seer groote pijne aan de been-vliesen (*u*) die hardnekkiger zijn, en veel swaarder te genesen als andre, voornamelijk in bloedrijke; welders gestel gelijk als sy ligtelijk dit fenijn toelaat en sig haast vertoont, alsoo wer-

(t) *Want na de proportie van de dikte der Sappen en vogten, werden die of die soort van pypjes verstopt, daarse niet konnen doordringen, want de figuuren des bloeds zijn gemeenlijk van allerlei soort, soo dat'er altijd soo en soo een slag van deeltjes gevonden werden, die soo door dese als gene pypjes konnen passeren; soo het dan nu gebeurt dat'er eenige deeltjes belemmert zijn, door eenige Suure punten, konnen sy niet gaan door die pypjes, by gevolg verstopt geraken.*

(u) *Want de droef-geestige hebben een seer swart bloed, de wijlse soo een menigte Suur hebben, het eene Suur dan het-andere ontstekende, zijnse meerder dese pijnen onderworpen als andere luiden.*

werden ſy daar ook haaſtiger en vaardiger van bereyd en geneſen:

LXI. Maar de animale dienſten werden ten tweeden beledigt, voor ſoo veel de Suure en ſcherpe vogten, ſoo dikwijls ſy tot de gevoelige deelen geraken, aldaar pijnen maken; ſoo datſe ſoo nu, als wanneerſe de deelen door haar knagen onbequaam en tot de beweginge onnut maken, de animale beweginge ſtrydig zijn.

Animale berdieningen werden ten tweeden beledigt.

LXII. Men vraagt ook gemeenlijk in wat voorwerp het Venus gift gelegen is, of in de vaſte en houdende, of in de vlocibare en gehoudene deelen? wy gelooven dan voor eerſt dat deſelve in de gehoudene deelen gelegen is, en voor haar waarlijk ſubject de Suure (x) vogten, die in ons natuurlijk zijn, erkennen, dat is, dat het Venus vergift, het welk ons van buiten werd gemeen gemaakt, voornamelijk een gedeelte van onſe Suure vogten beſmet en beſoetelt, en datſe deſelve ſoo bederven, en van haar natuurlijke ſtand af

In wat ſubject dit fenijn is.

(x) *Ik en ſoude den Heer* Sylvius *dit niet geern toeſtaan, want gelijk en werkt ſoo ſeer niet op gelijk, maar meine dat dit giftig Suur meeſt werkt op het vlugge* alcali *dat in ons ligbaam is, want als ik Suur by een* alcali *giet, ſiet men dat d'een den andere vaſt maakt, maar niet als ik Suur by Suur giet.*

afbrengen, dat dit Suur een knagende scherpigheid krijgt, door welkers toedoen, niet alleen het gansche bloed, en alle andere vogten die wy in ons bevinden, als Gal, Speeksel, Sap uit het *Pancreas*, *Lympha*, dierige geesten, en voornamelijk het Saad en Melk besmetten en beswalken, maar ook de vaste en houdende deelen, gelijk als reeds gesegt is, namelijk de Huid, Vleis, Klieren, Vliesen, en selfs de Beenen werden geknaagt en door knaagt, en eindelijk verteert.

Dat het Pokkig vergift het Suur onses lighaams bederft, waar door alle de deelen onses lighaams besmet werden.

LXIII. Het Pokkige vergift dan, dat in een scherp Suur bestaat, vereenigt sig ligtelijk met ons Suur dat natuurlijker wijse seer getempert en milt is, dit werd dan daar door verandert, en tot des selfs scherpe natuur gebragt, en bederft dat ten onsen opsigt, soo dat het, als het eerste en uiterlijke, scherp en gelijk gemaakt werd, waar door alle soo vloeibare als vaste deelen bedorven werden, en brengt alle toevallen voort, die men in de Pokken waar neemt.

Dit toont men in alle toevallen.

LXIV. En op dat dit beter getoont werde, en de natuur van de Pokken een yder blijkbaarder werd, sullenwe met'er haast alle de toevallen eens doorloopen: en des selfs opkomst van een scherp Suur af leiden: 't welk gedaan zijnde, sal men een weg bevloeren,

om

om tot des ſelſs geneſinge behoorlijk te kon-nen komen.

LXV. Maar laat ons dan de order volgen, die we te voren hebben gehouden, en ons be-gin nemen van de voornoemde Druipert, *Gonorrhæa Virulenta* geſegt: dewijl 't niet ſelden gebeurt dat deſe beſmettelijke Ve-nus quaal, met alle ſijn naſleep ſijn oor-ſprong daar van daan neemt; en beſtaat dikwijls daar in, ſoo datſe ſomwijls by tijds behoorlijk geneſen zijnde, daar na geen toeval oft ſchade van deſelve te wagten is, maar te gelijk met deſelve weg genomen zijn-de, is'er geen vrees meer van eenig quaad te wagten.

Een Druiper is het begin van de Pokken.

LXVI. Deſe vuile Druipert is gewoon *ſijn begin* te nemen door een *nadering met een perſoon, die d'eigenſte quale heeft*, van welke een giftige en ſcherpe ſtoffe aan de teeldeelen mede gedeelt werd, en in de Mannen ſig met het overige van het Saad, dat in de Pis-ſchaft was gebleven, vermengt, en allenx-kens na boven toe na de Voorſtanders en Saad-blaasjes kruipt en klimt, dringende in het by-komende Saad, waar door het ſelve beſmet werd, en doet alſoo ook de Saad-vaten aan, knaagtſe door en bederftſe; waar by dan ge-duurig ander Saad komt, en 't ſelve bederft, welk bedorvene geduurig uitdruipt: ſoo dat het niet vreemt is, dat men deſe quaal

Waarſe van daan komt.

Het Saad word in de by-een-komſte in de Mannen beſmet.

een

een *Gonorrhœa* en dat een *Virulenta* noemt. (y)

Hoe het bloed besmet werd.

LXVII. Onderwijlen wil ik niet loochenen dat behalven het Saad, 't welk dikwijls daar verby vloeyde, allenxkens bedorven werd, ook het *bloed, 't welk tot dese beledigde* en verswore *deelen gebragt is*, op gelijke wijse *voor een gedeelte bederft*, en *een stoffe beschikken tot dese Gonorrhœa oft Druipert:* want dewijl der andere deelen, van het selve esnijn besmet zijnde, wederom vlieten, namelijk, door de aderen na binnen toe en na het hert, waar door het gansche bloed eerder of trager, ligter of swaarder besoetelt, en overal een voet gegeven werd om de toevallen, die sig vertoonen, te doen voortkomen.

De stoffe van een Druipert is tweederlei.

LXVIII. Derhalven *stellen wy de stoffe van een Druipert, tweederlei*, eensdeels het *Saad*, dat in de Saad-vaten bedorven is, ander-deels, het *bloed*, dat tot voedinge (z) van de deelen gebragt werd, 't welk in een eterige oft anders fenynige stoffe verandert.

Het

(y) *Dese siekte is soo seer geen Saad-loop, als wel een vogt uit de Prostaten: want soo het Saad was, sou ymand al te seer verswakken.*

(z) *Dat het bloed, voor soo veel het bloed is, een voedsel soude zijn, kan ik niet wel aannemen, want het is al te dik, om door de engste vaatjes te konnen loopen, maar in het bloed is een Jeu-sap en Melk, welk ik geloove het voedsel te wesen.*

LXIX. Het Saad nu van de Mannen, welke met een Virulente Druipert besmet zijn, uit haar schagt in de *Vrouwen* geschoten zijnde, soo blijft dat *fenyn aan de uitterlyke hals en voornamelyk aan de mond van den innerlyken hals hangen*, en allenxkens *het uitgeschoote Saad* (*a*) *en des selfs overblyfsels sig in baesemende*, gaat ook *na de* (*b*) *hoornen en* (*c*) *de Saad-vaatjes der Lijf moeder*, met het Saad (*d*) maakt aldaar sweeren, als dan het Saad daar van sijn selven by komt, en dan het *bloed aldaar ook* overvloediger

Hoe dit fenijn in de Vrouwen besmet.

(a) *Dog dit Saad is eigentlijk geen Saad, want het Saad eigentlijk zijn Eyertjes in de Eyernesten: dese stoffe is dan niet anders als een Klier-sap, het welk de Vrouwen in de by een komste een liefelyke ombelsinge geeft.*

(b) *De hoornen zijn anders niet dan de Trompetten, daar de Eyertjes door gaan tot in de moeder.*

(c) *Dese Saad-vaatjes zijn de pypjes van het Klier-sap, dat tot in de moeder en scheede loopt, maar is als gesegt is, geen Saad.*

(d) *Tentyden van den Heer* Sylvius *zijn de Eyertjes in de Vrouwen nog onbekend geweest, en daarom is 't geen wonder dat deselve misleid is geweest, meinende gelijk als* Harvæus, *dat het Saad der Vrouwen alleen in een vogt bestont, maar duisende experimenten soo van my als andere deftige Heeren, hebben ons sulx niet langer meer doen twyfelen.*

ger gebragt werdende, als in de Mannen, verandert in ren fenynig vogt, gevende gelegentheid tot een *Saad loop* oft *Gonorrhæa.*

De vuile Saad-loop komt van het Suur.

LXX. Dewijl nu volgens alle de getuigen, dit *vogt scherp en bytend* is in de *uitvloeyende Saad-loop*; soo *dood* dese scherpigheid *niet het deel, gelyk het Loog-sout gewoon is te doen*, maar het *byt en snyd op de wyse van de Suuren, derhalven agten wy* met alle billijkheid *dat dese Sweeren en de Virulente Saad loop van het Suur* afkomstig zijn.

2. De verscheidene Puisten.

LXXI. De tweede plaats-order hebben wy aan de toevallen der besmettelijke Pokken gegeven, zijnde *Puisten die sig over al verscheidentlijk* vertoonen.

LXXII. Dese hebben wy alle gesegt *dat schubagtig en oneffen waren*, en dat sommige een *scherp vogt oft Wei te gelijk uitsyperen, andere geen*, maar *klyven droog.*

Jeukte.

LXXIII. Somtijds is'er een moeijelijke jeukinge bygevoegt, somtijds geen, of alleen datse dragelijk is.

Onderscheid van de Pestpuisten.

LXXIV. Maar sy zijn de Puisten niet gelijk die sig in de Pest openbaren, en in Pestkolen of Karbonkels veranderen, zijnde by het beledigde deel een begin van een verstervinge *Gangrænæ* gesegt, dewelke wy daarom van een vlug en scherp Loogsout in onse verhandelinge van de Pest afgelegt hebben: maar se zijn die meest gelijk, die in de groot-

ſte ſoort van ſchurft gewaar werden, ſonder merkelijke oft ſnelle bedervinge der huid.

LXXV. Derhalven beſtaat de oorſaak deſer Venus puiſten niet in een Loog-ſout het ſy vlug of vaſt; maar in een Suur dat meerder of minder gebroken en getempert is.

Oorſprong.

LXXVI. Want na dat het meer,of min gebrooken werd, ſal het ſwaarder of ligter in de huid woeden en een ſware oft ligte jeuking voort brengen.

LXXVII. Maar ſoo wanneer dit ſcherpe Suur geconcentreert oft bematigt is, ſal het drooger Puiſten voort brengen: maar als het meerder ongebondentheid heeft en minder geconcentreert, ſullen de puiſten natter zijn, uit welke eenige Wei ſypert, die ook raſſer voortkruipen.

LXXVIII. Derhalven leiden wy met alle regt van de ſcherpigheid des Suurs de Venus puiſten af,en ook ſelfs de beſmettelijke Venusquaal.

3. Vuile ſweeren.

LXXIX. Op de derde plaats van de Pokken hebben wy ſeker toeval geplaatſt, beſtaande uit *quade en vuile ſweeren*, die geen deel ſparen, voornamelijk de *klierige*, *die ſe voor al niet ſparen*, deſelve allenxkens meer of min, raſſer of trager doorknagen en beledigen.

Hebben haar oorſprong van het Suur.

LXXX. Seker, daar is niet waarſchijnelijker; als dat'er een Suure ſcherpigheid is,

Q die

die in dese sweer-gaten de overhand heeft want daar en is geen swarte verstervinge, maar daar werd een bedervinge des vleis, met een roodigheid oft bleikigheid des vleis verselschapt, gevonden; die men nooit van een Loogsout sal bevinden te geschieden, maar altijd van een Suur.

Niet tegenstaande datse door een Suur genesen werden.

LXXXI. Daar is niet aangelegen, al werpt men ons tegen, dat men tot de Venus sweren te genesen middelen gebruikt, die met Suur bereid zijn, en dat met goede uitkomst, namelijk de quik-silver, die door verscheide Suuren geprecipiteert (*e*) of gesublimeert is: en daarom mogt ymand meinen dat dese Venus-sweeren niet van een scherp-suur voortgebragt wierden, om datse daar door genesen werden.

LXXXII. Dog dese moeyelijkheid kan men wel haast oplossen, mein ik, met daar tegen te werpen, dat de genesinge soo veel niet en hangt van het Suur als wel van de quik-

(*e*) *De quiksilver bereid zynde door een Suur, is de selve in seer onsigtbare deeltjes verdeilt, en klein gemaakt, soo dat deselve gemakkelyker met de gyl kan opklimmen en met het bloed omloopen: want soo die heel en onbereid ingegeven wierd, sou die in de maag blyven hangen, en geensins door de Melk-vaten opklimmen, waar door de uitwerkingen van het quylen niet soude verwagt werden.*

quik-silver, welke met een Suur bereid is; en daarom werd deselve selden gebruikt, ten zy dat het Suur daar in seer getempert is.

LXXXIII. Maar het bygevoegde Suur, is oorsaak, dat de quik-silver sig gemakkelijker by het Suur, dat in de sweeren is, inboesemt. (f)

LXXXIV. Want wanneer het Suur in de quik-middelen niet genoegsaam getempert is, is het schadelijker dan voordeelig: nog werd noit gelukkig gebruikt, ten zy daar men van nooden heeft een haastige verteeringe van eenig bedorven en verrot deel: want dan zijn de voorsigtige Heel-meesters gewoon by haar andere Precipitaten en soete Sublimaat, een weinig corrosive Sublimaat te mengen; maar noit werd het met voordeel der zieken buiten dese gelegentheid gebruikt.

Het Suur moet in de quik getempert zijn.

LXXXV. Dewijl men dan niet ten opsigt van het Suur, maar ten opsigt van de quik-silver in 't genesen van de Venus-sweeren de Precipitaten oft getemperde Subli-

(f) *Ik mein niet dat dit soo veel de oorsaak is, want als de quik-silver onbereid en in soo veel deeltjes ten kleinsten gedeilt sonder Suur konde ingegeven werden, sou het quik by het Suur sig beter vervoegen, 't welk uit de strykaden en quik-pleisters blykt.*

blimaten gebruikt , soo werd uit des selfs voordeelig en nuttelijk gebruik soo veel niet op losse schroeven gestelt als bevestigt dat dese ziekte als ook de sweeren uit een Suur werden voort gebragt.

LXXXVI. Doet hier nog by, dat men dagelijks dese besmettelijkheid met onbereide quik-silver met Salven gemengt en gesmeert, dese besmettelijkheid seer gelukkig geneest , te gelijk met alle des selfs toevallen , en sweeren selver : 't welk mede bevestigt, dat dese quaal van een Suur voortkomt, na dat het selve de quik-silver aanlokt en toelaat ; brengt het selve terstond door het quylen na buiten toe , en geneest alsoo die smer. (*g*)

Der-

(g) *De quik-silver is gelyk als een* alcali , *die alle de Suure pyltjes opslurpt en in zijn pypjes houd, tot dat het eindelijk door den loop der Sappen na de speeksel-buisen werd weg gevoert. Item meint men dat de quik silver uit ronde bolletjes bestaat , welke gemakkelijk door alle vaten konnen loopen, en het Suur in sijn pypjes innemen, zijnde in de mond sijn menigvuldig Suur alsoo scherp als een Sublimaat, want als dese quik rondom vol van die scherpe punten steekt, gelykent sy wel een Castangie die rontom nog in sijn stekelige bolster steekt, en aan alle kanten stekend en scherp is.*

LXXXVII. Derhalven hebben wy met regt ſoo de Venus ſweeren, als de beſmettelijke Pokken, ſelver van een ſcherp Suur af gelegt.

LXXXVIII. De vierde plaats hebben wy gegeven, van de toevallen der Pokken aan het *op eten des beens*: want gelijk als verterinige en bedervinge der ſagte deelen een ſweer genoemt werd, alſoo hiet men ook de dooretinge en bedervinge der harde deelen, voornamelijk der beenen een *caries* oft *Beenvreting*.

4. Op eten van het Been.

Wat het is.

LXXXIX. Het is 'er ſeer verre van daan, dat een Been-vreting van een Loog-ſout ſoude voort gebragt werden, maar werd eerder door een potentiele cauterie uit deſelve gemaakt, dikwijls ſoo wel geneſen, als van een actueele cauterie, dat is door een gloeyend Yſer, 't welk men op het doorknaagde Been ſet.

XC. Soo dan deſe *Caries* oft Beenvreting door een Loog-ſout geneſen werd, en des ſelfs oorſaak verbetert, en dewijlſe de beenen knaagt, is die ook ſcherp, ſoo ſoude men tot een andere ſcherpigheid zijn toevlugt moeten nemen, ergo tot een Suure, dewijlder behalven de Suure en het Loogagtige Sout een derde nog toe geſogt is van die gene, die ter deſer oorſake en uit haat veel waters hebben vuil gemaakt, niet ſoo ſeer

Oorſprong.

Daar is maar tweederlei ſcherpigheid.

om de waarheid te weten, als om my van valsheid te overtuigen.

Den Autheur verwerpt de ingeborene denk beelden.

XCI. Maar ik ben verwondert dat'er veele dit doel hebben soeken te schieten, of gewenst hebben dat het van andere met goede uitkomst mogt aangevaart werden, welken, gelijk als alle andere dingen, alsoo ook sommige scherpigheden hebben sonder twijfel hare ingeborene Ideën oft denk-beelden in ons; welke, dewijl wy van selver bekennen, datse hebben, soo is het geen wonder, soo men door ervaring poogden de hoedanigheden en verscheidentheden van alle natuurlijke dingen, in hare determinatien ons op te speuren, welke wy onse discipulen gemeen maken; welke niet dan door de goedwilligheid van de Ideale oft inbeeldende Doctoren niet gekend en werd, maar sullen in 't kort met een groote gemakkelijkheid een volkomene kennisse hebben, van 't geen te weten is; 't zy datse alleen op haar eige Ideën sien, of datse min of meer zijn uit-gewist, of datse duisterder in haar verstand, oft hersenen, oft Pijn-appelklier, oft elders, ik weet niet waar, zijn uitgedrukt, werden opgehaalt, en van die gelukkige Wittebroods en Nieuwe-ligts Kinderen herstelt werden, die alleen veel Ideën in 't hooft hebben, zijnde die getrouwe en betrouwsame uitleggers der natuur, tegens

wel-

welkers opſtel ſig niemand durſt ſetten, of iets verſcheidens van haar gevoelen.

XCII. Indien verciercels en wisjes wasjes uit verſierde verbeeldingen getrokken wiskunſtige betooningen zijn, Lieve God! waar toe ſullen ons die hoveerdige ſchepſels niet brengen, en hoe zijnſe ſoo tegens die gene welke niet dan de waarheid ſoeken op te ſpeuren? Sullen wy dan tegens alle blykelyke waarheid, tegens alle vaſte en aan een geſchakelde redenen, die ingeborene en verſierde inbeeldingen moeten toeſtemmen? het zy daar verre van daan, al is 't dat onſe tegenſtrevers op de tanden knerſen, ſullen wy ons noit ſoo laten verleiden, dat we een ſchaduw van verſierſels boven de waarheid ſullen ſtellen, die ons door de uiterlijke en innerlijke ſinnen doordringt.

XCIII. Wy ſtellen dan vaſt dat niet uit geborene Ideën, maar volgens de ervarentheid, alle ſcherpigheid of een Loog-ſout is, of een Suur; en dat de Been-vreting, gelijk anders alrijd, in de beſmettelijke Pokken van een Suur af hangt; en tot nog toe ons gevoelen over deſelfde quaal beveſtigt.

XCIV. De vijfde plaats gelieten wy aan de *Tophi* en *uitbultingen* in deſe quaals toevallen, die over al onder het Been-vlies komen te groeyen, beſtaande uit een ſeer ſlymige, maar

5. Wat *Tophi* zijn.

maar seer taye en lymagtige, dog gestremde stoffe, vertoonende over al een merkelijke wanschapenheid en ongelijkheid.

Desselfs stoffe is slym. XCV. Dat dese uitbultinge een taye en slymige stoffe heeft, leert ons het gesigt, en de genesinge door middelen die deselve slym doorsnyden, en allenxkens ontdoen, voornamelijk de quiksilver en de gedisteleerde Olien, als ook die gene welke vol zijn van een Sal volatile Oleosum.

Waar de slym van daan komt. XCVI. Een yder is 't bekend dat alle slymigheid van Suur en Vet voort gebragt werd, waar uit men besluit, dat beide hier plaatse heeft, en dat het Suur noodsakelijk te gelijk sondigt, 't welk wy beoogden.

XCVII. Het Suur dient dan om een *Gumma*, steen-builen en uitbultingen te maken; uit welker oorsaak daarom de Pokken konnen afgeleid werden werden.

6. Knagende pijn. XCVIII. De sesde rang deser besmettelijke toevallen hebben de *knagende pynen*, en dat *voornamelijk des nagts de zieken meest quellende*, niet juist ontrent de *gevrigten*, maar vallen de *middel-delen moeyelijk*.

Oorsaak. XCIX. Dese pijnen om datse al knagende de zieken beledigen, werden met regt van een Suur voort gebragt; dewijl het een yder blyken kan, dat van al te veel ingenomen Suur, de snydende pijnen ontstaan, gelijk

als

als dan ſulke pynen voortgebragt werden van een Suur dat men van buiten heeft ingenomen, alſoo is 't dan noodſakelijk dat van een Suur, 't welk binnen in het lighaam is en daar pecceert, mede ſulke pynen voorkomen.

C. Dewijl we dan ſonderlinge pynen van deſe Venus-quaal van geen oorſaak bequamelijker konnen afleggen, als van het Suur; wat reden is'er dan dat we de Pokken d'eigenſte oorſaak niet ſullen toeſchryven?

CI. In de ſevende Setel-plaats van deſe toevallen gelieten wy aan het *uitvallen des hoofts-hairs, als ook het hair der Wym-brauwen en Baard.*

7. Uitvallen des hairs.

CII. Dit uitvallen des hairs geſchied noit van ſelver, ten zy daar iets ſcherps aan des ſelfs Wortelen gebragt wierde, die de ſelfde knaagde, en des ſelfs voedſel belettede.

Oorſaak.

CIII. Maar deſe ſcherpigheid is geen ſoute Loogagtigheid; want anders ſouw daar in de huid een verſtervinge weſen, die nergens in de toevallen der Pokken blijkt, daarom nemen wy met regt onſe toevlugt tot die ſcherpigheid niet; maar tot het Suur, welke genoeg is om deſe quaal voort te brengen.

CIV. Dewijl dat dan het uitvallen des

 hairs,

hairs, in de Pokken somtijds gebeurende, nergens beter van kan herkomstig zijn als van een Suure scherpigheid, kan tot nog toe de oorsaak der Pokken daar bequamelijk van af geleid werden.

8 Verscheide Vlekken.

CV. Alhoewel de opgetelde toevallen, zijnde de voornaamste onder de Pokken, alsoo vast gestelt zijn op een grond-slag deser oorsaak, soo gelust het dan ons ook de andere toevallen door te loopen, op dat de bekende waarheid uit alle en een yder vast gestelt werd, en om die nog meerder te bevestigen, sullen wy eens de andere toevallen ondernemen te ondersoeken.

Oorsaak.

CVI. De agtste plaats hebben wy aan de *vlekken* gegeven, die, of *blauw*, of *geel*, of *rood* zijn, *welke gedrukt zijnde een witte vlek nalaten*, die een weinig na het duwen *blijft staan*: welke vlekken, gelijk als sy een ligte soort van Pokken getuigen te zijn, alsoo hebben die minder ware en regtmatige oorsaak van sig selven.

CVII. Maar byaldien ymand *alle de oorsaken der vlekken na speurt*, sal hy eindelijk bevinden, datse haar oorsprong hebben *van een ligte en beginnende bedervinge des huids*.

Daar is tweederlei bedervinge des huids.

CVIII. *Een ligte en beginnende bedervinge des huids* noem ik, welke *nog niet volmaakt is*, en *alwaar de afwykinge nog tot behoud is*; gelijk als *een sware en volkomene bedervinge* van my

my genoemt werd, *van welke de afwykinge niet en is tot behouding, zijnde gemengt met verlies van een gedeelte des selfs.*

CIX. Maar om niemand Rapen voor Citroenen te verkoopen, soo bevestigen wy ons seggen met bekende exempelen, zijnde de ervarentheid soo wel de Meesteres van de gekken als van de wyse.

CX. Soo lang in de vrees van het *beete vuur* oft een *Gangrana* de koleur van de huid al-leenig rood is, oft purperagtig, soo lange is des selfs bedervinge in 't begin, en soodanig, dat het beledigde deel weder tot de genesinge soude konnen komen; maar soo ras het swart is geworden, dan is 't gedaan, en gelijk als ten uitersten bedorven en dood, 't welk dan of van selver of door konst van het gesonde af gescheiden werd, om het beledigde deel te behouden.

Hoe een *Gangrana* sig toedraagt.

CXI. Alsoo ook in de *quaadaardige koorsen* die men *petechiale* noemt, oft *Peperkoorn*, soo lange de vlekken rood zijn of ook wel purper, soo lange kan de huid sonder verlies van sijn geheel genesen werden; maar als sy ten uitersten blauw of swart zijn geworden, soo kan men niet alleen de opperhuid oft *Epidermis*, maar een gedeelte van de huid selfs gescheiden werden, als de zieken opkomen; na welke sulke kuilen blyven, even als na de kinder pokjes.

Als ook de Peperkoorn in de koorsen.

CXII. Maar

Hoe de vlekken veranderen.

CXII. Maar *alle dese vlekken* hebben de gewoonte met een uiterlijke bedervinge der opperhuid, of ook wel in't geheel, *in puisten of in sweertjes oft sweergaten* eerst te veranderen, als dan het ten uitersten bedorve deel gescheiden werde van het ongesonde en gesonde vleis, gelijk dat geduurig geschied in de *Kinder pokjes, en de Pest koolen: welkers oorsprong eerst begind van het uiterste des huids, dat met vlekken beset is, welke vlekken dikwijls langer duuren; en somtijds wel ras tot versweringe geraken.*

Onderscheid der Pokjes en Maselen.

CXIII. Hier komt het van daan, dat *voornamelijk in de opkomste van de Pokjes* men somtijds eenige dagen twijfelt, ja selfs by de geleerste Medicijns, namelijk of'er *Pokjes* of *Maselen* sullen komen; want dese qualen schelen hier in van malkanderen, dat *t'eenemaal diergelijke vlekken, somwijls een weinig uitbuttende, somtijds wederom een weinig verdwynen, en niet tot sweertjes komen,* 't welk men dan *Maselen* noemt; *somtijds werden sy eerder tot puisten opgeligt en versweeren,* 't welk men dan *Kinder-pokjes* hiet: alhoewel andere een andere benaminge meerder voor goed keuren en gebruiken: maar wy agten alle die woordentwisten niet, vermids die een genees-kundige niet en raken, want het is even veel hoe men het noemt, als een yder maar een getrouwe uitlegger van sijn woorden is.

CXIV. De-

CXIV. Dewijle wy dan alleen agten 't gene ſaken zijn, en alleen woorden gebruiken, om onſe gedagten aan andere bekent te maken, ſoo hebben wy maar alleen eenige ſpreek-wijſen die voor een yder de verſtanelijkſte en de gebruikelijkſte zijn: laat ik dan nog eens ſeggen; dat men in 't gemeen de Kinder-pokjes, eerſe voor den dag komen, van de Maſelen niet onderſcheiden kan, ſelfs niet van de ervarentſte geneſers, die lang de geneeskunde geoefent hebben, het welk ik meer dan eenmaal hebbe waar bevonden, dewijl dat ſommige op een quade wyſe de woorden van hare mede-broeders behaar-klooven en mugge-ſiften, ſtoutelijk bepaalden dat de vlekken ſekerlijk Kinder-pokjes oft Maſelen ſouden werden, het welk andere twyfelagtig vaſt ſtelden, konnende onder dekmantel van de Maſelen wederom allenxkens jerdwynen, of in Pokjes ſweeren.

De Kinderpokjes kan men in 't begin van de Maſelen niet onderkennen.

CXV. Ik hebbe, ſeg ik, meer dan eenmaal aangemerkt, dat ſulke opſnuivers en groot-ſprekende geneſers, in haar meininge bedrogen zijn geweeſt, die nogtans niet ongeleerd nog onervaren waren, ſeer hovaardig, nydig en beliegende; maar God heeft het belieft, datſe tot haar ſtraſſe vals en bedrogen ſouden uitvallen, 't welk betaling is van hare nyd, quaadwilligheid en quaadſprekendheid.

Hier in zijn vele bedrogen.

CXVI. Der-

Daarom moet men daar niet ligt yts van vast stellen.

CXVI. Derhalven is het alderbest dat een Medicijn in een twyfelagtige saak zijn oordeel opschort, of alleen maar twijfelagtig antwoord; dan ligtvaardig en sonder eenige sekerheid oft gissinge die op eenig fondament steunt, yts diergelijks van sulke dingen te seggen, die dikwijls heel anders uitvallen, en van het gemeene volk als dan uitgelagchen te werden voor een suffert, die sijn kunst niet wel en verstaat, en sig met praatjes behelpt.

De uitkomst van de zieken kan men in dese Landen niet wel bepalen

CXVII. Derhalven is'er een seer lange en wel op lettende ervaring van nooden om sekerlijk te bepalen of de quaal selver, ofte des selfs uitkomst (*h*), voornamentlijk in

(h) *Wel mag het den Heer* Sylvius *seggen dat men geen sekere uitkomsten van de zieken en weet, ik weet niet wat men op de Academien de Studenten soo veel van de* dies critici *oft Oordeel-dagen wys-maakt die* Hippocrates *beschreven heeft, die men hier te Lande maar by hoy en by gras, gelijk men segt, waar neemt, en dan komt het selve nog niet op soo een gesette Hippocratise tijd. Maar men moet weten dat* Hippocrates *in een warmer Land heeft gewoont, en een andere manier van genesen had, als wy, namelijk door den dieet oft levens-regel, die men de zieken voorschreeft, item dat hy sijn zieken beter onder dwang heeft konnen houden, vermids hy als een God*

in dese Landen, in welke de goede Medicijns van praktijk meest door de veelheid overrompelt werden, en ten anderen dat de zieken niet genoeg gehoorsamen; soo dat geen wonder is, dat die geduirig belemmerde Medicijns niet genoegsaam letten, op een yder der circumstantien, en by gevolg niet op alles nauw-keurig letten

Reden.

ontsien wierd: welk gesag onse Medicijns niet en hebben, niet, om datse niet wyser zijn als Hippocrates, *maar om dat'er sommige onder loopen die de minste kennisse niet en hebben om te genesen, veel minder om yts in de Ziekten waar te nemen: want sy helpen de luiden met een praatjen, dat dikwijls heel anders uitvalt, als sy de luiden hadden wys gemaakt, soo dat de konst by 't gemeen in kleinagting geraakt, en daarom moeten het goede Medicijns mede ontgelden.*

Sylvius *klaagt ook over het kleine winstjen dat'et overschiet, en seker hy heeft gelijk. Want soo als men hier t' Amsterdam betaald werd in 't gemeen (weinige verstandige luiden uitgenomen) is te weinig, want doe ik onlangs in de Kraam van mijn Vrouw een Baker had, die kreeg voor drink-geld, gelijk men dat noemt, van verscheidene twee schellingen. Is dan het loon van een Doctor niet meer als twee schellingen; en om wat reden moet een Advocaat ses schellingen hebben, voor een consultatie, daar hy niet meer voor en doet als een Doctor?*

letten om een naukeurige kenniſſe te krygen; men moet ſig haaſten om by meer zieken te gaan, om het winſtjen, dat ſchraal genoeg van de zieken betaalt werd, te vermeerderen.

CXVII. Maar het is geen wonder, dat als de zieken haar lüſtjes willen boeten, en door hare valſche driften de levens-regel, die van een Medicijn is voor geſchreven, om verre ſtooten en niet in agt nemen, gelijk het behoort, waar door een Genees-heer in een goed oordeel te maken ook belet werd.

Dat elders beter kan geſchieden.

CXIX. Maar in die Landen, in welke de zieken haar ordinare dieet, of die voornamelijk van de Medicijns is voorgeſchreven, beter gade ſlaande, aldaar betaalt men een Medicijn veel honorabelder: en aldaar konnen deftige Medicijns die van goede geleertheid, verſtand en oordeel zijn, een volkomender en ſekerder kenniſſe krygen, en van veele dingen ſekerder uitkomſte ſeggen, als, gelijk wy getoont hebben, dat deſe Landen geſchied, daar de konſt der Medicijne weinig geagt werd, zijnde van ſommige gering gemaakt.

CXX. Maar om weder tot de verhandelinge van onſe vlekken te keeren, ſoo mein ik vaſt geſtelt te zijn door exempelen van ons aangehaalt, dat alle vlekken afhangen van een

een grooter oft kleinder bedervinge des huids.

CXXI. Maar dewijl (gelijkwe meermaals hebben geleerd; ons niet en dringt, om onse meininge te veranderen) alle *bedervinge, 't zy van wat deelen des lighaams het zy, van innerlijke oorsaken komende of van een Loog-sout, of van een Suur afkomstig* is: soo moet men sien van welk van beiden de vlekken in de Pokken van afkomstig zijn.

Waar de bedervinge der deelen van afhangt.

CXXII Derhalven kan men de oorsaak *niet op eenige Soute Loog schuiven*, om als sy in puisjes oft sweertjes oft sweer-gaten veranderen, niets en hebben dat na de verdervinge van eenig Loog-sout gelijkt; gelijk wy dan al boven hebben aangemerkt, wanneer wy over de Venus-sweeren spraak hadden.

De vlekken komen niet van het Loog-sout.

CXXIII. Daar is dan derhalven overig, datwe *de oorsaak van de vlekken het Suur toe rekenen*, om dat de sweeren die gemeenlijk na de puisten volgen sulx toegeschreven werd, soo dat alles sig van alle kanten hier aardig over een stemmen.

Maar van een Suur.

CXXIV. Dat, indien de Venus-vlekken alleen van een Suur konnen afhangen en voort-gebragt werden, is men dan niet genoodsaakt dese besmettelijke Venus ziekte, mede van een Suur af te leiden? 't welk wy moesten proberen.

Bubones ofc Klap-ooren.

CXXV. De negende plaats van de toevallen deser quaal gelieten wy aan de *Bubones of Klap-ooren*, *die in de Liessen komen*, en dat wel in de ronde klieren. [*Glandulis Conglobatis.*]

Zijn tweederlei.

CXXVI. Dewijl dan de *Klap-ooren ontstekingen zijn, die in de voornoemde klieren komen*, werden sy somtijds *quaadaardig* en somtijds *goedaardig* gesegt.

De quaadaardige hoe veelderlei.

CXXVII. De *Bubones* die *quaadaardig* zijn, verdeelt men in *Pestilentiale* en in *Venus-agtige*.

CXXVIII. Van de *Pestilentiale* hebben wy in een ander Traktaat verhandelt: nu sullen wy die van 't *Venus-spel* eens komen t'ondersoeken.

Watse zijn.

CXXIX. In 't algemeen dan *noemt men quaad-aardige*, om datse *veel swaarder toevallen hebben*, *als men verwagten kon van een scherpigheid die alleen in het bloed was.*

Oorsaak der quaadaardigheid. 1

CXXX. Om niemand hier lang op te houden, moet men weten, *dat alle de quaad-aardigheid van een al te grooten scherpigheid afhangt*, en na de dubbelheid der scherpte *is'er ook tweederlei*, *een Loogagtig Sout* en een Suur: dewijl dan *dese in de natuur zijn*, *die een mensch schielijk van het leven berooven*, *daarom is sy de waaragtige oorsaak van de quaadaardigheid.*

CXXXI. Want

CXXXI. Want gelijk *de Soute scherpigheid het bloed ontdoet*, en deselve (*i*) onbequaam maakt tot des selfs behoorlijke uitbreidinge, waar door ons levende vuur. (*k*) in 't herte uitgebluſt werd, en by gevolg in 't gansche lighaam, en hier door komt de dood soo schielijk (*l*) in *Peſt-qualen*; alsoo

d'Uitwerkinge van de Soute scherpigheid.

En der Suure.

(i) *Indien het Loog-sout het bloed ontdoet, dat is vloeybaar maakt, gelijk het doet, (namelijk soo den Heer* Sylvius *door een Loog-sout, of een* alcali fixum *of een* volatile *verstaat, anders weet ik niet wat den selven daar mede meint) soo kan ik niet sien wat schadelijkheid sulx het bloed aandoet, want het bloed moet behoorlijk dun en vloeybaar zijn, sal het bequaam zijn om te loopen, en dewijl wy in het gesond bloed der dieren geen Suur en vinden, maar alleen een vlugge stoffe, soo kan het* alcali volatile *geensins quaad doen.*

(k) *Wat den Heer* Sylvius *dog verstaat door een levendig vuur in het hert, en kan ik mede niet wel weten: want ik noit sulx in eenige herten bespeurt heb, ten waar hy daar de warmte door verstond, welke in het bloed is; die men dan eerder in de Longen behoorden te plaatsen, want aldaar werd het bloed eerst ontstoken en warm gemaakt.*

(l) *Ik geloof dat den Heer* Sylvius *een weinig het spoor is bystær geweest, stellende de oorsaken der Pest in een Vlug-sout, gelijk als hy in sijn*

ſtremt het bloed door een Suur, en maakt het ſelve ook onbequaam om ſig behoorlijk uit te breiden, waar door ook ons levendig vuur werd uitgebluſt, ſoo in het hert, als in 't gansche lighaam, waar door ſchielijk de dood overvalt in een hart-vang [*Syncope*] moer-ſtikking [*Suffocatio Hypochondriaca*], ſchrik en groote vrees; welk fenynig Suur ſig ook in de *Venus-ſmet*, *Kanker*, *Scrophulen* oft *Klier-ſwellen en diergelijke* qualen meer laat vinden.

Welke quade ziekten zijn.

CXXXII. Deſe ziekten werden quaadaardige genoemt, om datſe in ons gansche lighaam oft eenig beſonder deel een ſchielijke en ſeer groote veranderinge brengt.

Oorſprong en verſcheidentheid der Klapooren.

CXXXIII. Gelijk dan, om weder tot ons voornemen te komen, de *Bubones* oft *Klapooren*, van een (*m*) bloed komen, dat in de

LVI. *afdeilinge ſegt. Maar ik kan ſulx niet ſien nog merken, want die van de Peſt ſterven, ſterven wel ſeker van een Suur, maar is te lang om hier aan te wyſen.*

(m) *Dat deſe geſwelien u t bloed komen is niet wel te gelooven, want de vogten der klieren zijn geen bloed, maar een vogt dat een Jeu is, helderder en klaarder als een bloed: ook indien het bloed alhier of daar ſtil ſtond, ſoude daar geen inflammatie, maar eer een* Sphacelus *oft verſtervinge dadelijk volgen. Siet wat ik elders daar van geſproken heb.*

de ronde klieren ſtil ſtaat en een ontſte-kinge krygt, en na dat daar een *ſcherpig-heid* by gemengt is, het zy *Soute* oft *Suu-re*, ſoo toonen ſy haar beſondere quaad-aardigheid.

CXXXIV. Van een *Pituita* of ſlym, die by het bloed vermengt is, zijnde *Bubones* meerder na een *Oedema* gelijkenende: van ge-meene *Gal* (*n*) hebbenſe meer gemeenſchap met een *Eryſipelas*, maar van een *Wrang vogt*

 veel

(n) *Ik weet niet hoe mijn Heer* Sylvius *ſig nog ſoo ſeer kan laten verleiden, en ſeggen dat een geſwel van Gal quam: voor my ik heb noit nog met mijn oogen en nog veel minder met een Verre-kyker konnen ſien, dat de Gal ontſtekinge maakt, of dat'er een bloed, af wrang vogt is; het is de oude Agtbaarheid nog te veel toegegeven, die ik niets ter waereld agt, als in het ge-ne ſy de waarheid geſproken heeft en ons voordeelig kan zijn. Sekerlijk de geſwellen zijn maar verſtoppingen van de Jeu Sappen oft Gyl-Sappen, die na datſe taye, lymagtige, Suure, Wrange &c. deeltjes by ſig hebben, ook de geſwellen een weinig d'een van den anderen doen verſchelen; hier toe doen ook de deelen, zijn-de het eene deel bloed-rijker en by gevolg warmer, ſoo dat het eene veel eerder kan rypen als het ande-re.*

veel harder en als een (n) *Scirrhus*: *maar van een knagende ſcherpigheid*, *wierde quaedaardige genoemt*: welke ſcherpte niet ſelden getempert werd van het bloed ſelfs, als ook wel van de bygemengde ſlym, ſoo dat de quaadaardigheid en ſcherpigheid ſelden alleen van de *Bubones* oft Lies-geſwellen kan afgeleid worden: maar byna uit de andere toevallen, die ſig daar by vervoegen: en in *de Peſt* uit de *Peſt-koolen*, en *ſwarte vlekken*: maar in de *Venus ziekte* uit een *Saad loop*, *Kankeragtige geſwellen* (o) *aan de ſchamel-deelen* en diergelijke.

CXXXV. De

(n) De Scirrhus *komt ook niet van de Wrange vogten die in het geſwel zijn*, *maar het is een geſwel*, *dat*, *het zy door Medicamenten*, *koude als anderſins of verſuimt of bedorven is*. *Want die vergiftige Suure en Wrange middelen die men pleeg* Repellentia *te noemen*, *konden niet anders te wege brengen*, *als de geſtolde Sappen in de geſwellen meer en meer te ſtremmen*, *ſoo dat'er qualijk hoop was om ſe weder te regte te helpen*, *'t welk men* Scirrhus *en ſomtijds* Kanker, Grangræna *en* Sphacelus *noemende*.

(o) *Dog dit is geen regel*, *ten ware dat het uit een vuile byſlaap quam*, *maar het kan komen door een Suigſter*, *Dienſt-boden en andere die men in huis heeft*, *door Soenen en ſpeekſel van een beſmetten in te ſwelgen &c. maar dan ſal daar niets aan de ſchamel-deelen ſig vertoonen*.

CXXXV. De Lies-geswellen oft *Bubones* dan alleen, dewijl se noit geen sekere teikenen van de Pokken zijn, soo kan uit deselve alleen des selfs wesentheid niet getrokken werden, maar uit meer andere toevallen, die daar by gevoegt zijn: ten zy dat ymand begeerde dat de Klap-ooren oft *Bubones Venerei* sig in de langte van het dye-been niet uit en breideden, maar eerder dwers, en de plaatsing van de Saad-vaten (*p*) volgde, gelijk sommige leren; maar ik mein dat die meer uit voor-oordeel spreken, als datse sulx uit een nauwkeurig ondersoek versekeren; want se meinen dat'er in de Pest andere klieren werden beledigt als in de Pokken, ten sy het misschien gebeurde, dat, dewijl der veel klieren in de Liessen zijn, die klieren werden meest aangedaan in dese besmettelijke Venus-quaal, die de naaste aan de Saad-vaten, bereidende gesegt, als ook aan de Saad-dragende zijn, na dat het fenijn door de selve opklimt, en voor een gedeelte het gansche bloed, en voor een gedeelte de naast gelege deelen, en by gevolg de klieren sig inboesemt en besmet.

De Lies-geswellen zijn geen sekere teikenen van een Venus ziekte.

 CXXXVI Maar

(p) *Verstaat door de Saad-vaten, des Bals-ader en Slag-ader, die men verkeerdelijk de naam van Saad-vaten pleeg te geven, om dat men meinde dat het Saad daar in bereid wierd, maar dat is vals.*

CXXVVI. Maar wat voor klieren nu in dese *Venus-quaal* beledigt werden, kan men niet sekerlijk weten uit de Lies-geswellen, die in de Pokken komen, als alleen maar de vermoeding en belydenis van het naderen by een Pokkige, of dat'er andere sekere teikenen zijn van de Pokken, voornamelijk een *Virulenta Gonorrhœa*, oft Kankeragtige sweeren aan de schamel-deelen.

CXXXVII. Dewijl ik dan uit de Lies-geswellen alleen niet sekers van de saaken heb beraamt, soo kan men nog niet sekers wegens de oorsaak uiten.

CXXXVIII. De reden dan daar van, is, om dat de Lies-geswellen, selfs ook die van byslapen komen, altijd haar oorsprong van het bloed nemen, die de scherpigheid van het Venus-gift soodanig tempert, datse sig dan minder vertoont, de beledigde deelen minder knaagt en bederft, en ook minder bekend werd.

10. Van de aars Werten.

CXXXIX. In de tiende Setel-stoel is het toeval deser quaal geseten, zijnde eenige *Werten* oft *Wratten*, *Condylomata* gesegt, soo aan de schamelheid der Vrouwen, als aars van beider geslagt, die weinig van andere Werten verschelen.

Watse zijn.

CXL. Dese Werten zijn dan harde geswelletjes, welke weeragtig zijn en meerder moeyelijk als pynelijk.

CXLI. Sy

CXLI. Sy komen in het rimpelige vel, gelijk als den aars is en de Vrouwen ſcheede, als ook de voorhuid der Mannen: in welke ſy wel gewoon zijn te komen, het zy door een ongeoorlooft Venus gebruik en wryvinge der deelen, of dat het geſchiede van luiden die de Pokken hebben, of anders geſond zijn.

Plaats.

CXLII. De Werten of Wratten dan, dewijlſe de Pokken ſoo ſeer niet en volgen, als het al te veel gebruik van Venus en deſſelfs misbruik, 't welk die gene gemeen is, welke de Pokken hebben; zijnde geen wonder ſoo het ook die gene bygevoegt werd, welke dikwijls met Pokkige te doen gehad hebben, en behalven de Werten of *Condylomata*, ook andere toevallen van die voornoemde beſmetting hebben.

Sijn mede loopers der Pokken.

CXLIII. Deſe Werten oft Wratten, dewijlſe geen eige teikenen der Pokken zijn, als wel leer-ſtukken van 't geduurige gebruik betuigen aangaande des ſelfs waare oorſaak: ook en is'er niets in om de natuur en weſentheid der Pokken klaarlijk te vertoogen.

Sijn geen eige teikenen.

CXLIV. En dit ſal het ons geenſins doen, dewijl wy uit de voornaamſte teikenen der Pokken genoegſaam en overvloedig getoont

Waar de Pokken van daan komen

toont hebben, datſe alleenig kan voort komen uit een ſcherp Suur; 't welk nog ſtaande houden, en *wy beſluiten dat de Pokken van Suire vogten voort komen, en door ſijn ſcherpigheid ſoo dat het bloed ſelfs, en de andere vogten die daar uit oorſpronkelijk zijn, als ook het hair, klieren en alle klierige deelen, als ook de huid en beenen bederven en doorknaagt werden.*

Des ſelfs geneſinge.

CXLIV. Dit fondament dan ſeer gelukkig gelegt zijnde, ſoo agten wy ſeer ordentlijk en ligt de redelijke en behoorlijke geneſinge deſer quaal te konnen aanvaarden, want tot nog toe heeft men na een regte geneſinge maar als in den donker getaſt.

CXLVI. De Medicamenten, waar door de Venus quaal dagelijks geneſen werd, beveſtigt niet weinig dat de oorſaak in een ſcherp Suur ſoude gelegen zijn.

De voornaamſte middelen.

CXLVII. Om dit nu met weinig te toonen ſtaat'er aan te merken, dat de voornaamſte middelen deſer quaal zijn of *Mercurialia* of uit *Gomagtige houten en Wortelen*, welke doen ſweeten.

Rauwe quik.

En hoe die gebruikt werd.

CXLVIII. Het beſte dan en het veiligſte middel in de Pokken is de *onbereide Mercurius* met Verkens Reuſel en andere Salven en Olien gemengt, en van buiten geſmeert, voornamelijk aan de planten der voeten, en Palmen der handen, en ſommige andere gewrigten; alhoewel daar voorſigtigheid nodig is,

wan-

wanneer men daar de rugge-graat mede trykt;'t welk ik niet goed en keur, ten zy het aan andere gewrigten niet wel gelukken wil: en geen quyling volgt: want die door geweld te maken is niet altijd veilig.

CLIX. Het eind en het oogmerk deser smeering is, dat men door de quik-silver een quyling oft salivatie verwekt, door wiens toedoen te gelijk met een overvloedige slym het Venus-gift uit het gansche lighaam werd uitgesuivert, waar door sekerlijk en seer gelukkig de genesinge volvoert werd.

Het eind is het quylen.

CL. Ten desen einde werden dikwijls vele Medicamenten ingegeven, die soo van *Mercurius Sublimatus* als *Præcipitatus* gemaakt zijn, die niet alleen de vogten door het quylen, maar ook door het braken en van onderen uit-dryven, als ook door pissen en sweeten.

Mercurius Sublimatus en *Præcipitatus*.

CLI. In welkers uitkiesinge en bereidinge voorsigtigheid van nooden is: op dat, als se door Suure geesten gesublimeert en geprecipiteert werd, men al te scherpe dingen gebruikt, maar datse behoorlijk getempert zijn.

Moeten voorsigtig bereid werden.

CLII. Maar laat ons dan niet sonder oorsaak de *onbereide quik-silver* prysen, met Verkens Reusel oft'andere Salven en Olien vermengt, en van buiten aan verscheide gewrigten

De kragten van de onbereide quik.

ten gevreven, dewijlse in het gansche lighaam alle de slym los maakt, soo komt se tot alle op een getaste klieren als die van het *Pancreas*, en maken dan een quyling, en dan wel een braken, walging, of een buik-vloed.

De Suure geest werd niet de slym uitgeloost.

CLIII. Dewijl nu de Suure geest die in ons lighaam is sig met slym vermengt en vereenigt, soo werdse ook te gelijk met deselve uitgeledigt en uit het lighaam geboent, waar door te gelijk de Pokken genesen werden.

De quik-silver vermengt sig mede met de Suure geest.

CLIV. *Behalven na de slym die in het menschelijke lighaam is*; soo is'er misschien *niets* buiten deselve, met welke *ligter* en met sijn volkomene kragten de *Suure geest* mengen kan als de *quik-silver* selve.

De Suure geest vermengt met de slym.

CLV. En het is geen wonder, dat by de *slym* eensdeels *natuurlyker wyse de Suure geest by gemengt werde*, om des selfs constitutie; anderdeels *tegen natuurlijk*, soo dikwijls sy overvloedig in ons lighaam is, soo vermengt daar dese Suure geest veel meerder en ligter onder. (*q*)

Ook

(q) *In de gesonde stand onser Sappen*, *die* Silvius *natuurlijk noemt, moet'er geen slym in ons ligchaam zijn, ten ware hy door slym, onse Jeu-sappen verstond. Ook moet'er geen Suur by gemengt zyn, want dat doet de Jeu-sappen stollen.* Sylvius *noemt dit Suur een geest niet wetende waarom*

CLVI. Ook en is't geen wonder, ſoo daar *die ſelve Suure geeſt natuurlijk of tegen natuurlijk onder de ſlym vermengt zijnde, de quik-ſilver mede ligtelijk onder deſe ſlym vermengt*, op welke de Suure geeſt terſtond ſijn kragten aanſpant, en met deſelve vermengende, daar mede vereenigt.

CLVII. Om deſe reden, mein ik, dat de quik-

want ſoo men eenig Suur geeſt noemt, is het gediſtilleert, en dan is het nog geeſt; want een geeſt is eigentlijk een vogt ſeer ſubtyl en fijn van deelen, beſtaande meeſt uit eenige korte Oliagtige en Soute deeltjes, gelijk als een Alcohol Vini: *maar het Suur en al het gene men by toelatinge Suure geeſten noemt, zijn lange en ſtyve deeltjes, die veel ſwaarder zijn, en daarom werden ſy uit de lighamen door en veel grooter drang van vuur uit gedrongen; daar de eigentlijke geeſten ſeer ligt uit vliegen. In de ongeſonde ſtand, of ſoo* Sylvius *dat noemt tegen natuurlijk, is'er altyd veel ſlyms genoeg in het lighaam, in welke veele Suur punten zijnde, de quik-ſilver daar mede verſadigt werd; wiens deeltjes ſoodanig geſtelt zijn, datſe het Suur, 't welk haar ontmoet, ligtelijk na haar nemen, en daar van verſadigt zijnde, als een corroſijf werden, daarom valt het quylen vry wat moeyelijk. De quik-ſilver is rond en vol gaatjes, in welke de Suure punten ſteken, en rontom ſcherp werden als een ongebolſterde Caſtanje.*

quikſilver bequaam is deſe beſmettelijke ziekte te geneſen.

Waarom de quikſilver doet quylen.

CLVIII. Deſe quik-ſilver bevordert het quylen, om datſe ſig met het ſlymige deel des bloeds vermengt, dat is, met de ſtoffe des ſpeekſels, die dan te gelijk met het ſpeekſel door de ſpeekſel klieren afſcheid, ja is ſelfs oorſaak dat het quylen overvloediger is, dat is, het is de oorſaak van een quyling (*r*).

Hoe de ſelve walgen, braken en buikloop verwekt.

Soo dikwijls als'er dan nu door het toedoen van de quik-ſilver een diergelijke ſcheidinge van ſlymige vogten in de klieren van het *Pancras* geſchied is'er een meerdere en overvloediger ſcheidinge van een ſlymig Sap uit het *Pancreas*, waar door niet alleen walgen en braken ontſtaat, maar daar volgt dikwijls

(r) *Dat de quik-ſilver in het ſpeekſel ſig vermengt, kan geen ſlym genoemt werden, want het ſpeekſel geſond zijnde is geenſins ſlymig, maar wel als'er door een verdikkinge der vogten yts aan ſcheelt. Daar en boven vermengt ſy ſig daar mede, om dat in het ſpeekſel deeltjes zijn van allerlei figuur, en daar by ſeer veel Suur, 't welk blykt als men daar kreefts-oogen by doet ſoo ſal die giſten, de quik-ſilver daar dan verſcheide Suure deeltjes ontmoetende, werd ſcherp, als geſegt is: deſe ſcherpigheid dan de ſpeekſel kliertjes en des ſelfs pypies tot convulſie aanporrende, is oorſaak datſe ſig meerder toe trekken en een overvloediger vogt uit laten ſyperen.*

wijls wel een heftige en gevaarlijke buikvloed. (*s*)

CLX. 't Gunt ik nu van de onbereide quikſilver geſegt heb, dat moet mede op de *Precipitaat* en *Sublimatum dulce* toegepaſt werden, ja ſelfs ook de *corroſive*: want het gene de onbereide quik-ſilver uitwerkt, met het Suur na de ſpeekſel klieren (*t*) toe te dryven, dat ſelfde doet ook de quik die door de Suure geeſten oft geprecipiteert, ofte geſublimeert is.

De kragten van den Sublimaat en Precipitaat.

Want

(s) *Dit geſchied om dat de vogten van het ſpeekſel, Maag en Darm-ſappen, als ook die des* Pancreas *ſeer groote gemeenſchap hebben ontrent de ſtoffe, 't welk mede blykt uit die gene, welke de ſprouw hebben, want als de mond de ſprouw heeft, lyden ook de Maag en Darm-kliertjes d'eigene quaal, ja ſelfs de Slok-darm en Gorgel-pyp. De ſcherpigheid nu overal de Maag en Darmen prikkelende, iſt geen wonder dat'er braken, walgen en buikloop ontſtaat. want die gemeenlijk door ſulke middelen, die ſcherp zijn, ontſtaan.*

(t) *Eigentlijk is de quik wel de oorſaak dat het Suur in de ſpeekſel-klieren komt, om dat het bequaam is het ſelve in ſig te nemen, of liever dat het Suur gemakkelijk met ſijn punten, door het aan-vlieten der Sappen, in de quik-ſilver vaſt geraakt. Maar de quik is geenſins een oorſaak dat het Suur werd voortgedreven, maar deſe oor-*

Hoe sy werken.

CLXI. Want de Suure geesten in de quik-silver geconcentreert (*v*) zijnde, maken soodanige effervescentie (*x*) in de dunne darm

saak is voor eerst de drift der Sappen, die soo het een als het andere met sig sleept van het gene los is. Ten anderen, is de quik d'oorsaak dat de verstoppinge die het Suur maakte, los geraakte, want de sparren en dwers-balken weg genomen zijnde, welke de takagtige deeltjes en veel meer andere beletteden een vryen door gang te hebben, zijn nu van de quik-silver opgeslokt.

(v) *Met het woort concentreren verstaat den Autheur, dat als een* alcali *en een* acidum *by malkanderen gegoten zijnde, malkanderen soo hebben versadigt dat'er geen beweginge van beide meer geschied, soo dat het eene het andere heeft overwonnen, en sulke stoffe is de* Tartarus Vitriolatus, *in welke het Suur het* alcali, *nog het* alcali *het Suur vermeesteren kan.*

(x) *Ik mein niet dat hier soodanigen gistinge ontstaat, alhoewel ik niet ontkenne dat met een Suur en quik-silver een effervescentie ontstaat.*

En ten anderen, *is geen effervescentie oorsaak van braken, want dan moest Staal, Kreeftoogen en Korallen mede braken &c. doen verwekken, dat immers niet geschied.*

Ten derden, *sal geen rauwe quik-silver in de Maag braken verwekken, ten zy sy eerst in het bloed geweest en vol Suur versadigt is, of dat een*

darm met de Gal (*y*) en de ſlym, uit welke of een walginge en brakinge, of een buikloop, of beide te gelijk voort brengen.

CLXII. Want diergelijke efferveſcentie was'er noodig, welke de vogten die daar vloeyden ontſtelde, deed woeden, en de darmen met de Maag tot uitdryvinge aan porden. (z)

Tot

(y) *Ook en ſal de quik-ſilver met geen Galen alſoo weinig met een ſlym efferveſceren: want de quik werkende byna als een* alcali, *ſal met geen* alcali volatile *van de Gal konnen werken en een efferveſcentie maken: veel minder nog met een ſlym, zijnde een ſtoffe die te veel in een gewart en aan een geperſt werd, zijnde onbequaam om te efferveſceren, want tot een efferveſcentie is een ruim vogt van nooden, op dat de deeltjes konnen uitbreiden.*

(z) *Behoudens de eer van mijn Heer* Sylvius, *die een deftigen grond ſlag in de Medicyne geleid heeft, dog egter niet ſonder dwalinge is geweeſt, mein ik, dat in die opinie ſeer bedrogen is geweeſt, dat'er ſulke groote woedende efferveſcentien zouden in ons lighaam geſchieden, want ons lighaams moeſt dan menighmaals ſchielyk opgeſpannen en opgeblaſen werden, en winden*

Welke *Mercurialia* meerder doen quylen, en welke meer doen braken en buik-loop maken.

CLXIII. Tot welke effervescentie altijd Suure vogten vereist werden, 't zy datse in ons lighaam zijn en tot in de darmen gebragt, oft van buiten ingenomen. (*a*)

CLXIV. Om nu een quyling te verwekken zijn de Mercuriale middelen de beste, welke het minste Suur in sig hebben; want die braken en buikloop verwekken, hebben een overvloediger en scherper Suure geest by sig. (*b*)

CLXV. Hier uit volgt dat de corrosive *Mercurius Sublimatus*, nauwlijks tot een grein ingegeven zijnde, seer hefiig doet braken (*c*) en een buik-loop verwekken: maar de *soete Mercurius*, die uit de corrosive met rouwe quik daar by gemengt zijnde, be-

gelaten, die soo hart klinken als een Musquet schoot. Daarom is 't best de oorsaak, als boven gemelt is, een prikkelinge toe te schryven.

(a) *Maar dit Suur is geen Gal nog slym, gelyk den Autheur terstond stelde.*

(b) *Dit is waar, want als de quik met Suur reeds vervult is, kan die met soo veel Suur in het lighaam niet versadigt werden, als wanneer die geen of weinig heeft.*

(c) *Soo spreekt hy dan sijn selven tegen, want dese Sublimaat kan geen effervescentie maken, dewijl hy reeds met seer veel Suurs vervult is, en daarom is het best de oorsaak van het braken des selfs prikkelinge toe te schryven.*

bereid werd, kan men veilig tot dertig en meer greinen innemen, makende alleenig dikwijls een weeke buik, en seer selden een quyling. (*d*)

CLXVI. De quyling geschied alderbest met *Mercurius Præcipitatus*, welke niet al te seer gefixeert is, op dat de vrye kragt van de quik-silver sig makkelijker onder de slym, die in ons lighaam overvloedig is, mag uitbreiden.

De quyling geschied alderbest door *Mercurius Præcipitatus*.

CLXVII. Derhalven vermengt de *Mercurius Præcipitatus* oft *sublimatus*, door sijn Suure geest, die daar mede vermengt is, veel gemakkelijker onder de slym, het welke by beurten op verscheide tyden in een genoegsame quantiteit (*e*) in gegeven, de bedorvene

S 2 slym,

(d) *Dat de* Mercurius dulcis *niet wel een quyling verwekt, is om dat des selfs deeltjes niet los genoeg raken, en te grof zijn om met de vogten in het bloed te geraken. Ten anderen zijn de Suure deelen des souts stomp gemaakt, soo datse de darmen weinig prikkelen, en by gevolg maar een sagten afgang verwekken, ja somtijds geen, ten zy se met eenige andere Purgeer-middelen werd aangeset.*

(e) *Dit geschied in geen groote menigte te gelijk, want de veranderinge soude al te schielijk vallen: daarom ist noodig by beurten maar weinig te gelijk, 't sy met Purgeer-middelen, oft sweetmiddelen in te geven, op dat het quylen wat lang-*

ſlym, die in ons lighaam is, na de ſpeekſelklieren en *Pancreas* toe drijft, en na buiten toe brengt, waar door de Pokken allenxkens geneſen werden.

CLXVIII. Derhalven is de quik dienſtig ten opſigt van de Suure en ſcherpe geeſt, die der in deſe beſmettelijke Pokken ſondigt; ook is het blykbaar dat deſe quaal, door de gelukkige geneſinge van het quik-ſilver, uit een Suur ontſtaat.

De Gommen, Baſten, Houten, Wortels, op wat wyſe ſy middelen in de Pokken zijn.

CLXIX. Dat'er ook een Suure geeſt oorſaak *der Pokken* is, *word blykbaar door de houten, Baſten, Wortels, Gommen.*

CLXX. Want de Gom is ſoo vol van een vlug-ſout, en Aromatike Olie, door welke dan, als deſe Pokken geneſen werden, ſoo geſchied dat, voor ſoo veel die ſijn tegen partye vind, welke ſy verbetert en herſtelt.

CLXXI. *De Suure geeſt is dan de tegenparty van een vlug-ſout en Aromatike Olie*, wanneerſe door een buiten-matige ſcherpte pecceert. (*f*)

De

ſaam toe gaat. De Sublimaat in deſe gelegentheid met Oleum Tartari per deliquium facti *gepreciptiteert is niet vreemt, als ook de* Precipitatum album, Cinnabaris, *&c.*

(f) *Daar is niets dat een grooter party is als een* alcali, *'t zy vaſt oft vlug met een* acidum, *want uit deſe beide geſchied een efferveſcentie, dat is*,

CLXXII. Dewijl het dan zeker is dat dese Venus-quaal van een vlug-sout en Aromatike Olie genesen werd, soo is het blijkbaar dat die van een scherp Suur afkomstig is, 't welk mijn pligt was te bewysen (*f*).

de Suure en stekende punten botsen, op en neder op de platte plaatjes van het alcali *, soo lange tot datse des selfs pypjes hebben verstopt en gelijk als vereenigt, sonder beweginge stil leggen, en dan is de effervescentie gedaan: terwijl dit dan geschied, werd door de heftige en veelvuldige beweginge belet dat de Hemels bolletjes sig niet in des selfs pypjes konnen inboesemen, maar werden daar buiten gehouden, soo dater een fijnder stoffe moet door vloeyen, 't welk het hemels vuur is, en daarom geschied daar dikwyls een vlam. Ook sullen dese twee met malkanderen noit effervesceren, ten zy daar eenige vogt is, het zy by het een of by het ander, of by beide, het welke klaar blykt uit de Kalk, wiens* acidum *en* alcali *niet eerder effervesceren, als dat'er water tussen beiden komt.*

(f) *In mijn Instutie heb ik voor de eerste maal getoont, dat al de ziekten die uit de Sappen en het bloed voort komen: alleen haar oorsprong nemen uit verdikte Sappen, welke tweederlei zijn of slymig, welke meest uit koude en te weinig oefeninge voort komt; of uit een stremmelig bloed,*

De geneſinge der Pokken is tweederlei.

CLXXIII. Om dan eindelijk te beſluiten, ſoo mein ik dan volkomentlijk genoeg getoont te hebben, ſoo uit de meeſte en voornaamſte *toevallen* deſer beſmertelijke Venusquaal, als uit de voornaamſte *Medicamenten* die deſelve ſekerlijk en veilig geneſen, dat de *oorſaak deſer ziekte in een ſcherp Suur* beſtaat: nu is het naaſte, dat we desſelfs *geneſinge ſoo die de algemeene, als die yder toeval in 't byſonder aangaat, behoorlijk voorſtellen.*

In welke de algemeene geneeſing ſtaat.

CLXXIV. *Soo ſeg ik dan dat de algemeene geneſinge,* in een *ſuiveringe* van het bedorve *bloed* in deſe quaal beſtaat.

Als ook de beſondere.

CLXXV. Maar door de *beſondere geneſinge* verſta ik die, welke op elk *toeval* in 't *byſonder* ziet; namelijk de *Virulente Gonorrhœa, Puiſten, Sweeren, Door-etinge van Beenen en diergelijke.*

Waarom ſy ſoo genoemt werden.

CLXXVI. Die *geneſinge*, welke het bloed ſuivert, noem ik daarom *algemeene, om dat alle de deelen ſoo de vaſte als de vogtige uit het bloed haar voedſel* hebben, want als het bloed beledigt en bedorven is, ſoo gebeurt het dat de meeſte deelen, ſoo niet alle, daar een

't welk uit het Suur verdikt werd: welkers geneſingen alle afhangen van dingen die of het ſlym beweeglijk maken, of het Suur temperen en uit het lighaam brnngen. Men kan daar van in 't breede na ſien.

een (*g*) merkelijke schade uit behalen; en, dewijl sulx in de Pokken gebeurt, is 't regt en billijk van een algemeene suivering des bloeds gewag te maken, want daar in bestaat des selfs behoorlijke genesinge.

In welke de algemeene genesinge bestaat.

CLXXVII. Na datwe overvloedig genoeg getoont hebben dat het fenijn van de Pokken in een Suure geest bestaat, dat is, een Suur dat scherp is, zijnde onder het bloed gemengt, deselve niet minder als eenige andere vogten die daar uit voort-komen, besmettende; soo is 't dan blykelijk, dat de *gansche genesinge in't algemeen van de Pokken* te soeken en te stellen is, *in de verbeteringe van de Suure en scherpe geest*, en, dewijl die *gansche lijk tegens de natuur is*, nog *diergelijke in een mensch vereist wert*, *voor soo veel* die niet kan verbetert nog herstelt werden, die *buiten het lighaam dryven en uitwerpen.*

Dit geschied tweesins.

CLXXVIII. De *algemeene genesinge dan*, *van de Venus-smet*, werd *tweesins* volvoert, namelijk door *verbeteringe en temperinge van die scherpe Suure geest*; ende *des selfs uitdryvinge door behoorlijke wegen.*

S 4 Wat

(g) *Wel sekerlijk werden alle deelen beledigt, maar men werd het aan d'een meer gewaar als aan d'andere om dat de sondigende stoffe, beter dese als gene pypjes kan verstoppen, en daarom voelt men dat het eene lid eerder sijn bedieninge quyt raakt als d'ander.*

Verbeteringe van de Suure scherpe geest.

CLXXIX. Wat nu aangaat de *verbeteringe en herstellinge van dese Suure scherpe geest*; geschied die door allerlei middelen welke de *Suure scherpigheid benemen*, soo door *enkele* dingen, als die door verscheidene te *samen gevoegt* zijn.

1. Zijn de *Spirituosa Volatilia* goed.

CLXXX. 't Is meer als eenmaals, datwe geleert hebben, welke onder de *enkelste dingen* zijn, die een Suure scherpigheid gewoon zijn te bematigen en te temperen, ik heb daar *voor eerst* onder gerekent, de *Spirituosa Volatilia*, *Spiritus Vini*, *Frumenti*, en meer andere die uit de gemengelde lighamen, na een behoorlijke fermentatie daar uit gedistilleert werden. (*h*)

2. Vette en Oliagtige.

CXXXI. Ten *tweeden*, alle *Oliagtige* en *Vette* dingen, als ook de *Olien uit vrugten*, namelijk *Olie van Oliven*, of uit *Saden* en *Neuten*, te weten *Lyn-saad*, *Raap-saad*, *Okkernoten*, *soete en bittere Amandelen*, en diergelijke uitgeperst; ook de *verscheide vettigheden van* verscheide *Dieren* en diergelijke.

3. Vaste Loogsouten.

CLXXXII. Ten *derden*, *de vaste Loogsouten*, die uit de *Assche* meest van *verbrande kruiden* getrokken werden. (*i*)

By

(h) *Hier onder kan men rekenen alle Brandewijnen met eenige dingen gedistileert.*

(i) *Als daar is het* Sal Tartari, Absinthii, Cardui Benedicti, Ligni Sancti, *&c.*

CLXXXIII. By de welke soo ymand ten vierden de waterige wilde byvoegen, soo sal ik daar niet veel tegens te seggen hebben, maar vertoonen, dat hy behoorlijk overwege, dat de *waragtige dingen wel soo seer niet temperen, als de Suure geest los maken*, het zy dan wat naam dat sy, helpen, wanneerse gevoeglijk by de drie voornoemde konnen gevoegt werden, welke de kragt des Suurs breken heeft men se niet agter te laten. (*k*)

CLXXXIV. Byaldien men ook dese middelen vermengt en te samen voegt, sullen sy veel gelukkiger en lieselijker de schadelijkheid van het Suur beoorlogen: onder die welke *meest te samen gestelt* zijn, stelt men voor eerst de *Salia Volatila*, uit een *vast Loog-sout*, en een *vlugge geest*, welke of door *natuur* of

Te saam gestelde middelen.

Uit een vast Loog-sout en vlugge geest.

(k) *Onder de waterige mogt me de Thee wel de voornaamste rang geven, welke warm gedronken niet alleen de Medicamenten smelten, maar ook het bloed en al wat vogten in het lighaam zijn, verdunnen, en het Suur door de warmte doen uitwasemen: ten* anderen *de deeltjes van het Suur en Soute, omslingeren sy gelijk als een Aal, soo datse soo veel quaad in het lighaam niet uit rigten. En ten* derden, *glibberen dese Soute en Suure deeltjes te gelijk door de Nieren met de pisse af. Hier toe refereren wy alle de Pok-dranken, welke met water gekookt zijn.*

of door *konst* te ſaam gevoegt zijn, gelijk als daar zijn het *Sal Volatile Cornu Cervi*, *Urinæ*, van welkers ſoort ook is de *Spiritus ſalis Armoniaci*, *ſal Tartari Volatile* en diergelijke. (*l*)

2. Uit een Loog-ſout en Olie.

CLXXXV. Ten tweeden werden hier toe gebragt alle de *Olea Aromatica*, die uit een *Loog-ſout, dat vlug is, geboren werden*: gelijk als daar zijn de *Oleum ſuccini*, *Cornu cervi*, *Aniſi*, *Cinamomi*, *Macis*, *Garyophyllorum*, *Majoranæ*, *Roriſmarini*, &c. *Galbani*, *Myrrhæ*, *Maſtiches*, &c. (m)

3. *Tinctura Aromatica.*

CLXXXVI. Ten derden, behooren hier ook de *Tincturæ Aromatica*, voornamelijk die *uit deelen der planten die ſpeceryagtig* zijn, door een *Spiritus Vini* werden uit getrokken, het zy dat het alleen geſchied door een *weikinge* of door *kokinge*, of dat'er een *diſtillatie* by komt, in welke d'alder-vlugſte deelen alleen door een geeſt van Wijn overvliegen en ontfangen werden. Deſe zijn de *Tinctura Cinamomi*, *Aqua Theriacalis*, *Vitæ Mathioli* en diergelijke meer.

4. Aromatike kookſels.

CLXXXVII. Hier toe behooren nog de *Aromatyke kookſels en afſiedſels*, uit de *Aromatike*

(l) *Hier toe kan men nog doen het* Sal Volatile ex Cornibus, Dentibus, Ebore, Oſſibus, Flores ſalis Armoniaci, *en alle andere dingen in welke een vlug-ſout is.*

(m) *Hier toe behoort ook het* Sal Volatile Oleoſum Sylvii.

[...]eke deelen der Planten met water, of somtijds met *Bier* oft *Wijn bereid.* Welke wy gemeenlijk in de genesinge van de Venus-smet gebruiken.

CXXXVIII. In alle de deelen van de Planten zijn Aromatyke stoffen, soo dat'er geen zijn in de Planten, diewe niet hier of daar in bemerken Aromatijk te zijn, namelijk de *Wortelen*, *Houten*, *Stammen*, *Bladen*, *Bloemen*, *Vrugten*, *Zaden*, *Gommen*, en soo der eenige meer zijn.

Aromatike deelen der Planten.

CLXXXIX. *Aromatike deelen der Platen* noemen wy, welke een *scherp smaak* hebben, en dikwijls een *scherpe reuk*, voornamelijk als men se ontsteekt en gebrant werden: want daar zijn sommige, die niet eerder hare Aromatike reuk en smaak te kennen geven, dan datse gebrand werden, want alsoo is in soort de *Cornu cervi* onsmakelijk en sonder reuk, ten zy men door te vylen en schaven des selfs scherpe reuk openbaar maakt, of door het vuur de Aromatike reuk en smaak, die eerst soo verborgen was, aan den dag gebragt werd.

Welke soo genoemt werden.

CXC. Ten vijfden, kan men tot de gecomponeerde Medicamenten, die een Suure geest temperen ook allerlei *Zeep* brengen, zijnde uit een *Loog die in water gesmolten is, en door een lange kokinge met Vet oft Olie bereid*: welke stoffe beide de Suure vogten konnen ten onder brengen en wonderlijk temperen, voorna-

5. De Zeep.

namelijk soo die met andere vogten bequamelijk werd vereenigt, te weten met *Melk* of andere.

5. Emulsien

CXCI. Onder de Medicamenten die het Suur van de Pokken genesen en temperen, rekenen wy ook de *Emulsien (n) uit water met het Oliagtige en in het smeltbaarste deel der Saden gemaakt.*

Welke de gebruikelijkste afsiedsels zijn.

CXCII. Van alle de gemeenste dingen welke men om de Pokken te genesen in 't werk stelt, sijn wel de gebruikelijkste die men uit de beide *Wortels en soo veel Houten* kookt, namelijk de *Wortelen van China* en *Sassaparilla*, als ook het *Lignum Guajacum* en *Sassaphras.* Dewelke men soo om de smaak, als om de verscheide toevallen te beteren, meerder of minder by doet. (*o*)

Al-

(n) *Dese zijn van geen groote nut, het* Chocolate *drinken soude dan beter zijn, want de* Cacoa *heeft veel Oligatige deeltjes, en de rest bestaat veel uit Aromatike dingen.*

(o) *Sommige zijn van gevoelen dat de* Radices Lappæ *soo veel doen konnen als de* Salsaparilla, *welk ik in verscheide gelegentheden wel ondervonden heb. Men kan nog verscheide andere middelen hier by doen, als de* Cortices Guajaci, Lignum Buxinum, Quercinum, Rad. Petasitidis *en diergelijke. Ik agt dat het alleen onse nalatigheid is, datwe niet en ondersoeken 't geene in ons*

CXCIII. Alhoewel wy het *Viertal* van dese gewassen gewoon zijn voor te schryven, soo zijnder egter eenige by ons, namelijk *Wortelen*, *Houten* en *Basten*, die het selve alsoo *kragtig*, *ligt*, *veilig* en *vermakelijk* konnen verrigten, als dese vreemde middelen, die meest van haar kragten berooft zijn en onnut. Dese welke in ons Land groeyen, zijn de *Radices Smilacis Aspera* (p), *Petasitidis* &c. *Radices*, *Cortices* en het *Lignum Juniperi*, als ook des selfs Bessen, Eiken-hout en diergelijke meer.

By ons zijn mede Planten die de Pokken genesen.

Gelijk als men de vreemde dingen niet en hoeft te smaden, alsoo behoeft men de onse, die in ons Land groeyen, niet te

Dat men die niet versuimen moet

Land wast, en meine dat daar al sulke goede dingen souden konnen gevonden werden, als in Indien. Want als de China *hier komt is se oud en vermolmt, welkers worm-gaten van de Droogisten werden toe gesmeert, en de Wortels voor deugtsame verkogt. De houten zijn voor sommige vry wat heet en leelijk te drinken.*

(q) *Den Heer* Sylvius *is hier van de weg, want de stekende winde wast in* Italien, Languedok, Spanjen, Africa; *soo datse hier niet te vinden zijn dan by de Liefhebbers, diese nog in Potten Planten en bewaren. Ik hebse noit in Nederland in't wild sien wassen, alhoewel ik veel moeyte gedaan heb tot de kruïd-kenning, en die in verscheide Landen op te speuren.*

te verwerpen, welke om dase in onse Landen zijn gegroeit, soo hebben sy meerder gemeenschap met onse lighamen, ja men merkt dat sy ligter en kragtiger in ons werken, als de vreemde gewassen. (*q*)

Het

(q) *Hier van heb ik agter de eerste en tweede druk van mijn practijk een gansche Apotheek gestoffeert, met Inlandsche middelen, die ik maar ter vlug uit mijn hooft heb geschreven, gevende na de oude moede maar een staaltjen van het gene men wel soude konnen uitrigten. En meine dat alles wel succederen sou. Want het gene tot een gansche Apotheek vereist werd zijn de volgende: namelijk* Purgantia, Vomitum concitantia, sudorifera, Diuretica, Opiata, en Temperantia, *welke middelen alle in een seer grooten overvloed in ons Land zijn, en men is soo lange genoodsaakt tot deselve syn toevlugt te nemen, tot dat men betere middelen uit andere Landen kan krygen: want we souden de uitlandse speceryen wel konnen missen; maar dewijl men se hier seer goed kan hebben, ja beter en aangenaamer als die hier te Lande groejen, soo heeft men die uit geen Religie te veroordeelen: Want God heeft begeert, dat het een Land yets hebben en voortbrengen sou, dat het andere niet en heeft, om dat de onderlinge vriendschap daar door soude onderhouden werden, anders souden de menschen te seer van malkanderen vervreemden.*

CXCV. Het was derhalven te wenschen, dat voornamelijk die Medicijns de Medicamenten gebruikten, die by ons gegroeit zijn, die deselve bereiden en hare zieken die selver ingeven: want de andere die hare voorschriften na den Apotheek toe stuuren, schijnen vermaak te hebben in een konste, en aansien van een gemeinde geleertheid, voornamelijk ontrent de menigvuldigheid van vremde dingen. (r)

Welke Medicijns men voor andere moet gebruiken.

CXCVI. Seker-

(r) *Dat dese Messieurs nog verstand hadden van de vreemde dingen, maar zijn menigmaals alsoo blind daar in, als een kind dat nog A nog B weet, Want doe ik Apothekers jongen was, doe gebeurde het dat seker voornaam Doctor, die nu nog by sijn Creaturen voor een der voornaamste deser Stad ageert, vroeg my of ik* Radices Chinæ *snee, en gaf hem tot antwoord dat het* Radices Asparagi *waren; denkende doe by mijn selven, dat veele Doctoren geen goede en ware Genees-meesters konden zijn, indiense niet een bondige kennisse van de kruiden hebben. En om sulx te verbeteren heb ik vier jaren lang by de Pharmacie en Chirurgie mijn selven geoefent. Op de Academie wat ik geduurig in de* Anatomie, Chemie, Botanica, *en heb getragt in yder stuk van de Medicijne een grondige kennisse te hebben, tot spyt van sommige Esels, die haar schamen in ons en onser geselschappen van de genees-kunde te spreken.*

welke Medicijns men segt dat geleerder zijn

CXCVI. Sekerlijk hy werd geleerder by het volk geagt, en van de gierige Apothekers en eigen gewin soekende, sijn eigen intrest meer soekende als die der zieken, voor een groot Medicijn geagt, welke lange voorschriften van vreemde en voornamelijk duure Medicamenten voorschryven: alsoo wil de waereld bedrogen zijn.

CXCVII. Maar latenwe wederom tot ons oogmerk komen; de Medicamenten dan, welke het Suure vogt, dat in de Pokken sondigt, veranderen konnen; daar van zijn de gebruikelijkste, gelijk als gesegt is, de Wortelen soo van China, als Salsa Parilla; item het Hout soo van *Guajacum* als van Sassaphras, de welke men alderbest in form van een afsiedsel kan gebruiken. (*s*)

CXCVIII. *De*

(s) *Men soude anders om kort te gaan extracten konnen maken, en drinken daar soo veel heet Thee water op, tot dat het Medicament behoorlijk kan vloeybaar werden, en door het gansche lighaam heen loopen: voornamelijk kan dit uit de Guajacum geschieden, en uit des selfs basten, welker fijne deeltjes minder vervliegen als die van de Sassaphras. Anders als de China en Salsa Parilla gekookt werden in* Aqua Pluviali, *met een weinig Glycyrrhiza, soo smaakt het alsoo lekker als Bier.*

CXCVIII. *De wortelen zijn veel swakker om het Suure vogt te temperen, als wel het Hout.* (*t*)

De Houten zijn beter als de Wortels

CXCIX. Daar en boven die Houten, welke de *slymige vogten* (by welke sig terstond het *Venus-gift*, zijnde een seer scherp suur, daar by vermengt en inboesemt, als ook het *selve vermeerdert en slymiger maakt*) tot nog toe kragtig hebben verbetert, soo dat daar door de Venus-quaal verbetert en genesen is: want de dagelijkse ervaring leert ons, *dat de Pokkige luiden seer traag en moeyelijk genesen werden, in welke een seer slymig en tay vogt de heerschappye heeft*, zijnde bekend onder de naam van een *melancholijk Sap*.

Reden.

CC. Dewijl het gebruik dan van de voornoemde Wortels en houten nuttig en goed is om de Venus-smet te genesen, zy het verre van daan, dat ik de jonge Medicijns daar van wil af trekken, alhoewel ik voor vast houde, dat onse Houten en Planten niet en hoeven voor de vreemde te wyken.

De hierlandse gewassen behoeven voor de vreemde niet te wyken.

CCI. Vorders ben ik mede bewust dat de *Suure vogten* in dese Venus-quaal mede *verbetert* werden, zijnde door ervaring daar van versekert, niet alleen door Wortels, Basten, Houten, en voornamelijk Aromatijke decoctien, maar ook door *Loog-souten*, *voor-*

Ook zijn hier de *Salia Volatilia* goed.

(t) *Want daar zijn meer resineuse en werksame deeltjes in het Hout als in de Wortelen.*

voornamelijk vlugge, die ik mede aanprijs aan die gene, welke de genees-kunde oefenen.

Nuttigheid.

CCII. Het geduirig gebruik, seg ik, van de vlugge souten, doet seer veel voordeel in 't verbeteren, en het herstellen soo van een Suure geest, als van een taye slym, die in de Pokken komt te sondigen.

De andere zijn hier mede goed

CCIII. Maar ten dien einde kan men ook de andere Suur temperende middelen bequaam maken na de verscheidentheid der beledigde persoonen, soo van Kindertjes, Jongens, Jongelingen en Vrouwen, van welke ik gewag gemaakt heb, soo van enkele als die uit meerder deelen bestaan.

Wat tot de neerstigheid van een Genees heer behoort.

CCIV. Vorders werd tot de neerstigheid van een Genees-heer vereist, alle dage nieuwe genees-middelen te bedenken, als ook nieuwe gedaanten en voor-schriften, waar door hy haastiger, ligter, veiliger en vermakelijker sijne zieken kan genesen en herstellen, waar op gemeenlijk de winste volgt, van welke gelijk men niet en moet hunkeren en met de mond wijd open gapen, alsoo behoeft men die mede niet van een Medicijn versuimt te werden, die ten minsten loon waardig is voor sijn loffelijke weldaden. (*v*)

CCV. De

(v) *Zoo een zieken wel loont, zijnder wel twintig die qualijk loonen, niet wetende, dat de herstelling van haar gesondheid soo een groote schat*

CCV. De beste *manier* dan is, soo ontrent de Aromatike decoctien, als ontrent de andere *Suur temperende* Medicamenten te gebruiken, *dat menſe dikwijls en weinig daags in neemt waar door een trage maar een pryſelijke verande-ringe en verbeteringe in het bloed gebragt werd, want alle ſchielijke veranderinge, voornamelijk als ſy groot is, houd men voor gevaarlijk*; want gelijk *Hippocrates* dit door ervaringe geleert heeft, alſoo ſullen ook des ſelfs ware leerlingen en navolgers ſulx gewaar werden.

Welk de beſte manier is om Medicamenten te gebruiken.

CCVI. Van gelijken is 't geoorlooft, en nuttig *die veranderende middelen onder de ſpyſen te mengen*, ſoo in het *middag-maal*, als in 't *avondmaal*, *drinkende die voornoemde kookſels in plaats van eenige andere drank*: welke onder de ſpyſen gemengt zijnde, te gelijk met de gyl, dieſe verbeteren, ligter, liefelijker en nuttiger onder het ganſche bloed vermengen, en deſelve, ſonder te merken, verbeteren; gelijk als dit dikwijls ſoo in de Pokken, als in andere

is. Sommige brengen het liever by de Waard in de Herberg, of by haar Hoeren, als datſe een Doctor behoorlijk ſouden loonen: nu ik hebbe het gevoelen van eenige die my rykelijk hebben beloont, daar ſijn nog altijd goede luiden in ons Land. Nog gaat hier de betaling beter als op verſcheide andere plaatſen, alwaar een Doctor met een ſchelling kan gepait werden, zijnde alhier Kruyers en Sakkedragers loon.

qualen, met groot profijt der zieken, van my aangemerkt is, en heb het ook verſcheidene geraden ſoo aan de zieken als aan de jonge Doctoren.

Men moet ſoo wel op de voorſchriften niet letten, als wel op d'uitkieſinge van goede middelen.

CCVII. Men vind een oneindig getal van voorſchriften by de ſchryvers der Medicijne, ſoo dat het niet noodig is, hier yts voor te ſtellen, dewijl een yder, die de Medicijnen oefent, van goede behulp-middelen moet voorſien weſen; ſoo en valt het niet ſwaar, die zieken verſcheidene dococtien voor te ſchryven. Dewijl der *weinig kenniſſe noodig is om een voorſchrift te ſchryven* (x), *maar daar werd meer vereiſt om goede Medicamenten op te ſchommelen, ten anderen ook om die wel ſmakelyk te maken* (y) *en*

(x) *Ik agte het egter niet ongeraden, dat als men in de Medicyne ſchrijft, men ſijn voorſchriften daar by voegt, want het is beter voor jonge Doctoortjes, die het voorſchryven weinig gewoon zijn: ten anderen kan men uit de meeſte vorige ſchryvers geen goede voorſchriften halen; want ik bevinde, datſe ſig menigmaals in de voorſchriften tegen ſpreken: niet alleen in de Boeken, maar ik bevinde van de grootſte Medicijns dagelyks die fout begaan, als ik haar voorſchiften op den Apotheek vinde, voor my ik denk'er het mijne af.*

(y) *Daar is veel aangelegen dat men de Medicijnen ſoo kan bereiden datſe de zieken aangenaam zijn, want ſy dan die te liever gebruiken, en ſe hebben daar geen walg voor, 't welk het halve werk*

en met de besondere constitutien (z) *over een komende.*

CCVII. Men moet *soo lange volharden in het gebruik der veranderende dingen*, en die soo wel de *Suure scherpe vogten temperen*, als de *taye slym* door snyden, soo dikwijls sy by malkanderen gevonden werden; soo lange, seg ik, tot men heeft gemerkt, dat de bedieninge welke eerst beledigt waren, nu herstelt zijn, en tot een goede en deftige stand gebragt.

Hoe lange men veranderende dingen moet gebruiken.

CCIX. Want *als'er een groote overvloed in het lighaam bespeurt werd, moet menſe buiten brengen* oft *door behoorlijke wegen* uit-ledigen, en dat door *goede middelen.*

Wanneer men mag uitledigen.

CCX. De *wegen* soo *om de slymige vogten*, als de *weiagtige* in dese Venus-smet uit *te ledi-*

Dat geschiet door behoorlijke wegen.

gen is, want de tegensin in de Medicamenten veragtert de genesinge seer.

(z) *De* constitutie *oft als sommige die noemen* natuur, *daar in is soo veel kennisse niet aan gelegen als men meint, want luiden die hare ziektens krygen uit koude, hebben veel slym, konnen gemeenlyk wel vlugge en Aromatike dingen verdragen: daar en tegen die veel Suur gebruikt hebben, oft veel bloed door het verduivelt Ader-laten zijn quyt geworden, zijn beter te genesen met* temperantia, *wiens deelen meer vast dan vlug zijn: maar soo de ziekte nu uit koude en uit Suur komt, ist best die onder een te mengelen; dit is het daar die genaamde en gemeende natuuren van daan komen.*

gen zijn eensdeels de *mond*, 't ſy dat het geſchied door *braken* , oft *quylen* ; anderdeels door den *afgang* met *Purgeer-middelen* ; item door de *Pis-blaas*, door *Pis-dryvende dingen*; als ook door de *ſweet-gaten*, door *ſweet-middelen*.

CCXI. Soo dat'er geen wegen zijn, die niet bequaam zijn, om de Venus-quaal te geneſen.

Welke geneſinge de makkelijkſte is; en welke eerder en moeyelijker geſchied

CCXII. 't Is *veiliger* en dan nog wel *vermakelijker* en *makkelijker* dat men de Venus-ſmet en des ſelfs quade vogten geneeſt door *Sweeten*, *Pis-dryven* en door *Purgeer-middelen*; alhoewel het *eerder* dog moeyelijker door *quyl-middelen* en ſomtijds *braken* geſchied, welke met eenen bequaam zijn het quylen te verwekken.

Welke geneſinge men uitkiſen ſal.

CCXIII. Het ſoude dan ſekerlijk *beſt* zijn te *Sweeten*; te *Pis-dryven*, en te *Buikſuiveren* in de Venus Pokken, by aldien de geneſinge daar altijd door kan geſchieden, alhoewel daar meerder tijd toe vereiſt werd, als de geneſinge door *quylen* en *braken*; want dan werd'er meer geweld aan het lighaam gedaan; doet'er nog by, dat indien de geneſer niet te voorſigtig is geweeſt, als ook wanneer de zieke niet gehoorſaamt , de zieke ligtelijk in gevaar des doods vervalt.

CCXIV. d'*On*-

CCXIV. d'*Onvoorsigtighied van de Medicijn* bestaat in een al te grooten verhaastinge, of in 't gebruik van Mecicamenten, die niet behoorlijk toe bereid zijn, of dat men niet behoorlijk heeft ondersogt en gade geslaan de constitutie en het eige temperament der zieke, en diergelijke dingen meer.

d'Onvoorsigtigheid van een Medicijn waar die in bestaat.

CCXV. De *onvoorsigtigheid van de zieke* bestaat in eenige feil in de *levens-regel* begaan, 't welk seer ligt van de quylende luiden kan geschieden, 't zy met te komen in *barre* koude *logt*; of *wat te koude* en te *Suuren drank* gebruikt, of sig in eenige *Herts-togten* in laat, en soo voorts. (*a*)

Waar in d'onvoorsigtigheid van de zieken bestaat.

CCXVI. Maar dewijl men de *genesinge van de Pokken niet altijd door sweeten alleen, Pis-dryven, en Purgeeren van onderen vervordert werd*, soo moet men somtijds, ja dikwijls

Wanneer men sijn toevlugt tot het quylen neemt.

 sijn

(a) *Het is hier een duivelse plaag voor de Doctoren datse de patienten moeten na de mond praten, en dat deselve de Doctoren niet gehoorsamen; willende liever met een praatjen geholpen zijn, dan met de goede Medicijnen in te nemen, want als den Doctor weg is, gebeurt het datse de Medicynen of weg smyten, af half in nemen, of indien syse al ingenomen hebben, door een gekke inbeeldinge weer uit braken, of geen goede diëet houden.*

ſijn toevlugt tot het quylen of *alleen*, of 't *geen daar aanhangt*, ſijn toevlugt nemen.

Uit welkomen de ſweet-middelen bereid.

CCXVII. Maar om van ſtuk tot ſtuk te gaan ; ſoo werden de *Sweet-middelen* uit de voornoemde Wortelen, namelijk *China* en *Salſaparilla* bereid, als ook uit de Houten van *Saſſaphras* en *Guajacum* en des ſelfs Baſten, welke kragtiger zijn als het Hout, en van gelijken ſpeceryagtiger en gommeuſer. Sulx ſy ook geſegt van de Wortelen, Baſten, Houten en diergelijke, welke in ons Land waſſen.

Na het in eemen van de verſcheide quantiteit deſes kookſels werden der vogten verbetert, en het ſweet voort geſet.

CCXVIII. Door dit *ſelve kookſel*, (door welke wy geleert hebben, dat de vogten, ſoo de Suure als de ſlymige, verbetert werden, indienſe middel-matig werden ingenomen) werd ook het *Sweeten verwekt*, indienſe in *grooter quantiteit werd ingenomen*, oft *kragtiger bereid*, indienſe *warm werd ingedronken*, en het *lighaam om te ſweeten werd toegeſtelt*, 't zy in een Bed onder de Dekens, of in een Stoof, oft wandelende, loopende, &c. of *ſoo men daar heet Sop op drinkt*. (*b*)

't Welk men veel moet agten.

CCXIX. Het is niet klein te agten, dat men met *een en het ſelfde middel kan verbeteren en uitdryven* de vogten die in ons lighaam ſondigen; 't is wonder, dat ſulx geloochent werd

en

(b) *Het ſweeten door Brandewijn is ſeer goed, waar ik in mijn verhandelinge van geſproken heb.*

en ontkent van sommige,en dat nog sulke,die een dagelijksse practijk hebben, die niet dan al willens weet-nieten zijn, het welk se nogtans alle dagen konnen obſerveren. Derhalven sullen wy ons een weinig in dese knoop inlaten, dewijl het in onse konst yts gewigtigs is.

CCXX. Daar zijnder ook niet weinige, die de practijk oefenen, die of uit enkele onkunde, die seer groot is, of uit een duister benevelt voor-oordeel, andere soeken wijs te maken, *dat niet alleen de Purgeer middelen, maar selfs ook de sweet middelen, soo dikwijls sy ingenomen zijn, en de vogten door den afgang of door het sweeten niet uitdryven, seer schadelijk zijn, en dat de zieken in een groote gevaar gestoken werden.*

De purgeer en sweet-middelen schaden niet, soo de vogten of door sweeten of door buiksuiveren niet afgaan.

CCXXI. Dese hare uitspraak en goedkeuring, gelijk als sy my wel eertijds pleeg te bekommeren werd nu van my belaggen, als yts 't geen ydel en onnut is, na dat my de ervaringe, meesteres van wijsen en gekken my sulx menigmaals geleert heeft; met welke indien se raad-pleegden, souden se haar vooroordeelen goeden dag seggen, en sig beter over haar eer en 't profijt der zieken beyveren.

CCXXII. Daar is derhalven niet valscher, laat ik niet seggen schadelijker voor de zieken bedagt en verciert, dan dat de sweet-dryvende dingen schadelijk souden zijn, soo

dikwijls ſy na het innemen, geen ſweet doen voortkomen. (c)

De ſweet middelen ſelfs ſchaden niet, maar het qualijk gebruik.

CCXXIII. Ik beken dan egter, dat als men een ſweet-middel heeft ingenomen, en de zieke met veele Dekens bedekt werd, en daar onder lange blijft leggen, dat hy ſal benauwt werden, en ſig qualijk gevoelen, en dat meer door de Dekens als door het in genomen middel: Maar dit moet men het ſweet-middel niet toeſchryven, maar des ſelfs quaad gebruik.

CCXXIV. Ik ſegge dan dat het quaad gebruik van de ſweet-middelen, de oorſaak is van het quaad dat de zieken overkomt, wanneerſe namelijk benauwt werden, en van deſelve niet verloſt.

Wanneer men moet ſweeten.

CCXXV. Men moet als dan doen ſweeten en 't ſelve bevorderen, wanneer de vogten in het lighaam ſoodanig geſtelt zijn datſe door ſweeten konnen uitgedreven werden.

CCXXVI. Derhalven dan, als men ſweet wil dryven, eer de ſondigende vogten in ons lig-

(c) *Wanneer de ſweet-middelen ingenomen werden, en men geen merkelijke operatie van ſweeten daar aan vermerkt, ſoo temperen ſy het Suur, of ſy dryven de Piſſe af. Want een braak-middel werd door veranderinge een Purgeer-middel; een Purgeer-middel, een Sweet-middel; en alſoo een Sweet-middel in een Suur temperend of Pisdryvend middel.*

lighaam bequaam gemaakt en bereid zijn, werd ſulx met ſchade van de zieken gedaan, om dat'er of geen en komt, of dat die ſeer beſwaart komt, waar door noodſakelijk de zieke verſwakt moet werden.

CCXXVII. Soo dikwijls dan als een Medicijn dat poogt te doen, ſoo dikwijls betuigt hy ſijn onkunde in de konſt, welke hy belijd te verſtaan, 't welk men dan ſijn onervarentheid of zijn ſtoutigheid moet toeſchryven, ſoo die zieke iets quaads gevoelt, en geenſins het pryſelijke ſweet-middel, dan by geval, want het is ſchadelijk ſoo dikwijls het op geen behoorlijke tijd nog wijs gebruikt is geweeſt.

De Medicijn kan daar in ſondigen.

CCXXVIII. Dit gevaar ſal een goed Medicijn, die ſonder voor-oordeelen ontrent ſijn werk beſig is, ligtelijk konnen voor komen; ſoo hy voor eerſt door de tegenwoordige toevallen en een voorgaande levens-regel het ware quaad der vogten heeft uitgedelgt. Ten tweeden (wanneer de ſweet-dryvende middelen bequaam zijn om die quaal te boven te komen) ſulke heeft uitgekoren, die het begeerde effect konnen voort brengen. By aldien ten derden, *het ſweeten niet hard heeft aangeſet*, maar al ſagjes gaande, gemerkt heeft of het lighaam bequaam en wel geſtelt is om te doen ſweeten; en door het gebruik van die ſweet-middelen een nadere bereidinge

Hoe ſig een Medicijn voor het gevaar kan wagten.

ge en verbeteringe der vogten heeft afgewagt.

CCXXIX. Want indien hy ſweet-middelen heeft gebruikt, welke bequaam zijn om het ſondigende vogt te verbeteren en te herſtellen: alhoewel daar geen ſweet komt te volgen, ſoo ſal hy egter vorderen in 't verbeteren van de quade vogten, en ſe ſullen, om daar na te konnen ſweeten, bereid werden.

Welke ſweet-middelen altijd met vrugt gebruikt werden.

CCXXX. Want de ſweet-middelen, die bequaam zijn om de quade vogten te verbeteren en te herſtellen; werden altijd met vrugt gebruikt, indien het lighaam niet te weinig nog te veel met dekſel werd bedekt: 't welk ligt te obſerveren ſtaat, alſoo werd alle ongemak, dat men van de ſweet-middelen te verwagten heeft, voor gekomen.

Wat en Medicijn moet weten.

CCXXXI. 't Is dan het voornaamſte, dat een Medicijn de quaal, en desſelfs ware oorſaak bekend is; op dat hy ſagjes in de geneſinge voort gaa, en alle heftigheid en haaſtigheid vliede.

wat een Medicijn met ſweeten moet geneſen.

CCXXXII. Als men dan oordeelt dat het ſweeten de zieke nuttig ſoude zijn, ſoo ſal een voorſigtig Medicijn, na de verſcheidentheid van ſondigende vogten, uitkieſen die ſweet-middelen, welke d'alderbequaamſte zijn, en die de zieke op behoorlijke tijd in geven, van gelijken ſal hy hem middelmatig doen dekken, en ſal belaſten te letten of het ſweet allenxkens komt, of begint

gint te douwen, dan soo sal hy het nog meerder doen voortkomen, of met een warme Sop in te geven (*d*) om met meerder deksel te dekken: soo hy dan siet dat dit alles niet wel gelukt, gebied hy dat de zieke sal gerust wesen, en geensins bekommert, alhoewel daar geen sweet is gekomen, dat evenwel het Medicament sijn operatie heeft verrigt.

Nut van het sweeten

CCXXXIII. Alsoo geeft men dan altijd op die wijse met groote nut en dienst, de sweetmiddelen, en nooit met schade.

En Purgeren.

CCXXXIV. 't Geen nu van de sweetmiddelen is gesegt, is ook selfs waar ontrent de Purgeer-middelen, welke, indiense behoorlijk, dat is, in sijn quantiteit, op sijn tijd en wijse, in gegeven werden, zijnse altijd goed, en sullen de zieken noit schaden, alhoewelse terstond geen sondigende vogten quyt geraakten, want se dan veranderen, verbeteren, en bereid om een makkelijke uitleginge daar na te maken.

CCXXXV. Weg genomen hebbende dat groote voor-oordeel, dat'er soo menigte heeft gequelt, van de schadelijkheid der uitlegende Medicamenten, na datse niet ge-

(d) *Hier toe is het Thee-water oft Sali-water seer dienstig, want als dat warm gedronken werd, dringt de warmte door alle de Sappen heen, en doet die verdunnende sweeten.*

gewerkt hadden, laat ons dan over treden tot die gene welke men in de genesinge der Pokken gebruikt.

Wanneer het sweeten in de Pokken bequaamst is.

CCXXXVI. Wy hebben dan gesegt, dat na een voorgaande alteratie van de Suure en slymige vogten, deselve bequamelijk door sweeten werden uit gedreven.

Wat men in de kooksels moet waar nemen.

CCXXXVII. Daar en boven hebben wy gesegt, dat men op verscheide dingen moet letten, om het sweeten gelukkig te doen voortkomen; en voor eerst wel, dat deselve *kooksels*, die te voren alleen waren ingegeven tot veranderinge van de vogten, *soo men sweeten moet, of in meerder menigte werden ingegeven, of sterker en kragtiger werden gemaakt.*

CCXXXVIII. Laatse dan *twee of drymaal soo veel* gebruiken, en dat of gelijk; of in *verdeelde reisen*, maar *kort agter malkanderen*, by voorbeeld *binnen een half uur*; want alsoo sal niet alleen door de *vermeerderde kragt der sweetmiddelen, maar ook het vogt* vermeerdert zijnde, het sweeten verwekt werden.

CCXXXIX. Maar by aldien het de zieke lastig valt in grooter quantiteit of soo dikwijls dat kooksel in te nemen; soo bereid het wat *kragtiger*; 't welk geschieden kan, soo men *vogt op de Planten doet, en lange gekookt werden.* Want door het lange kooken sullen daar meer kragten uit de Planten gekookt werden, voornamelijk uit de vaste Houten; die seer

traag

traag haar kragten aan het Hout over ſetten. Daar en boven is het bekend, dat de kookſels door veel waters verſwakken, maar door weinig, dikker en kragtiger werden.

CCXL. We hebben ook geſegt dat om ſweet te wekken veel doet, dat men de *kookſels warm* gebruikt; want de heete Medicamenten ſullen eerder en veel kragtiger doordringen, als die lauw of koud zijn. Doet daar nog by, dat het *vuur*, 't welk by het warme kookſel is, *de taye ſlym in ons lighaam ook los maakt, en de Suure vogten tempert*, welke in deſe quaal moeten beoorlogt werden.

CCXLI. Maar het is noodig, dat daar en boven *het lighaam om te ſweeten bequaam gemaakt werde*, 't welk geſchieden kan, met het *lighaam in het Bed te leggen*, en dat met *Dekens te bedekken*; of *in een Bed te gaan*; of met *loopen en ſpringen*, of *met het lighaam genoeg te bewegen*.

Wat in diſpoſitien van het lighaam.

CCXLII. Want gelijk als die alleen wel een ſweeten konnen maken, alſoo konnen ſy om deſelve te doen, niet weinig voordelijk zijn.

CCXLIII. Ook is het ſomtijds dienſtig, indien het ſweeten wat traagjes voortging, eenig *warm Sop in te drinken*, door welkers hulp alleen niet ſelden met kragt het ſweet werd voort gedreven, 't welk te voren niet en quam, welk alle een Medijcijn moet

moet weten, aanteikenen en in 't werk ftel-
len.

Wat in de tijd.

CCXLIV. De *befte tijd* om te doen fweeten is *den ogtend ftond*, en dan wel als de *maag ledig is*. Want dan fal het fweet overvloedig en ligt komen, ook iffer geen vreefe van gevaar te wagten, welke te wagten ftond, als we die innamen, na dat men de maag met eenige fpijs had opgevult. Want het is yts anders tuffen het middag-maal en avond-maal, of een weinig daar na die voornoemde kookfels te gebruiken, want het oogmerk is dan niet om te fweeten, maar om de flymige vogten te verbeteren en te doorfnyden, als ook om de Suure vogten te temperen: daarom is het yts anders te gebruiken om dadelijk te doen fweeten, en dat nog kragtig. Want gelijk als ik dit voor goed agte, alfoo keur ik dit niet voor goed.

Purgeer-middelen hoe veel en wanneer men die gebruiken moet.

CCXLV. Vorders heb ik boven geprefen de Medicamenten, die men heeft ingenomen een weinig na dat men fpijfe heeft gebruikt, maar in minder quantiteit, en dat maar om weinig afhangen te maken, maar niet in menigte ingenomen, en dat om veele ftoel-gangen te hebben; want dan moet men die innemen, als de maag ledig is.

De fweet en Purgeer-midde-

CCXLVI. Ook moet men nog onderfcheid weten te maken tuffen de Medicamenten foo van de fweet-dryvende als de pur-

gee-

geerende, die men in kleine quantiteit heeft ingegeven, dese konnen voor *alterantia* oft veranderende middelen passeren, wanneer sy niet en dryven; maar in meerder menigte ingegeven zijnde, maken sy in 't korte een merkelijke uitleginge; want by gene mag men spysen mengen, maar by dese niet.

weinig ingenomen verstrekken voor veranderende middelen.

CCXLVII. De sweet-middelen dan, soo dikwijls wy dadelijk willen doen sweeten, geven wy op een ledige maag, voornamelijk des ogtens, en somtijds wel des avonds, wanneer wy namelijk tweemaals op een dag willen doen sweeten; 't welk nogtans niet ligt staat te versoeken, ten zy in seer sterke persoonen: want de kragten versmelten door al te veel sweetens, en de zieken werden daar seer door verswakt, waar men sig altijd voor wagten moet, voornamelijk als men lange in eenige genesinge moet volharden, gelijk als dese Venus-smet is, die door het sweeten moet geschieden.

Hoe dikwijls en wanneer men de sweet middelen moet gebruiken.

CCXLVIII. Daar en boven moet men aanmerken, *soo lang de genesinge door sweeten volhard*, dat men de practiserende Medicijns moet belasten, dat se op die tijd seer *nauw-keurig* agt geven op de *levens-regel der zieken*, *latense weinig spysen gebruiken*, die *ligt te verduwen* zijn, namelijk Sop, *slurp-eijeren* en diergelijke; latense de *alderminste koude logt myden*; *ook moetense onbesorgt zijn*, en soo voorts.

Wat dieet men onder het sweeten moet houdn.

CCXLIX. Soo de Medicijns op dese wijse met hare zieken handelen, soo konnen die, welke nog niet ingewortelt nog swaar zijn, binnen korten tijd genesen werden; want anders soude daar meer tijd toe vereist werden, alhoewel op die wijse niet volkomelijk de Pokken genesen werden, want dan moet men sijn toevlugt tot sterker genees-middelen nemen.

Sweet-dryvende kookfels zijn ook pis dryvend.

CCL. *De selfde sweet-dryvende kooksels* doen ook in veele haar werkinge door 't *pissen*, en voornamelijk wanneer te *gelijk* of *besonder* eenige *Pis-dryvende middelen* gebruikt werden.

Sweet-dryvende en Pis-dryvende moet men te gader mengen.

CCLI. *'t-Is aldergevoegelijkst* dat men de Pis-dryvende *te gelijk gebruikt*, soo de *Wortelen* die'er Planten, als Besien, Saden, en diergelijke met de andere sweet-middelen gekookt werden: want dan kan het sweeten en het pissen te gelijk geschieden: ook en mein ik niet dat'er eenige gevaarlijkheid te wagten is, wanneer men de Medicamenten by malkanderen mengt, na dat sommige hebben geoordeelt, datse tot beide insigten dienstig zijn, en dat soo wel de sweet-middelen het Pissen verwekken, als Pis-middelen het sweeten.

CCLII. Daarom scheelt het my weinig of ik de Pokken door Pis-middelen genees, dewijl daar geen groote swarigheid by vermengt is.

CCLIII. Voort

CCLIII. Voor eerst moet een Medicijn waar nemen, of een zieke, als hy kooksels van sweet-dryvende en pis-dryvende dingen gebruikt heeft, meerder daar van sweet of door de pisse uitlooft; daar nu dese uitlediging meest na toe helt, die is de ligste voor de zieken, van welke ook het meeste profijt te wagten is.

Men moet die dingen meest gebruiken, welke tot die constitutie van de zieken vereist werden.

CCLIV. Soo dikwijls als wy dan aanmerken, dat de sieken beswaarlijk sweeten; maar een overvloedige dikke pisse, met veel en een goed setsel uitloosen, moet men in sulke het sweten soo seer niet aandringen, maar de voornaamste genesinge moet men verwagten alleen door de Pis-dryvende dingen.

CCLV. Ook sal het niet buiten reden zijn, dat de quantiteit van de Pis-dryvende kooksels vermeerdert werden, of latense nog besonder een kooksel uit bequame Pis-dryvende middelen bereiden, om te drinken.

CCLVI. Want het *slymige vogt*, behoorlijk *van het overige bloed gescheiden zijnde, of in de nieren* selfs, *of in het hert*, de effervescentie in de regter holte des herts verbetert zijnde, welke ontstond (*a*) uit verschei-

(a) *Mijn Heer* Sylvius *was van gevoelen dat 'er in het herte dryderlei vogten vloeyden, en datse daar een opgistinge maakten, maar dese opinie zijnde al lange wederleid, moet men die niet aan nemen, ten zy het getoont wierd.*

ſcheide vogten die daar in vloeyden, deſe werd *gelukkig met de Pis uitgedreven*, en werd veel beter uitgelooſt, als door het ſweeten.

Wat Phlegmagoga men beſt kan gebruiken.

CCLVII. Behalven de ſweet-dryvende en pis-dryvende middelen, die wy geſegt hebben dat in een *ſagte geneſinge der Pokken* gebruikt wierden, aldaar hebben wy ook van de buik-ſuiverende middelen geſproken: welke dewijl het voorgaande blijkt dat'er *Phlegmagoga* vereiſt wierden, ſoo ſal de ervaringe onſe meininge niet weinig beveſtigen, als ook het gevoelen van alle de Practiſijns, dat de *Pulpa Colocynthidis* onder de gemeene, en de *Mercuriale* onder de Chymiſe dingen, d'eerſte plaats heeft.

CCLVIII. Want ſe *zijn ſeer bequaam om de taeye en ſlymige vogten uit te dryven.* Derhalven hebben wy in 't voorgaande niet qualijk *beſloten, dat het Venus-gift ſig met de ſlym vermengt*: ten anderen, *dat het deſelve niet alleen voortbrengt, maar ook vermeerdert*, en met haar te gelijk bequamelijk werd uitgelooſt, maar *dit geſchied eerſt, na dat deſelve wat verbetert is.*

CCLIX. De *Coloquint* dan, ſeg ik, met verſcheide andere *Mercuriale preparatien*, zijn *ſoo om de taey-ſlymige vogt*, als ook *om de Pokken te geneſen*, door de ervaringe van alle de Practyſijns de *alderbequaamſte middelen.*

Hoe men die gebruiken ſal.

CCLX. Die nu de gemeene dingen de veiligſte agt te zijn, die prijſen wy de *Pulpa*

Colo-

Colocynthidis aan, in een *gedeelte van een ſweetdryvend kookſel* oft *ander affiedſel* gekookt, en dat twee of drymaal 's weeks, om de taeye en lymige vogten, die door het ſweeten niet konnen uitgedreven werden, van onderen door de Stoel-gang te ſuiveren.

CCLXI. Want behalven, dat *ſeer beſwaart de ſlymige vogten uit het bloed, door ſweeten konnen uitgedreven werden*, komt hier nog by, dat 'er *veel ſlym*, ſoo *te gelijk met de quyl*, als te gelijk met het *Succus Pancreaticus in de dermen werd afgeleid; ſoo dat het beter is*, dat de *ſelve* eenige reiſen in een week *door de ſtoelgang werd uitgeloost*, dan alleen door een geduirig ſweeten op het bloed te werken, waar door de geneſinge langer en moeyelijker valt.

De ſlym werd beter door ſtoel gang als door ſweeten afgeſet.

CCLXII. Die dan de Coloquynt om ſijn groote bitterheid in geen kookſels wil gebruiken, die kan de *Trochiſci Alhandali*, die uit de coloquint bereid werden, in *form van Pillen gebruiken*; hier by doende die te gelijk de ſlym door-ſnyden en uitloſen, voornamelijk Gommen, als *Galbanum*, *Sagapenum*, *Opopanax*, *Ammoniacum*, *Adellium*, *Maſtix* en diergelijke: welke Pillen wy menigmaals in ons Gaſt-huis hebben voor geſchreven.

Coloquint

CCXLIII. Men kan met *coloquint alleen de ſlymige vogt in de Pokken ſondigende wel uitloſen*, maar het ſal *veel ligter en gelukkiger* geſchieden, indien ſy met *Mercuriale Medicamenten*

En Mercuriale dingen.

vervoegt werden, of dat menſe alleen gebruikt, na dat de *Mercuriale Medicamenten dit ſagter en kragtiger gewoon zijn te doen*, als *alle de gemeene dingen*.

CCLXIV. De Mercuriale middelen, werden dan met alle regt, niet alleen van de *Chymiſten*, maar ook van de *Galeniſche Medicijns* die anders haters van de Chymie zijn, *gepreſen*, eensdeels om alle *ſlym uit het lighaam te jagen*, en anderdeels voornamelijk *om de Venus ſmet te geneſen*, en dat gelijk ik meer dan eenmaal geleert heb, ſoo die *door Sublimatie* als door *Precipitatie bereid zijn*.

Daar is tweederlei Sublimaat.

CCLXV. Daar komen ons tweederlei Sublimaten voor, een dat *corroſijf* is, en een dat *ſoet* is, maar het is evenveel, of het uit quik-ſilver met Vitriool en gemeen Sout, Salpeter en andere dingen gemengt is, en eens oft meermaals geſublimeert; of uit deſelve quik-ſilver in eenige geeſt van Salpeter oft Sterk-water eerſt geſmolten, en daar na door een ſagte uitdampinge van het vogt, eindelijk met een ſterk vuur ook geſublimeert, word dan een corroſive Mercurius, welke van niemand veel behoeft gebruikt te werden, want daar is veel gevaar in te verwagten.

De corroſive.

CCLXVI. Dit dan nalatende, willen wy aan de loſſe en ſtoute deſe corroſive quik-ſilver nalaten, maar ik prijs en recommandeer aan een yder de *Mercurius Sublimatus dulcis* ge-

De ſoete.

gesegt, welke uit de voorseide corrosijve Sublimaat bereid werd; die met de onbereide quik-vryvende, en alsoo op d'eigenste wijse sublimeren, waar door hy sagt en soet werd, maar werd niet meer corrosijf opgeheven: 't welk ik noit overweeg of ik verwonder my altijd over de onagtsaamheid of bottigheid van veele.

Hoe die bereid werd.

CCLXVII. 't Is een *onagtsaamheid*, wanneerse niet genoeg observeren 't geen met malkanderen vereenigt in de bereidinge van de corrosive en de soete Sublimaat, om tot de ware kennisse te komen van onderscheid.

Waarom de corrosive sublimaat soet werd.

CCLXVIII. 't Is een *bottigheid* soo dikwijls sy niet en willen, of konnen om haar botte vooroordeelen tot kennisse van onderscheid komen.

CCLXIX. Want veele schryven de kragt van de quaadaardigheid die in de Sublimaat gevonden werd, ook de quik-silver toe, daar de gansche schadelijkheid alleen af hangende is van de Suure geesten, die te gelijk met deselve werden opgeheven, en van een versche quik-silver getempert zijn (b)

d'Oorsaak der schadelijkheid van de Sublimaat.

(b) *Dat de Sublimaat een seer bytend en knagend vergift is, dat komt door de suure punten, welke van binnen en van buiten ons lighaam gebruikt zijnde, eensdeels door de warmte en de subtyle materie in de deelen werd ingeperst, sny-*

CCLXX. De schadelijkheid dan die van de *Mercurius Sublimatus corrosivus* te vreesen staat, hangt af van de Suure geesten, die daar in overvloedig geconcenteert en niet getempert zijn: welke deselve *Mercurius crudus* met de corrosive gemengt zijnde, en wederom sublimeert, koomt te temperen.

CCLXXI. Of men nu de kragt van het uitledigen, 't zy door stoel gang, of 't zy door braken de quik-silver moet toe schryven, of dat die kragt de suure geesten die met de quik-silver opgeheven zijn, moet toe gerekend werden,

dende met sijn Suure punten. Ten anderen ook dat dese Mercurius, bestaande uit ronde bolletjes, door sijn groote beweeglijkheid deselve meerder aanvoert, of ten minsten eenige wegen daar toe open maakt. De Mercurius dulcis *nu werd soet gemaakt, eensdeels om dat de quik silver die men daar by doet, alle de punten in sig neemt, datse te voren, om de minheid, niet kon doen; en ten anderen om dat'er verscheide Suure punten, door het dikwijls calcineren vervliegen, en alleen het alcali fixum van het gemeene sout en de Salpeter nalaten, die door de vluggigheid van de quik-silver opgeheven werden: want de vergroot glasen leeren ons dat de soute deeltjes in de* Sublimatum corrosivum *veel fijnder zijn als in de* Mercurius dulcis, *soo moet mijn stelling dan waar zijn, want het* acidum *oft het suur heeft mede veel fijnder en snydender deeltjes, als het* alcali fixum.

den, ſal niemand ſoo ligt konnen bepalen, dat het yder een verpligt toe ſtemmen. (c)

CCLXXII. Sekerlijk dat de rouwe oft onbereide quik-ſilver, kragt heeft om te ontbinden, en voornamelijk door het quylen uit te dryven, daar van is niemand, ten zy willens, van ontwetende, gelijk wy op ſijn plaatſe daar na ſullen ſeggen.

De kragten van de rouwe quik.

CCLXXIII. Maar dat'er nu van de Suure geeſten, die met deſelve in de ſublimatie, of ook wel in de precipitatie gemengt zijn, de quik-ſilver een merkelijke veranderinge ondergaat, waar door ook d'uitloſinge van voten verandert wert, ſchijnt my ſeer waarſchynelijk: dewijl niet alleen ik maar andere met my ondervonden hebben, dat de kragten van de Mineralen en Metalen, alleen door volmaakte fixatie oft vaſt-makinge door bequame ſouten, voornamelijk Salpeter, of Suure geeſten en vuur, grootelijkx veranderden en omgeſet wierden, ſoo dat die

Wat de ſuure geeſten doen.

(c) *Ik mein egter dat deſe uitwerkſels alleen afhangen van de ſuure punten die na de meerdere of-mindere quantiteit met de quik-ſilver zijn opgeligt. Want de deeltjes van de quik-ſilver zyn rond, en niet bequaam om ſulke operatien in ons lighaam te verrigten, ten zy datſe elders in ons lighaam eenige ſuure deeltjes, daar ſe mede vereenigden, quamen te vinden.*

die gene welke eerst kragtige middelen hadden geweest, allenxkens Purgeer middelen wierden, en weinig daar na Sweet-middelen, of die seer sagt versterkten en veranderden.

Waar van de verscheidentheid der Mercuriale dingen afhangt

CCLXXIV. Uit welke dikwijls van my nauwkeurig overwogen en overdagt, ik genegen ben te meinen, dat men de verscheide kragten die ons in de Mercuriale dingen voorkomen, moet toegeschreven werden soo de quik-silver, als de suure geesten die in verscheide quantiteit met deselve vereenigt zijn, als ook het vuur dat op verscheide wijse en graden gestookt werd, en ook andere dingen die daar by komen, als namelijk de *Spiritus Vini* &c.

Verscheide soorten van Precipitaten.

CCLXXV. Want behalven de voornoemde *Mercurius Sublimatus* soo de corrosive als de soete, werden ook verscheide soorten van *Precipitaten* aan gepresen, die mede uit quik-silver gemaakt werden; waar van d'eene alleen door een *afhalinge van Suure geest* gemaakt werd; en een andere *door een Loog-agtig Sout-vogt*, *of eenige andere soutigheid*, die men op de Mercurius, die *door een Suure geest is ontbonden*, gegoten werd; of een ander die *alleen door* behulp van *vuur* werd toebereid.

Dessselfs onderscheid in koleur.

CCLXXVI. De *Precipitaten* nu *verschelen* vry wat *in de koleuren*, dewijl dat sommige *wit* zijn, andere *geel*, en andere *min of meer rood*.

in kragten.

CCLXXVII. Deselve verschelen in *kragten*,

ten, dewijl *d'eene kragtiger als d'andere* is.

CCLXXVIII. Eindelijk verschelen sy in *wyse van opereren* of werken, dewijl d'eene maar *door stoel-gang*, ende *ook* maar voornamelijk *door braken* of *quylen*: daarom moet men na de geschapentheid van saken dan d'een en dan d'ander gebruiken.

In wijse van opereren.

CCLXXIX. Sy konnen dan alderquaamst gebruikt werden, wanneer men se in *gedaante van Pillen* inneemt, op dat het quylen niet aan en gaa voor en al eer het vereist werde, waar van wy daar na sullen spreken.

Hoe se bequaamst gebruikt werden.

CCLXXX. Dewijle we hier ter plaatse de *Mercurium Præcipitatum* prysen, om de slym, die met de Venus-euvel besmet is, *van anderen te suiveren*, moet men weten, dat de *aldervaste* of de *fixe* quik de beste ten dien einde is: want hoe de *Mercurius Præcipitatus vaster is*, *sal deselve des te minder braken of quylen verwekken*, want de vlugge doet het tegendeel.

De aldervast præcipitaten zijn de beste.

CCLXXXI. Des selfs fixatie hangt daar af, van de grootere menigte van de Suure geesten, die daar mede vereenigt zijn: darom is d'aldervaste *Mercurius*, *die alleen door middel van het vuur bereid werd*, die hier de *naaste* bykomst is, van welke *niet alleenig eenmaal de suure geest van af getrokken is*, *maar dikwyls*; doet hier by datse van d'*eene geest meer gefigeert werd*, *als van d'andere*; daarom figeert de *Spiritus Nitri* wel de kragtigste boven andere Suuren; van alle is

Waar des selfs fixatie van af hangt.

sy

ſy de *minſt fixe*, welke met *aqua ſalſa geprecipiteert* werd.

CCLXXXII. Dit alles behoort een Medicus te weten, welke ſijn dingen met aandagt begeert in 't werk te ſtellen.

Præcipitatus Corallinus.

CCLXXXIII. Onder alle de geprecipiteerde quik-ſilvers, werd gepreſen en aan bevolen de *Præciptatus Coralinus*, de naam gekregen hebbende van ſijn ſchoone koleur, welke bereid is door het dikwijls aftrekken van een Suure geeſt.

CCLXXXIV. Soodanigen Mercurius moet men dan verſcheidentlijk geprecipiteert, en na gelegentheid, dat is, na de verſcheide conſtitutie der zieken en vogten, die in de zieken verſcheidentlijk gevonden werden, uitkieſen, als'er om de Venus ſmet t'ontwortelen bequaam is.

Hoe lange men in de Mercuriale dingen moet volharden.

CCLXXXV. Men moet ſoo lange volharden in 't gebruik van de Mercuriale Medicamenten, tot dat de voornaamſte toevallen van de Venus-ſmet, door deſſelfs hulpe, ophouden.

CCLXXVI. Maar voornamelijk moet men ſig wagten, dat men niet te veel doet, en de Medicamenten niet in te grooten menigte in genomen werden; want het is beſt, gelijk we dikwijls vermaant hebben, deſelve in weinig quantiteit, en dat dikwijls te gebruiken, op dat de vogten niet te ſterk bewogen werdende meer ſchade dan profijt doen.

De

CCLXXXVII. De Mercuriale middelen hebben boven andere een wonderbare kragt, daar de andere gemeenlijk in korten tijd hare werkinge verrigten: maar de Mercuriale dingen volduuren lang in haar traag begonnen werk, en konnen altijd niet ligt nog veilig gesteuit werden.

Gewonderlijke kragt van de Mercuriale dingen.

CCLXXXVIII. Maar de zieken hebben van de Mercuriale Medicamenten meer gevaar, om het quylen, welke dan ligt, en dan te gelijk met een uitsuivering des buiks en braken verwekt werd: daarom is'er meer perikel voor de zieken, uit vreese van te stikken, wanneer de klieren ontrent de keel te vol slym geraken.

Daar is groter gevaar in.

CCLXXXIX. Daar is dan een voorsigtigheid van noden in 't gebruiken van de Mercuriale middelen; welke voorsigtigheid meest bestaat in een langsaam gebruik der selver, en een nauwkeurige opmerkinge van de ontroeringen en werkingen, diese somtijds eerst in het lighaam verrigten, eer datse de vogten sterk uitdryven.

Se moeten voorsigtig aangeleid werden.

CCXC. De Medicamenten dan van quiksilver bereid, zijn gewoon, seg ik, boven alle andere Medicamenten soo ontrent de lendenen, als ontrent het tand-vleis, wangen, en ragchen eenige besondere veranderingen te maken, waar doorse sekere teikens van haar toe komende werkinge vertoonen.

In wat deelen sy veranderingen maken.

Soo

Des selfs teikenen. CCXCI. Soo dikwijls dan de Genees-heer, na de ingenomene Mercuriale Medicamenten, de zieke van eenige moeyelijkheid hoort klagen in die voornoemde deelen, soo dikwijls sal hy nauwkeurig aanmerken, of'er ook eenige ontlastinge begint te komen, en dese moeyelijkheid belooft door het walgen oft diergelijke prikkelinge, dat'er binnen korten tijd een ontlastinge te volgen staat.

Dat de ontlossinge langsaam geschied. CCXCII. Welke daarom gewoon is traag voort te setten, om dat de quik-silver met de taye en slymige vogt te boven te komen, besig is, want die moet eerst ontbonden en los gemaakt werden, eer die uitgedreven werd.

Dan moet mense niet meer gebruiken. CCXCIII. Soo lange dan dese werkinge van vogten voort-gaat, of vermeerdert, soo lange sal men geen meer Medicamenten gebruiken, die van quik-silver gemaakt werden, en men sal de zieken maar wat Hop, of eenig bequaam kooksel geven, door wiens middel de taeye slym ligter en beter los gemaakt werd, alsoo werd de operatie van de Mercuriale middelen wat te gemoet gekomen.

Maar kooksels drinken. CCXCIV. Een kooksel ten dien einde bequaam, is, 't geen wy boven hebben gepresen, 't zy dat men 't wat slapper neemt, om alleen het vogt te veranderen; of dat men het wat kragtiger gebruikt, om te gelijk het

sweeten

ſweeten te doen verwekken; of dat men beter agt het geen te gelijk de buik door ſtoel-gang ſuivert, waar door de vogten meer na om laag als na om hooge gaan.

CCXCV. Daar is dan veel aan gelegen, dat een Medicijn om deſe ſaak in 't werk te ſtellen voorſigtig zy, op dat hy na gelegentheid van ſaken bequame middelen mag uitkieſen, om ſijn werk behoorlijk voort te ſetten. 't Welk, gelijk het in de Medicijne altijd noodig is, ſoo is het voornamelijk noodſakelijk wanneer de ziekten ſwaar en groot zijn, twijfelagtige en ſterk werkende Medicamenten te geven, gelijk als daar zijn de Mercurialia, van welke veel goeds en veel quaads te verwagten ſtaat, na datſe wel of qualijk zijn bereid en voor gedient.

Een Medicijn moet voorſigtig zijn.

CCXCVI. Dit zy dan ſoo geſegt van het Purgeren door de ſtoel-gang, ſoo door de Coloquint Appel, als door de Mercuriale dingen, die men in de Venus-qualen gewoon is te gebruiken; 't is nu tijd tot de *Vomitoria en quylmakende middelen* over te ſtappen.

CCXCVII. Alhoewel ik om te doen braken om de Venus ſmet te geneſen, de *verſcheide Medicamenten die men uit Antimonie* bereid, niet quaad en agt, egter konnen ſy met de Mercuriale geenſins vergeleken werden: ſoo je miſſchien alleenig uitſondert de *Mercurius Vitæ* oft quik des levens, zijnde een Antimoniaal

Het braken door Antimoniale en Mercuriale dingen.

niaal middel, dat ligtelijk tot een *Regulus* kan gebragt werden, 't welk alleen door een ſmelting met ſwavel geſchied.

Mercurius Vitæ

CCXCVIII. Maar by aldien ymand om te doen braken de *Mercurius Vitæ* liever wil gebruiken; ſoo is het om de Pokken te geneſen een goed Medicament, ſoo kan hy nog verſcheide andere bereidſels van quik-ſilver gebruiken, welke reeds opgetelt zijn, als daar zijn de Præcipitaten en Sublimaten.

Præcipitaten.

CCXCIX. Onder de *Præcipitaten* dan, gelijk ik terſtond ſeide, *moet menſe uitkieſen die minſt vaſt* zijn.

Sublimaten.

CCC. Onder de *Sublimaten* is de *corroſive* de kragtigſte en ſterkſte, maar, gelijk ik boven vermaant heb, is ook ſeer gevaarlijk.

In't braken zijn de Præcipitaten boven de Sublimatum dulce te agten.

CCCI. Ook ſullen de *Præcipitaten die minſt vaſt* zijn, ligter en dikwijlder doen braken, als de ſoete Sublimaat. Die moeten daarom ook meer geagt werden; in welkers wettig gebruik men ſeer ſorgvuldig moet zijn, ontrent de conſtitutie der zieken, en het verſcheide gevolg van de operatie der Mercuriale Medicamenten.

CCCII. En dewijl ik meer van de Mercurius Præcipitatus boven heb by gebragt als van de Sublimaat, ſchijnt het niet noodig, dat we ons daar lange mede ophouden, maar wy willen liever onſe draad vervolgen.

De

CCCIII. De laatste manier en weg om de slymige vogten uit het lighaam te dryven, welke in de Venus-quaal sondigen, is door het *Saliveren* oft quylen, zijnde in dese ziekte de bequaamste van allen.

De salivatie is hier boven alle andere te agten.

CCIV. Sekerlijk daar is geen quaal in welke de salivatie beter kan gebruikt werden, als in dese *Venus-smet*: daarom werd *de genesinge die door de salivatie geschied, boven alle andere uitgekoren, want die is soodanig, datse geen vrees ligtelyk nalaat van weder te komen, ten zy in een seer verouderde, by welke een Caries ossium gevoegt is.*

Lof van de salivatie.

CCCV. De *salivatie* oft quyling, is dan een *uitlediging van vogten*, die in het gansche lighaam sondigen, maar *meest die seer slymig en wei-agtig zijn*, welke uitlosinge *door de quyl-vaten* en de *mond* te gelijk met het speeksel geschied.

Watse is.

CCCVI. Van het quylen oft saliveren kan men nu veel klaarder en onderscheidentlijker oordeelen te deser tijd, als eertijds; na dat niet alleen de *wegen* en *de vaten die het speeksel in de mond brengen*, nu onlangs d'ontleders zijn bekend geworden; maar ook de *deelen*, *in welke de selve werd bereid*, of van het bloed *afgescheiden*, de *klieren* namelijk, die men geen ronde *conglobatæ* noemt, tot welke en van welke de *vaste lymphatica* gaan en komen, maar het zijn de *conglomeratæ* (d) oft op een

Het speeksel in wat deelen het werd gemaakt en door welke geschieden.

(d) *Den Autheur maakt onderscheid tussen*

een getaste, die sekere wegen en pijpen hebben, door welke sy in een bepaalde holligheid hare vogten, die het lighaam nuttig zijn uitstorten.

Waarom men nu klaarder van de quyling kan handelen dan eertijds

CCCVII. Dit is, seg ik, de reden, datwe nu klaarder en onderscheidentlijker dan eertijds van de salivatie konnen getuigen, en verscheide dingen verhandelen, die ten dien einde konnen by gebragt werden.

Wat ontrent het speeksel in de natuurlijke en tegennatuurlijke stand gebeurt.

CCCVIII. Gelijk dan in de *natuurlijke stand van de mensch die gesond is het speeksel alleen uit de op een getaste kaak-klieren tot in de mond* gebragt werd, alsoo werd ook niet selden deselve in de *tegennatuurlyke en zieke stand, met het*

de conglomeratæ en conglobatæ, *d'eerste zyn klieren die uit verscheide kleine kliertjes schijnen te bestaan en te saam geset te zijn, gelijk als het* Pancreas, Speeksel-klieren, Mammen *&c. maar de andere zijn ronde, gelijk als de* Glandula pinealis, Pituitaria *&c, maar als men het wel besiet, is dese onderscheid niet noodig; want de* conglomeratæ *zijn niet anders dan verscheide* conglobatæ, *dat is, yder klier 't zy groot oft klein, zijn een takjen van een Slag-ader, die in menigte krinkelingen en Slag-wysige takjes verdeilt werd, welke dan het overige bloed in de Ader, en het andere vogt door eenige buis uitstorten, het zy dat het* vasa lymphatica *heeten oft eenig ander vat.*

het selfde speeksel te gelijk *de taeye en slymige vogt of de weiagtige en dunne uitgeloost.*

CCCIX. Maar dese beweginge van het slymagtige of het weiagtige vogt om de mond, dewijl die gewoon is met het speeksel te geschieden, noemt men *salivatie* oft *quylen*: 't zy datse geschied van selver, of *door hulp van de natuur*, of dat die door Medicamenten en *konst* werd gemaakt.

De salivatie hoe veelderlei.

CCCX. In *dese Landen* voornamelijk gebeurt de *salivatie van selver* genoeg, niet alleen aan *Kindertjes die Tanden krygen*, maar ook aan *veele* die de *scheurbuik* hebben, en *droefgeestige*, welke *spuwers* zijn geworden; 't welk de oude wel geweten hebben, alhoewel het selden misschien in Griekenland, Italien, Vrankrijk en Hispanien is aangemerkt geweest.

In welke de quyling van selver komt.

CCCXI. Ik heb het ook dikwijls in de *sprouw* sien gebeuren.

CCCXII. Dese van selfs komende salivatie is dikwijls door een *crisis* oft *raming*, en ontbind de zieke van zijn quaal; maar somtijds is die *Symptomatica* oft *toevallig*, en moet voor de quaal van de zieken selfs of des selfs toeval gehouden werden, uit welke de zieke geen verligtinge krijgt, maar een groot en swaar gevaar.

De salivatie critica en symptomatica.

CCCXIII. Alsoo heb ik meer dan eenmaal aangemerkt, dat'er zieken zijn, welke

eenige jaren agter een met een quyling gequollen zijn; van welke ſy des nagts en des daags met ſeer groote ſtekingen en naukeurige pijne geplaagt werden, dewijl haar een ſcherp vogt afvloeyd, dat ook met eenen matig ſlymig is, in een groote menigte, van welke het Linnen, ja ſelfs allerlei Leer, doorbeten wierd: ſoo dat deſe luiden in een ſeer quade en jammerlijke ſtand veele jaren moeſten leven.

De ſalivatie is dryderlei.

CCCXIV. Derhalven is'er *dryderlei ſalivatie*, namelijk daar een *raming*, by *toeval* en door *konſt* gemaakt, die men Medicinaal noemt.

Door konſt.

CCCXV. De *Medicinale* of die door *konſt gemaakt* werd, is een quyling oft ſalivatie, die door kragt van *Medicynen* geſchied, 't zy datſe geſchied *onverwagt* en *by geval*, het ſy dat menſe *poogt te maken*; ten anderen die met gemak of ongemak der zieken geſchied.

Onverwacht of by geval.

CCCXVI. Want het gebeurt niet ſelden, dat ſoo wel de Medicijns als andere om de luiſen te verdryven, of de ſchurft te geneſen een Riem doen dragen, van onbereide quik-ſilver met Terpentijn gemengt, om haar lendenen; waar door buiten verwagtinge een quyling ontſtaat, die de zieken niet alleen ſwaar en moeyelijk is, maar ſomtijds wel doodelijk.

CCCXVIII. Maar het gebeurt ſomtijds wel,

wel, dat een Medicijn wil doen quylen, waar door de zieke menigmaals niet betert, maar eerder verergert.

Schedelijkheyd van het quylen.

CCCXVIII. Dewijl dan dit soo is, moeten de jonge Medicijns niet sonder oorsaak van ons gewaarschouwt werden, dat se voorsigtig moeten zijn wanneer se willen doen quylen.

Men moet in't quylen voorsigtig zijn.

CCCXIX. Want het is niet genoeg dat een Medicijn de salivatie in zijn zieke wel gelukt is, maar men moet altijd agt geven, dat het noit qualijk uitvalle; want een Medicijn krygt meer laster door eene quade uitkomst, dan hy eere krygt uit tien, welke hy wel genesen heeft.

Reden.

De goede uitkomst schrijft men toe het geval, maar de quade uitkomst de Medicijn.

CCCXX. Want daar zijnder *veele*, die de *goede uitkomsten* het *geval* of de *natuur* toeschryven, maar de *quade uitkomst* aan de *Medicijn* oft de *Medicamenten*.

CCCXXI. De *salivatie* nu die de Medicijn door *konst* doet, geschied op tweederlei wijse, eensdeels door *innerlijke ingenomene Mercuriale middelen*, anderdeels die door deselve *uiterlijk aangestelt* werd.

De salivatie door konst is tweederlei.

CCCXXII. Om *innerlijk* te gebruiken tot de salivatie, is de *Mercurius welke niet gesigeert* is de beste, voornamelijk de Precipitaat.

Door inneminge van quik.

CCCXXIII. *Uiterlijk*, om de [illegible] salivatie in 't werk te stellen, gebruikt men *rauwe quik*, soo met *Salven*, *Smeersels*, oft *Olien*

vermengt, en op ſekere gewrigten geſtreken; als met *Terpentijn* vermengt en *in form van een* Gordels. *gordel* om de lendenen gedragen ('t welk ook geſchieden kan met *Mercurius Præcipitatus*, die niet al te vaſt is) anderdeels ook tot *Cinnaber* met ſwavel gebragt, en te gelijk met andere dingen, voornamelijk Myrrhe, vermengt, en als een *rooking* in de mond ontfangen, tot dat de ſalivatie volgt.

En rookinge.

In alle deſe moet men traag voort gaan.

CCCXXIV. Op deſe dry manieren maakt dan de quik-ſilver dat'er een ſalivatie ontſtaat, in welkers gebruik, 't welk wy voor een gedeelte hebben vermaant, men neerſtig moet aanmerken, dat men ſig niet te ſeer en haaſte, maar dat het welk langſaam voort gaat.

En de teikenen van een toekomende ſalivatie waar nemen.

CCCXXV. Men moet dan ſoo uiterlijk als innerlijk in 't gebruik van de quik-ſilver om een quyling te maken, langſaam voortgaan, en waar nemen, dat als de quik tweemaal of drymaal matelijk gebruikt is, of'er eenige verſchijnſels van een toekomende quyling ſig vertoonen, of dat 'er geen en zijn.

Welke die zijn.

CCCXXVI. Want ſoo dikwijls het Tandvleis, Amandelen of andere klieren in de Kaken beginnen te ſwellen of pynelijk te zijn, of ſoo dikwijls daar een vuile ſtank ten monden uitgaat, ſoo dikwijls, ſeg ik, een ſeker teiken te zijn, dat de ſalivatie aanſtaande is.

Soo

CCCXXVII. Soo dikwijls men dan sulx binnen de twee of dry dagen niet gewaar werd, na dat men de Mercuriale middelen, behoorlijk heeft in 't werk gestelt, moet men in des selfs gebruik voort-gaan; en dat soo lange, tot de quade vogten na de quyl-klieren gaan, en te gelijk met de quyl uitgestort werden.

Soo se niet vertoonen moet men in des selfs gebruik voort gaan.

CCCXXVIII. Maar op dat *van die vogten*, welke gemeenlijk *vry scherp zijn*, het *Tand-vleis*, *Wangen* en *Lippen niet souden versweren*, en somtijds selfs het *Verhemelte*, soo moet men *Gorgel-dranken* drinken van *lauwe soete Melk*, het *Sap* van gekookte *Rapen*, *Melk-jes*, en andere die in een *Suur en Scherp vogt temperen*.

Wanneer men Gorgel dranken, om de scherpe vogten te tempe-ren, moet gebruiken.

CCCXXIX. Het *quylen* dan *moet men* soo eenige weken *laten loopen*, en *niet* ligtelijk *steuten*, op dat de zieke niet en kome te stikken: want als het quylen van selver ophoud, is *een teiken*, *van een volmaakte genesinge*.

De quyling moet men niet steuten.

CCCXXX. Wanneer daar dan *van de seer scherpe vogten*, *die de versweringen in de mond*, *en ondragelijke pynen* ontstaan, moet men gorgel-waters bereiden uit dingen die men *afvegende en te samen trekkende* noemt, doende daar by wat *opium*, en andere middelen die de *pijne* kragtig *stillen*. Op die wijse dan moet men de uitlosing van het quylen in de Pokken verrigten, Nu sullen wy nog yts spre-

Wanneer men afvegende en te samen trekkende Gorgel-waters moet gebruiken.

Genesing toevallen.

 ken

ken van de byſondere geneſingen der voornaamſte toevallen.

Geneſinge van een Virulente Gonorrhœa.

CCCXXXI. Laat ons dan een begin maken van de geneſinge van een *Virulente Gonorrhœa*, dewijl het een van de gemeenſte toevallen in de Venus ſmet is, van dewelke de Pokken niet ſelden haar begin nemen; maar ſoo die wel geneſen werd, blijft daar by ſteken, ende gaat niet verder: want indienſe niet wel geneſen is, werd het ganſche bloed daar mede beſmet.

Soo het bloed daar door beſmet is, moet de algemeene cure voor af gaan.

CCCXXXII. *Wanneer* dan een *Virulente Gonorrhœa, de ſieke alleenig moeyelijk valt, en het bloed van deſelve niet en is bevuilt, moet men de geneſinge daar maar alleenig op aan leggen*: maar, wanneer het quaad verder is ingedrongen, en *het ganſche bloed te gelijk is beſmet, dan moet men de generale geneſinge voor af laten gaan, en daar by voegen*, van welke reeds geſproken is.

Wat ſweren de Gonorrhœa volgen.

CCCXXXIII. Laat ons dan een *redelijke geneſinge van de Saad-loop* aanſtellen, wanneer wy hebben overlegt, dat deſelve een *ſweering in de Voorſtanders, en miſſchien ook in de Saadblaasjes volgt.*

CCCXXXIV. Want alhoewel ik niet en loochen dat alleen de *ſwakheid* van die deelen *na te veel by ſlapens*, niet ſelden een overblyvende *Saad-loop kan voortbrengen* die eenige jaren agter een by blijft: egter ſal die

die noit een *Virulente Gonorrhœa* wesen, ten zy daar bykome, dat niet alleen *het Saad*, maar ook het *bloed*, dat tot de deelen om te (*c*) voeden gaat, *bederft* en *in een scherp Virulent* vogt verandert, gelijk men siet in een Venus-Saad-loop, en daarom Virulente gesegt werd.

CCCXXXV. Dat gene dan 't welke eensdeels het Saad, en anderdeels het bloed bederft, sal ook een *gedeelte* van het *houdende* oft vaste deel min of meer *bederven*, en vorders een *swering*, 't zy hoe dat het dan zy, in de *selve* voortbrengen.

CCCXXXVI. Het *deel* nu, dat dese *Virulente stoffe by sig heeft*, dewijl dat'er behalven de *Voorstanders* en de *Saad-blaasses* geen andere kan wesen, soo segt men met alle regt en reden, datse of *alleen*, of *tegelijk een sweeringe* moeten hebben; 't welk men hier geensins moet voorby gaan; wanneer we de *genesinge* van een *Virulente Gonorrhœa* aanvangen, want die *noit gelukkig werd volvoert, ten zy de sweering benomen is met de ziekte, welke die toeval volgt.*

Dese sweeren zijn alleen in de Voorstanders en Saadblaasjes.

CCCCXXX. In een *behoorlijke genesinge* van een *Virulente Gonorrhœa*, moet men op de *sweringe* denken, om die, 't zy hoese is, te

Welke men genesen moet.

(*c*) *Ik heb elders in mijn institutie getoont dat het bloed voor soo veel het bloed is, niet en voed, maar een seker Jeu sap.*

te *suiveren* en wederom *toe te heelen* ; en daar benevens des selfs oorsaak te *verbeteren* of te *benemen.*

Des selfs oorsaak.

CCCXXXVIII. De *oorsaak* van dese *sweer* is een *scherp vogt* dat *Virulent* is, *door een bysslaap gemeen gemaakt, dat ontrent dese Saad-vaten blyft hangen, die het bloed met het Saad bederft,* en na dat dit *bedorvene is uitgevloeid,* blijft *voor een gedeelte in de vaste en houdende geulcereede deelen, by welke weder nieuwe bedorve stoffe vloeyende,* eensdeels een *sweer*, en anderdeels *een Virulente vloed doen geduuren.*

Hoe men de Saad-loop na de konst geneest.

CCCXXXIX. Hy sal dan de Virulente Saad-loop gelukkig en na de konst *genesen*, die voor eerst die *Virulente euvel* oft *ferment, dat de scherpe sweering maakt,* en voed, waar door het bloed met het Saad bederft, *verbetere*, of uit het lighaam geheelijk *uitdrijve.* Ten tweeden, dat de *sweer*, die daar van is voortgebracht, *gesuivert* en *geheelt* werde.

CCCXL. Alle dese weinige insigten oft indicatien werden voldaan, door alle die Medicamenten, die men gemeenlijk in de genesinge van een Virulente Saad-loop aanpryst, en met een loffelijke uitkomst werden voor gedient ; gelijk als ymand dat ligtelijk sal observeren, die alle dese dingen met een oplettend verstand sal ondersoeken : alhoewel daar weinige zijn, van die een *Gonorrhœa* genesen, welke sulx aanmerken, daarom

is

is't geen wonder, dat ſoo dikwijls of geen geneſinge of een trage volgt.

CCCXLI. Voor eerſt dan werd dat *ſcherpe en virulente vogt door emulſien verbetert* die hier veele gebruikt werden, de verſagtende en lenierende *kookſels* uit Soethout, Gerſt en diergelijke bereid; ſelfs de *Terpentijn*, of des ſelfs *Olie, Balſem van Peru*, en *Oleum de Copayve* ſoo genoemt, en diergelijke.

1. Moet men het ſcherpe vogt verbeteren, en waar door.

CCCXLII. Ten tweeden, moet men dat *ſcherpe en virulente vogt*, door de *gemeene Piswegen uitdryven*, 't welk byna geſcheid door d'*eigenſte kookſels Emulſien, Olien*, en ſelfs door de *Cantharides* &c. dewijle een Pisdryvende kragt hebben, dryven ſy dat Virulente fenijn te gelijk met de Piſſe uit.

2. Uitdrywen en waar door.

CCCXLIII. Alle deſe Medicamenten, ſoo ymand die aandagtig overweegt, ſal hy ligtelijk bevinden, datſe bequaamheid hebben, om een *Suur en ſcherp vogt te temperen en uit te dryven*, en dat daar en boven *een Virulente Gonorrhœa van deſelve afhangt en voortgebragt werd*: gelijk als we ſulx uit alle de toevallen van de Venus-ſmet genoegſaam boven hebben beweſen, het welk wy nu beveſtigen met de Medicamenten, welke bequaam zijn om een Saadloop te geneſen, en door het gebruik alleen goed bevonden zijn.

Een Virulente Saadloop hangt af van een ſcherp vogt.

Se-

De Medicamen ten zijn of Aromatike of die de scherpigheid temperen.

CCCXLIV. Sekerlijk alle die dingen, welke *kragtig doen veranderen, en het vogt in een Virulente Gonorrhæa verbeteren* zijn of *Aromatike*, of meer of min *Suur temperende*, onder welke de minste rang niet hebben de *Oculi Cancri*, welke om dese quaal te cureren soo nut als noodsaakelijk zijn.

Waar in de wijse om een Gonorrhœa te genesen bestaat.

CCCXLV. De methode dan oft wijse om een Virulente Saad-loop te genesen, bestaat eensdeels in een *veranderinge en temperinge des scherpen* vogts, die de *sweringe* in de Saat-vaten en Klieren *voortbrengt*, en *koestert*; anderdeels in het vogt dat min of meer getempert is *door de Pis uit te dryven*; zijnde daar toe de naaste bequaamste weg; ten welken einde men ook *sweet dryvende kooksels* soude konnen gebruiken, welke in de algemeene genesinge soo dikwijls gepresen en aangeteikent zijn, welke niet alleen door het sweeten, maar ook door de Pis-wegen de sondigende vogten uit drijft, en temperen van gelijken de Suure en scherpe vogten; ten derden in de *suiveringe van de sweringe*, en daarom in de *heelinge*, eens-deels door gewassen Terpentijn, ander-deels door deselve gekookt zijnde, ook door de Terpentijn Olie, door de Peruviaanse Balsem; Oleum Copayvæ, de veel-dubbelde Swavel-Balsem, en soo voorts. Ook bestaat de methode van genesen in de *versterkinge van de*

de voorstandes klieren, en *Saad-blaasjes*, die door dese quade vloed *verswakt* zijn, en door sagte te samen trekkende en Aromatike middelen, die ten minsten met een vast Sout, die het Suur kan breken, begaaft zijn, als Castoreum, Succinum, Myrrha, Coralia, Lapis Hæmatites, Lacca, en diergelijke, die men innerlijk inneemt; als ook uiterlijke, gelijk den Olie van Mastix, en meer andere dingen daar men den aars-naad mede strijkt.

CCCCXLVI. Soo dat op soo een wijse de Virulente Gonorrhœa gelukkig werd genesen, welke versuimt zijnde en veronagtsaamt, somtijds, ten minsten voor een gedeelte, ongeneeslijk werd; voornamelijk als het deel door een lange vloed ten uitersten verswakt is.

Hoese ongeneeslijk werd gemerkt.

CCCXLVII. Wanneer een Virulente Gonorrhœa by een Venus-smet is vervoegt, aldaar werse door de generale genesinge der Pokken te gelijk genesen; maar soo wanneer de Gonorrhœa alleen werd geobserveert, moet men die op sig selfs genesen op die wijse en Medicamenten als terstond verhaalt is.

Een Gonorrhœa met de Pokken verselschapt werd door des selfs genesing weg genomen.

CCCXLVIII. De *Puisten* zijn gewoon door de *universele cure der* Pokken te wijken, gelijk ik boven geleert heb, soo door sweetdryvende kooksels, als door Mercuriale

Door de universele cure gaan ook de puisten weg.

le uitledinge, en voornamelijk door de salivatie, zijnde alles behoorlijk aangeregt, waar uit ik hebbe aangemerkt, dat het een loffelijk en volmaakt teiken van genesinge is, wanneer soo de Puisten, als de andere toevallen van de Pokken van selver verdwynen.

Der selver particuliere genesinge.

CCCXLIX. Soo sig ymand over de *genesinge van de Puisten wil haasten*, of deselve in 't *besonder aanstellen*, om by andere van de Pokken niet verdagt te zijn, dan konnen sy met een kooksel van *Pokhout en andere houten gestooft werden.* Want my heugt ook, dat alle andere dingen geen hulpe bybragten, dat een *Vlug-sout* met de *Tinctuur van Kooper doordrongen* de vuile quaadaardige Puisten genesen zijn, en buiten verwagtinge somtijds weg geraken.

CCCL. De *Mercurius Pracipitatus* met eenige *Salf gemengt*, is mede goed om de Puisten weg te nemen, als die uiterlijk werd opgelegt.

Dese komen van een Suure geest

CCCLI. En alle dese dingen bevestigen nog meer haar *oorsprong van* een Suure geest, in welke wy gesegt hebben dat de gansche natuur der Pokken gelegen was.

De Venus sweeren werden ook door de universele cure genesen.

CCCLII. 't Geen terstond van de Puisten gesegt is, moet men ook van de *Venus-sweeren* seggen, want se konnen door de *universele genesinge der Pokken*, indien die behoorlijk

lijk geſchied, *te gelijk geneſen en weggenomen werden*, als ook door die, welke door de *ſalivatie* en *andere Mercuriale uitledigingen* geſchieden, ten einde gebragt werden.

Der ſelver beſonder geneſinge.

CCCLIII. Nog konnen daar en boven de Venus-ſweeren met een *decoctum Guajaci afgewaſt* en geſuivert werden, als ook door andere ſterke Aromatike, welke men kan aanraken met een *vogtig ſal volatile met de Tinctuur van Koper doordrongen.*

CCCLIV. De *Mercurius* ſoo de *geprecipiteerde* als de *geſublimeerde* werden ſeer gelukkig onder de *Salven* gemengt, voornamelijk de *ſoete.*

CCCLV. Door welkers middel, na dat de *Venus-ſweeren geſuivert zijn*, konnen ſy ligtelik *geneſen* werden op de wijſe als andere ſweeren, van welke in de Chirurgie verhandelt werd.

Het eene ſuur werd van het andere verandert.

CCCLVI. Niemant heeft verbaaſt te ſtaan en ſig te verwonderen, dat ik hier tot de geneſinge van de Venus-ſweren, de *Mercurius* die ſoo door *Suure geeſten geprecipiteert* als *geſublimeert* is; agtende dat ik mijn meininge, van dat de oorſaak der Pokken in het Suur ſoude beſtaan, om verre ſmeet. Want voor eerſt is 't nieuw, *dat het eene Suure van het andere verandert en verſtompt werd*, en dat wel *ontrent eenige deelen* die van de andere verſchelen.

Alſoo

't Welk men met voorbeelt toont.

CCCVII. Alsoo werden de Koralen, Kreeftsoogen, Paarlen en diergelijke in de *Spiritus Vitrioli Philosophicus* die soo genoemt werd, gesmolten, zijnde het water dat men op de *Butyrum Antimonii* giet; als men *Mercurius Vitæ* maakt, 't welke daar af gegoten werd: dese seg ik, daar in gesmolten zijnde, sullen door het bydruppen van *Spiritus Vitrioli* daar weder van scheiden, alhoewel beide geesten Suur zijn, en uit de Vitriool, voor een gedeelte ten minsten, voortgebragt en uit getrokken.

Waar uit de Sublimaat bestaat.

CCCLVIII. *Want de Mercurius Sublimatus corrosivus* welke wy gebruiken om de Butyrum Antimonii te bereiden, werd gemeenlijk gemaakt uit *Vitriool* en *See-sout* of het gene gegraven is, die met de quik-silver onder een zijn gemengt en te gelijk gesublimeert, soo dat in de selve veel Suure geest is, welke uit de Vitriool was, alhoewel ik voor my ook meine, dat misschien het meeste Suur ook van het See-sout daar by komt.

De verscheidentheid in de suure geest in de Spir. Vitr. phil. waar se van daan komt.

CCCLIV. De verscheidentheid dan van dese Suire geest in de voornoemde *Spiritus Virioli Philosophicus*, hangt ten eersten, af van de verscheidentheid van *beider souten*, van *Vitriool* en *Zee-sout* vereenigt zijnde: ten tweeden selfs van de *Mercurius*, met welke beider geest is uit getrokken. Ten derden, van de *Antimonie* met welke een vereeniginge geschied

om

om de Butyrum te bereiden. Want daar is in de Antimonie ook een ſuure geeſt, welke my dunkt dat te gelijk met de Boter overgaat. Maar in de gemeene Spiritus Vitrioli is geen ſuurigheid als die van de Vitriool komt. Soo dat een yder wel ſien kan dat'er in beide ſuuren groote verſcheidentheid is.

CCCLX. Dit ſelfde blijkt ook uit andere Suure geeſten, voor ſoo veel ſommige het eene of het andere metaal alleenig ontdoen, en niet alle. Want by voorbeeld de Spiritus Salis ontdoet het Goud, en het Silver niet: in tegendeel de Spiritus Vitrioli ſmelt het Silver, en geen Goud.

CCCLI. *De ſuure geeſt dan in de Mercurius ſoo geſublimeerde als gepreci̇piteerde geconcentreert zijnde, is in ſommige omſtandigheden verſchejden van het Venus-gift, dat mede in een ſuur beſtaat*: waar uit voort kan komen, dat *d'eene d'andere verandert, ja ſelfs figeert of vaſt maakt.*

De Suure geeſt in de Sublimaat of Precipitaat is verſcheiden van het Venus fenijn.

CCCLII. Doet hier nog ten tweeden by, dat de voornaamſte *veranderinge*, welke verwagt werd van beide quik-ſilvers die op beide wijſen bereid zijn, *van de quik-ſilver ſelver* afhangt, welke door ſijn vorige bereidinge door een ſuure geeſt bequamer gemaakt is om het Venus-gift te veranderen, welke ſig daar nu beter onder vermengt dan anders.

CCCLIII. De *Mercurius* dan ſoo de gepre-

cipiteerde als de geſublimeerden dient om het Venus-gift te verbeteren, ſoo ten *opſigte van ſig ſelfs*, als ten opſigten van *het ſuur dat in de ſelve geconcentreert is, en het Venus-Suur byna tegenſtrydig.*

De Caries Oſſium is ſwaar te geneſen.

CCCLXIV. De *Caries Oſſium* oft *Been-vreting* hebben wy de vierde rang onder de toevallen van de Venus quaal gegeven, *zijnde een toeval die de ſwaarſte van allen te geneſen is.*

Reden.

CCCLXV. De *moeyelijkheid* dan van de *geneſinge hangt* dan hier van *af*, dat het *Venus-gift ſig tot binnen in de Beenen inboeſemt, tot welke de middelen* die daar toe aangewend werden om te verbeteren, niet konnen doordringen; *ook kan dit quaad met vuur of een Brand-yſer niet wel vermeeſtert werden.*

CCCLXVI. Dat ſekerlijk *dit ſuur ſoo nauw in de Beenderen indringt, en tot verſtervens toe bederft*, kan een yder bekend zijn, die de ware Chirurgicale obſervatien waar neemt, en de Boeken doorſnuffelt.

Dat de Beenen in een *Caries* verſtorven zijn.

CCCLXVII. Ik ſegge *dat de Beenen in een Caries van de Pokken tot verſtervens toe bedorven werden*, dewijl de *Beenen* ook ſekerlijk *leven*, en met een *Caries aangetaſt zijnde* voor *dood* te houden zijn.

Het zieke deel moet van het geſonde geſcheiden werden.

CCCLXVIII. *Derhalven is tot de geneſinge van een Caries* van nooden, *dat het ganſche deel, met een Caries beſet zijnde*, en by gevolg dood, *van het geſonde en* levende *geſcheiden* werde,

de, met welke het niet en kan te ſamen groeyen nog niet lang beſtaan ; of het geſonde werd daar mede beſmet, en tot diergelijke bedervinge allenxkens gebragt.

CCCLXIX. Maar het is moeyelijk, 't zy met *vuur* en *gloeyend Yſer*, of *behoorlijke Medicamenten* het gecarieerde been van het geſonde af te ſcheiden, na dat het met eenige holen in het geſonde Been is ingeboeſemt, want het *Venus-gift is niet ſtil, maar krygt ſijn kragten alvoort loopende* : gelijk dit in alle *Caries Venerea* blijkelijk is, welkers *oorſaak niet en werd beſlift, oft verbroken* van het Been ſelfs dat bedorven werd, maar werd dagelijks vermeerdert en ſcherper, ſoo dat eindelijk, wanneer het op ſijn hoogſte is gekomen, de *Caries Venerea* ongeneeslijk werd.

Waarom het moeyelijk zy.

CCCLXX. De groote moeyelijkheyd om een *Caries* te geneſen hangt hier ook van af, dat de middelen welke *bequaam zijn* om ſe *te geneſen*, dikwijls niet *al te wel konnen geappliceert* en gebruikt werden.

CCCLXXI. Want de deelen die naaſt aan het Been zijn, als *Vlieſen*, *Peſen*, *Zenuwen* en diergelijken werden te gelijk *van een actuele cauterie beledigt*, *waar uit onlijdelijke pynen ontſtaan*.

Van een actuele cauterie werden de naaſt gelegen deelen beledigt.

CCCLXXII. Maar dit ſelfde quaad *vermeerdert*, wanneer deſe *actuele cauterien dikwijls werden geappliceert*, want ſe in eene reis weinig

Waar door het quaad vermeerdert.

weinig konnen uitrigten, daarom moetense verscheide reisen herhaalt werden, soo se een goed effect sullen sorteren.

CCCLXXIII. De andere *middelen welke men gebruikt om een Caries weg te nemen en te verteren*, of *zijn al te onkragtig* om het begeerde effect uit te werken, en dat Venus-gift te overmeesteren, of, gelijk reeds gesegt is, *soo konnen sy niet al te seer doordringen* tot alle hoeken en holen, in welke dat voornoemde *Venus-gift sig heeft uitgeboesemt*, *bestaande in een scherp suur dat seer doordringelijk is.*

Welke de scherpigheid van het suur beoorloogen.

CCCLXXIV. Die, welke tot nog toe waar genomen zijn, om op eenigerlei wijse de *suure scherpigheid den oorlog aan te seggen*, zijn of *Loog-souten*, soo *vaste* als *vlugge*; oft *Vlugge geesten*; oft *Olien*, of *Waterige*; of die uit voornoemde meerder zijn te samen gestelt.

CCCLXXV. *Maar de vaste Loog-souten* welke de voornaamste stryders en vyanden van het suur zijn, indien men die suivert en alleen gebruikt, blyven op het opper-vlak hangen, en sullen geen groote victorien behalen; indiense nu met *water werd gesmolten*, sullen een gedeelte van hare kragt verliesen; indiense nu met een *vlugge geest vereent zijn*, sullen sy ligt aan alle kanten doordringen, maar sullen te gelijk swakker hare werkinge af leggen;

gen: indiense met *Olie tot een Seep zijn gemaakt*, versw akkensy seer, en konnen niet ligtelijk door dringen; by welke soo daar *water* komt, om die te doen smelten en dieper te laten doordringen, sullen sy te gelijk onkragtiger werden.

CCCLXXVI. Soo dat onder alle de remedien, die het scherp suur van de Venus-quaal, die een *Caries* voortbrengt, verbeteren, en herstellen, na de *actuele cauterie*, de *vlugge-souten* d'eerste rang schijnen te hebben, al hoewelse seer swak zijn om soo een grooten en swaren quaad te vermeesteren.

Na de actuele cauterien zijn de vlugge Souten een bequaam middel tot de *Caries*.

CCCLXXVII. 't Is derhalven geen wonder, wanneer een *Caries Ossium soo selden in de Venus quaal tot genesinge komt*, want se duurt soo lange tot m'er mede in het graf daalt.

Se blijft dikwijls soo lange by tot men sterft.

CCCLXXVIII. De regte wijse dan om te genesen is, dat het *besmette Been*, soo dikwijls het veilig kan geschieden, *geheel weg genomen werde*, na dat men in de *selve nauwlijks de Caries heeft konnen stutten*, of dat het bedorve van *het gesonde* niet *heeft konnen afscheiden.*

Het besmette Been moet gansch weg genomen werden.

CCCLXXIX. *Ik prys* dan, gelijk ik reeds gedaan heb, wederom het *gebruik van het vlugge sout*; welke nog beter soude zijn, soo ymand *vlugge souten van verscheide soorten toestelt*, en de *beste daar uit*, *na een nauwkeurige en omsigtige ervarentheid kiese.*

 CCCLXXX. Om

Wat'er nog gebruikt werd.

CCCLXXX. Om een caries ossium te genesen, gebruikt men dog de *Tutia*, *Lythargyrium*, *Cerussa*, ja de *Guajacum* selfs, tot een Poeder gestooten, en daar op gestroit; welke alle, indien men daar naukeurig agt op geve, sal men bevinden, dat se voor soo veel helpen konnen, als sy het suur concentreren, en van het Been aflokkende, daar van afleiden, op dat het sijn vleugels niet verder verspreide, en meer bedervinge voortbrenge.

De verscheidentheid deser middelen.

CCCLXXX. Dit zijn dan de sagste middelen om een *Caries ossium* te genesen; de naaste of de middel-soort zijn soo vaste als vlugge souten, en eindelijk de potentiele cauterien: het alderkragtigste is het cauterium actuale. Door welkers middel, indiense het oogmerk harer genesinge niet bereiken, zijnse met regt voor incurabel te houden.

Hoe de Tophi genesen werden.

CCCLXXXII. Wy hebben geleert, dat op verscheide plaatsen onder het Beenvlies, *periosteum* gesegt, 't welk het Been bekleed, groote *uitbultingen* somtijds groeyen; welke indiense de Beenen niet veel hebben aangedaan, zijnse gewoon genesen te werden met Pleisters en Salven die met quik-silver vermengt, zijn voornamelijk door de algemeene genesinge, die men salivatie noemt.

CCCLXXXIII. Soose de Beenen hebben besoetelt, en een taey-slymige stoffe deselve heeft

heeft gemaakt, konnen nauwlijks genesen werden, ten ware men het geswel opende, en dese slymige vogt daar allenxkens uitloosde, eensdeels door Aromatike Gommen, anderdeels door potentiele en actuele caustiken: soo lange volhardende in des selfs gebruik, tot dat men merkt dat het Been gesuivert en vry is van alle Venus-slym, waar na men dan overstapt tot de heelinge door Chirurgicale middelen, die bekend zijn.

CCCLXXXIV. Wy hebben gewaagt van de moeyelijke pynen, die des nagts geduurig weder komen, en des daags byna ophouden, en dat niet in de gewrigten, maar de plaatsen die tussen de gewrigten gelegen zijn, 't welk de Pokkige seer moeyelijk valt: tot welkers versagtinge soo innerlijke als uiterlijke middelen konnen gebruikt werden.

De moeyelijke pijnen moet men door sagtende middelen genesen.

CCCLXXXVI. Onder de uiterlijke zijn de Mercuriale Salven de beste; als ook de Stovingen van Pokhout, en van Jenever-hout &c.

Soo uiterlijke.

CCCLXXXV. Onder de innerlijke werd boven alle gepresen de *Sal saParilla* en des selfs kooksel; nauwlijks werd'er egter uitgerigt sonder Medicamenten van *Opium* gemaakt, welke hier veel vermogen, soo se by behoorlijke dingen gevoegt werden, die met de con-

Als innerlijke.

constitutie der zieken over een komt, en tegens den avond, als de pijne weder komt, gebruiken.

CCCLXXXVII. Dit is dan het voornaamste om een algemeene Venus-smet te genesen, door welkers middel de pijnen allenxkens vertrekken, en eindelijk ganschelijk benomen werden.

Hoe men het uitvallen des hairs geneest:

CCCLXXXVIII. *Het hair sal men afschrabben*, wanneer het begint uit te vallen, welke van selfs wederom, na dat de genesinge behoorlijk is afgelegt, begint te hergroeyen: soo dat men weinig werks behoeft te doen, om het te doen groeyen.

Dat de Vlekken na een algemeene genesinge weg gaan.

CCCLXXXIX. De *Vlekken* zijn gewoon van selver haar biesen te pakken, na dat de algemeine genesinge is aangestelt geweest; alhoewel sy eer konnen op de vlugt gejaagt werden, wanneer mense met een kooksel van Guajacum oft andere Aromatike, die we boven gepresen hebben, gestooft werden.

Hoe de Klap-ooren genesen werden.

CCCXC. Onder de toevallen van Venus hebben de *Klap-ooren* oft *Bubones Venerei* de laatste plaats niet, alhoewel wy se de laatste byna hebben ondernomen te bevesselen.

In der selver rypinge en opening te haasten.

CCCXCI. De practysijns merken aan ontrent de genesinge van de Klap-ooren, dat men sijn best moet doen, soo veel het mogelijk

lijk is, dat men des ſelfs ryping en openinge verhaaſt.

CCCXCII. Die de rypinge bevorderen zijn Pleiſters met Aromatike Gommen be- reid, het *Diachylum Magnum* en diergelijke meer.

Middelen om te rypen

CCCXCIII. Maar ſoo de rypinge wat traagjes voor gaat, raden ſy de openinge met een potentiele cauterie te maken; op dat het fenijn daar door aangelokt werd; 't welk ik mein dat geſcheid, op dat het fenijn, 't welk in dat geſwel is, niet na binnen toe ga.

CCCXCIV. Ik prijs derhalven dan nog, 't welk de dagelijkſe ervarentheid leerd het beſte te weſen, alhoewel ik miſſchien de nuttigheid die de zieken uit de Medicamenten hebben, anders ſoude uitleggen.

CCCXCV. De *Condylomata* of *Werten* die aan de Vrouwelijkheid en aan den Aars van beider geſlagt komen te waſſchen, als ook de Wratten die aan de mannelijke ſchamelheid komen, die werden geneſen, behalven de algemeene cure, door ſcherpe Mercuriale middelen, die men daar op legt, welke die verteren, en meer andere diergelijke als ſuure geeſten van Vitriool, Swavel, &c.

Hoe de Condylomata geneſen werden.

Middelen.

CCCXCVI. Sy konnen dan met een droppel van die ſuure geeſten aangeraakt werden, en dat ſoo dikwijls (dog maar eens daags)

 totſe

totſe doorgeten zijn,en verdroogende afvallen.

CCCXCVII. Hier toe is mede het *Aqua Plantaginis* en *Roſarum* van elks een pond, met *Alumen Crudum* en *Mercurius Sublimatus* elks twee drachmen, dienſtig, zijnde in een glas gemengt en gekookt,en na dat het neer geſonken is, afgegoten, en met een doek op het beledigde deel gelegt.

Die hier meerder van begeert, raadſlaagt met de Autheuren, in welke hy veel dingen ſal vinden, die bequaam zijn: want ons oogmerk is niet om alles te bediſſelen, maar de natuur van het fenijn op te ſchommelen, en uit de Put van duiſterheid ten daag te brengen; 't welk wy meenen gedaan te hebben; wenſchende, dat het gene wy op het Toneel hebben gebragt, te ſijner tijd menigte van zieken dienſtig mag zijn, en de Medicijns tot een vermaninge weſen.

EINDE.

De

De beſchryvinge van My en den Heer *Sylvius* afgehandelt hebbende, agten wy niet ondienſtig hier by te voegen 't gene den Heer *Sydenham* en *Wierus* daar van hebben in 't ligt gegeven.

Briefs-gewijſe

VERHANDELING

Der

POKKEN,

Door den HEER

THOMAS SYDENHAM,

Med. Doct. en Practizijn tot Londen,

Geſchreven aan den HEER

HENRICUS PAMAN.

VERHANDELINGE
Der
POKKEN,
Door THOMAS SYDENHAM,
M. D.

I.

DE *Pokken*, LUES VENEREA gesegt, zijn in 't Jaar 1493 eerst uit de West-Indies hier te Lande over gekomen; want we alhier te voren, selfs de naam niet gekend hebben, ik laat staan de ziekte: men agt dat op die Americaanse plaatsen, alwaar wy eenige volkeren eerst geplant hebben, deselve een Landziekte is. Maar het schijnt my toe datse wel afkomstig mogt zijn van eenige niet verre van de Guineese Swarten gelegen, want ik uit verscheide van ons volk, die geloofwaardig waren, en op de Caribise Eilanden woonden, verstaan heb, dat haar slaven, welke eerder uit *Guinea* quamen, selfs eerse oit aan 't Land zijn geweest, met dese ziekte geplaagt wierden, sonder dat'er te voren eenige byslaap was ge-

Oorsprong.

Niet uit West-Indien herkomtig.

Maar uit Guinea.

geschied, waar door geheele huisgesinnen van Mannen, Vrouwen, en Kinderen ellendig wierden aangetast.

Is over een-komstig met de onse.

II. Dese besmettelijke ziekte die dese seer ellendige soo menigmaals aan boort klampt, is op een hair onse ziekte gelijk, diewe gemeenlijk de besmettelijke Pokken noemen, ten minsten voor soo veel ik daar van oordeelen kan aangaande de toevallen van pijne, namelijk sweeren en diergelijke, slaande mede agt op de verscheide climaten, alhoewel de naam menigmaals niet een en de selfde is, dewijlse van haar *The Yaws* genoemt is. De wijse van genesen, diese daar te Lande gebruiken, verscheelt van de onse niet: want de quyling door quik-silver moet de gansche genesinge ten einde brengen: niet jegenstaande dat men hier spreekt van de uitnementheid die in de *Guajacum* en *Salsa Parilla* steekt, welke men in sijn eigen Land gewaar werd, en al is 't datse over verre wateren tot ons vervoert werden, behoudense nog al haar kragten.

De Spanjaarts hebben-se eerst in Europa gebragt.

III. Het schijnt my dan seer waarschijnelijk dat de Spanjaarden, welke eerst die ziekte in Europa overgebragt hebben, die van de Swarten, welke se in Africa gebrogt hadden, hebben gekregen, en zijn met de selve besmet geworden, welke by die luiden (want daar zijn veel nabuuren aan Guinea, by

welke

welke die Barbaarſche gewoonte is ingekropen, dat men menſchen voor Europeiſche goekeren verruilt) een algemeine Land-ziekte kan zijn. Het zy dan hoe het zy, deſe beſmetterlijke ziekte allenxkens voortkruipende, heeft deſe gedeelten van de waereld ſoodanig beſmeurt en bevuilt, dat, indienſe nog ſoo hevig woede, als ſy in 't begin wel pleeg, ſouw het binnen weinig eeuwen met het menſchelijke geſlagte ganſchelijk gedaan zijn, 't ſouw ſelfs de Siek-huiſen niet mogelijk zijn, haar buiten die qualen te houden, welke alleen tot andere ziekten te geneſen aangeſtelt zijn: ten ſy dat deſe ziekte, gelijk als de kruiden, in een ander Land, als ſijn eigen Vaderland, overgeplant zijnde, in ons Europa ſoo wreed niet en is, maar dagelijks verflauwt; en met ſagter verſchijnſelen ons aandoet.

IV. Wanneerſe in het begin nog vreemt was, en yemand aanboort klamte, beſmetteſe terſtond 't ganſche bloed, en veroorſaakte onlydelijke hooft en ledenpijnen, met verſcheide ſoorten van ſweeren in verſcheide deelen ontſtaande. Maar hondert Jaren rugwaarts, vertoondeſe ſig eerſt onder de gedaante van een *vuile Druipert* oft *Gonorrhœa Virulenta*, in welk poſtuur ſy ſig nog jegenwoordig laat ſien, ſoekende door deſe poort eerſt door te breeken; daar komt anders geen

Hoeſe ſig in het begin toonde.

toeval, dan dat'er in sommige eenige sweertjes aan de schamel-deelen komen, die men in 't gemeen een *Sjankert* noemt, zijnde een van de eerste teikenen; welkers fenynige stoffe, door een Saad-loop niet buiten 't ligchaam gerakende, besmet in een oogenblik het gantsche bloed.

Hoese voort geset werd.

V. Dese besmettelijke Venus-ziekte werd dan voortgeset, of door de *voorttelinge*, zijnde oorsaak dat het ellendige Kind van een der Ouderen van geen goede stoffe opgeleid werd, en erbarmelijk sijn leven uitdient. Of, dat men het krijgt, *door het handelen van de sagte deelen*, waar door dese fenynigheid en ontstekinge sig in het lighaam inboesemt, uit eenige gelegentheden, die ter sijner plaatsen sullen gesegt werden.

Door Suigen.

VI. *Voor eerst* met het suigen, namelijk als een Kind een Minne suigt, kan het door het los gestel der Borsten heen dringen; of anders kan de Minne het tengere mondjen beledigen.

En by-slapen in 't Bad.

VII. *Ten-tweeden*, wanneer Kinderen uitgekleed by besmette luiden slapen in een Bed. En, alhoewel die van oudere Jaren, welkers vleis door een ouderdom harder geworden is, nauwelijks konnen besmet werden, ten zy door een ongeoorloofde by een komste, ; is 't datse te samen in een Bed slapen, egter werd het losse weessel, aan welke haar

ge-

gestel bestaat, ligtelijker van dat fenijn doordrongen, het welke ik meer dan eenmaal heb aangemerkt dat de Kinderen van die Ouders, die besmet waren, door by haar te slapen, zijn besmet geworden.

VIII. *Ten derden*, soo werden de sagte deelen voornamelijk in het byslapen aangetast, en daarom gebeurt het dat dese besmettelijkheid nog meerder de baas speelt: wanneer namelijk de roede, vol geesten, die tot de voor-teelinge dienen, vervult is, kan ligtelijk van eenige Venus-sweer of Puist, die in de scheede der Vrouwen was, seer ligt besmet werden, welke beide van binnen konnen schuilen, en dat de Vrouw schijnt gesond en welvarend te wesen. Dit fenijn kan ook door eenige vuiligheid van die deelen van binnen als vast gehouden werden, op dat het trager in het bloed kome; of dat het voor een gedeelte door de maandelijke suiveringe werd uitgeloost.

Door by een komst.

IX. Dese besmettelijkheid klampt eerst het vleiselijke gedeelte der roede aan boort, voor soo veel altans als ik kan merken, maar en bederft het juist soo seer niet, dog beset deselve eerst met een ontstekinge, daar na werdse allenxkens met sweertjes beset, en maakt dat'er een etterige stoffe, gelijk als men in een Druppert siet, in de schaft allenxkens

Beledinge van de roede.

kens uitdrupt: en werd dan door dese reden daar toe gedwongen, namelijk dat ik selfs hebbe gesien, dat door de voose substantie der roede diergelijken stoffe uitsweete, die niet door de schaft was uitgeloost, en geen sweer nog des schafts hooft, nog de voorhuid besetre. Maar eindelijk dieper binnen dringende, werden gemeenlijk de voorstanders klieren, *Prostatæ* gesegt, met een leelijke sweringe beset, het welke men niet selden in de doode lighamen waar neemt, die van dese ziekte gestorven zijn.

Exempel.

X. Dese ziekte treed alsoo stap by stap voort, gelijk we aanstonds sullen seggen. De zieke ('t zy vroeg of laat, na dat het Vroumens daar men sig gemeen heeft mede gemaakt, veel of weinig besmet is geweest, als ook na het temperament om dese smet, vroeg of traag t'ontfangen) werd eerst met een ongewoone pijne aan de teel-deelen geplaagt, even gelijk als of de Ballen wierden omgedraeyt.

Pijn aan de teel-deelen.

XI. Maar daar na, indien hy niet besneden is geweest, komt'er eerst een *vlekjen*, van grootte en koleur gelijk de Maselen, en beset een gedeelte van het hooft der roede. Dadelijk na de opkomst van dit vlekjen, drupt'er een vogt wat traagjes voor den dag, gelijk als of het Saad was, welke alle dagen soo van dikte als koleur des Zaads afwykende, werd

Een vlek op het roeden-hooft.

werd een weinig minder geel als het doir van een Ei; en in de vuile Pokken die heftig woeden is die stoffe niet alleen groen, maar werd ook vermengt met een waterige vogt, dat met bloed niet selden geverft is.

XII. Dese voornoemde *Puist werd eindlyk een sweer*, voor eerst niet ongelijk de spruw die de Kinders in de mond komt, dat alle dagen door sijn knagen breeder voortloopt en dieper werd, met weeragtige en harde kanten. Neemt nog in agt, dat de voornoemde vlekken oft puisjes, selden te gelijk met een Druppert zijn in die gene, die, of, over een tijd een Druipert gehad hebben, oft besneden zijn, want het hooft van hare roede, gedurig in de logt is, en van het gedurig vryven tegens 't hemd en diergelijke verhard is geworden, en dat is de eenigste reden waarom die soo ligt niet beledigt werden. Diergelijke besnedene dan krygen selden een Sjankert oft sweering des roedenhoofts.

Word een sweer.

XIII. Hier na komen nog andere toevallen, want men gevoelt geen kleine *pijne* in de roede, soo menigmaals hy stijf werd, even gelijk als of hy met een sterke hand over dwers sterk wierd toe geknepen, die des nagts voornamelijk meest aandringt soo ras als de zieke op het Bed zijnde maar begint warm te worden, welkers pijnelijke toe knypinge der roede

Groote pijn.

de in dese stand ik voor een eigen teiken deser ziekte houde.

Om-kromming van het teel-lid. XIV. Selfs werd dit *teel-lid omgekromt* door dien de toom-band van onderen korter werd, welke, indiense volgens haar natuur in het stijf werden, uitgestrekt werd, veroorsaakt een seer scherpe pijn.

Brandige Pis. XV. Hier komt nog een *brandige pisse* by, die men dikwijls onder het pissen niet gewaar werd, maar soo ras en heeft de Lyder niet gewatert, of de gansche Pis-schaft schijnt te branden; voornamelijk op het eind, wanneer die tot in het roeden-hooft komt.

Caruncula. XVI. Nog gebeurt het ook veeltijds, dat als de Pis-pijp van binnen ontvelt en doorknaagt is, dat door den geduurigen vloed des etters moet geschieden, soo is de sorgvuldige natuur altijd besig om het verloorne vleis weder te herstellen, en maakt dat'er een los en spongieus vleis in de plaats komt te groeyen, welke allenxkens vermeerderende en verhardende, soo werd de Pis-schaft soo vervult met *Carunculæ* oft vleesigheden, dat'er eindelijk geen Pis meer kan uitgeloost werden; welke vleesigheden egter, dewijlse niet vry van byhebbende sweeren zijn, sweeten altijd een Ichoreus uit, die de genneser geen weinig moeite in het genesen komen te baren, en de zieken werden

door

door pijne soo af gemat datse liever souden willen sterven. Ja 't gebeurt menig reis, dat de etter die door een Druipert moest uitgebraakt werden, of door te groote beweginge, of door het gebruik van te samen-trekkende dingen, in het Bal-sakje werd vervoert, en aldaar een woestaardige pijn met een ontstekinge van het sakjen veroorsaakt, nu aan d'eene zijde, en dan aan beide, tot een meer als gemeene groote uitswellinge; onderwijlen gaat de Druipert traagjes voort, maar egter vermindert de brandende pisse niet. En dit zijn de gemeenste toevallen deser ziekte, soo lange dese stand soo blijft.

XVII. Want soo dikwijls, 't zy dat de lankheid der ziekte, en in de voornoemde deelen, door toevinge, de besmettelijkheid na boven toe gaat, en het bloed dese besmettinge allenxkens indrukt, of dat de fenynige stoffe, door een onbehoorlijk gebruik van samen-trekkende middelen, in het lighaam gehouden zijnde, de vogten bederven, de *ware Pokken* voort komen, in welke geswellen ofte *Klap-ooren* in de Liessen verschijnen, dat des selfs eerste graad is. De pijnen dan tormenteren het hooft, dan de leden in de tussen-ruimten van de gewrigten, te weten de vogten, item de armen en beenen, sonder ordre deselve aan boort klampende, en by beurten, al is 't by nagt, en de zieke warm

 van

van 't Bed zijnde, ſelden vry latende, die niet dan in den ogtend-ſtond op en houden: ook komender korſten en ruidigheden op verſcheide plaatſen van het lighaam. Se werden byna ſoo geel als honigraten, door welk teiken ſy van andere t'onderkennen zijn. Somwijlen beſetten ſy verſcheide plaatſen met een wyden omtrek, even byna op die wijs als de *Lepra* oft Laſerye by de Medicijns afgeſchetst werd. Hoe meerder ſig dan deſe ſchurft verbreid, hoe minder de zieke ook van pijne te klagen heeft. De generale toevallen verſlimmeren allenxkens, voornamelijk de pijn, die eindelijk ſoo verre woed, dat een Lyder ſig in 't Bed niet en kan houden, maar daar uitſpringende, om en weder de Kamer loopt als een raſend menſch, tot dat den dag by na begint aan te breken. Doet hier nog by dat de ſcheen en arm-beenen, als ook het hooft-ſcheel, hier en daar met groote en harde bobbels uitbult, die *Exoſteſes* genoemt werden, niet ongelijk de beenige uitwaſſen in de ſcheenbeenen der Paarden, gemeenlijk de harſenen en de knye-boog agter aan de beenen van de Paarden geſegt: welke beenen nu met die bulten beſet zijn, werden door een geduurige pijn en ontſtekinge eindelijk doorknaagt en bedorven. De *ulcera Phagadænica* ofte quade ſweergaten doorvreten

veele

veele deelen des lighaams, welke de ragchen eerst bestrijden, en allenxkens door 't verhemelte tot in 't kråke-been der Neuse voortloopen, diese terstond verteeren, soo dat deselve zijn steunsel quyt zijnde, t'eenemaal invalt. De sweeren alle dagen aangroeyende, en de pijn vermeerderende, werd de zieke ten deelen als door een geduurige Pijnbank gepijnigt, eensdeels door sweeren en verrottinge uitgeteert, heeft een seer ellendig leven van pijne, stank, knaginge, en verwytinge, en ellendiger als eenige langsame dood, tot dat eindelijk, de leden een voor een afvallende, de geplukte kreng, daar een yder voor vervaait is, ter aarden bestelt werd.

XVIII. d'Innerlijke natuur deser ziekte, diese essentiele noemen, soo die niet uit de voorverhaalde teikenen bekend werd, souw men haar niet konnen weten, niet meer dan de essentie van een Plant ost dier bekend werd: maar het zy wat van de saak is, dit weet ik seeker, dat het sondigende vogt, niet weinig d'ontstekinge deelagtig zy, waar uit dan een menigte ziekten opborrelen: 't is ook seker dat dit vogt buiten 't lighaam moet gebragt werden, en dat door soodanige middelen die door een lange ervaringe zijn goed gevonden; dewijl dat'er tot nog toe geen andere onmiddelijk *specificum* om de Pokken te

De quade vogten moeten uitgedreven werden.

te beoorlogen, gevonden is, ſonder dat'er eenige uitledigingе geſchiede. Want de *quik-ſilver*, en de *verdroogende houten* ſoo als men die noemt, kan men niet te wel de naam van *ſpecifica* geven, ten ſy men door vaſte experientie bewyſen konde, dat de quik-ſilver ſonder quylen, of d'afziedſels van de houten ſonder ſweeten de Pokken konden geneſen. Want ik heb door ervaringe geleert, dat de gemeene ſweet-middelen niet minder voordeel in deſe ziekten deden, als de kookſels van houten gemaakt; daarom twijfel ik mede niet, dat indien daar yts gevonden wierd, ſoo onder de kruiden als dieren, het welk met te doen quylen, de ſelfde kragten met de *Mercurius* had, of het ſoude van gelijke deugd en kragt zijn, om de Pokken te geneſen. Maar alhoewel deſe ziekte nog onder de limiten van een Druipert bepaalt zijnde, veel verſcheiden is van een, in welke reeds het ganſche bloed beſmet is, en de naam van Pokken verdient te dragen, alſoo is ook d'uitlediging, waar door de ſtoffe van een Druipert geledigt werd, geheel anders, als die in reeds volmaakte Pokken ſtaat uitgedreven te werden.

De Genesinge van een vuile Druipert.

XIX. WAt aangaat een Druipert, waar van we eerst sullen spreken, soo schijnt het voornaamste oogmerk der genesinge, voor soo veel we merken, van de Purgeer-middelen af te hangen; door welkers hulp het sondige vogt of uitgedreven werd, ofte daar werd een diversie van natuurlijke vogten des lighaams gemaakt, die den vyand anders tot voedsel souden dienen. Maar alhoewel my eensdeels de reden, en anderdeels de ervaringe my leeren, dat dese ziekte van allerlei Purgeer-middel, dikwijls en langen tijd gebruikt zijnde, genesen werd, soo schijnen my die nog beter te zijn, welke de Gal en voornamelijk de Ichoreuse Wei sterk uit het bloed dryven en uitsuiveren. En dat ik sulks segge, is, om dat ik veele arme alleen met de *Radix Jalappæ* geholpen heb, want men is genoodsaakt de armoede aan te sien. Dewijl dan nu dese ziekte een baarblykelijke ontstekinge heeft, en de Purgeer-middelen warm zijn, soo moet men een koele levens-wijse voor schryven van het begin tot het einde, gelijk men segt: aldus ben ik dan gewoon voor te schryven.

Genesinge van een Druipert.

℞ Pilul. Cohiæ Maj. *drach. tres.*
Ext. Rudii, *drach. unam.*
Ref. Jalappæ,

Diagridii,

Diagridii, aa *drach. sem.*
Opobalsami, q. s.
Fiant Pilulæ è singulis drachmis sex.

Wijse ven Purgeren.

Alle ogtende te vier of vyf uuren moet men daar vier van door swelgen (op dat de Lyder daar op kome te slapen) twaalf of veertien dagen of wel langer agter een, tot dat de hitsige Pis en de geele koleur van de sadige stof geheel vermindere; het welke na wensch gaande, agt ik genoeg te zijn, dat de zieke die om den anderen dag inneme, en dat ontrent veertien dagen lang, welke tijd verstreken zijnde, is 't genoeg dat men die Pillen tweemaal 's weeks gebruike, tot dat het vogt uit de schaft druipende geheellijk ophoude, dat gemeenlijk na verloop van eenige dagen geschied. Alhoewel men gemeenlijk versekert, dat soodanigen *Ichor*, welke met een hitsige Pis en de geele koleur van d'uitdruipende materie, voornamelijk des ogtens, met de Vingers uit de schagt geduwt werd, en een droppel of twee stoffe is, alleenig afkomstig van een swakheid en lossigheid der deelen, om dat die fenynige stoffe daar soo lange in gelogeert heeft: dog die arme bloeds moeten d'overblijfsels van dit fenynige vogt, dat niet ganschelijk is uitgedelgt, suur genoeg betalen; want hoewel het eenigsins getempt is, soo kan het door de minste gelegent-

gentheid ligtelijk weder voor den dag komen en nieuwe tragedien ſpeelen, namelijk als men wat te veel bekert, of het lighaam te ſterk oefent en diergelijke; en hier uit ontſtaat dan weder een nieuwen Druipert, voornamelijk als de zieke de moeyelijkheid van het Purgeren ontſiet, waar door hy de Wortel van de ziekte niet uit en roeit

Sterker Purgeer-middelen.

XX. Soo dan nu na deſe Purgatie de Druipert nog niet wat begint te luiſteren, ſal het bequaam zijn, in plaats van Pillen, voornamelijk in die gene, welke ſeer beſwaart Purgeeren, een ſterker Medicament ſomtijds te geven, gelijk als het volgende drankjen is, welke eens ingenomen zijnde, meer voordeel heeft gedaan om een Druipert te ſtuiten, dan de ſagte buik-ſuiverende middelen dikwijls ingenomen.

℞ Tamarind. *unc. ſem.*
Fol. Sennæ, *drach. duas.*
Rhei, *drach. unam & ſem.*
Coque ſec. artem in aqua,
Colaturæ *unc.* trium diſſolve
Mannæ
Syr. Roſ. Sol. aa *unc. unam.*
De ſpina cervina
El. de Succo Roſ. aa *drach, duas,*
Miſce.

Of

Of

♃ Turbith. Minerale, *Grana octo.*

Geeft men alleenig twee of dry malen, niet agter een, maar men laat eenige tijd tussen beiden doorgaan, op dat'er geen quylinge volge: welk middel om een Druipert tot de wortel toe uit te roeyen, wel onder de voornaamste mag geteikend werden.

XXI. Maar het komt niet selden te gebeuren dat de zieke van dit dikmaals Purgeren agter een, op die wijse als we gesegt hebben, een groote schrik heeft, soodanig datse die nog sien nog ruiken mogen: wanneer de lighamen selver door een groote over een komste, soo kragtig het Purgeren tegen staan, dat de behoorlijke quantiteit van vogten niet buiten het lighaam gebragt werd; soo dat al 't gene men in dese ziekte soude konnen te wege brengen, sonder eenige vrugt geschied. Onderwijlen kruipt de besmettelijkheid in, en de Pokken klampen die zieken dikwijls aan boort, welkers lighamen door Purgeermiddelen niet ligt te bewegen zijn. Als de saak dan soo is, soo moet men Klisteren gebruiken, door welkers inschietinge beide insigten, soo om de vogten te Purgeren, als om van het beledigde deel af te halen, voldaan werd. Dese wijse is wel makkelijker als de vorige: maar is

Klisteren.

soo

ſoo veilig niet, ſoo als my dunkt; dewijl d'eerſte, alhoewel in lankheid moeyelijker, heeft egter minder gevaar, van eenig ſprankeltjen fenijns in de ingewanden te blyven, dat anders weder nieuwe ontſteltenisſe ſoude maken; en dit ongemak kan men ligt ontgaan, wanneer men op de dagen als men niet kliſteert, Purgeer-middelen van boven inneemt.

XXII. Op deſe wijſe dan doe ik mijn dingen, ik maak dan dat de voornoemde Pillen, of eenige andere twee of dry ogtenden agter een ingenomen werden; daar na laat ik den volgende ogtend, en des namiddags ten vijf uuren het volgende kliſteer inſchieten, tot dat de toevallen ganſchelijk gedaan zijn; ten zy dat eens of tweemaals 's weeks een Purgeer-middel gebruikt werde, op welke dagen wy de kliſteeren nalaten.

♃ El. è Succo Roſar. *drach. ſex.*
Terebinth. Ven. vitello ovi Sol. *unc. ſem.*
Syr. Violacei, *unc. duas.*
Aq. Hordei, *libram unam.*
M. F. Enema.

Alle avond laat ik haar vijf en twintig droppelen *Opobalſamum* of *Balſem van Mecha* in wat Suiker gebruiken; welk Medicament, wijl het een ſoort van een vloeybare

en

en ſuivere Terpentijn is ; heeft ook de ſelfde kragten, en is voornamelijk goed tegen de ſweeren aan de ſchamel-leden ; en by gebrek van die kan men de Cyperſe Terpentijn de grootte van een Haſenoot op de voornoemde tijd, in de plaats gebruiken.

XXIII. In de geneſinge wat verder tredende, 't zy op wat wijſe die werd aangeſtelt, ſoo verbied ik de zieken alle geſoute ſpyſen, of die anders qualijk te verteeren zijn (gelyk als daar is Oſſe-vleis, Verkens-vleis, Vis, Kaas, Wortelen, Moes-kruid) en allerlei Ooft-vrugten ; in de plaats laat ik dan Weere-vleis, Kalfs-vleis, Kiekens, Konynen, en andere ligt-verterende spyſen gebruiken, ook wil ik datſe die ſpaarſamelijk gebruiken, niet meer dan alleen de kragten te behouden.

Dieet in ſpijs.

XXIV. Ontrent de drank, moet men de Wijn ganſchelijk afkeuren, en ook allerlei vogt, 't zy dat het geeſtig is, het zy datſe ſuur is: laat alleen gewaterde Melk drinken, van een deel Melk en dry deelen waters : dog 's middags en 's avonds over het maal kan men nog een weinig klein Bier toelaten. En, om vorders de ontſtekinge te temperen en de hitſige Pis te verſagten, ſoo maak ik een Melkjen op volgende wijſe, die ik tuſſen het Purgeren laat drinken.

En drank.

℞ Sem.

℞ Sem. Melon.
Pepon. aa *unc. ſem.*
Papav. albi. *drach. duas.*
Amygdal. dulc. excort. No. *octo.*
Contundantur ſimul in mortario
Marmoreo, ſenſim affundendo aq.
hordei, *libr. ſem.* col. adde
Sacchari Chryſtallini, q. s.
M. F. s. a. Emulſio.

XXV. In een ſeer bloedig temperament, en een tegenſtrevige quaal, na dat men ſig een maand of daar ontrent aan het Purgeren heeft over gegeven, laat ik meeſt altijd agt of negen oncen bloeds uit de regter arm af tappen; maar ik ben daar niet te huis om met het Ader-laten vroeg in de weer te zijn, op dat deſe beſmettelijke quaal niet te diep inwortele. d'Inſpeutingen in de ſchaft agt ik weinig, om dat die door hare groote bytende ſcherpigheid, of door hare te ſamen trekkendheid niet ſelden ſchadelijker zijn dan voordeelig: maar ontrent het eindigen deſer ziekte kan men wel een weinig Roſe-water inſpeuten.

Ader-laten.

XXVI. Ik hebbe noit beter wijſe van een Druipert te geneſen gevonden, want ſe my altijd na wenſch is uitgevallen; voornamelijk in die gene, welke men ligt konde doen Purgeren. Maar in die gene welke beſwaarlijk Purgeerden, werd de geneſinge, alhoewel ſe noit

en bedriegt, nogtans van langer hand ten einde gebragt. Derhalven moet men in dese de Purgeer-middelen wat aanſetten, dikwijls hervatten, en daar in langer volharden, of kliſteeren, op onſe voorgemelde wijſe inſchieten. Want het Purgeeren moet het hem doen. In deſe ziekte ſoo het ſpreekwoord elders gebruikelijk is, ſoo komt het in deſe quaal te pas, *dat die wel ſuivert, ook wel geneeſt.*

Schadelijkheid van de mineraal-waters,

XXVII. Se moeten ſig voor al van de mineraal wateren onthouden, want ik heb ſekerlijk bevonden, dat d'overblijffels van de ziekte, die uit het lighaam moeſt gedreven werden, door een te ſamen trekkende kragt, die meer als geneesbaar is, te nauw by een getrokken, en gelijk als met Balk-ſpykers in 't lighaam vaſt gehouden wert; hier uit heb ik veeltijts beſpeurt, dat 'er in 't begin der ziekte of in des ſelfs ſtand geſwellen in 't Bal-ſakjen, en veel quader toevallen, gelijk als een *Caruncula* &c. zijn voortgekomen, wanneer het in 't laatſte van de ziekte gedronken wierd. Ik getuige dit als voor de waarheid, alhoewel het heden in 't gebruik is dat men in dit geval niet ſelden die wateren voorſchrijft.

XXVIII. Ik ben ook niet onbewuſt 't gene ſommige andere Practiſijns ontrent het geneſen deſer ziekte roemen, datſe die in een veel

veel korter tijd, door middelen, diese groote namen en tytels geven, konnen genesen; maar ik heb door een langduurige bevindinge, dat de stoffe, die men hadde behooren uit te dryven, door de samen trekkende middelen in het lighaam vast gehouden wierd, en de zieken daar na suur opbrak: het welke daar na weder in 't bloed komende, eindelijk de Pokken voort brengt.

Berispinge van sommige roemers.

XXIX. En met geen minder vrugt, alhoewel met soo veel gevaars niet gemengt, heb ik de kooksels van verdroogende houten sien gebruiken, waar door namelijk, onder dekmantel van iets raars en ongemeens, eensdeels het gansche lighaam der zieke, anderdeels voornamelijk het beledigde lid, te seer ontstoken wierden, ook is 't dikmaals gebeurt, dat een Druipert, die reeds hadde opgehouden te zijn, haar wederom op nieuws openbaarde, en dat sulks geschied is, weet ik selver te getuigen.

Verwerpinge van de kooksels uit verdrogende houten.

XXX. Vorders moet men weten, dat indien het roeden-hooft aan alle kanten met de voorhuid bedekt is, en des selfs kanten, door de ontstekinge seer geswollen, hard en eeltagtig geworden zijn, soo dat het niet kan overstroopen, men vergeeffe moeyte sal doen, wanneer men met Purgeer-middelen, alhoewel heel sterk zijn, en tot walgens toe dagelijks herhaalt werden, wil in de weer zijn,

Wanneer Purgeer-middelen schadelijk zijn.

ten ware men op de ſelfde tijd beſorgde da het beledigde deel met eenen, tot ſijn natuurlijke ſtand gebragt wierd, met de hardigheid en het geſwel weg te nemen, uit welke een Druipert anders wederom nieuwe ſtoffe gegeven wierd. En dit doen ik met de volgende ſtovinge.

Stovinge.

℞ Rad. Althææ,
Liliorum, aa *ſeſqui unciam.*
Fol. Malvæ,
Verbaſci,
Sambuci,
Hyoſcyami,
Flor. Camomillæ,
Meliloti, aa *man. unum.*
Sem. Lini,
Fœnugræci, aa *unc. ſem.*
Coq. in s. q. aq. Font. &
Fiat fotus.

Hier mede ſtooft men het beledigde lid een uur lang, en dat twee of drie maals daags.

Smeeren. Pleter.

XXXI. Als het ſtoven gedaan is, laat ik dan met verſch geperſte *Lyn-Olie* ſmeeren, en doe het *Emplaſtrum de Mucilaginibus* op een Lams ſeem-leertjen geſmeert, om de geſwolle kanten van de voorhuid leggen.

XXXII. Indien daar nu een ſwering is of in de Lippen van de Voorhuid, of in 't onder gelege Roeden-hooft, en door ſijn vereeltheid maakt dat het niet dan met groote moeyelijkheid

heid overgestroopt kan werden, soo gebruik ik behalven de vorige stovinge, het volgende liniment:

♃ Ung. Basilici, *drach. sex.*
è Nicotiana, *drach. duas.*
Præcipitati aq. Ros. Loti &
Optimè Lævigati, *drach. sem.*
M. F. Linimentum.

Smeringe.

In dese dopt men wat pluksel, en men legt het op het sweer-gat, na dat men met de vorige stovinge heeft gestooft.

XXXIII. Wanneer het gebeurt, 't zy dat een Druipert al te vroeg gestopt werd, ofte van eenige al te grooten exercitie, of van eenige andere oorsaak, het Bal-sakje, zijnde nu de setel van dese ziekte, grootelijks opswelt, soo laat ik de voornoemde stovinge tweemaals daags op leggen, en by aldien het geswel en de pijne niet en minderen, de gemeene Pap van *Oxycratum* en *Farina Fabarum*.

Pap.

XXXIV. Terwijl nu dit uiterlijk werd op geleid, soo houde ik niet op met Purgeermiddelen en verkoelende dingen, als ook met de boven gemelde levens-wet, den vyand te weer te gaan; en het is my niet vreemd ten allen tijden negen of tien oncen bloeds uit den arm te laten, welke met de geswolle Bal gemeenschap heeft, indien, seg ik, de grootheid van het geswel, en de heftige pijne my dat ra-

Laten.

raden. En dit sy genoeg van den Druipert gesegt.

XXXV.

Genesinge van de Pokken.

MAar wanneer nu de ziekte soo verre is ingekropen, dat men die met regt de Pokken mag noemen, moet men een andere weg inslaan, en om dese knoest te effenen een veel scherper Beitel gebruiken: alhoewel ik niet en weet dat'er een exempel is, van dat dese ziekte geheellijk is ontwortelt geworden, dan door het quylen met quik-silver, het sy wat andere daar van stoutelijk kakelen. Want het quylen is hier meester om de genesinge seekerlijk te volbrengen; dit staat my alleen te doen, dat ik de wijse van die te verwekken, en te regeren, en de reden, die men daar van voortbrengen kan, op het Tapijt brenge.

Pokken konnen niet dan door quylen genesen werden.

XXXVI. In het begin kan ik door geen gissinge na vorschen, die geduurige vermaningen, van dat men sig soo konstig wagt van het lighaam met Purgeer-midelen en digererende dingen, als Baden en diergelijke soorten behoorlijk te bereiden: om nog niets van het Ader-laten te seggen, daar sommige hier ter plaatse soo veel aan laten gelegen leggen. Dog wanneer men alles aan de waarheid sal toetsen,

toetſen, moet men tot dit ſenijn een quyling aanſtellen (want tot nog toe is'er geen beter middel, om die te verwekken, ook en kan de zieke ſonder die te gebruiken niet veilig geſtelt werden) daar werd dan gevraagt, of het lighaam, ſijn kragten en figuur nog hebbende, en voorts bequaam om de vyand aan te taſten, beter is door Ader-laaten en een ſlappe levens wijs te verſwakken, en dan het ſenijn aan te taſten? Ymand die na eenige redelijkheid luiſtert, ſal dan beſt agten niets te doen. De ervarentheid leert ons, dat die gene, welke door geen uitlegingen verſwakt zijn geworden, veel beter het quylen konnen uitſtaan, als die gene, die men door ſulke middelen eerſt verſwakt en ontzenuwt had.

Quylen.

XXXVII. Stellende dan diergelijke ſchadelyke voorſpel aan een zijde, ſoo ras als ik dan geroepen werd, ſchrijf ik een voorſchrift van:

Axungi & Porciæ, unc. duas.
Mercurii crudi, unc. unam.

Een Salf.

Ik doe daar ook geen warme Olien of yets diergelijks by, want de Salf werd daar erger door, indien men des ſelfs kragten beteugelt, waar door ſe minder komt uit te werken. Deſe by gedane dingen, welke onder de naam van *Correctiva* gaan, doen hier het ſelfde 't geen ſe ontrent de Purgeer-midde-

Schade des *Correctoria.*

len doen, namelijk, dat ſe by de Purgerende dingen gedaan zijnde, groote buik-pijnen verwekken, en moeyelijke ſtoel-gangen, het welke komt tuſſen de ſtrijd van het tegen-gift en de Purgatie, welkers Purgerende kragt hier in gelegen is, dat ſy de menſchelijke natuur vyandig is.

XXXVIII. Ik laat dan met een derdendeel van deſe voornoemde Salf de armen, dyen en beenen, dry nagten agter een volgende ſmeeren (de eerſte als ik gehaalt werd, daar onder rekenende) dit ſtrijkt hy dan met ſijn eigen handen; de Oxelen en de Lieſen nog den Onderbuik moet hy niet aanraken. En om den Onderbuik te bevryden, moet hy die met een Linne-doek bedekken, en van agteren toe naeyen.

XXXIX Den ogtend die op de laatſte ſmeringe volgt geef ik het volgende *Bolus*.

♃ Turbith. Mineralis, *grana octo.*
Conſ. Roſar. Rubr. *q. s.*
M. F. Bolus.

Na de derde ſmeringe, of ten minſten na de ingenome *Turbith Minerale*, begint het Tand-vleis te ſwellen, en het quylen begint aan te gaan: dan moet een Medicijn op paſſen, om ſorgvuldig het quylen in ſijn graad te houden, op dat men niet te laat vergeeſſe middelen gebruike, en de zieke om ſijn leven dobbelt.

XL. Als

XI. Als dan nu het quylen ſijn behoorlijke ſtand genomen heeft (in welke gemeenlijk vier pond in een etmaal uit geſpogen werd) of de toevallen, al was 't dat de Lyder minder quylde, verdwenen zijn (dat in 't gemeen na de vierde dag van de quylinge gebeurt) moet men het hembd en de Bed-lakens, die na ſe gewaſſen zijn geweeſt, een weinig zijn gebruikt, verſchoonen. Want de vorige Lakens en Hembd met de Salf bekliekt zijnde, ſouden het quylen grootelijks konnen vermeerderen. Maar by aldien het gebeurt dat het quylen eerder ophiel dan de toevallen verdwenen zijn, moet men het een weinig aan voeren met een ſcrupel *Mercurii dulcis*.

XLI. 't Gebeurt niet ſelden, voornamelijk in lighaamen daar men weinig ſtaat kan op maken, dat ſe na een of andermaal te ſmeeren (te weten ſoo de quik-ſilver het bloed heeft beginnen aan te doen) dat de natuur deſen vyand terſtond door de kamer-gang buiten brengt, waar uit niet alleen ſlymige afgang ontſtaat en groote buik-pijnen, gelijk als of men de Roode-loop had, maar de geneſinge van de ziekte werd ſelfs belet, die anders door het quylen ſoude vermindert zijn geweeſt. In dit geval dient men ſig wel ſoo innerlijk als uiterlijk van de quik-ſilver t'onthouden, tot dat deſe toevallen ganſchelijk over zijn; en om die makkelijk af te keeren,

Quik werkt dikwijls door afgang.

 ren,

ren, is het dienstig anderhalf drachme *diascordium* in te nemen, en dat somwijls te hervatten; en dat hy vorders door een gegate stoel de damp van versterkende hooft-kruiden en meer andere dingen, die in Spaanse Wijn gekookt zijn, ontfange.

Het quylen moet men niet beletten.

XLII. De zieke eindelijk komende te beteren, ten ware dat hem de mond nog vry wat met sweren beset was (dat een gemeene vrugt van het quylen is) soo moet men de quyling, die nu dagelijks vermindert, nog door eenig Purgeren, nog door ander middel steuren en doen ophouden: want het kan geschieden, dat ook na het stillen van de pijn, en de verdroogde sweren, nog wel een vonkjen van de ziekte in het lighaam verscholen is, dat wel een nieuwen oorlog mogte doen ontglimmen, soo dese matige quylinge niet toegelaten werd, welke, na verkregene gesondheid, en de zieke sig eenigsins in de vrye logt begeeft, wel ophouden sal. Ik agte het seer gevaarlijk te wesen, dat men d'overblijfsels van een quylinge, die van selver sal ophouden, het zy met Purgeer-middelen, of met een kooksel van verdroogende houten, soekt buiten het lighaam te brengen; uit welke wijse, die gemeenlijk in 't werk gesteld werd, onder dekmantel van de quik uit het lighaam te jagen, of des selfs quaadaardigheid te verbeteren,

dese

deſe ziekten ſoo jammerlijk wederom komen, moetende haar leven dikmaals ſeer ellendiglijk eindigen, en ſouden ſekerlijk hare geſondheid bekomen hebben, indienſe het quylen van ſelver hadden laten eindigen en op ſijn beloop gelaten. Ja het was veel geraadſamer, dat men wekelijks eens, na dat de zieke al geſond is geworden, en hy al in de logt gaat, de *Mercurius dulcis* ingeve, dan dat men die al te ras ſoekt uit het lighaam te brengen.

XLIII. Dewijl ik nu een ſchrik heb voor het Purgeren in de quylinge, en dat om de voornoemde redenen, kan het geſchieden dat menſe egter in die ſtand niet kan nog behoort na te laten, ſoo dikwijls namelijk de ſaak qualijk uitvalt, en het quylen ſoo verre komt, dat men het leven van de zieke vreeſt: in welke tijd het hoog-noodig is het overvloedig quylen door een Purgeer-middel tot die graad te brengen, dat ſe niet buiten de regel gaat, en dan mag men het quylen ſijn voortgang laten nemen.

't Purgeren is ſomtijds noodig.

XLIV. Soo nu ymand eens vraagt of wy met quylen alleen te vreden mogen zijn, en of men na deſelve geen andere gewoonlijke middelen mag gebruiken? Ik antwoord, dat behalven de geſeide, op welke de reden en ervaringe ſteunt, dat men my leere waarom het noodiger is na het quylen te Purgeren, dan te

Of men na het quylen niet Purgeren ſal.

te quylen na het Purgeren, dewijl de Purgeer-middelen (voornamelijk de *Scammoneata* en diergelijke ſcherpe ſoorten) eenige quaadaardigheid in het lighaam nalaten, het welke wy nogtans aan de natuur bevelen, door welkers kragt eindelijk dat fenijn werd ten onderen gebragt, namelijk wanneer hy ſijn oude manier van leven, oefeninge, en opene logt gebruikt.

XLV. Vorders ſoude ik wel eens willen weten, waarom men d'overblijfſels van de quik, op welke wy ons vertrouwden, door een Purgatie ſouden uitdryven, want het quylen is d'eenigſte manier en wijſe om die ziekten uit de wortel te geneſen, en door het Purgeren ſouden wy niet alleen de geneſinge verſuimen, maar ook beletten. Maar deſe bedriegeryen ſteunen maar op een gebrek van redenen, die wy menſchen hebben, niet doordringende tot de diep begrave waarheid, nemende de ſchaduwe voor het lighaam gelijk men ſegt: de voor-oordeelen boeſemen wy malkanderen ſoo vaſt in, dat we onſe inbeeldingen en gekkelijke droomen voor vaſte beginſelen willen aannemen: waar van wy, mein, ik, hier een ſtaaltjen hebben.

XLVI. Dewijl dan nu de geneſinge op de

voor-

voorgemelde wijse geschied, namelijk door smeeren, en dat dry nagten lang, en voor de laatste smeeringe des ogtens de *Turbith Minerale* ingeven te hebben, en somwijls de *Mercurius dulcis* tot eenige reisen, namelijk als het quylen wat verswakt; men moet egter sorgvuldig toesien, dat'er in veele een sonderling temperament is, soo ten opsigt van het quylen, als ten opsigt van het Purgeren (en het is by na altijd in de selfde lighamen, dat die swaarlijk Purgeeren, ook swaarlijk quylen) soodanig, dat onse geroemde wijse in sommige nauwelijks eens het Tand-vleis ex-ulcereert, en nog veel minder de salivatie verwekt, die kragtig genoeg is het quaad uit te delgen.

Op de verschei-de tem-pera-menten moet men letten.

XLVII. In diergelijke zieken moet een Medicijn seer nauw toe sien, dat hy de salivatie niet met te groote force aansette, tegens weer-wil van de natuur, en een schrik heeft van soodanigen uitledigend middel; want veele die het kunsjen niet regt verstaan hebben, zijn oorsaak dat'er veele door Charons Bootje zijn weg gevoert.

XLVII. Egter in lighamen die dusdanig gestelt zijn, soo dikwijls men de Medicamenten soo uiterlijke als innerlijke hardnekkig wil verdubbelen, sal men in de plaats van een quyling, groote buik-pijnen en een Roode-loop krygen, want de natuur door

Quik moet men niet te veel in-geven.

die

Toe-vallen. die poort ſijn fenijn uitlooſt; of men ſal maag-pijnen en weên krygen,als ook koude ſweetingen, en andere ſchrikkelijke toevallen, ſoo dat het met de zieke ſus of ſoo ſtaat, om te ſterven.

Hoe verre men quik mag in-geven. XLIX. Soo verre egter mag men een Medicijn wel toeſtaan, dat ſoo wanneer op de vierde en vijfde dag na de laatſte ſtrykade de quylinge niet en is vernomen, ſoo mag men die ſelfde ſtrykade en het innemen van de *Turbith Minerale* wel wederom her-vatten (met voorwaarde, dat men tuſſen elke ſtrykade eenige dagen tuſſen laat loopen) moet evenwel ſorgvuldig wagten,dat als men de ſalivatie, met ſoo veel weer te doen, te vergeefs gewagt heeft, men die niet met geweld, in weer-wil van de natuur, ſoekt uit te pynigen.

L. Door deſe manier dan, voor ſoo veel ik'er kan van oordeelen, ſoo is een Medicijn gehouden, dat ſoo ras'er eenige weedom, maag-pijn of buik-pijn ſig openbaren, terſtond van die middelen te gebruiken op houde, tot dat alle die toevallen, ganſchelijk verdwenen zijn. Want met veele ſterke en aandringende middelen de natuur te dwingen tot het ſaliveren, ſoo volgt ſekerlijk de dood na de Roo-loop, buik en de maag-pynen. Maar in tegendeel ſoo men langſaam voort gaat, en wat vertoeft, gevende in

Den moet ſagjes voort gaan.

de

de week eens of tweemaals een ſcrupel *Mercurius dulcis* in, alleen of met een drachme *Diascordium*.

LI. Soo de zieke tot een Roo-loop genegen is, moet men ten beſten van de Lyder wat ſagjes met hem te werk gaan. Alſhoewel de quyling noit ten vollen verwekt werd, ſoo kan egter de zieke meerder quylen dan hy gewent is, en de ſtank die by de ſalivatie is, ſal daarom niet te minder weſen: waar uit bekend ſtaat, dat het bloed en de ſappen, die bedervinge oft alteratie, het ſy hoe die dan is, bereikt heeft, die gemeenlijk of een quyling maakt, of met die geboren werd. Op deſe wijſe ſal men dan alle de toevallen deſer ziekte konnen beſtormen, als men daar maar een behoorlijke tijd toe neemt.

LII. Maar men moet aanmerken, dat alhoewel het quylen, de andere middelen, het zy welke ſy zijn, om de volmaakte Pokken uit te roejen, verre het beſte is, ſoo kan egter een Druipert met de Pokken te ſamen vervoegt, daar door geenſins geneſen werden, en den Druipert ſal niet geſteuit werden, al zijn de Pokken ten onderen gebragt: waar uit men te regt verneemt, dat'er in de quik geen beſondere kragt is, waar door men de Pokken onmiddelijk kan aan boort klampen: alhoewel het de naam van een middelijk *ſpecificum* miſſchien wel ſoude konnen

Pokken met een Druppert te ſamen konnen door quylen niet geneſen.

dragen,

dragen, voor ſoo veel die door middel van het quylen de ziekte buiten drijft: op de ſelfde manier byna, gelijk ik meermaals elders heb geſegt, het Mes van den Chirurgijn een *ſpecificum* is tegens de zijde-wee te zijn.

De Druipert moet voor, of na de geneſinge der Pokken geneſen werden.

LIII. Maar om tot de ſaak te komen. Soo dikwijls nu de Pokken en een Druipert te ſamen zijn, moet men voor of na de quylinge, den Druipert geneſen; en het geſchied mijns oordeels alderveiligſt, en ook alderligſt, na de quylingen ophouden; want anders ſoo daar de Pokken by zijn, werd de Druipert ſoo ligt niet getempt; maar na het quylen is die by gevolg beter onder 't jok te brengen. Maar men moet Purgeren, ten zy dat de overblijfſels van het quylen ganſchelijk ophouden; daarom is 't beſt en alderveiligſt de *Turbith Minerale* eens of tweemaals in de week in te geven, dan eenige andere Purgerende dingen te gebruiken, waar door het quylen ook nog wel een weinig bevordert werd, terwijl de ſtoffe, die oorſaak van den Druipert was, allenxkens uitgelooſt werd.

LIV. Wanneer de mond vol ſweeren is, dat gemeenlijk by het quylen komt, en de zieke de pyne niet wel kan uitſtaan, of de mond ſoodanig rauw werd, dat de mond komt te bloeden, het welke dikmaals gebeurt, moet men nagt en dag of met water van Damaſt,

Roſen

Rosen of onder Melk gemengt, of met Gerst, *Radices Althææ* en *Semen Cydoniorum* gekookt, geduurig spoelen en wassen. Dit is de swaarste toeval, die ik weet, welke van het quylen te wagten is, voornamelijk soo die behoorlijk werd ingestelt; en seker, indien men de sweringe des monds en de pijn door eenige konst een weinig konde vertragen, soo soude de moeyelijkheid van het genesen niet veel swaarder zijn te doen, als van andere die veel geroemt zijn.

LV. Wat aangaat de levens-regel en de overige regeringe der zieken, soo gebied men byna de selfde te houden onder het quylen, als men gewoon is onder het Purgeren te houden. Want die eenig Purgeer-middel hebben ingenomen, werd belast in sijn Kamer te blyven, op dat hy in de koude van de logt niet en kome, en voorts ligt verterende spyse eten. Ik weet nog niet, waarom een die quylt altijd te bedde hoeft te blyven, of van een middel-matige eet-regel afgehouden werde, daar men de natuur, die met het fenijn besig is te bestryden, kragt en moed geeft: soo dat door de natuur, op haar schouders soo een pak hebbende, niet weinig, de geesten en alle de kragten door sweeten, purgeren en overvloedig vasten (behalven de sweringe in de mond van 't quiksilver) eindelijk gansche-

lijk uitgeput zijnde, ellendig zijn uit geteert.

LVI. 't Gebeurt veeltijds, dat als de ziekte reeds is uitgeboent, de zieke van sijn kragten berooft zijnde, waar door hy behoorde herstelt te werden, door swakheid sterft: of soo hy het al ontkomt, seer ellendig leeft. Waar van een seker Poëet van onse tijd aardig heeft gesongen,

Graviora morbis patimur remedia;
Nec vita tanti est, vivere ut possis, mori,

Dat is.

't Genesen valt vry swaar; en dat'er blijft van 't leven,
Is om te sterven t'min, en t'weinig om te leven.

Hier moeten wy dan dese objectie uit wissen, dat sommige om dese ziekte (namelijk in die stand als voren gesegt is) qualijk genesen zijnde, gedwongen zijn na Vrankrijk te gaan, om sig aldaar te laten genesen. Hier van mein ik de reden te zijn, voor soo veel als ik'er kan van oordeelen; dat diergelijke, zieken, zijnde de economie van hare lighamen als omgekeert, en hare kragten ganschelijk verswakt, dat onse dikke en vogtige logt niet bequaam genoeg is, om die lighamen te herstellen: maar die in Vrankrijk, welke gesonder is en veel helderder, is ook bequamer om de verloore geesten des lighaams t'herstellen: en daarom is het niet op de Medicijns te wyten

tendie hier woonen, die anders geleert genoeg zijn, maar om datse de logt hier niet en hebben.

LVII. Maar om weder tot den dieet over te treden, soo agt ik dan (volgens d'ervaringe die ik'er van heb) dat men behalven een Haver-sop, Panatella, een Melk-biertjen, en warm dun Bier &c. ook Vleis-sappen van Kalfs-nat, jonge Kiekens, en andere diergelijke op een middelmatige wijse de zieken mogen gegeven werden, en 't is te gelooven dat sulx moet geschieden; wanneer nu de tanden na het voorgaan van het geswel wat vaster beginnen te werden, soo kan men spaarsamelijk het vleis van Konynen, Kiekens, Schapen en diergelijke tengere vleis, laten gebruiken, 't zy dat hy sig in 't Bed onthoud, of by den haart sit, na dat het de zieke behaagt: wanneer dat dese ziekte door quylen uitgedelgt is, werd de zieke niet door sweeten afgemartelt.

Spijse.

LVIII. De voornoemde methode gelijk die vaardigst is, hoevende geen menigte van dagen voor af om het lighaam te prepareren eer men quylt, nog die menigte Purgatien of gewoonlijke kooksels; alsoo ben ik ook versekert dat die de gemakkelijkste is, ja selfs isse minder gevaarlijk, en heeft soo ligt geen nood van weder te komen: als ymand door ondervindinge bevinden kan, wanneer hy in d'an-

dere practijk geoefend is, en met dese die vergelijkt. 't Heeft altans my altijd na wensch uitgevallen, in alle die gene aan welke ik het in't werk gestelt hebbe, want die op de andere wijse genesen waren, heb ik menigmaals gesien, dat weder in deselve ziekte zijn vervallen, en dat om oorsake boven aan gehaalt. Mijn Heer, ik behoef, om het U Ed: te doen gelooven, niet veel woorden by te brengen, die al lange van mijn sincerigheid bewust zijt geweest.

LIX. Van dese ziekte doe ik hier niet meer by, om dat het mijn manier noit en is veele woorden om te halen die ter saak niet dienen, en 't is beter het Pit dan de Dop te hebben, en uit de Fontein te drinken, dan uit de Rivier. Dit werkje dan nu mijn Heer, het zy van soo veel waarde als het wil, neem het aan als uit een goed hart komende: want ik heb het meest ten dien einde geschreven, dat het tot voordeel van het gemeene beste soude zijn: en alhoewel ik U Ed: seer veel agte, soo ben ik U Ed: seer veel meerder eere schuldig, voornamelijk die U Ed: geleertheid, soeten ommegang, goede opregtigheid, en alle andere lofwaardige deugden weten. Vaar wel mijn Heer, U Ed: onderdanigste Vriend, die voortgaat U Ed: te beminnen.

Londen:
le Martii
16 $\frac{79}{80}$

THOMAS SYDENHAM

EINDE.

VERHANDELING

Der

POKKEN,

Door

JOHANNES WIERUS.

VERHANDELINGE
Der
POKKEN,

Door JOHANNES WIERUS.

I.

TOt de verhandelinge van de nieuwe ziekten mag men met regt de Pokken rekenen, zijnde een groote straffe aan de schamel-deelen, die de Hoogduitsen gemeenlijk de *Franse Pokken* noemen, welke ontrent het Jaar veertien hondert vier en tnegentig eerst beginnen heeft sijn wicken te roeren, wanneer Karel Koning van Vrankrijk, met een magtig Leger in Italien quam, en de vermaarde Stad *Napels* onder sijn gehoorsaamheid kreeg. Op die selfde tijd (volgens 't schrijven der Autheuren) was'er een melaatse Ruiter, welke om sijn lust een nagtjen te boeten, by een beroemde Valentiniaansche Hoer in Spanjen sliep, en dat voor vijftig Kroonen, by welke daar na eenige andere goddeloosen naderden, en dat met een grootemenigte, soo dat'er binnen korten tijd ontrent de vier hondert zijn besmet geworden:

Oorspiong der Pokken.

waar van veele de Fransen, die in Italien op een exploot uit waren, na gevolgt hebben, en hebben deselve met dit kostelijk Juweel besoetelt: waar door daar na geschied is, dat het Leger wederom trekkende, en na sijn Leger-plaatsen gaande, dit Italiaans banket en Spaanse schurft, onder andere vuiligheden onse Hoogduitsen en andere Christene Natien zijn toegeschreven; soo dat door erfenisse de lighamen van de nakomelingen niet weinig zijn versawakt geworden; waar over sig God erbarme.

Namen der Pokken.

II. 't Is my egter bekend, dat andere, onder welke *Leonardus Fioravantus* is, een heele andere oorsprong dese ziekte toeschrijft, maar omdat ik nu geern wilde kort zijn, soo sal ik elk Autheur in sijn eigen opinie laten. Van gelijke dese nieuwe en vuile ziekte, heeft veele smadelijke namen, na de nieuwe Autheuren en Vinders daar van gekregen. Want d'eene noemt hem Franse ziekte, andere Spaanse besmettelijkheid, en yder Natie heeft dese ziekte heel verre van hem soeken te weren.

III. Maar dewijl dese ziekte hedendaags maar al te gemeen is, voornamelijk onder de grooten, soo zijnder ook veele Boeken gemaakt aangaande des selfs genesinge; ik konde my wel die arbeid sparen, maar om dat ik

agte

agte door lange ervaringe en oefeninge wel wat nuttigs te konnen voor den dag brengen, ſoo heb ik raadſaam gedagt des ſelfs manier van geneſen kortelijk te beſchryven, en 't geen mijn pligt is te vermanen, die het noodig hebben.

IV. Voor eerſt dan, die overvloed van bloed heeft, ſal men in de regter arm de *Vena Mediana* openen, en men kan ſoo veel bloeds aflaten als het de nood ſal vereiſen, 't zy veel of weinig: dan ſal men het lighaam eenige dagen agter een met een lang nattige *Apozema* bereiden en Purgeren, eer we ons verder in 't gebruik van de Antidoten en tegen-giften konnen inlaten, men kan dan het volgende *Apozema*, of yts diergelijke voorſchryven.

Ader-laten.

Bereiden en Purgeren.

♃ Polypodii, *unc. duas.*
Hermodactylorum, *unc. unam.*
Mechoacannæ, *drach. ſex.*
Interioris corticis Flavi Frangulæ, *ſeſqui unciam.*
Rad. Veratri nigri benè Præp. *drach. tres.*
Scabioſæ,
Fumariæ,
Veronicæ,
Dulcamaræ, aa *Pugill. unum.*
Sem. Aniſi,
Citri,

 Cardui

Cardui Bened. aa *drach. tres.*
Liquiritiæ Rasæ, *drach. sex,*
Caryophyllorum, *unc. sem.*
Masz *est* 4. libr.

Decoquantur omnia in mensura lixivii ex cineribus clavellatis præparati, ad consumptionem ferè dimidiæ partis. Tum adde.

Fol. Sennæ Alex. El. *unc. duas.*

Et fac simul bis terve ebullire: manè facta iterum ebullitione, quam fortissime exprime; & post unius horæ Residentiam decanta, relictis in fundo fœcibus.

V. Van dese *Apozema* sal de zieke alle ogtend een Roemertjen af drinken, en daar op vier uuren vasten: en na dat hy veel of weinig daar van gepurgeert heeft, kan men daar ook veel of weinig van innemen. Soo hy door dese drank niet genoeg is gepurgeert geworden, kan men na dat die verbruikt is, wederom een ander purgerend drankjen voorschrijven.

♃ El. Diacarthami, *drach. sex.*
Conf. Hamech, *drach. duas.*
Aq. Fumariæ, *vel* juris calidi, *q. s.*
Misce.

Soo ymand liever begeerde Pillen in te nemen, soo kan hy 's ogtens te drie uuren negen Pillen van een drachme *Piilulæ de Nitro* gemaakt, doorswelgen, die in dese

ziekte

ziekte seer goed zijn, of anders van *Pilulæ de Hermodactylis*, oft *Agregativæ* gemaakt.

VI. Dit nu behoorlijk in 't werk gestelt zijnde, kan men een kooksel van Pokhout bereiden. Pokhout.

♃ Lign. Indici Rec. subtiliter Raspati, *libram unam.*
Cortic. ejusdem, *unc. duas.*
Zarsæ Parillæ,
Liquiritiæ minutim concis. & aa *unc. unam.*

Laat alles in een Pot oft Kanne gedaan werden, daar ontrent vijf mingelen, oft liever sestien pond waters in gaat, giet dan daar op vijf mingelen waters, en een mingele Wijn, en laat het vier en twintig uuren weiken, en ses uuren lang sagjes op het vuur gekookt zijnde tot de helft, en het schuim onder het koken afgeweert zijnde, dat men alleen sal bewaren, laat men het verkoelen, en sterk uitpersen, dit doorsijgsel kan men dan in een Fles oft Kan, die eng toegesloten is, bewaren, en in de kelder setten.

VII. By de uitgeperste stoffe van de voorschreve drank, kan men nog dry mingelen water, en anderhalf mingele Wijns gieten, en laten het een etmaal weiken, het wederom tot de helft kokende: maar indien 't gebeurde dat de Lyder veel dorst had, en van dit kook-

kookſel veel dronk, is 't genoeg een derde van het kookſel te verkoken.

VIII. Van het eerſte kookſel moet men dagelijks des ogtens te vijf uuren vroeg ſeven of agt oncen daar van warm drinken, en dan moet de Lyder twee of dry uuren ſweeten, na de kragten van de Lyder, na welke men het ſweet met warme Linne-doeken, afveegt; dan ſoo moet hy nog in een warme kamer gehouden werden, op dat de koude niet in de ſweet-gaaten van de huid en doordringe, ook moeten nog de handen nog het aanſigt met koud water gewaſſen werden. Maar des Somers is 't noodig hem ſoo te pynigen, want als het heet en helder weder is, is het ſelfs geoorlooft in de logt te komen, en uit te gaan.

IX. Laat dan de zieke des ogtens ten tien uuren ontbyten, maar ſeer weinig, alle dagen wat verminderende van de dagelijkſe ſpijs, en dat tot veertien lang. Laat hem gebraden of geſoden Hoender oft Patryſen-vleis eten; of laat hem twee ſagt gekookte Suip-eitjes nuttigen; de ſpijſe zy ook met geen of met ſeer weinig ſout geſouten.

X. Vorders moet men veertien dagen lang een ſeer ſtrikte levens-wet houden, en niet meer gebruiken dan twee oncen of vijf loot Raſijnen, met een weinig Biſcuit, als tot de Raſijnen genoeg is. De ganſche tijd van de geneſinge ſoo laat hem niet anders voor de

dorſt

dorſt drinken dan van het tweede kookſel, in plaats van Wijn of Bier: hier van mogt hy ſoo veel drinken als 't hem luſt en gelieft, en maar dorſt heeft.

XI. Na de middag ontrent dry uuren ſoo laat de Patient in een gewarmt Bedde gaan, en laat hem weder, gelijk hy des ogtens deed, ſes oncen warm van ſijn decoctie drinken, laat hem daar een uur of anderhalf op ſweeten, en het ſweet daar na weder afvegen: een uurtjen daar na ſal hy ſijn avondmaal houden, en nog minder eten dan hy des namiddags gehad heeft.

XII. Wanneer hy nu deſe ſtrenge levens-wet veertien dagen lang uitgehard heeft ſal hy de aankomende veertien dagen dagelijks een weinig meerder ſpijſe nemen, tot dat hy eindelijk tot ſijn vorige dieet gekomen is: maar hy ſal altijd van het tweede kookſel drinken, ten ſy men hem om de ſwakke kragten een weinig Brandewijn gaf. Eindelijk ſal hy vier of vijf dagen lang des ogtens alleen van het eerſte kookſel drinken; en niet na de middag, en alſoo ſal hy in de tijd van ſes weken ſijn ganſche geneſinge ten einde brengen. Onderwijlen moet men ſorgvuldig waar nemen, dat de zieke altijd van dit dubbelde kookſel genoeg hebbe om te drinken.

De zieken is binnen ſes weken geneſen.

XIII. Soo daar eenige opene ſweeren zijn,

Hoe men de sweet-gaten sal handelen.

zijn, sal men die des ogtens en des avonds na het sweeren, met het schuim van de decoctie of met het eerste kooksel suiveren en afwassen, of indiense groot zijn, sal een ervaren Chirurgijn die na de konst handelen.

XIV. 't Is ook noodsakelijk, dat men om de tiende of veertiende dag het lighaam eens met Purgeren suivere, op dat niet alleen de dunne en subtyle stoffe, die in de sweet-gaten van den huid sit, uitgeloost en verteert werden, maar ook de dikke vuiligheden, die door de sweetgaten niet en konnen heen dringen, om die door de stoel-gang uit te leiden: ten dese einde zijn voornamelijk dienstig het *Pulvis Senæ*, als.

♃ Fol. Sennæ Alex. *unc. unam.*
Epithymi,
Tartari Albi, aa *unc. sem.*
Cinamomi,
Garyophyllorum,
Sem. Anisi, aa *drach unam.*
Diagridii, *drach. duas & sem.*
M. F. Pulvis.

Men kan ook *Electuaria* gebruiken, als daar is de *Confectio Hamech* en *Diacarthamum*; of eenige Pillen, waar van wy in 't begin gewag gemaakt hebben: dese moet men gebruiken met die voorwaarde, dat men op de dag van het Purgeren geen sweet-drank gebruike;

bruike ; onderwijlen moet men nauw agt ſlaan, of de ziekte verſch of oud is, ſwak of ſterk ; en van deſe omſtandigheden, werd het Purgeren niet alleen bematigt, maar men moet ook by de ſweet-drank meer water koken, op datſe des te trager haar werkinge doe.

XV. Over eenige Jaren is ons een Boom bekend geworden, welke ſeer kragtig is, zijnde uit het Eiland *Florida* eerſt tot ons gebragt, de Indianen noemen hem *Pavame*, de Spanjaarts, Italianen en Hoogduitſen hieten hem *Saſſaphras* : is van een ſcherpe en Aromatike ſmaak, en niet onaangenaam op de tong, voornamelijk des ſelfs Baſt, gelijk men in de kaneel beſpeurt, en hoe die nader aan de Wortel is, des te kragtiger ſy is: ſy werd tegens de Pokken ſeer voordeelig en gelukkig gebruikt, en is ook dienſtig in alle andere qualen, gelijk als binnenkoorſen, catharren, dampen en kouden, 't lende ſpit, en ſteen in de nieren : 't verdrijft de winden en opblaſingen, verwekt de ſtonden; verſterkt de maag, en 't breekt ſeer de kragt van 't flerecijn. Want als het lighaam met een Purgerend middel eerſt bereid is, laten wy dan des ſelfs kookſel gebruiken, wolkers wijſe van te bereiden deſe is.

Pavame oft Saſſaphras.

Kragten.

XVI.

Bereidinge.

℞ Ligni Saſſaphras cum cort. minutim concisi, *unc. ſem.* Aq.

Aq. Fontanæ, lib. *quatuor.*

Laat deſelve toegedekt zijnde, twaalf uuren weiken, kookt het ſelve dan in een aarden Pot tot op de helft, ſijgt het kookſel door een doek, en bewaart het in de kelder voor een eerſte kookſel.

Doet dan op dit gekookte hout nog twee drachmen vers hout, en laat het ontrent ſes uuren lang in tien pond waters koken, tot dat'er ſes pond over blyve.

Gebruik. XVII. Van het eerſte kooſel ſal de Lyder des ogtens vijf of ſes oncen van gebruiken, en van gelijken ook des namiddags ten dry of vier uuren, dekkende ſig in 't Bed luſtig toe om te ſweeten: het andere kookſel ſal in plaats van Wijn des middags gebruiken, of wel buiten tijd, indien den dorſt daar toe dwong. Vorders houd men de ſelve levens-wijs als boven voorgeſtelt is.

XVIII. Maar het gebeurt niet ſelden, dat deſe ziekte is ingewortelt en oud, of anders verergert, indien die van Quakſalvers mishandelt werd, dat'er dan *Gummata* oft harde knoopen op ſchenen te waſſen, als ook op de armen en het hooft, welke ſekerlijk oorſaak zijn, dat de geneſinge niet al te ſpoedig ſijn voortgang heeft, voornamelijk indien de beenen doorknaagt, bedorven, uitgeteert, of ſoo de verſwakking de uiterſte leden des nagts met ſeer groote en onverdragelij-

ke

ke pijnen afmat: in dat geval is de *Salsa Parilla* dadelijk een middel, welke wy sonder by mengen van andere dingen; konnen koken en gebruiken, volgens de bovenstaande beschrijvinge, of de volgende:

Salsa Parilla.

♃ Sarzæ Parillæ klein gesneden en gestooten, *unc. quatuor.*
Aquæ, *libr. duodecim.*

Laatse een nagt lang op een warme plaatse, ofte in een stoof, of op de warme assche weiken, en kookt het soo lange tot een vierendeel verkookt is. Doet'er dan by.

Hermodactylorum subt. pulv. *unc. unam.*

Mengt dat onder het kooksel en laat het koud werden, giet het daar na door: hier van sal hy des ogtens, en des namiddags ses oncen af gebruiken, en onder het middag-maal sal hy een enkel kooksel van *Salsa Parilla* drinken: te weten

♃ Salzæ Parillæ, *unc. unam.*
Aquæ, *libr. duodecim.*

Kookt dit soo lang tot'er een derde verkookt is; en de heele genesinge kan geschieden in de tijd van drie weken, en het is niet noodig dat de zieke sig aan die strikte dieet soo vast binde, maar kan onderwijlen Hoenders oft Kalf-vleis nuttigen: maar men moet het lighaam eerst versien van wel te Purgeren.

XIX. Indien de ziekte dan soo diep is

 in-

ingewortelt, dat deselve na de bovenstaande middelen geensins luistert, soo sal men op het eind van het *Salsa Parilla* kooksel ook smeering gebruiken, welke wy nu ook met meerder sekerheid, dewijl dit kooksel voorgegaen heeft, konnen in 't werk stellen. Dit volgende staaltjen is daar bequaam toe.

♃ Adipis suillæ non salit. & purg. *unc. sex.*
Axungiæ Anatis, *unc. tres.*
Gallinæ, *unc. duas.*
Ol. Liliorum,
Laurini, aa *unc. unam.*
Juniperi,
Aquæ Vitæ, aa *drach. sex.*
Mercurii, *unc. sex.*
Lithargyrii auri.
Thuris albi, aa *unc. unam.*
Myrrhæ, *unc. sem.*
Misce.

Eerst moet men de quik-silver met het vet in een Marmere Mortier onder een mengen en 't selve dooden, gelijk men segt, daar na kan men d'andere dingen daar by doen, tot datse de dikte van een *Unguentum* hebben: men kan het ook na vereis der zieken, de quantiteit van de quik-silver verminderen, of eenige *Corrigentia* daar en boven daar by voegen gelijk als:

Mas-

Maſtix,
Ladanum,
Styrax,
Ung. Martiatum,
Ol. Terebinth. &c.

XX. In plaats van het voorige bereidſel, kan men ook dit in minder quantiteit maken.

℞ Axung. Suillæ,
Anatis.
Ung. Martiati, aa *unc. unam.*
Ol. Liliorum,
Spicæ, aa *drach. duas.*
Argenti vivi, *drach. ſex.*
Thuris albi,
Maſtiches,
Lithargyrii auri,
Salviæ,
Stæchados, aa *ſeſqui drachmam.*
Aquæ Vitæ, *drach. duas.*
Ol. Laurini, *unc. tres.*
M. F. Unguentum.

XXI. Daar zijnder veele, die, om de Pokken te geneſen, alleen rookingen gebruiken, welkers gebruik wel de beſte is, en by geen ander te vergelijken, wanneer het hair begint uit te vallen: ten waare in die luiden welke ſeer ſterk zijn. De *Baſis* van dit Medicament is de *Cinnabar*, dat een Mercuriaal is, het welke men na de kragten van de Patient

Rooking.

vermeerderen en verminderen kan, daar by doende eenige *Correctoria* op dese oft diergelijke wijs:

℞ Cinnabaris, *unc. tres.*
Myrrhæ,
Aloes,
Thuris, aa *unc. unam.*
Ladan, *drach. quatuor.*
Styracis. calamitæ,
Benzoin; aa *drach. duas*

Laat alles fijntjes gestampt werden, en rookt van dit Poeder te gelijk een half once, maar men moet het lighaam daar eerst toe prepareren.

XXII. De manier om het sneersel te gebruiken, als ook om het rooken in 't werk te stellen, is, dunkt my, onnoodig, dewijl de Chirurgijns genoegsaam weten hoe datse sulx moeten doen, want het haar dagelijks werk is, die ik egter wil vermant hebben, datse onder de strykade sig wagten van de voornaamste en edelste deelen des lighaams te stryken, te weten het hooft, hert, onderbuik, nek, maag, schamel-deelen: maar se moeten alleen de uiterdeelen, als armen en beenen met die Salf bestryken. Ten deser tijde werd in Vrankrijk dese methode waer genomen; datse dertig dagen lang het kooksel van Hout gebruiken, en dan daar na eeinge dagen Mercuriale Salf, tot dat de effecten sig ver-

vertoonen, het zy door het quylen, ſweeten, oft buikloop.

XXIII. Men is ook gewoon na een voorgaande Purgatie, op de leden Pleiſters te leggen, voornamelijk aan die, welke het niet wagten kan t' huis te blyven, maar genoodſaakt zijn buitens huis haar dingen te verrigten. By het *Unguentum de Ramis* wil ik ook deſe vermaarde beſchryvinge doen.

℞ Ol. Camomillæ,
Anethi,
Spicæ,
Liliorum alb. *unc. unam.*
Axung. Suillæ,
Vitulinæ, aa *unc. ſex.*
Euphorbii, *drach. duas & ſem.*
Thuris, *unc. ſem.*
Ol. Laurini, *drach. ſex.*
Pingued. Serpentinæ, *drach. decem.*
Ranas viventes, numero tres.
Lumbricorum vino lotorum, *drachmas quatuordecim.*
Succi Rad. Ebuli,
Enulæ, aa *unc. unam.*
Schœnanthi,
Stæchados,
Matricariæ, aa *man. ſem.*
Vini albi gener. *libram unam.*

Laat alles te gelijk gekookt werden tot de

de Wijn verkookt is, perst het daar na uit, en doet by het uitgeperste

Lithargyrii auri, *unc. sex.*
Ceræ mundæ, *q. s.*
Terebinthinæ, *unc. unam.*

Van het vuur gedaan zijnde, smelt daar by

Styracis liquidæ, *drach. sex.*

Als het koud geworden is, roert daar onder:

Mercurii saliva mortif. *unc. duas.*

De quik-silver moet men dooden met het spog van een nugter mensch, mengt het met malkanderen wel onder een.

M. F. s. a. Emplastrum.

Dese Pleister sal nog kragtiger zijn, indien men daar nog een once quik-silvers onder mengt. Men kan ook dese Pleister maken sonder bymenginge van Kik-vorsen en Slange-smout.

Gorgel-water.

XXIV. Indien de ziekte eenig swaar toeval by viel, is 't noodig een ervaren Doctor daar by te halen; want wat aangaat de exulceratie van de Keel en Tand-vleis, daar toe heb ik elders, wanneer ik in een andere verhandelinge, van de Scheurbuik verhandelde, eenige Gorgel-waters voorgeschreven, als ook eenige Poeders, Salven en diergelijke.

XXV. Daar en boven, wanneer het quylen

len wat te ſterk aangaat, het welke uit de ragchen en mond, met een groote menigte ſlym komt te vloeyen, dat kan met de volgende Pillen komen te ſtillen.

Om het quylen te verminderen.

♃ Pil. Cochiæ, *drach. unam.*

F. Pilulæ, N°. *ſeptem.*

Of

Diacarthami, *drach. tres.*

F. Bolus.

Purgerende middelen.

De quantiteit kan men na de ſtand der zieke vermeerderen of verminderen, en ingeven met een weinig *Aqua Fumariæ*, Hoender-nat, of een kookſel van cicers.

XXVI. Tot de trage beweginge, kan men met de volgende Salf op ſijn behoorlijke tijd de gewrigten ſmeeren, het welke ſeer goed is.

Ung. Paralyticum.

♃ Saponis Ven. *unc. tres.*

Smelt het ſelve in

Aquæ vitæ, q. s.

Adde

Lumbricorum terreſtr. vino lotor. contuſor. & per ſetaceum traject *unc. tres.*

Euphorbii,

Caſtorei, aa *drach. duas.*

M. F. Unguentum.

XXVII. Tot de andere gebreken en ſweeren, die deſe ziekte byvallen zijn, de

Middelen tot de uiterlijke gebrekeo

Oleum Sulphuris,
en
Oleum Vitrioli.

Seer dienſtig, wanneer hare ſcherpigheid door by doen van water behoorlijk, en na vereis van ſaaken zijn getempert. Men kan ook een loog maken uit het kookſel van het Indiaanſe Hout, zijnde eerſt tot aſſche verbrand, en ſommige reiſen met water doorgegoten, met welke men de Gummata en builen des ogtens en des avonds waſt.

Præcipitatum.

XXVIII. De quaadardige en rotte ſweeren werden ſeer gelukkig geſuivert door het roode Mercuriaal Poeder, dat men gemeenlijk *Præcipitatum* noemt, dat een uitſtekend middel is, wanneer het maar behoorlijk bereid werd. Des ſelfs bereidinge is dan deſe;

℞ Mercurii,
Aq. fortis oft
Regiæ, aa *part. æq.*
Miſce.

Andere nemen meer ſterk water, doet het te ſamen in een Matras, tot dat de *Mercurius* geſmolten is, en door het ſterk water verſpreid, ſet het dan op de heete aſſche tot dat het vogt vervlogen is: men mag ook de Matras op een ſagt vuurtjen ſetten, en 't ſelve een weinig meer vuur allenxkens geven tot dat het

het water vervlogen en uitgedampt is, dan soo breekt men Matras oft Phiool, en het roode Poeder werd bewaart, die men dan *Mercurius Præcipitatus* noemt: soo het nu gebeurde dat'er eenige greintjes quik-silver ongesmolten gebleven waren, setten wy die weder op het vuur in een koper Pannetje, oft aarde Potje, en laten het uitdampen.

XXIX. Indien ymand de quik-silver nog beter wil bereiden, soo moet men hem afwassen, en hem in water van Rosen oft Weegbre weiken, en dan in een koper Pannetje op het vuur setten, geduurig roerende tot het is uitgedroogt.

XXX. Andere doen louter goud by quik-silver, en smyten het in koninx water tot dat het gesmolten en met de quik gemengt is, dan soo dampen sy het uit op het vuur gelijk boven gesegt is, en om des te meer te verbeteren gieten sy daar *Aqua Vitæ* op, soo lange het water van het Poeder gekoleurt werd, eindelijk gieten sy daar Rose-water op, en dampen het vogt op het vuur sagjes af, geduurig met een spatel omroerende, tot dat'er geen *Mercurius* meerder verschijnt, en het Poeder geheel droog is.

XXXI. Soo gy een andere wijse van bereiden begeert, soo sal men die vinden in seker Boekjen van *Fallopius* beschreven, in welke hy van de Pokken verhandelt.

XXXII. Van dit bereide en gesuiverde Poeder geeft men van binnen dry, vier en vijf grein, na de stand der zieke met een scrupel *Aloes Rosata*, of *Pilulæ Aloëphangina*, oft *Pilulæ de Mastiche*, daar van kan men dry Pilletjes maken, mengende daar eenige droppelen kaneel-water onder.

XXXIII. Dese Precipitaat werd mede in de Pest gebruikt en onder de *Theriaca* gemengt. Ik ken ymand, die in jonge een grein, en in oude twee grein gaf, niet op een nugteren maag, maar den Lyder moest eerst een Boteram gebruiken, en dat Poeder daar op stroyen, of met een mond vol broods of onder Boter gemengt, onder een doir van een Ei geslobbert, daar na sit men by het vuur en men verwagt het sweet met de volgende operatie.

XXXIV. Veele mengen vier grein Præcipitaat met een half once Roos-suiker, en geven dat de Lyder die de Pest heeft. Dit Medicament werkt van onderen en van boven: en dewijl het van een fenijnige aart is, meinen veel geleerde luiden, dat het bequaam is om het Pestilentiale gift buiten het lighaam te brengen: op deselve wijs als *Galenus* segt dat de Theriakel doet, alhoewel daar fenynige Slangen in komen.

XXXV. Den vermaarden Genees-meester *Gabriel Fallopius* heeft tegens de heupe-

gigt

gigt onder ſijn geheimen gehad, dat hy een ſcrupel Muiſen ſtrond nam, en vier grein Precipitaat, en een weinig Kaneel, gevende dat de Lyder onder eenig warm ſop gemengt, na dat hy eerſt eenige ſuip-eijeren geſlobbert had.

XXXVI. Op deſelve wijſe, als voren geſegt is, werd ook ten deſen tijde de Præcipitaat dikwijls tegens de Pokken gebruikt, gelijk over ettelijke jaren in Italien pleeg de gewoonte te zijn.

XXXVII. Dit is ook het *Arcanum* het welk de Paracelſiſten onder de naam van *Turpethum Minerale* verborgen hielden. Eenige bereiden daar Pilletjes uit, dieſe des ogtens ingeven; andere geven ſe wederom 's avonds in, of wel een weinig voor of na den eten, na dat yder Meeſter ſijn zieken te rade geeft. Na des ſelfs gebruik volgt een groote buik-vloed, en ſomtijds wel een bloedvloed, waar op heftig braken en ſweeten volgt.

XXXVIII. En alhoewel by veel geleerde en vermaarde mannen de quik-ſilver geagt en gehouden werd voor een groote Myſterie en tegen-gift, niet alleen van binnen, maar ook van buiten gebruikt tegens de Pokken, eindelijk heeft het d'ervaring van goede luiden het ſoo verre gebragt, datſe daar een *Electuarium* hebben van gemaakt; hier van hebben

ſy

ſy dry oncen ogtend en avond laten gebruiken, en de zieken zijn van de Pokken, builen en ſweeren in ſeer korten tijd geneſen.

XXXIX. Hier uit zijn dan ook gemaakt die ſterke Pillen die *Barbaroſſa* den Turkſen Admiraal aan den Koning van Vrankrijk eerſt geſonden heeft, en hebben daarom die pillen altijd na ſijn naam genoemt geweeſt *Pilulæ Barbaroſſæ.*

Pilulæ Barbaroſſæ.

XL. Men kanſe ook op volgende wijs bereiden:

℞ Mercurii, *drach. tres.*

Vrijft deſelve op een Marmer-ſteen met ſap van Limoenen oft van Orangien-Appels, tot dat de quik ſoodanig gedood is, dat menſe niet langer kan bekennen, doet daar dan by:

Rhabarbari,
Agarici, aa *drach. duas.*
Myrrhæ,
Maſtiches, aa *drach. unam.*
Cinamomi,
Caryophyllorum, aa *ſcrup. unum.*
Terebinth. Ven. q. s.
M. F. Pilulæ.

Maakt uit yder drachma negen Pillen, laat hem in 't eerſt dry Pillen gebruiken, daar na, dog na dat de ziekte is, een half drachme, en eindelyk twee ſcrupels, ſiende altijd op de gelegentheid des Patients.

't Gebruik.

XLI. 't Gebruik van deſe Pillen is in de ver-

verouderde Pokken, of wanneer daar ſweeren in de hals en verhemelte zijn, of wanneer de Patienten niet en willen geneſen werden door het kookſel van hout: men kan egter van de vorige compoſitie yts af doen en by doen, en daarom ſal ik nog tweederlei wijſen voorſchryven, welkers eerſte met Purgeer-middelen is, dog de laatſte niet.

℞ Mercurii, *drach. ſex.*
Rhabarbari, *drach. tres.*
Farinæ Tritici, *drach. duas.*
Scammonii, *drach. unam.*
Moſchi, *ſcrup. unum.*

De *Mercurius* moet men bereiden als boven met Limoen-ſap, daar na doet men daar by het Terwen-meel, en men vrijft het onder een, daar by doende alle andere dingen.

XLII. De andere wijſe is aldus:

℞ Mercurii in aq. ſalviæ ext. *unc. unam.*
Sem. Papav. nigri, *drach. tres.*
Amyli, *drach. duas.*
Moſchi, *grana quatuor.*
M. F. Maſſa.

Maakt'er kleine Pilletjes af: ſoo na des ſelfs gebruik eenige pijne het lighaam over quam, ſoo ſal men een *hauſtus Purgans* gebruiken.

XLIII. Eindelijk en ten laatſten zijnder vee-

veele en verscheide deftige preparatien in de Chymie ontrent de quik-silver gevonden, tegens dese en veele andere ziekten en qualen, gelijk als het gryse Poeder is, dat men *Mercurius Diaphoreticus* hiet, van welke weinig greinen genoeg zijn om wel te doen sweeten.

Mercurius Diaphoreticus.

XLIV. Men heeft ook in dese ziekte bevonden, voornamelijk soo daar uiterlijke sweeren en puisten zijn, dat men dry of vier greinen *Vitrum Antimonii* met wat Conserf van Rosen de Lyder in geeft. Want de quaadaardige sweeren werden terstond na des selfs gebruik gesuivert, maar om dat'er werkinge vry wat heftig is, soo sal men best vier greinen van die Antimonie in twee lepels Wijn een nagt laten weiken, en gieten het des ogtens door een suiver Linne-doekje, doende in het doorsijgsel een weinig kaneel-water, het welke men dan de zieke te drinken geeft. Vorders mag men de Antimonie in verscheide ziekten gebuiken, als ook in de eerste aankomste van de Pest tot vier greinen met een drachme van de beste Theriakel, of met de *confectio liberans*, maar dan moeten der kragten genoeg zijn. Ook kan men dese bereide Antimonie in quaadaardige seeren gebruiken, even als het *Sal Saturni* (dat niet anders is dan een wit en soet Poeder, uit lood met gedistilleerden Azijn be-

Antimonium Præparatum.

bereid) en dat met groot voordeel, applicerende het selve uiterlijk.

XLV. Daar is nog een andere wijse om dese ziekte te genesen, door rookinge van Cinnabar met eenige dingen die daar by gevoegt zijn. En alhoewel het een heftig middel is; soo magmen het egter seer veilig gebruiken, voornamelijk in dry gevallen: voor eerst, wanneer wy het uitvallen des hairs willen voor komen, soo is'er niet kragtiger dan een Salf van quik gemaakt en de rookingen, want het kooksel van hout en *Salsa Parilla*; doet niet genesen dan van lange tijd af; ten tweeden wanneer daar quaadaardige en doorvretende sweeren by zijn; ten derden wanneer de zieken haar oogen dikwijls tranen en met seeren beset zijn. De maniere van te smeeren en te rooken sal ik hier niet byvoegen, eensdeels om de onervarene geen stof te geven om dese gevaarlijke middelen te misbruiken, anderdeels dat het by de Chirurgijns een dagelijks werk is, die ik egter wil vermaant hebben, datse onder het smeeren sig onthouden de voornaamste deelen te stryken, namelijk van het hooft, hert, longe, schamel-deelen, welke alle van de quik-silver beledigt werden, en geraken ongeneesbaar; maar se moeten alleen d'armen en de beenen bestryken. Ik heb alhier in 't besonder van de Klap-ooren, Druipers, Puisten en dierge-

lijke

gelijke niet gehandelt ; want die dese stoffe behoorlijk soude willen beschryven, kan daar een geheel Boek vol van leveren.

XLVI. In de Catalogus van de toevallen der Pokken, kan ik niet nalaten een ongehoort en een niet wel draaglijk quaad, 't geen de Spaanse Soldaten in ons Nederland, met andere geduurige nieuwigheden, in den laatsten aftogt hebben gemeen gemaaakt: het werd *Formica* genaamt; het is een fenynige en voortetende seerigheid, het neemt zijn begin van de teel deelen, en 't gaat van de selve voort over het gansche lighaam met pijne, en onverdraaglijke jeukte, ik sal het dan *Formica Gallica*, dat is *Franse Mier* noemen. De Hoogduitsen noemen het *Zitterschen*, oft *Flechten*.

Formica.

XLVII. Voor soo veel nu dese ziekte gemeenschap met de Pokken heeft, kan men de genees-middelen, die men innerlijk gebruikt uit het voorgestelde halen.

XLVIII. Maar uiterlijk wasschen wy met loog uit Pokhout bereid, of met Olie van Pokhout, wiens scherpe kragt met water kan getempert werden, gelijk we in de Historie van de scheurbuik verhaalt hebben ontrent het weelderige Tand-vleis, anders is het Aqua Plantaginis seer goed, by welke men in een mortier soo veel Spaans-groen

en Suiker doet, tot dat'er weinig ſcherpigheid meerder by is: dit water werd by ſommige *Aqua di Cazzo* genoemt; maar daar werd nog een andere van die naam bereid, die mede ten deſen inſigte kan weſen, namelijk:

Aqua di Cazzo.

℞ Aquæ Liguſtri, *libram unam.*
Aluminis, *drachmas tres.*
Æruginis, *parum.*
Miſce.

Het is ſeer goed tegens d'onſtekingen van de keel en hals: men kan ook ſoo het vereiſt wierd, daar eenige greinen ſublimaat by mengen.

XLIX. Tot beſluit, ſeg ik, dat men ſig van tweederlei dingen doet wagten, voor eerſt dat niemand die de Pokken heeft, ſig laat geneſen door ſuure wateren van 't Spa, Birkenfeld, Swalbach of andere. En ik kan my niet verwonderen, dat ſoo veele wijſe en goede luiden de ſuure Bronwaters ſoo veel nut hebben toegeſchreven (en dat nog ſonder eenige ervaringe) agtende dat deſelve tot alle ziekte dienſtig ſoude zijn, en hebben het nog in hare Boeken geſtelt, dat na men het lighaam gepurgeert heeft, de zieken des ogtens en des avonds de ſuure Bronwaters ſouden drinken, en daar af ſweeten, even als het geſchied door het gebruik met de dranken van Pokhout, of *Zalſa Parilla*. Daar is een ſpreekwoord dat ſoo gemeen is als waar: *dat maat ſtaat moet houden*. Ik beken dat de Bronnen een deftig geſchenk van God zijn, en een miraculeuſe nuttigheid hebben, en voornamelijk die nut zijn, welke verſtopte ingewanden, een koude maag, een heete lever &c. hebben, uit welke anders veel dampen na de herſenen toe ſtegen, uit welke ſinkingen voortquamen; ook datſe goed is tegens Steen en Graveel, Milt-ziekten,

Onnut der ſuure Bronnen.

En dienſt.

dwaal-koorsen, verstopte aderen, de loop, en alle die daar afhangen.

L. Maar 't gaat in de Pokken soo niet toe, om de antipathie die tussen dese wateren en de ziekte zijn: want de grootste kragt van de Suur-bronnen hangt meest af van de Vitriool, Aluin, Yser, Sout en diergelijke, welke mineralen alle te samen trekkende zijn; 't welk hier uit blijkt, datse de maag versterken, den honger vervorderen, de Buik-loop en Roode-loop stelpen, en daar en boven de Borst merkelijk verengen, en daarom niet goed voor de engborstige; ten ware dese engte van Chatarren, die hier uit voorvielen, voort quam; hier om zijn de suure Bronwaters mede niet dienstig in de Pokken: want de Pokken moeten van het middenpunt af tot den omtrek toe genesen werden, en met meer als ordinare stoel-gangen van onderen, als ook louter sweeten en quylen: maar de suure Bronnen doen haar werkingen meest door de Pis-wegen, nemen de verstoppinge uit de vaten weg, en temperen de hitte en de koude der ingewanden.

LI. Ten tweeden, dat men de baden van warm water in de Pokken mijd, om de vogtigheid, 't welk hier uit blijkt, dat in de Pokken droogende middelen vereist werden, 't zy dat die by geval, of door sig selven in de Medicamenten is.

Einde van Wieri *verhandelinge.*

AANHANGSEL

Van verſcheide

VOORVALLEN

Wegens de

VENUS-QUALEN,

Door

STEPH. BLANKAART.

M. D.

AANHANGSEL
Van verscheide
VOORVALLEN
Van
VENUS QUALEN.

I. VOORVAL.

SEker Heer klaagde my dat hy eenige maanden lang aan een Druipert gegaan had, waar op ik hem eenige Medicamenten voorschreef, die hem binnen korten tijd wederom herstelden, dat hy wederom op het Meisje klom: maar de volkome genesinge volgde soo ras niet, wijl hy geduirig 't verhoetelde, 't geen hy te regte gebragt had. Hier volgt des selfs Brief.

Mijn Heer Blankaart, salutem, &c.

„VOorlede Vrydag is't 14 dagen geleeden dat by „U E. geweest ben over een *Gonorrhœa* dien ik „omtrent 7 Maanden gehad heb; soo heeft U E. mijn „geordinneert twee doosjes met 10 Poeyers met een „fles dikke Olie, en lange Plaaysters om in mijn „Schaft te steken, om de kleine hardigheit of „knoopje weg te nemen; en U E. geliefde te seggen, „dat U E. docht dat ik daar mede in 14 dagen wel „genesen soude weesen, soo dat voorleeden week „hebbende maar weinig of geen pijn in 't water-ma-„ken, of weinig Saad-loop: soo heb ik de stout-

 „heit

„heit gehad, om een Juffr. te beslapen daar ik aan
„verpligt ben, maar sy en heeft daar geen quaad
„mee gevat, maar blijft alsoo gesont als vooren;
„dit is vier dagen geleden, ik hoop dat U E. my
„sult vergeven voor 't fout, en sal 't niet meer doen
„voor al eer dat U E. mijn vry toleratie geeft; maar
„dit dient te versoeken (alsoo daar noch een kleine
„uitsypering is van het Saad, maar meest 's och-
„tens, over daags heel weinig: en op dit ingeslo-
„ten papier send ik U E. de materie die van ochtent
„is uitgekomen, om U E. de koleur te laten sien,
„ik heb ook een weynig pyn in 't water maken; het
„knobbeltje blyft noch sonder pijn, maar 't is of ik'er
„altemets een kleine steekinge voelden, maar 't is
„niet te beduiden) dat U E. my wil gelieven te la-
„ten weten wat dat U E. daar van oordeelt, en
„soo daar eenige Medicamenten zyn die noch beter
„voor my wesen souden, gelieftse maar te ordi-
„neren, of U E. advijs of yets anders dat mijn kan
„bevorderen; ik sal U E. eerlijk en wel betalen, en
„altijd blyven als ik ben.

U E. verobligeerden Dienaar,

N. N.

De witte poeyer is haast uit.
Als U E. myn schryft, &c.

Na die tyd schreef ik hem eenige andere mid-
delen voor, en is binnen weinig dagen herstelt. De
Juffrouw onderwylen daar hy by geslapen had,
wierd niet ongesond aan hare heimelijke deelen,
om dat dese Druipert sijn meeste quaadaardigheid
al over eenige tyd hadde afgeleid, en door de
scherpe knaginge die'er te voren was, was de *Ca-
runcula* in de schagt maar wat beledigt, soo dat
het

het vocht uit de Proſtaten oft Voorſtanders, lichtelijk noch in de ſchagt kon ſyperen.

II. VOORVAL.

NA dat deſen voorgemelden Heer geneſen was, vervalt hy eenige maanden daar na weder in de ſelfde quaal; als uit ſijn Brief komt te luiden.

Mijn Heer Blankaart.

„Wanneer ik de laatſte maal tot uwent was,
„was ik wederom bang voor een *Gonorrhœa* of Saad-
„loop; ik hebbe dan wederom dry nachten lang by
„een Juffrouw geſlapen, en hebbe haar meer dan
„twintig malen gecareſſeert. Na dat ik van UE.
„getrokken ben, heb ik bevonden dat'er wederom
„ſaad uit myn ſchagt quam te ſyperen, doch van
„een redelijke goede koleur. Verſoeke dat UE.
„my met den eerſten gelieſt hulpe te bieden, ſult
„myn verobligeren te continueren. De recomman-
„datie aan myne goede vrienden, blyve, &c.

Hier op heb ik hem myne Medicamenten voorgeſchreven, latende hem eens met een *Extract van Rhabarber*, waar onder wat *Mercurius dulcis* was, purgeren: hier na gaf ik hem ſuiverende middelen; maar dewyl hy ten eerſten geen baat veel vond, ſchreef hy my deſe Brief wederom.

Mijn Heer,

„Het Medicament van ſijn Ed. geordineert, heb-
„be nu by-na uitgebruikt, en ik geloove dat het fe-
„nyn van de Saad-loop nu uit myn lichaam is;

„alhoewel my de Saad-loop noch geduurt, soo
„dat ik geloove, by aldiense opgestopt was, en
„eenig *Decoctum* gebruikte, ik dan wederom fris
„soude zyn: gelieft met den eersten te antwoor-
„den: ik blyve, &c.

Hier op maakten ik dat hy een ander genees-middel kreeg, dewyl het nu de rechte tyd was, en wierde binnen weinig dagen herstelt; ik liet hem ook dese *Decoctie* gebruiken.

℞ Sals. Parill. *unc. quatuor.*
Chinæ, *unc. duas.*
Ligni guajaci, *unc. unam.*
Glycyrrhizæ, *drach. duas.*
Coq. per aliquot horas in aqua Communi,
Colatura *pint. octo.*
Detur usui.

Dit liet ik hem noch een week of twee drinken, en daar by myn Balsamum tegen een Saad-loop, en daar by een goede levens-wet houden, en is na sijn wensch genesen.

III. GEVAL.

Over eenige tyd wierd ik in een Herberg alhier tot *Amsterdam* ontboden, by een groot Heer, my onbekend: dese klaagde my van een ongeluk by een mooy Meisjen gehad te hebben; waar op ik hem antwoorde, dat hy my maar seggen soude wat hem scheelde, en de biegt, hoe hy daar aan gekomen was, niet van noden had. Hy seide my dan te hebben een Druipert oft Saad-loop, en die al eeni-

ge

ge weeken gehad te hebben, met pyn in 't water-maken, en trekking van den aars-naad; waar over hy seer droevig was, en hem sulks in de hersenen geduirig maalde. Ik seide hem dan, dat hy eerst eens het lichaam reinigen moest, waar op hy dese volgende pilletjes gebruikten:

℞ Extr. Cathol. *scrup. unum.*
Præc. Albi, *grana quatuor.*
M. F. Pilullæ. *num. sex.*

Dese nam hy des anderendaags in, waar van hy eenige afgangen kreeg. Doe liet ik hem een middel acht dagen lang gebruiken, om den Druipert te suiveren; drinkende onderwylen veel soetemelk met Coffée ofte Thee, om de pis sijn brandigheid wat te dempen; nalatende alle Wyn, Brandewyn, Tabak; sout, suur, veel vettigheid en diergelyken: doe ik nu merkte dat de stoffe die uit de schagt liep, van goede koleur, &c. was, gaf ik hem een ander middel te gebruiken, en wierde na 14 a 16 dagen herstelt.

Wanneer de Patienten maar een goede en geregelde diëet houden, kan mense wel haast van hare Druiqualen af helpen: maar wanneerse met haren Druipert in de broek by haar vorige geselschap willen loopen, en voornamelijk by de soete meisjes in Speelhuisen loopen: andere, ik weet niet wat voor Bordeel-huisen loopen, soo konnen sy daar maanden en jaren aan gaan, en bederven haar selven sodanig, datse wel haast in de Pokken moeten vervallen, waar na sy menigmaals ellendiglijk werden genesen, of met den ellendigen dood gestraft.

IV. GEVAL.

IN 't voorste van voorleden jaar komt my een goed vriend uit Gelderland besoeken, welke, na dat hy in dese Stad een week of twee sijn verblyf genomen had, komt weder by my, en openbaart my sijn ongeluk: behalven dat hy een brave Druipert had, was het hooft der Roede vry ontsteken, met pyn in 't watermaken en soo voort: in sulke wateren vangt men sulke visschen. Ik stond verwonder, dat soo een goed vriend van my soo gestelt was: en dacht by myn selven, men kan op niemand gissinge maken.

Des anderendaags deed ik hem terstond eens purgeren, met eenige mercuriale Pilletjes, die hem vry wel bequamen. Om de schagt liet ik een papjen slaan van *Bolus Armena*, *Caphura* en *Spiritus Vini*, dat hem ook alle ontstekinge benam, waar door den Druipert ook beter sijn loop kreeg; want anders als dese scherpe stoffe in de schagt blyft, maaktse doorvretinge, waar door groote moeyelykheid in 't watermaken ontstaat. Hy dronk veel soetemelk met Coffée, om de Pis sijn scherpigheid te benemen. Na het purgeren, liet ik hem suiverende dingen gebruiken, en is met noch eenige andere Medicamenten te gebruiken, in de tyd van ontrent drie weeken gelukkig herstelt.

V. GEVAL.

SEker Meisjen klaagde my hoese van haar Bruidegom bedroogen was: en na wat lang geteem van woorden, gelijk haar gewoonte wel is, seide, dat haar soo veel scherpe stinkende en geele stoffe dagelijks

elijks uit de vrouweiijkheid afliep, waar doorſe
rootc pijn gevoelde, ſoo dat de lippen van haar
eplukte tederheedjen vry wat ontvelden, en pyne-
ijk waren.

Van buiten op liet ik dan met fijne doeken een
nengſel leggen van *Bolus*, *Caphura* en *Spiritus vi-
ni*, waar door de ontſtekinge, welke door die kna-
gende en gedurig uitloopende ſcherpigheit was ver-
oorſaakt, geheelelijk verdween: ook liet ik haar
op d'ordinare wyſe eens purgeren, met *Extractum
Catholicum*, en wat *præcipitatum album*; na datſe
dan eenige goede afgangen hadde, liet ik haar het
volgende gebruiken.

℞. Balſ. Copayvæ, *unc Semis.*
Peruviani *drach. unam.*
Balſami noſtri contra gonorrhæam, *uncias
duas.*
Miſce.

Na datſe dit dagelijks droppel-wijs met wat
Thée of Coffée drank gebruikt hadde, heb ik haar
het volgende doen gebruiken.

℞ Maſtichis,
Thuris,
Boli arm.
Succini.
Offis Sæpiæ.
Oculi Cancri,
Arcani Noſtri, aa *drach. tres.*
M. F. pulvis.

Des ogtens en des avonds laat ik van dit Poeder
een vingerhoed vol, het zy met *decoctie* van *Salſa
parilla* en *China*, oft met Coffée oft Theé, innemen,
het

het welk ſy ook deed; en is, na haar wenſch, bi[nnen] korten dagen wederom herſtelt: maar verli[...] ſoodaingen Bruidegom.

VI. G E V A L.

N. N. Een groot Koopman, was verlooft aa[n] een Juffrouw van goede hoedanigheden, maar de[wijl] hy wel agtien maanden lang een ſlependen Drui[pert] hadde gehad, ſchorte hy het houwelijk eenig[e] maanden op: onderwijlen werd hy aangemoedig[t] door een goed vriend van my, om my eens te hooren ſpreken; waar op hy des avonds ten negen uuren b[y] my quam, en ſijn ſaak te kennen gaf: ik ſeide da[t] hy de moed niet moeſt verloren geven, en verſeker[de] hem van binnen veertien dagen geneſen te zijn waar op hy ſeer blijde wierd. Dewijl dan dat'e[r] geen quaadaardige ſcherpigheid meer by was, lie[t] ik hem dagelijks van ons *Arcanum* gebruiken, ook ſoo liet ik hem daar tweemaals daags mede in de Schagt ſpuiten, en was den tienden dag herſtelt: het welke hy my rykelijk loonde, en verſorgde dat hy na weinig dagen ſijn Bruid omhelſde.

In dit en in 't vorige geval heb ik van een *Acranum* en *Balſamum* gewag gemaakt, en ik mag'er ſekerlijk wel mede pronken, als met een *Arcanum*. Vele ſullen nu wel geern weten willen wat het is, maar ik moet het t'huis houden, en alleen voor mijn vrienden bewaren: want ik heb door het ſchryven van dit en meerdere Boeken gemerkt, dat het niet waart is, roſen voor de Verkens te ſtroyen: die het van nooden heeft, daar heb ik het voor ten beſten: en die mijn vrienden zijn, ſal ik het altijd openbaren: want ik heb de gewoonte niet brood voor vrinden te ſluiten.

VII. G E-

VII. GEVAL.

OP een morgen vroeg, quam my een Fries Edelman aan de deur kloppen, welke my klaagde t hy wel tien maanden lang een Druipert gehad dde, en dat de middelen, die hy van een Pokeester, die briefjes langs de straat laat omdeelen, bruikt had, hem geensins genasen, soo liet ik hem t volgende *Conditum* gereed maken.

℞. Tereb. Ven. *unc. unam.*
Rhei tosti, *drach. duas.*
Arcani nostri, *drach. unam.*
Vitel. ovi q. s.
M. F. conditum.

Hier van gebruikten hy tweemaals daags een okjen, en is na verloop van negen of tien dagen heel herstelt.

VIII. VOORVAL.

S Eker Heer, vollyvig van lighaam, ontrent de dertig jaren oud, schrijft my door een brief, dat y ontrent de twee jaren een Druipert hadde gedraen, die wel niet scherp was, of hem veel hindere, maar egter hem geeren missen wilde.

Ik gaf hem een doosje van ons *Arcanum*, waar an hy alle daag een pilletjen nam, het welke hy rie weken lang besogt, en is van sijne Druipert erstelt geworden. Het *succus acaciæ* en het *succus ypocistidis* mein ik dat ook veel voordeel by brenen: maar ons *Arcanum* agt ik nog veel beter.

IX. VOOR-

IX. VOORVAL.

DEs avonds komt'er my een man by, van ontrent de veertig jaren, welke door een vuile byslaap ook een vuile Druipert hadde, hebbende ook lange by een Pok-meester gelapsalft: sijn Schagt was ook vry ontstoken, en aan het hooft der Roede eenige knobbelige hardigheid.

Na dat ik hem eens had laten purgeren met *extractum Rhabarbari*, en *Mercurius dulcis*, liet ik hem *Brandewijn*, *Caphura* en *Bolus* (alles na de konst gemengt zijnde) om sijn Schagt slaan, waar na de swellinge verdreven wierd: hier by dronk hy soete melk met Thée, om de snijdinge in 't water maken te beletten, waar by hy ook het Nimmeegse Bier dronk, dat men Mol noemt: daar na gebruikte hy de *Balsamum Copayvæ* en *Balsamum peruvianum* een week lang: waar na hy doe eenige reisen van ons *Arcanum* gebruikte, en wierd weder fris als te voren.

X. VOORVAL.

EEn man van in de dertig jaren, hadde twee maanden lang een Druipert gehad, en na dat van verscheide Chirurgijns veele dingen gebruikt had, wierd hy eindelijk by my gebragt: ik liet hem doe een goeden *Balsamum sulphuris* agt dagen lang gebruiken, onderwijlen eens purgerende, en daar na mijn *Arcanum*. Na dat hy genesen was, heeft hy my boven 't geen hy my gegeven had, nog een goede vereering gedaan, en my bedankt.

Dit sal dan nu voor dese reis genoeg zijn om te weten wat een Druipert in heeft, we konden daar nog wel veel meer redenkavelinge over gebruikt hebben, maar

maar wijl mijn manier niet en is de Lesers met woorden op te houden, so sullen we hier een eind maken, en eens besigtigen wat een ontstekinge aan de Roede en des selfs deelen is.

XI. GEVAL.

Seker Persoon, hebbende lang met een Druipert gegaan, die vry scherp was, hadde het hooft der Roede vol harde knobbels; voorders hier en daar eenige sweertjes; hier op liet ik leggen den *unguentum Basilicum* met wat *præcipitatum rubr.* De Schagt deed ik t'eenemaal met het *Emplastrum de ranis cum Mercurio* bedekken. Hier door wierden alle de hardigheden verdreven, en de sweergaten gesuivert, die men daar na met *Bolus* en *unguentum Rosaceum*, beide onder een gemengt liet toe-loopen. Hier by hiel hy een goede levens-regel: en dronk dagelyks een goed Decoctie van *Salsa Parilla* en *China*.

XII. GEVAL.

Dese Brief wierde my door een Kruyer beschikt, welke aldus luid:

Mijn Heer,

„ Na dat ik het geluk hebbe gehad van U E.
„ Schriften te lesen, soo is dan myn vriendelyk ver-
„ soek op U E. dat myn Heer de goetheid beliefde
„ te hebben, van my een weinig te recht te helpen
„ door dien ik noch onkundich in dese saak ben, al-
„ soo ik nog maar twee Jaren by de kunst geweest
„ ben, en tegenwoordig heel verlegen stae, alsoo
„ myn een Varentgesel is te vooren gekomen, heb-
„ bende

„ bende een geswel onder aan 't vel van de Schaft, „ dog hier vers gekre egen ; daar ik een *Cataplasma* „ op gebruikte , en dat gecontinueert wel agt da- „ gen , dog te vergeefs , want het geswel is niet min- „ der geworden , maar grooter : het was seer klaar „ in 't begin , dat niet als met wind vervult was, „ maar nu is het wat roodagtig en met pyn , alsoo „ het ontrent veertien dagen geduurt heeft ; soo „ hebbe ik dan *Emplastrum de Cumino* daar op ge- „ bruikt, dog alles sonder voordeel; Soo is dan myn „ vriendelyk versoek aan U Ed. of myn Heer de „ goetheid belieft te hebben , van myn wat te or- „ donneren door een Ordinantie die ik daar toe sou- „ de konnen gebruiken , op dat ik geen schande mag „ begaan ; sal dankbaar zyn aan U Ed.

U Dienaar, N N.

Dese Brief moest ik terstond beantwoorden : aldus :

Overwogen hebbende 't gene U E. my hebt voorgestelt , soude ik u raden , daar het *Emplast. de ranis cum quadruplo Mercurio* om te leggen , waar mede ik gemeenlijk veel fraye dingen heb sien doen ; want het Quik-silver is seer door-dringelijk , passerende door alle engten heen , soo datse in 't verbylopen alle suire deeltjes, die de verstoppinge maken, weg-sleept , en by gevolg 't geswel doet verminderen.

Vaart wel.

Hier op kreeg ik weder de volgende Brief:

Mijn Heer Doctor Blankaart,

„ Ik heb de vrypostigheid genomen, een lettert- „ jen

„ jen te adviseren, aangaande een Patient die op
„ een quade plaatse geweest was, daar hy tot sijn
„ loon kreeg een geswel onder aan de Roede in het
„ vel dat met wind vervult was, en blinkende klaar,
„ en was als de Duiven die de krop vol wind heb-
„ ben; so hebbe ik dan daar omgeslagen het
„ geen myn Heer heeft opgestelt, te weeten;

℞ Bolus,
Camph.
Spir. Vini.

„ Maar het geswel is niet vermindert; soo was
„ ik dan genootsaakt, de hulp van myn Heer te soe-
„ ken: die my ordineerde een *Emplast. de ranis cum*
„ *Mercurio* op te leggen, gelyk ik hebbe gecontinu-
„ eert tot nu toe; het geswel is wel wat vermindert,
„ maar niet veel, en begint nu te verharden, soo
„ dat ik nu genootsaakt ben de hulp van myn Heer
„ te soeken, op dat ik geen schande mag begaan,
„ dewyl ik onlangs ben by de kunst geweest, en het
„ een armen hals is, die sijn kost met sijn handen
„ moet winnen; soo is dan myn versoek aan U Ed.
„ wat te ordineren, 't geen dienstig sal zyn. Daar
„ is myn nog een Persoon voor gekomen, die het
„ vel van de Schaft wat gespannen is, dat het over-
„ stroopen belet: daar is ook een sypering tussen 't
„ vel en 't hoofje, sonder Druipert of Sjankers, en is
„ ook niet ontsteken, maar het vel wat hartagtig;
„ dat U Ed. gelieft een *Emplastrum* te ordineren, ik
„ sal dankbaar zyn aan U Ed.

U E. *Dienaar*, N N.

De scirrheuse hardigheden liet ik somtyds met den

 blaau-

blaauwen Vitriool bestryken, tot datter een opening quam, hier over liet ik een goed *digestivum* leggen, om het tot etteringe te brengen: buiten om het lid wierd evenwel de vorige pleister *de ranis* omgelegt; dit, alhoewel het wat langsaam ging, wierd eindelyk te regt gebragt.

XIII. GEVAL.

Laastmaal quam my een Heer besoeken, die getrouwt was, en na het my toe-scheen, vrywillig van malkanderen gescheiden; na een weinig woorden met malkanderen gewisselt te hebben, openbaarde hy my sijn verborgen quaal: na dat hy van een Druipert genesen was, behiel hy eenige verhevene hardigheden met sweren, niet alleen om het Roeden hooft, maar selfs agter de Voorhuid: soo dat de etter van agteren de Voorhuid na vooren door een gaatjen uitsyperde: hier mede had hy lang by een Pok-briefjes uitstroyer gemartelt, die hem erger maakte dan te voren, en nogtans veel gelds van hem had getrokken: maar soo doen die geld-dorstige Pok-bedriegers, die de luiden gaande houden, om haar de Beurs uit te melken: daarom vermaan ik alle die iets schelen, het zy in dese ziekte, het zy in andere, datse luiden opsoeken, die men sekerlijk weet, dat hare konst verstaan: dan soo werd men niet bedrogen, en men werd veilig genesen.

Ik segge dat hy lang by dese quaksalver (mag ik seggen) hadde getalmt, en niet alleen aan de Roede soo verre was bedorven, maar selfs begonden hem al eenige stukjes been uit de neus te vallen: ja pynen in 't hooft, armen en beenen te komen, die hem vry droefgeestig maakten. Wat aangaat dan

nu

nu ſijn Schagt, daar hy ook ten eerſten niet af geraakte, dit liet ik met *unguentum roſaceum* en *Præcipitatum rubrum* onder een gemengt byten, daar na wierde daar den *Baſilicum* opgeleid met de ſelfde *Præcipitaat*: en daar het traag ſcheiden wilde, vreef men maar de blaauwe Vitriool over; onderwylen leide men de *Emplaſtrum de ranis cum Mercurio* geheel over de Schagt; wanneer daar na de geſwellen verdweenen, die men ook dikwyls met Brandewyn en Campher waſte, ſuiverde men die, en genaſſe, ſoo dat hy aan dat lid met de maand herſteld wierd: maar hoe het hem daar na met de neus gegaan is, en de andere pokkige na ween weet ik niet, maar geloove voor 't naaſte, dat het de cure niet heeft konnen uitſtaan, en by gevolg in de pottebank gebleven is, want hy een ſwak man was.

XIV. GEVAL.

EEn Heer uit Vrankryk gevlugt, hadde ſijn oogen mede op een mooy Meisjen die met haar lyf de koſt won, gewend: van wie hy ook met een Druipert begunſtigt wierd; na lange talmens is hy eindelyk daar van verloſt, maar behiel in ſijn Schagt een *Caruncula* oft uitwasjen van vleis, dat hem het gemakkelyk wateren belette. Men maakte dan een pypjen van gewaſt linnen, met wat *Bolus* daar onder gedaan, aan wiens eind, men een weinig ſpaans groen, onder wat *Uuguentum Baſilicum* gemengt, ſtreek; en men bragt het pypjen tot aan de *Caruncula* toe; die allenxkens afgeknaagt wierd, doe de Pis weder goeden uitgang kreeg, beſtreek men het pypjen met een Salf van *Lithargyrium* en *Ceruſſa* gemaakt, om het opene te geneſen.

XV. GEVAL.

NIet lange geleden, quam by my een Gelders Edelman, die my klaagde over een *Caruncula* in de Schagt te hebben: die hem soo veel pyne aandeed, dat hy by nagt nog dag niet rusten kon: dit had hem soo al vyf jaren ontrent by gebleven, en beterde van dag tot dag seer weinig. Den raad die ik hem gaf, was dat hy geduirig een loode Styltjen in sijn Schagt soude dragen; men deed het eerst met een dat heel dun was; en daar na allenxkens met dikker en dikker; ik gebood hem ook, dat hy 't selve daar nagt en dag soude in houden; en alleenig uit trekken als hy wateren moest. In de tyd van sestien dagen kreeg hy hier door sulken hulp, en verwyderinge van Schagt, dat hy sonder pyne kon wateren.

XVI. GEVAL.

Vermaarde Man,

IK hoorde dat U E. de *Venus belegert en ontzet* weder onder handen had genomen, of my beving een lust en drift, om uit enkele liefde tot de konst, daar selfs van het myne, tot dienst en nut der Leerelingen, by te voegen.

Het voorwerp zy de zeer arme Versieringen, waar mede bysonderlijk het onnosel vrouwvolk een onervarenen Medecynmeester poogd te bedriegen en te misleiden. Een bysonder voorval uit veele, vind ik, in deser voegen, op het achtste blad van myn kleen Klappertjen, aangeteekend.

1685, in de maand van Mey, kwam zekere jonge Dochter, van middelmatigen onderdom, by my klagen

klagen over swaare verkoudheid, het geen zy met een zeer schorre en heersche stem bevestigde; doch alsoo my die vreemde heerschheid geensins aanstond, en ondertusschen eenige plekken, als *graauwe Schildekens*, aan haar nek en schouder zich ontdekten, zo riep ik (wat swaarigheid zy daar ook over maakte) den welgeoeffenden Heelmeester, Cornelis Yben te hulp, die haar tong met een spatel neerdrukkende, *twee gaten* boven de strot, aan beide zyden van de lel, of huig, aanwees, en met een in het Latyn, my van de *Spaanse Pokken* verzekerde. Onaangesien deze ziekte haar vry *doofagtig* had gemaakt, zo begonze my te verdenken, en derhalven klaagde dit loose vrouwmensch over het ophouden der maandelyke zuivering, vragende of die gasten niet haar oorzaak naamen van een langduurende ophouding? Wy zeiden dat ze niet zonder scheurbuyk was, en daarom een apozema, of na de konst gekookte drank, een dag of twee moest gebruiken.

Ondertusschen maakten wy alles vaardig tot de geneesing, tot wien eer wy kwamen, ik by de vryster ging, en haar de pokken zachtjes opstree: een tyding die haar geenzins vermaaken kon, voornaamentlyk als zy van zeveren en kwylen hoorde; zy vroeg, of men door eten en drinken, aan zulk een kwaale kon geraken? of men, door tasten en kruypen, die ziekte kon krygen, al soo zeker Krygsofficier haar tegen dank op een bed willde smyten; en dus, onder het stoejen, wat te vinnig en te styf in de zyde geduuwd had; waar op ik niet met al antwoorde, behalven dat ik, al meesmuylende haar bracht op een aangenaamer praatjen, en op de hoop van een gelukkige herstelling. Sy hield evenwel niet op van nieuwe loogens te verdichte, en my op alle wyzen trachtende te verschalken; zei my dan

des anderendaags, den oorſpronk der pokken nageſpeurd en ontdekt te hebben, beſtaande in een Lammervelletje, het geen gemelde Officier, langen tyd, als een borſtrok, hebbende gebruikt, by toeval had laten leggen, en zy zeer onvoorzichtigh, naderhand altyd op haar lighaam had gedragen. Ik dagt onder haar vermakelyke redenering, aan de 100 Aenm. van de 1 Centurie van Hildanus, alwaar een weelig Juffertje van deze ziekte wierd aangetaſt, na dat zy in het kleed van een Karel, in de vaſtenavond, eenigen tyd gerinkelrooid had: doch zeide zy, me verſchoonen moeſt, dat ik al deze fraayigheden niet kon aanneemen noch geloöven, maar dat dit als een orakel of godſpraak by my lagh. *Zonder naakte ombelzingen, en vermengingen van de humeuren krygt niemand de Spaanſe Pokken.* Zomma, wy taſteden haar aan; zy wierd in de Keel geſpuyt, zy nam pillen in, zy kwylde, zy genas, en wierd van een fletſche en vadzige lydſter, een friſſe en fraye meyd.

Dit verſtrekt een baken aan den jongen Medecynmeeſter; op dat hy, verdacht op het argliſtige vrouwengeſlacht alle voorwendzelen van Vallen, Stooten, Knypen, &c. verwerpende zyn oog op de nevensgaande teekenen naar kunſte zette, en dus diergelyke bedriegſters, volgens de teerheid van zyn geweeten, haaſtelyk, veyliglyk en gemakkelyk tot zyner eere, en welſtand, genees.

Dit was het, beleefde Heer, het geen de plicht my UE. dwong mede te deelen, terwyl ik verder in UE. dienſt verhoop te blyven, als UE. Konſtgenood en vrind,

LUD. SMIDS, M. D.

XVII. GE-

XVII. GEVAL.

SEker persoon van vyf of ses-en-twintig jaren, na dat hy vry wat los geloopen had, krygt hy pyn langs sijn regter scheen, konnende nagt of dag niet rusten: hier op had hy door raad van Chirurgyns het *emplastrum de ranis cum Mercurio* gelegt, maar vond daar geen de minste baat by, alhoewel hy die daar al een jaar opgelegt hadde. Hy ontbied eenige Medicyns die hem geboden het been te stoven, maar was alles zonder vrugt. Ik liet hem daar na eenige decoctie drinken, en deed hem saliveren, en is na eenige weken wederom herstelt geworden.

XVIII. GEVAL.

EEn Kind van twee jaren, werd door een suigster van de Venus siekte besmet: daar quamen dan eerst roode en brede vlekken over den geheelen buik en daar na over de billen, eindelyk ook puisjes in 't aansigt, met sweeren in de keel en aan de lippen. Het lighaamtjen ondertusschen wierd maeger.

Dit Kind liet men geduirig een goede decoctie drinken: men hiel het altyd warm om dat het een strenge Winter was. Na twintig dagen verdwenen alle de toevallen.

Na verloop van een maand begonnen weder alle de toevallen sig te vertoonen, soo dat het weder die middelen moest aanvangen te gebruiken: men liet het Kind tusschen de dekens dagelyks louter sweeten: en wierde binnen veertien dagen herstelt.

Na twintig dagen tyds braken de sweren weder op. Doe gebruikte het niet alleen de vorige decoctie, maar nevens het sweeten nam het dagelyks een wei-

nig *Mercurius dulcis* in, en is weder tot genesinge gekomen.

XIX. GEVAL.

SEker persoon hebbende de pokken, gaat by yemand in de cure, en laat sig sweeten: hy bestreek sig met een salf uit quik-silver gemaakt, gerakende met de tweede strykade aan 't quylen: onderwylen krygt hy een trekkinge der armen en beenen, als ook een gespannen buik: in sijn keel scheen hy te smoren, en 't quylen hiel schielyk op. Men wreef de leden met warmen geest van wyn, men gaf hem versterkende waters in, maar alles vergeefs. Men sette hem een klisteer, en men gaf hem wat *aqua theriacalis* waar na hy weder bequam. Het quylen wierd een dag of twee wat traagjes, men leide hem een quik-silverige pleister voor de schenen en aan de armen waar na hy wederom overvloedig quylde, maar kreeg de selfde overval. Men stelde weder de selfde middelen in 't werk, maar alles vergeefs, ja scheen te stikken: men sette hem een veel sterker klysteer, en geraakte aldus den overval quyt. Des anderendaags na dat hy wat gequylt had, kreeg hy d'eige quaal op 't lyf, dog swaarder als te voren: al wat men in 't werk stelde was vergeefs. Eindelyk beraadslaagde men, dat men hem een braak-middel soude geven, om dat'er misschien veele vuiligheden van slym in de maag door het quylen mogte geraakt sijn. Het welk dan met een *tinctura ex Vitro Antimonii* gedaan wierd. Weinig tyds daar na begon hy bewegingc te hebben, en moeste braken, waar na hy hersteld wiert, gerakende veel taaye en dikke slym quyt. Daar na heeft het quylen nog eenige dagen geduurt, en is soo van d'een

d'een als van d'andere quaal verlost geworden.

XX. GEVAL.

TWee Jaren lang had seker edelman de venus Pokken gehad, hebbende vuile sweeren in 't verhemelte van sijn mond, als ook aan sijn opperlip en in de neus. Hy begaf sig in de cure, alwaar hy dagelyks louter sweeten en quylde: en scheen genesen te zyn: maar dese quaal brak eenige dagen daar na weder op, soo dat hy al soo erg was als te voren. Hy stond dan wederom de selfde cure uit, namelyk door sweeten en quylen, maar wierde van dag tot dag erger. Daar na eenige tyd ophoudende, om sijn kragten door goede spyse te bekomen: gaf men hem een goede drank van *salsa parilla*, *china* en *guajacum* te drinken, in welke wat *cichorei*, *endivia*, en diergelyke *alterantia* gedaan wierden. Somtyds wierde hy gepurgeert, en met Brandewyn sagjes gesweet. Onderwylen gebruikte hy voor de sweeren in de keel en 't verhemelte een *gargarisma* gekookt uit *salvia*, *betonica*, *aristolochia rotunda*, *roode roosen* en diergelyke dingen meer. Van buiten leide men een Salfjen van *cerussa*, *Plumbum Ustum*, *caphura*, *mercurius dulcis en caphura* met *Brandewyn* gemengt. Door dese en diergelyke middelen is hy na een maand gecureert geworden.

XXI. VOORVAL.

YMand hadde van twee jaar al de Pokken onder de leden gehad, welke niet wel genesen zynde, hadde in sijn regter arm een pyne behouden. Hier na wierd hy gepurgeert. Daar na veertien dagen met Brandewyn gesweet: drinkende onderwylen

een decoctie van *salsa*, *china* en *guajacum*. Op den arm leide men een pleister die vol van quik-silver was, en eindelyk een *Vesicatorium*, waar door de dringende pyn allenxkens heeft opgehouden.

XXII. VOORVAL.

EEn kind van ontrent de dry jaren, was van de Pokken door een suigster besmet: sijnde het geheele lighaamtjen vol schurft. Men purgeerde het kind eenige reisen sagt met een mercuriaal middel. Het dronk dagelyks een decoctie van *Guajacum* en andere dingen. Het lighaam wierde in de wieg met heete steenen warm gehouden, om het geduurig te doen sweeten: dit kind is dus doende na een maand genesen geworden.

XXIII. VOORVAL.

SEker groot Heer nu in de cure van sweeten en saliveeren deur gestaan hebbende, was eenige tyd van die siekte, soo het scheen, vry: welke siekte daarna weder opborrelde, en werde weder op die selfde wyse gehandelt als voren: daar na kreeg hy groote hooft-pyn in 't regter deel van sijn Hooft, en alhoewel hy vele dingen van medicyns had ingenomen, soo hielp hem dat niet: soo oordeelden wy dat het een overblyfsel van de Pokken was, die nog niet geheelyk was uitgeroeit. We lieten hem sonder te saliveren, alleenlyk sweeten en een geduurge decoctie drinken; want sommige konnen de quik, soo het schynt niet verdragen. En is binnen acht weken herstelt.

XXIV. VOOR-

XXIV. VOORVAL.

TWee Soontjes van een Heer buiten de ſtad, d'een van vier en d'ander van twaalf jaar, waren van haar jonkheid aan beſmet, om datſe by een meid hadden geſlapen die geheel onſuiver was. Sy hadden me al lang een bequame decoctie gebruikt, maar vorderden daar niet mede, eindelyk liet menſe ſagjes quylen, en een goede decoctie daar by gebruiken: de ſweren van haar mond en ſchamel-delen vielen af, en de pokken, die over 't geheele lyf waren verdwenen, ſoo datſe beide genaſen.

XXV. VOORVAL.

YMand uit *Vrankryk* komende, was hier t'*Amſterdam* eenige tyd ſtil om ſig van het Venus euvel te laten geneſen, alhoewel hy te voren verſcheide dingen had gebruikt, als decoctien, Salivatien en soo voorts, hier door waren wel de meeſte toevallen verdweenen, dog de grond was'er nog niet uit, hebbende nog eenige pynen in ſijn beenen, voornamelyk langs de ſchenen, en dat meeſt tegen den avond, die tot over middernagt duurden: hier en daar ſag men ook eenige knobbels en *tophi*.

Derhalven liet men hem ſomtyds ſweeten, mengende daar pyn-ſtillende dingen onder, op dat hy des te gemakkelyker ſoude ſweeten, waar op hy scheen verligtinge te krygen.

Op de ſchenen liet men een *Emplaſtrum de ranis cum quadruplo Mercurio* leggen. Men liet hem onderwylen eens purgeren, en een goede decoctie drinken: als

℞. Rad.

℞. Rad. Salsparill.
Chinæ aa *unc. duas.*
Glycyrrhiz.
Limat. Chalybis aa *unc. unam.*
Coq. ex aqua ad uncias quadraginta. Col. det. usui.

Dese drank hadde hy alle dagen versch, want hy soo veel dagelyks moest drinken: en is eindelyk genesen. Egter belastewe hem, soo hyna sijn vertrek weder eenige pyn mogt komen te voelen, dat hy de selve pleister soude gebruiken.

XXVI. VOORVAL.

SEker Heer had wel een half jaar lang een derdendaagse koors gehad, is egter tot een Venus siekte vervallen, sijn leden waren hem swaar, 't welk men op de koors schoofte sijn, derhalven had men geen quaad vermoeden: maar daar ontstond pyn voor de scheenen, in de schouder bladen en armen, die tegens de nagt pynlyks waren; had ook pyn in de keel: eindelyk bevind hy dat sijn Hooft met puisten en het voorhooft met bulten uitloopt, waar van de rug mede niet vry was.

Men liet hem dan eenige reisen fraay purgeren, een goede diëet houden, en in plaats van eenige andere drank een goede decoctie drinken: dagelijks wierd hy eens met brandewyn gesweet, doe vielen alle de schilfers af, droogden mooy op, en wierd in de tyd van een maand herstelt.

XXVII. VOORVAL.

SEker Zeuws Heer hadde na een vuile druipert, een behouden die niet quaadaardig was, maar alsoo die continueerde en haast een Huwlijk meende aan te gaan, quam over om mijn hulp t'ontfan-

fangen; ik dit hoorende feide, alfoo het vry lange geduurt had, dat fulks niet wel foo haaft na wenfch konde genefen werden: hy hiel evenwel aan, fchynende goed vertrouwen op my te hebben, foo lange tot dat ik hem feide, mijn beft te fullen doen.

Hier op my niet lang beradende, gaf hem mijn *Balfamum* tegens een Zaad-loop en niet meer; dit liet ik hem veertien dagen gebruiken, met wat *Vin tint*, houdende onderwylen een matige Diëet, en is na veertien dagen tijds vertrokken, om fijn bruid te omhelfen, betalende my boven mijn verdienften met verfcheide ftukken gouds.

XXVIII. VOORVAL.

DE Graaf N. N. quam expres, dog incognito, uit Duits-land om my over een onmagtigheid in 't byflapen, met fijn Vrouw te raad-plegen; het fchijnt dat hy in fijne jonge jaren te veel vermaak, op de Venus-jagt gefchept hadde, en hem de luft een weinig was over gegaan; ik dit hoorende, dagt by mijn felven, dat het in leege putten quaad water te dragen was, gelijk het fpreek-woord fegt: goede raad was duur. Ik liet hem fijn gelegentheden, om te verfterken, alle dagen een reis of twee met mijn *Spiritus Penetrans* wafichen, en innerlijk gaf ik hem het volgende, om twee reifen daags in te nemen, de groote van een Note-Mufcaat: als

℞. Rad. Satyrion. Cond. ℥vi.
Catharid. ℈ß.
Arcani Noftri.
Mofchi.
Ambræ Grif. aa Grana Sex.
M. F. Conditum.

In

In plaats van ſijn ordinaire delicateſſen, moet hy gekookte Gort eten, Haver-gort met melk gekookt, Erweten en Boonen, welke alle wel voeden: ſijn drank was in plaats van ſchrale wijntjes, goed dik bier, dat verſch gebrouwen was: het welk ſpek aan de ribben ſet.

Dit eenige weken gedaan hebbende, wierde hy niet alleen grof en vet, maar ook magtig ſijn liefſte te omhelſen, die na tien of twaalf maanden van een ſchoon welgevleeſden jongen in de kraam beviel.

XXIV. GEVAL.

NA vorig geval quam by my over twee jaren een Engels Edelman van de Koning van Engeland, &c. om over diergelijken geval als voren verhaald is, te conſuleren. Dog nog een weinig anders: want als hy zyn Vrouw ſoude careſſeren, gelekenen alle dingen in ſijn volle ſeilen te weſen, maar ſoo ras en was men niet middel-weegs, of de wind begon ſoo te gaan leggen, dat het ſchip met maſt en ſeilen moeſt ophouden, ſijn voortgang te ſorteren; hier was goede raad duur, men wilde wel een erfgenaam hebben, maar men wiſt daar geen raad toe.

Eindelijk hadde hy van my gehoort, derhalven hy my een brief uit den Haag liet toekomen, in het Latijn geſchreven. Geleſen hebbende, en rypelijk ſijne ſaak overwogen: gaf ik hem het volgende te gebruiken: als.

℞. Rad. Satyrion. ℥x.
Caphoræ, Dr. ij.
Moſchi, ℈i.
Arcani Noſtri, ℈ß.

Vini

Vini Canarin. ℥XL.
M. F. Tinctura.

Hier van gebruikte hy des ogtens eén lepel vol af, en ſoo veel des avonds. Tegens dat hy ſijn ſaken begeerde te verigten, moeſt hy ſig waſſchen met mijn *Aqua Penetrans* en wat Campher daar in. En is hier door, eer hy wederom na Engeland trok herſteld: belaſtende hem onderwylen te continueren, waar toe ik hem ſtoffe genoeg mede gaf.

XXX. VOORVAL.

SEker man van ontrent de vyftig jaren, hadde in ſijn jonge jeugt een vuile Druipert gehad, die niet wel geneſen was, oft liever te ſchielijk opgeſtopt: hier na quamen hem pynen in 't midden der armen en ſcheenen, ſchouderbladen, hoofdpan, &c. en dat voornamelyk des avonds en des nagts. Hy dit niet veel agtende, meinende dat het verkoudheid, jigt, ſcheurbuik en diergelijke was: hy quam te trouwen met een vrouws perſoon die het met alle man had gehouden, en die na het trouwen nog wonderlijk wel mogte lyden, waar door ſy mede een Druipert bequam, waar door de man wederom mede in een vuile Zaadloop verviel. Deſe beide op malkanderen vermoeden hebbende, deden te ſamen een opregte biegte, na welke biegte ſy van een Chirurgyn geholpen wierden.

Na eenige maanden quamen deſe pynen hem weder aan boort, niet alleen; dog veel ſwaarder, niet alleen de voorige partyen beſlaande, maar ſelfs de ſlapen des hoofds, borſtbeen, &c. welke pynen ten laatſten ſtekende wierden en onverdraaglijk; en alhoewel ſy gedurig een Decoctie dronk, ſoo overweldigde hem het quaad ſoodanig, dat hy eerſt

ver-

verstoppinge in de neus kreeg; daar na quam daar stank uit, en eindelijk vielen daar de beentjes uit, d'een voor d'andere na.

Eindelijk quam men tot my sijn toevlugt nemen: ontboden zynde (buiten op een Hofsteede) en de saak rypelijk overwogen hebbende, na dat my de biegte van het begin aan tot nu toe was voorgedragen, soo heb ik hem sagjes laten quylen, gevende alle dagen het volgende des avonds in: als

℞. Præcip. albi, gr. vi.
Diascordii Nostri ʒi.
Misce pro sex dosibus.

Hier van gebruikte hy alle dagen een sesde, en continueerde sulx tot dat hy quylde: waar by hy volgende Decoctie dronk:

℞. Rad. Chinæ.
Salf. Parill. aa ℥iv.
Hermodactyl, ʒi.
Glycyrrh. ℥iß.
Coq. ex aq. ad ℥LXXX, Colat. Detur Bibendum.

Hier door genoegsaam uitgemergelt zynde, soo hielen egter de pynen des doods nog niet op, maar verheften sig daar soodanig tegens aan dat hy dag nog nagt niet rusten kon: hier stond men als verlegen, alsoo de kragten door de salivatie, &c. als uitgemergelt waren: somtyds gaf men hem wat pynstillende dingen, die voor de tyd een weinig soulaas by bragten, maar namen geen oorsaak weg.

Na een wyle tyds begint hy in de mond te klagen; seggende dat hem het verhemelte pynelijk was; men gaf hem weder eenige pynstillende dingen; maar

maar eindelik viel hem een goed gedeelte van het verhemetle uit de mond, en na eenige weken tyds een ſtuk van het jokbeen, het welk niet ſonder ſtank toeging: ook ſepareerde ſig een goed gedeelte van het bovenſte kakebeen, alwaar de hondstand ſit, aan de linker zyde. Deſe gaten liet ik ſuyveren met het volgende kookſel

℞ Salviæ.
Fl. Roſ. Rubr. aa M.j.
Cort. granar. ℥j.
Coq. ex aqua ad ℥xx. colat. adde Salis Saturni, ʒj.
M. F. Collutio.

Het lighaam onderwylen ſloeg uit met puiſten, en het hair van het hoofd viel hem uit. Ik liet hem dan de gewoone Decocta drinken, met een halve ſcrupel van den *Antimonium Crudum*, en een half dragme *Flores Sulphuris*. Deſe man dan is na lange talmens eindelijk den dans ontſprongen.

E I N D E.

HER-WEKTE
SOOGSTER-SIEKTE.
Vergeleken by de
FRANSCHE
OFTE
INDIAENSCHE.

Beyder oorſpronck, aart, en voornamentlijk volkomene, ſeekere, haeſtige, en gemackelijke geneſinge.

Voor-geſtelt, Door

ANTHONY EVERAERS,
In zijn leven Practiſijn in de Genees-konſt,
TOT MIDDELBURG.

HER-WEKTE SOOGSTER-SIEKTE,

Vergeleken by de

Fransche ofte Indiaansche.

Voor-gestelt door ANTHONY EVERAERS, *Practisijn in de Genees-konst tot* MIDDELBURGH.

ONs voor-nemen en is niet te betoonen hoe veelderhande sieckte daar zy, ende veel minder in het breede aan te wijsen, een yeders gestaltenisse, om alsoo te stellen, naar diep gesogte redenen, de siekte, die wy voor hebben te verhandelen, in haar naauw-bepaalde plaatse; maar alleen kortelijk voor te leggen den oorspronk, de oorsaken, den aart, de teykenen, de toe-vallen, de genesinge van die Quaale, die nu eenige jaren herwaarts in een van onse Steden van Zeeland de menschen heeft seer benaaut ende gepijnigt.

II.

Men soude konnen reekenen dese plage onder de nieuwe en onbekende quaadaardige en besmettelijke siekten, de menschen quellende op een bysondere maniere, gelijk voor desen op sekere tijden, in Italien, in het Jaar 1528. een quaad-aardige en besmettelijke koortse sig selven heeft geopenbaart met plekjes, de vloo-beten gelijkende, van verscheidene couleuren, de armen, beenen, borst, en rugge meest besettende, sonder jeukte, verheventheydt, ofte sweeringe: in Engeland, ten tijde van Hendrik

de sevende, in het jaar 1525. een siekte de menschen gedrukt heeft, bysonderlijk in den Herfst, met groote hooft-pijne, ongedurigheydt, hert-kloppinge, en overvloedig sweeten: In Hungarien, ten tijde van Maxmiliaan de tweede, in het jaar 1566. seker quaat sig op-gedaan heeft met onlijdelyke pijne des hoofts, hardigheydt ontrent de krop van de mage, uit-sinnigheidt, en doofheydt. Maar dit valt hier te bemerken, dat alle de voor-genoemde siekten sonder onderscheid, mannen, vrouwen, kinderen, jonk en oudt, aanstonts in haar begin hebbende aan getast, het geene de siekten die hier de arme menschen seer heeft geplaagt, gansch niet eygen is: want in den beginne soo hebben haar alleenlijk besmet gevonden de Kraam-vrouwen; daar na de jonge geborene Kinderen; dan de Kraam-bewaarsters, Dienstmaagden, en ook eenige Mannen. En voorts en in dese siekte, gelijk als in de voorgenoemde, niet geweest een al-gemeyne oorsaake, alle soorte van menschen sonder onderscheydt aantreffende, maar alleen (naar ons gevoelen) een bysondere, particularis, door besmettinge ende mede deylinge van een eenig persoon tot velen overgaande.

III.

Het heeft ons goedt gedagt, om tot ware kennisse van dese nieuwe ontstane quellinge te geraken, by te brengen een quaad-aardige siekte, voor desen ook door besmettinge onder de menschen verspreyt, op dat alsoo den oorspronk, de oorsaken, de teikenen, de toevallen, de genesinge van 't eene en 't andere quaat voor-gesteltzijnde, van selfs kenbaar werde, wat dit voor een siekte zy.

IV.

Die quaad-aardige siekte door besmettinge van een ofte

ofte seer weinige menschen door de gansche wereldt over-geloopen, werd gemeynlijk genaamt de *Fransche*, *Spaansche*, *Italiaansche*, *Napelsche*, of *Indiaansche* siekte; ende werd van sommige gesegt te wesen een oude Lasernye van *d'Arabiers*, of met de Melaatsheyt der *Grieken*, of met de *Schafatum* en *Albati* van *Avicenna* beschreven, of met de Lidt-siekte, of met de Pokjes, met de Schorftheyd, het welke allegader seer wel werd weder-legt van *Gabriel Fallopius* op het derde, vierde, vijfde en sesde Capittel van de Fransche siekte.

V.

Sommige begeeren, dat de Fransche siekte, *Morbus Gallicus*, *lues venerea*, zy een nieuwe siekte, eerstelijk voort-gekomen uyt een algemeyne oorsaake, *causa universali vel Epidemica*, wanneer seekere sterren met malkanderen vervoegt, als Saturnus met Jupiter, of Saturnus met Jupiter en Mars, of Jupiter met Mars, Sol, en Mercurius in Libra, in 't agste Huis des Hemels, het welke het Huys der sieken gesegt word, dese siekte souden hebben voortgebragt: waar op nochtans geen sekerheid te maken is, door dien dat soo veel als'er schrijven, ende de oorsake van dese Quale stellen in het Gesternte, soo veel verscheidene t'samenvoegingen der Sterren daar te vinden zijn: daar-en-boven soo zijn dese Constellatien geschiet in het jaar 1483. en dese siekte is maar te dege bekent geworden in het jaar 1493 tien jaren daar na.

VI.

Andere meynen, dat dit quaat soude zijn ontstaan uyt het over-loopen van den Tiber, en andere Rivieren, het welke geschiede ten tijde van Adriaan de sesde, Roomsche Keyser: want de naast-volgende

Somer, ſoo is door de vuiligheyt, ſlijk, en modder van het water, de lugt ſeer beſmet en bedorven geworden, waar uyt deſe ſiekte ſoude ſijn oorſpronk nomen hebben. Maar eygentlijk en kan dit overloopen van water dit quaat niet verwekt hebben, daar het te Romen is geſchiet, en deſe ſiekte alder-eerſt bekent is geworden in de Belegeringe voor Napels. Ook en brengt het overvloeyen van wateren ſulk een quellinge niet voort, maar eerder peſtilentiale ſiekten, gelijk het meermaals voor deſen is geſien, dat door ſulke ongevallen peſten en andere qualen ſijn voort-gekomen, ende niet de *Morbus Gallicus.*

VII.

Leonardus Fioravanti ſchrijft in ſijn eerſte Boek, op het 26. Capittel heel byſonderlijk van den oorſpronk van deſe ſiekte. Als, ſegt hy, tuſſchen de Spaanſche en de Franſche den oorlog was voor Napels, en groote dierte en ſchaarsheyd in het Leger, ſoo hebben de Soetelaars heymelyk de doode Lighamen der Soldaten gemengt en toe-bereyt onder verſcheydene ſoorten van ſpijſen, ende die in het Leger verkogt: het welke menſche-vleis, als het langen tijd onwetende was gebruykt geweeſt, ſoo is'er ontſtaan een ſiekte vol puiſten, ſeeren, ende met groote pijne; velen is het hayr uitgevallen. En op dat *Fioravantus* hier van ſoude verſekert zijn, ſoo heeft hy tot ſijnent laten op voeden een verken, wiens koſt gemengt was met verken-vleis, en ſoo zijn in weynig dagen de borſtels van het Verken uytgevallen, en is geworden vol puiſten en ſeeren. Daar na heeft hy twee maanden lang een hond niet anders laten gebruyken, als honde-vleis, wiens hayr ook uyt-gevallen is, en het beſluyt, dat alle gedierte, het welke komt gevoet te werden met

't vleis

't vleis van 't ſelfde geſlachte, deſe ſiekte werdt onderworpen. En hierom is het, ſegt hy, dat deſe quale by die Indianen gemeyn is, die het menſche vleis voor hare ſpijſe nuttigen. Maar dit verhaal van Fioravanti ſiet op het Jaar 1456. gelijk als hy ſelfs verhaalt het ſelve verſtaan te hebben uyt eenen ouden Neapolitaan, wiens Vader ſelfs een Soetelaar was in het Leger, als Joannes, Sone van *Renatus*, Hertog van Angiers Oorlog voerde tegens Alphonſus, Koninck van Napels, ende niet op het Jaar 1493. en 1494. als Carel de agſte, Konink van Vrankrijk, Oorlog voerde tegens *Alphonſus*, Konink van Napels, wanneer die ſiekte alder-eerſt bekent wierd. Daar-en-boven, offchoon dat gedierte, 't welke vleys van ſijn eygen geſlachte komt tot ſpijſe te gebruyken, bevangen werd met puyſten, ſeeren, pijne, en uyt-vallen van het hayr, ſoo en volgt het niet, dat die quellinge ſy eygentlyk de lues venerea, door dien dat de puyſten, ſeeren, pijne, en het uyt-vallen van het hayr ook andere ſiekten gemeyn zijn, en het fenijn van de *Morbus Gallicus* van een byſonderen aard is.

VIII.

De meeſte menigte gelooft, dat de Franſche ſiekte alder-eerſt is openbaar en bekent geworden, als Carel d'agtſte, Konink van Vrankrijk Oorlog voerde in het Jaar 1493. tegens den Konink Alphonſus, voor Napels: wanneer de Franſchen aangelokt zijnde door de ſchoonheit van onnutte en weg gejaagde hoeren, door de ſchaarsheit en dierte in het Leger, van de Spaanſche, die alder-eerſt deſe ſiekte uit Indien ſouden hebben gehaalt, met deſelve haar ſouden hebben vermengt.

IX.

Aurelius Minadous oordeelt inſgelijks in ſijn Boek

de Virulentia Veneris, op het derde Capittel, dat dit fenijn ſoude zijn eerſtelijk geſproten uit onreyne Lijf-moeders van de vuile hoeren: ende dit uit die oorſake, om dat niemant, die ſuiver geleeft, ofte met een reine vrouw verkeert heeft, beſmet word. Nu ſoo is deſe ſiekte, ſegt hy, voort-gekomen, als de vrouwen zijn onreyn geworden door het ontſangen van het zaad van verſcheydene naturen: want gelijk naar ſijn meyningen, eenderhande ſoorte van ſpijſe oorſake is van een geſonde mage, maar de veelheyt van ſpijſen ongeſondheyd veroorſaakt, barende raauwigheyt en overtollige vuyligheden; alſoo is eenderhande zaad de Lijf-moeder alleen eygen, maar de veelheyd en verſcheidenheyt van zaden zijn de ſelve ſchadeljk, voortbrengende ſeer leelijke vogten, die verrottingen verwecken, en ſieken van ſeer vuylen aart. En dit verſtaat den Autheur van de Indiaanſche Vrouwen, van de welcke het fenijn door *Chriſtoffel Colombus* over-gebragt, eerſt door het Spaanſche en Franſche Leger voor Napels, daar na door de geheele werelt ſoude zijn verſpreyt: want anders is het genoegſaam bekent, dat niet alleen in het Leger voor Napels, maar ook te Romen in de openbare en toe-gelatene hoer-huyſen ſoodanige onkuyſch-heden zijn in ſwanck geweeſt, die nochtans de Morbum Gallicum niet hebben verwekt.

X.

David Planis-campy in ſijn Boek van deſe ſiekte op het derde Capittel, houd het daar voor dat de Spaanſche niet wel konnen weſen die gene, die alder-eerſt deſe plage ſouden hebben gehaalt uyt Indien; door dien dat *Chriſtoffel Colombus*, uytvinder van de Weſt-Indien, voor de eerſt reyſe (naar het verhaal van Verdier in het Boek van ſijn ver-

verscheydene lessen, op het dertigste Capittel) met sijn Spaanjaarden raakte in het Jaar 1492. den 11. November, in de West-Indien, alwaar hy op het Eylant Hayti liet maaken seekere sterkte, genaamt Port Royaal, daar hy in Guarnisoen liet 38. Spanjaarden, soo om te leeren de tale, als de maniere van 't Land: en dat Colombus, dit alsoo beschikt hebbende, vertrok na Spanjen, alwaar hy aan quam den derden April, in het Jaar 1493. met sig genomen hebbende tien Indiaansche Mannen. Dat voorts de Konink voor de tweede reyse Colombus gesonden hebbende naar de West-Indien, den 25. September in het selfde Jaar aldaar aan-gekomen zijnde, de 38 Spanjaarden vond dood geslagen door het volk van 't Land: waar uyt hy besluyt, dat het niet waaragtig en is, het gene sommige komen te schrijven, dat het sijn geweest de Indiaansche Vrouwen, die alder-eerst in het Leger voor Napels dese siekte mede-deylden aan de Soldaten door het by-liggen. Dat het ook qualijk te gelooven is, dat de tien Indianen door *Colombus* over-gebragt, souden haar hebben vermengt met de Christene Vrouwen: ofte dat de Spaansche Soldaten uyt Indien met *Colombus* voor de twede reyse wederom gekomen zijnde, op dien selfden tijd, als de siekte eerst kenbaar wierd in het Leger voor Napels, souden hebben in der haast soo een overgroote menigte van menschen bedorven: soo dat hy oordeele dat dit quaad soude zijn gesproten niet door de koppelinge en vermenginge, maar door boosheid, bedrog, en verraat der Spaansche, die de Napelsche Wijn mengden met bloed van die gene, die laseris waren; waar van de Fransche gedronken hebbende, wierden allegader bedorven, ende beladen met een siekte de Lasernye seer na bestaande.

XI. In

XI.

In soodanigen gevoele is ook *Andreas Cæsalpinus*, als hy verhaalt in sijn vierde Boek der siekten, op het derde Capittel, dat hy heeft verstaan van die gene, die selfs in het Leger voor Napels hebben gevogten, dat de Fransche in-namen een Stedeken, gelegen aan den Berg Vesuvius, Suma genaamt, het welk willens verlaten was van de Spaansche, die de wijn aldaar hadden vergiftigt, ende gemengt met bloedt, dat sy getrokken hadden uyt die gene, die in het Lasérisch-huys siek lagen; waar van de Fransche gedronken, en haar selve vervult hebbende, sijn gevallen in de siekte, die Lasernye gelijkende.

XII.

Gabriel Fallopius melt mede op het eerste Capittel van de Fransche, zijnde loose en voorsigtige Soldaten, en weinige in getal, ten aansien van de Fransche, die seer vele waren, 's nachts zyn uitgegaan, ende de water-putten hebben vergiftigt. Dat sy voorts de Bakkers, haar onthoudende in het Leger van hare vyanden, hebben om-gekogt, die gijps met het Broot vermengden.

XIII.

Bartholomeus Carichter in sijn tweede Boek, op het 15. Capittel van de siekten, bevestigt, dat drie deylen van de vroomste-wijn, met een deel bedorven en verrot bloedt ymand ingegeven, de leum veneream verwekt. En op soodanige wijse soude de lugt, de spijse, en drank konnen geweest zijn een algemyne oorsake tot dese siekte, alle soorten van menschen, Mannen, Vrouwen, Kinders, jonk en oud, sonder onderscheid aan-vallende.

XIV.

Theophrastus Paracelsus leert in sijn groote Chirurgie, in het eerste Boek, het tweede deel, op het sevende Capittel, dat de lues venerea sijn eerste oorspronk genomen heeft in het Jaar 1478. uit het oneerlyke by-liggen van een Laserische met een Bubonische hoere; ende dat dit quaat alsoo soude zijn voort-gelopen onder de menschen, alleen door besmettinge.

XV.

Wat daar af sy, hoe, door wat oorsaken, en op wat plaatse de siekte alder-eerst soude bekent zijn geworden, is seer moeyelijk om te weten door dien dat selfs die gene, die in die tijden hebben geleeft, als dit quaat eerst kennelijk werd, met malkanderen niet over een en komen. Immers is het tegenwoordig soodanig, dat heden de *Morbus Gallicus* niet en wordt behaalt dan door besmettinge. En het is ook te gelooven, dat eygentlijk de lues venerea van seer weynige is voort-gegaan, ende niet door algemeyne oorsaaken: want de lugt, het sy door andere toe-vallen ontsteecken en bedorven, brengt voornamentlijk pestilentiale siekten voort: ende de spijse en drank insgelijks, alle menschen gemeyn ofte verrot en stinkende, ofte besmet ende vergiftigt door vermenginge van onnatuurlijke dingen, als mensche-vleis onder de kosten, gijps onder het broodt, bloedt der Melaatsche onder de Wijn, vergift onder het water gemengt, veroorsaakt juyst geen luem veneream, maar siekten van een bysonderen en eygen aart. En soo is 't dat *Joannes Fernelius* op het tweede Capittel van dese siekte gelooft, dat dit quaat van eenige van de Eylanden van America, daar dese quellinge gemeyn is, door de Spanjaarden is overgebragt in het Leger van de Franschen; ofte dat al-

daa

daar in het Leger dese siekte is geplant door de groote onsuyverheyd van sekere hoere, van wien dese besmettinge is over-geloopen door geheel *Europa*, *Asia*, *Africa*, de uyterste Indien, en alle de deelen des werelds, daar onse Koopmanschap gedreven werd: want by aldien, segt hy, dat dese siekte is ontstaan op de maniere van andere algemeine siekten, uit het gesternte, of elders, waarom en heeft se in weynig dagen niet meer menschen aan-getast, ende ten laatsten opgehouden: want alsoo is de peste in Engeland dikwils geweest, en t'eenemaal wederom achter gebleven; ende van soodanige natuure zijn alle algemeyne siekten van Hippocrates aan-geroert: soo heeft of van seer weynige menschen dit quaat voor Napels eerst zijn begin gehad, wiens besmettinge voort-geloopen is onder andere, en tegenwoordig noch niet op en houd.

XVI.

Wat nu aangaat dese nieuwe gesegde siekte soo is 't dat insgelijks vele hebben gewilt, die soude zijn ontstaan uyt een algemeyne oorsaake, causa universali, communi, vel epidemica, als uyt te groote hitte, koude, droogte, vochtigheit, haastige veranderinge, lankduurigheit van eenderlei wind, quaatwilligheit des lugts, de menschen aantreffende, of in het gemeyn, als mans, vrouwen, kinderen, jonk, en oud; of d'eene of d'andere soorte van menschen in het bysonder, somtijds mans, somtijds vrouwen, somtijds kinders, somtijds oud, somtijds jonk, somtijds kraam-vrouwen, somtijds swaar-gaande vrouwen, gelijk wy lesen by Hippocratem in het derde Boek van sijn kort-bondige spreucken, op de elfde, twaalfde, dertiende, veertiende, en sestiende spreuke, by aldien de winter na behooren te droog is,

en-

ende te veel door Noorde winden bewaeyt, maar de Lente te vogtig is, ende bewaeyt door Zuydelijke winden, soo sullen daar nootsakelijk tegens de Somer ontstaan swaare en scherpe koortsen, gebrek aan d'oogen, buyk-pijnen, roo-loopen, voornamentlijk ontrent de vrouwen, en mannen, die vogtig van natuure zijn. Maar by aldien de winter te vogtig is, ende te seer bewaeyt door zuydelyke winden, soet, ende mede-gaande; de Lente daar en tegen al te droog, ende door Noorde winden al te veel bewaeyt, soo komen de vrouwen, die tegens de Lente te kramen hebben, uyt wat oorsake het sy, te mis-vallen; ende die gebaart hebben, hebben swake en siekelijke kinders, soo datse of terstond sterven, of schraal en quellende leven. De andere menschen krijgen buyk-pijne, roo-loopen, gebrek aan d'oogen; ende de oude luiden sinkingen, die haastig de menschen om-brengen. By aldien de Somer al te droog is, ende door Noorde winden bewaeyt, maar den Herfst seer vochtig, ende bewaeyt door Zuydelijke winden, soo hebt gy tegens den winter hooft-pijne, hoest, schraligheit, verkoudheit, somtijds ook uyt-teeringe. Maar by aldien den Herfst sonder regen is, ende bewaeyt door Noorde winden, soo varen die gene wel, die uitter natuure vogtig zijn, ende de vrouwen: maar d'andere menschen behalven quade en roode oogen, sware, heftige, en lankduurige koortsen, sommige melancolien. Soo is 't ook, dat door geduurigen regen siekten voort-komen, soo lankduurige koortsen, als buyk-loopen, verrottingen, vallende-siekten, poplesyen, en quynansien; maar door geduurige droogte ontstaan, uytteeringen, gebrek aan d'oogen, pijne der gelitten, pijne in het water maken, en pijne in de darmen.

XVII. Ge-

XVII.

Gebeurt het dan, dat soodanige gestaltenissen in de saysoenen des Jaars voor-vallen, soo hebt gy de voorgemelde siekten, die somtijds niet besmettelijk, verweckt door een algemeine oorsake, en de menschen aanvallende, of in 't gemein, of in 't bysonder, sonder onderscheit. Maar nu en zijnder sulke merkelijke veranderingen, in het op komen van dese quellinge, in de lugt en saysoenen des Jaars niet voorgevallen, soo en kan men dan met redenen niet seggen, dat dese siekte gesproten zy uit een algemeine oorsake. En ook de oorsake van dit quaat algemein zijnde, soo souden sonder onderscheit de Kraam-vrouwen, die in dese siekte de eerste zijn geweest, die geleden hebben, soo wel in d'eene Stadt, als in d'andere na-by-liggende Steden, met dit selfde quaad bevangen zijn geweest: ende niet alleen en souden de Kraam-vrouwen in de Steden, maar ook rontom op het land 't selfde ongemak hebben gedragen; het welk niet en is geschiet; want het is seker, dat de Kraam-vrouwen, daar seekere Suygster niet en is aan geweest, zijn vry gebleven, maar die alleen zijn besmet geworden (alhoewel niet allegader, het welk ook in de Peste, en andere besmettelijke siekten gescheid, die de Suygster hadde gedient, ende de Borsten getrokken. En of schoon hier ofte daar een Kraam-vrouw of een andere de selfde siekte schijnt geleden te hebben, soo moet nochtans daar onderscheyt zijn geweest tusschen het eene en het andere quaat in teykenen, toevallen, aard van siekte, genesinge, en oorsake; voornamentlijk, als het eene quaat ontstaande uit inwendige, en het andere uyt uytwendige oorsake, te weten besmettinge: en die besmet zijn geweest zijn sonder getal, ten aansien van die gene, die gesegt worden dese siekte gekegen te hebben door een andere

re oorsaake als besmettinge ; want ik mag seggen sonder roem , dat ik veel meer dan hondert van die gene, die dese quellinge door besmettinge waren onder worpen , hebbe gehandelt , ik laat nu staan alle de andere, die mijne Collegien hebben onderhanden gehad ende genesen : soo dat misschien vijf of ses in verscheide plaasten, die Gicht, Scheurbuyk, of diergelijke by kans na-by-komende siekte te hebben gehadt, niet en mogen vergeleken werden by een menigte van honderden.

XVIII.

Wy bekennen, dat in 't alder-eerste dese siekte lichtelijk konde aangenomen werden (gelijk het ook van veelen is geschiet) voor Scheur-buyk, en voor Gicht, als met de selve eenige gemeynschap hebbende in teykenen en toe-vallen: evenwel de sake wat naauwer ondersocht zijnde, heeft men bevonden, dat dese siekte eygentlijk noch Gicht, noch Scheur-buyk en was, maar van eenen bysonderen quaden aart, en moeyelijke genesinge: ende men heeft gelet en agt geslagen eensdeels op de persoonen, die dese siekte eerstelijk wierden onderworden, en andersdeels op de maniere, hoe dit quaat zijn oorspronk ende sijn voor-gank nam: te weten, de Kraam-vrouwen, niet alle-gader, maar meestendeel, wierden voor eerst gequelt met seer quade tepels, van vuylen aart, en weder-spannigheyt tot de heelinge, verre verschillende van de raauwigheyt, quetsinge, ende kloven der tepels van sommige jonge Vrouwen, die soodanige moeyelijkheyd aan deselve zijn lijdende door het suygen en trekken aan die teere deelen van de jonk-geborene kinderen.

XIX.

Daar na (de tepels van sommige genesen zijnde,

ende van sommige niet (wierden deselve Vrouwen bevangen, voornamentlijk tegens den avond ende des nachts, met seer groote pijne des hoofts, armen, ende beenen; met leesijke puysten in het aangesicht, en andere deelen; met bedervinge der deelen in de neus: met buylen op 't hooft, en andere ledematen, daar meer-maals op volgde der selver ineëtinge.

XX.

De kleyne kinderen ook, gesond ende kloek geboren zijnde, kregen sommige puysten en seeren in het aangesicht; sommige verrot en verdorven tandvleis; sommige groote onsteltenisse in de kele; veele vervielen t'eenemaal, en stierven in een uytteeringe.

XXI.

Voorders, eenige Minnen, Kraam bewaarsters, Dienst-maagden, die in dese Kindertjes en de Moeders van de selve bestonden en dienden, wierden meestendeel eerstelijk gequelt met moeyelijkheid in het swelgen, ontstekinge in de kele, sweeringe van het lelletje en de Amandelen in de kele, en andere toe-vallen verhaalt omtrent de Moeders: soo dat dese siekte meest en voornamentlijk liep over de Vrouwen en Kinderen, maar over seer weynig Mannen.

XXII.

De arme Vrouwtjes soo deerlijk gestelt zijnde, ende beset met dusdanige vreemde toe-vallen, wierden sommige van haar indagtig, hoe sy van te vooren een vrouw, die haar ten dienste stond om de borsten te trekken (het sy om het eerste soch daar uyt te halen; het sy om de volle borsten en van melk gespannen te ledigen, ende van klonteren te bevryden het sy om de jonge Vrouwen diep-in leggende te-

tepels wat uyt te halen ende te fatsoeneren) wel hadden hooren klagen van gicht, van groote pijne in 't hooft, van lammigheyt in de leden, en soo voorts; en kregen over-sulks agter-dogt, of sy nietwel dese siekte van die vrouw souden hebben behaalt; te meer, door dien sy sonder onderscheyt rijke en arme, siekte en gesonde, suyvere en onsuyvere Vrouwen quam te bedienen, en alsoo sonder haar weten besmet zijnde, ofte dese siekte door lankheit van tijd en oorsake tot ongesontheyt behaalt hebbende, dese hare quale andere lichtelijk hadde konnen mede-deylen.

XXIII.

Immers dit na-denken de gemoederen van veelen ontstellende, ende de sake seer ruchtbaar geworden zijnde, is gekomen ter ooren van de Heeren Magistraat, die na hare Vaderlijke sorge, en bekommeringe tot de welstand van het gemeyne best, hebben gelast, dat die vrouw soude werden ondervraagt ende beschout van de Heeren, doe ter tijd, Stads Medicijns, Chirurgijns, en Vroed-vrouwen, om na behooren te ondersoeken, of wel dese vrouw soude sijn geweest en noch sijn de oorsaake van dese groote ontstaane siekte.

XXIV.

De Heeren voor-genoemt hebben dan de Vrouw scherpelijk ende naauw onder-vraagt, en het hooft, het aangesigt, de deelen in de mont en de kele, de armen, de beenen, en andere geoorlofde leden besigtigt, maar hebben uyt de selve niet konnen bemerken, dat van dese vrouw dese besmettinge soude zijn voort-gegaan. Ook hebben de Vroed-vrouwen haar nauwe aanschouwinge niet konnen vinden, dat sy was beset met eenige puysten, seeren, rooven, buylen, in eenige deelen van haar

gantſche Lighaam. Ende ſoo wierd alle achterdoch van deſe Vrouw weggenomen, niet te-min de Kraam-vrouwen en andere dusdanig geſtelt zijnde, gevende oorſake, dat andere in de kraam komende vrouwen deſe Suygſter en andere algemeene ſedert niet meer en hebben willen gebruyken.

XXV.

Men was dan ſeer beducht, wat dit voor een ſoorte van ſiekte mogt weſen, en hoe men de geneſinge van de ſelve beſt ſoude aanſtellen. Men hielt wel voor, dat deſe ſiekte was gicht, of ſcheurbuyk van eenen byſonderen quaden aard, ontſtaan uyt een algemeyne oorſaake, de vrouw-luyden voornamentlijk, ſonder onderſcheyt, aan-treffende, niet alleen in een eenige, maar ook in meer Steden van Zeeland; nogtans gigt of ſcheur-buyk en konde het niet weſen, door dien dat wel eenige teykenen met malkanderen over een quamen, maar ook ſeer veele van den anderen quamen te verſchillen. Inſgelijks en viel de geneſinge niet uyt, naar het geene dat'er wierd voorgenomen om de ſelve als gicht of ſcheurbuyk te handelen en te geneſen.

XXVI.

Soo hebben dan eenige Medicijns geoordeelt (behoudens het gevoelen van de voorgenoemde Heeren, en andere meer) dat deſe ſiekte eerder voort quam van een byſondere oorſake, cauſa particulari vel ſingulari, te weten beſmettinge, ende niet uyt een gemeyne epidemicâ: want de genees-konſt beſtaande uyt redenen en ervarentheid, ſoo leerde ons d'ervarentheid, dat geen andere genees-middelen eygentlijk deſe ſiekte dienſtig waren als alleen die gene, de welke quamen te geneſen de *Morbum Gallicum*, voor delen ook door beſmettinge onder de menſchen verſpreyt. De reden daar-en boven beweegde ons

ons te glooven en aan te nemen, dat op soodanige maniere dese siekte was van een persoon voort-gegaan over vele, als voor desen d'andere besmettelijke siekte was geloopen eerst van eene of weinige, ja sonder, door de geheele werelt: dat dese en andere besmettelijke siekten op verscheide wijsen wierden behaalt: dat daar noodsakelijk geen algemeine oorsake wierdt versocht, om d'een of d'andere besmettelijke siekte voort te setten: dat voor desen op andere plaatsen meer, als te Doornijk, te Valencijn, te Middelburg, te Zirc-zee, dese besmettelijke siekte sonder een algemeine oorsake was ontstaan: dat dese siekte t'eenemaal over een komende in aard, oorsaaken, teiken, toevallen, en genesinge met de Morbus Gallicus, over sulks genoegsaam te kennen wierd gegeven, wat het voor een siekte was.

XXVII.

Wy oordeelen dan, dat gelijk de Morbus Gallicus in het eerste wel door onkuisch byslapen is behaalt geweest, maar daar na op veelderhande maniren is onder de menschen verspreit geworden, dat alsoo de siekte, die wy verhandelen, alder eerst is gekomen van de Suigster, die wy herkennen voor een eerlijke en deugtsame vrouwe, maar sonder haar weten, van d'eene of d'andere onsuivere vrouwe is besmet geworden, en alsoo haar quaat de Kraamvrouwen heeft mede gedeilt, van waar op verscheide wijse de besmettinge tot velen is over gegaan.

XXVII.

Gabriel Fallopius schrijft op het tiende Capittel van de Fransche siekte, datse, boven het oneerlijk byslapen, word gekregen door kussen, door het

in-steken van de tonge in een anders mondt, door sweeten, door aan-raaken, en door omhelsinge. Insgelijks, dat de Kinders werden besmet door het melk van hare moeders; en dat een vrouw hebbende verrottinge in het gehemelte des monds, door het speeksel en etter hare vrienden besmet.

XXIX.

Daniel Sennertus leert ook in het seste Boek, het vierde deel, op het vierde Capittel, dat dese siekte meest behaalt wordt door het byslapen, maar datse mede op andere wijsen door besmettinge andere toegebragt werdt, te weten, door het sweet, soo imand komt te slapen by een die besmet is, en door sijn sweet nat word: daar na door vuiligheid en uit-werpsels des lighaams, hangende aan linwaat, bedden, hembben, ofte kleeren, die men komt aan te trekken, of daar m' in komt te liggen. Dat ook door speeksels de selfde siekte aan andere mede-gedeilt werd, wanneer de Minnaars en de Kinders besmet worden door het kussen van de hoeren en de minnen, die al-sulken quaat onderworpen zijn: als mede wanneer imand komt te drinken uyt een vat, of te suipen uit een lepel, die even van te voren gebruikt is van die geene, die besmet zijn. Dat de kinders daar-en-boven worden besmet, als sy de borsten suigen van een onsuivere Voedster, en dat op twederlei maniere, of om dat sy bedorven melk gebruiken, of om dat de borsten en de tepels van de Voedster versweren. Daar-en-tegen dat de Voedsters besmet werden van de kinders die besmet zijn, voornamentlijk als sy eenige seeren in de mond hebben.

XXX.

Dit te degen over-dogt zijnde, soo valt daar niet te twijffelen, of dese nieuwe ontstane quellinge is

is mede op soodanige manieren voort-gegaan : want alle die gene, die ik hebbe besogt, naar ondervraginge en ondersoekinge hebbe bevonden, dat de Kraamvrouwen eerst van de Suigster sijn besmet geworden door het trekken en suigen aan haar tepels, die ontsteken en besmet sijnde oorsaake waren dat de kleine kinderen de mont, de neuse, de kele, het aangesigt, het hooft verseert kregen, en de siekte van de moeders deelachtig wierden. Die kleine kindertjes hadden voorts de schult, dat de minnen en Voedsters behaalden het selve quaat door de pap te geven, de welke te heet of te dik zijnde sy beteiden door de mont, en als dan de kindertjes toe-brogten. En soo is 't, dat wy genesen hebben Vrouwen in de veertig en vijftig jaren out, en de meiskens veertien en sestien jaren, die (tot behulp van de sieke moeders de kinderen tot harent ten huise houdende en opvoedende) door de pap dikwils in de mond te steken, en die dan te geven aan de jonge kinders, dese siekte zijn onderworpen geweest. Daar-en-boven de Kraam-bewaarsters, de Dienstmaagden, en andere, die de sieke Kraam-vrouwen en kinders bestonden en dienden, wierden besmet door het omgaan met de kinders, op te brengen, kussen, en omhelsen; door de Kraamvrouwen te reinigen en te schoonen. En veeltijds was de besmettinge van de Kraam-bewaarsters en dienst-boden erger, als van die gene, daar sy het quaat af gehaalt hadden. Voorts sijn eenige mans niet vry gegaan, maar hebben dese quellinge behaalt door het sweet en andere vuiligheden en uytwerpsels des lighaams, hangende aan lakens, dekens, bedden, van waar de besmettinge tot de gesonde lighamen was overgaande.

XXXI.

Dese besmettinge nu op soo veelderhande wijsen de menschen aantreffende, nam sijn eerste plaatse in dat deel meest den tijd, het welk alder-eerst wierd aangeraakt: en soo is 't dat Joannes Fernelius in het seste Boek van de siekten, op het twintigste Capttel segt, dat door dien de lues venerea niet anders en kan behaalt werden als door aan-raken, het nootsaakelijk is, dat de vlekke eerst sig openbare in dat deel, daar het ingevoert is, te weten, in de heimelijke deelen, soo door koppelinge; in de huit soo door byslapen: in de borsten en tepels van de Voedster, soo door een besmet kint, in de mont en de kele, soo door een besmette Voedster het quaat mede gedeilt is.

XXXII.

En even alsoo is het ook toegagaan; want der Kraam-vrouwen borsten en tepels door Suigster aangeraakt en getrokken, sijn d'eerste smette, bestaande in sweeren van seer vuilen aart en wederspannigheit tot de genesinge, in ontstekinge der tepels en der selver af-sweeringe, onderworpen geweest: waar door de jonge kinders, en sommige vrouwen (de diep-in-leggende tepels eerst wat uithalende, tot gemak van de kinders) besmet zijnde, hebben gekregen groote ontsteltenisse en ontstekinge in de mont en de kele, versweringe van het lelletje en amandelen in de kele, verrottinge in het gehemelte des monts, bedervinge der beenderen in de neus, en uit-sweeringe van d'oogen. Voorts hebben die geene, die de kinders op voeden door de pap, en dikwils de selve kussen voor de mond, de selve ongevallen moeten uit-staan. Ook eenige gesonde Suig-minnen uit de naast-liggende Steden ontboden, om de sieke kinders te soogen, swoeren de

Borsten

Borsten en tepels t'eenemaal uit, en vielen in d'ongemakken even aan-geroert. Van gelijke en hebben de handen van sommige Vroed-vrouwen, in den dienst der barende Vrouwen, haar van dese smette niet konnen beschermen. Insgelijks door by-slapen en sweeten sijn sommige mans bevangen geweest met vuile puisten en seeren door de huit en het gantsche lighaam, met buylen op het hooft, armen, en beenen; onder welcke wy drie hebben genesen, die beschadigt waren aan d'heimelijke deelen; de besmettinge getrokken zijnde door het geheele lighaam, en gesogt hebbende die deelen, die sonder twijffel in d'opkomste van dese siekte sijn d'eerste besmette geweest; alhoewel ik meine, dat hier ook groote boeverye onder geloopen heeft.

XXXIII.

Daniel Sennertus melt op de voorgenoemde plaatse, dat de lues venerea (hoewelse seer besmettelijk, en op veelderley manieren behalijk zy,) nochtans niemand lichtelijk en bevangt door den asem of door de lugt, gelijk het in de Peste gebeurt: en dat men daarom vryelijk mag komen en wesen in het geselschap van die gene, die besmet zijn: nochte dat de Chirurgijns en Medecijns, die de luem veneream genesen, en dagelijks met de sieken om gaan, van de selve niet en worden beschadigt: anders, by aldien dat door de lugt, den asem, en van verre de lues venerea te behalen was, dat de geheele werelt nu al soude besmet zijn. Evenwel, soo wie komt te slapen met een die besmet is, en van de selve van dichte by beasemt werdt, dien wil hy van dit quaat geen vrydom beloven.

XXXIV.

Gabriel Fallopius verhaalt op het 22. Capittel van de *Morbus Gallicus*, dat hy kent, die in d'eer-

ste, van de siekte genesen zijnde, in de selve zijn gevallen door het gebruik der Schoenen van de besmette: en dat hy gesprooken heeft een oudt man, die twee sieken tot sijnent hadde besmet aan haar achterste deelen door de gemeinschap van een privaat; maar dat tegenwoordigh niet meer daar van te vreesen staat.

XXXV.

En soo hebben wy ook bevonden in de quellinge, die wy verhandelende, dat niemandt soo lichtelijk is besmet geworden door den asem, of door de lugt, of die slechts met de sieken hebben verkeert en in haar geselschap geweest. Nochte eenige Medicijns of Chirurgijns, die over de selve hebben gegaan, sijn 't selfde quaat onderworpen geworden. Selfs sijn meest al de mans vry gebleven, alhoewelse dagelijks met hare Vrouwen quamen te verkeeren, en des houwelijks plicht te voldoen; ongetwijfelt daarom, dat de mannen harder van huid zijnde, vaster van gestaltenisse meerder van krachten, overvloediger van geesten, het selfde quaad hebben weder-staan; Daar-en-boven de mans sich niet bemoeyende, nochte met de borsten te trekken en te suigen, nochte met de kleine kinderen de pap te bieden, en die geduerig te kussen en t'omhelsen, hebben ligtelijk het quaad konnen ontgaan, als d'eerste en de voornaamste besmettinge, selfs van de Suigster, haar onthoudende in de deelen van de mond, van de keele, en van de borsten, en niet van de voort-teelinge, die anders besmet zijnde, seer weynig mans van hare Vrouwen soude zijn vry-gelaten geweest. En soo is 't dat Hercules Saxonia in het Boek van de lues venerea, op het derde Capittel getuigt uit Antonius Musa, dat sekere, wiens vrouw de luem veneream hadde voor-

voornamentlijk aan de borften, nimmermeer met het felfde quaat is befmet geweeft.

XXXVI.

En op foodanige wijfe die deelen onbefchadigt gebleven zijnde, en de natuure geftadig t'eenemaal de voedende vochten van fmette wel bevrydende, maar die of het hooft, of de mondt, of de kele, de neufe, de oogen, de borften; de huit en der felver puiften, feeren, en builen toefendende, zijn vele kinders defe fiekte door erffeniffe niet onderworpen geweeft: alhoewel het niet altijdt foo heeft konnen wefen, of de vrucht in 's moeders lighaam gebruikende het felve voedfel met de moeder, is dikwils door de voedfame vochten, het gantfche lighaam doorvloeyende en omloopende, en van het eene of het andere deel befmet, befchadigt geworden.

XXXVII.

En alfoo en verblijft ook de befmettinge niet altijd in dat deel, daar het alder eerft is ontfangen geweeft, maar trekt dikwils, op de maniere van andere fenijnen, in de binnenfte deelen des lighaams, en dat dikwils feer haaftig, en dikwils feer lankfaam, felfs vele jaren als verftorven blyvende, gelijk wy lefen by *Joannem Fernelium* in het tweede Boek, op het veertiende Capittel, van de verborgene oorfaken; alwaar hy feght, dat dit quaat wederom opbreekt na dertig jaren, en dat die gene, die geloofden van defe fiekte vry te wefen, andere met welke fy fliepen, hebben befmet, en kinderen, de felfde quellinge onderworpen, hebben voort-gebragt.

XXXVIII.

Dit bevinden wy mede in de Soogfter fiekte, die nu over de feven jaren is bekent geweeft: in wel-

welken tijd] vele menſchen beſchadigt zijnde; hebben verſcheide Gences-meeſters gebruikt gehadt, die het quaat hebben geſogt uyt te roeyen op veelderhande manieren. Vele zijnder geneſen; maar veele ſijn wederom in 't ſelfde ongemak gevallen, als ſy drie, ſes, en tien maanden, ja een jaar of twee geloofden geneſen te zijn. En tegenwoordig zijnder nog al, die verſcheide reiſen eenige maanden naar haar meyningen geholpen zijnde, t'elkens komen in te vallen. Sommige van eenig quaat geen achterdogt hebbende, werden bevangen met de ſiekte, die ſy nimmermeer voor deſen en hebben geleden.

XXXIX.

Door dien nu de *lues venerea* niet altijd het eene en het ſelfde deel, maar verſcheide komt aan te grijpen; ſoo is 't dat vele ſeer hebben getwiſt, welk het eygen ſubject of deel zy, dat voornamentlijk deſe ſiekte ſoude zijn onderworpen. Sommige hebben gewilt, dat het ſouden zijn de heimelijke deelen, door dien dat door het onkuis by-ſlapen her ſelfde quaat behaalt werd. Sommige hebben de huit geſegt te weſen het ſubject van deſe quellinge, door dien de voornaamſte toevallen aan de huyt ſig openbaren. Sommige hebben de lever genomen voor het eygen ſubject van deſe ſiekte, van waar het quaat ſeer ligtelijk door het bloed en de geeſten konde mede-gedeylt werden aan alle de deelen des lighaams. Maar deſe gevoelen konnen bequamelijk weder-legt werden, nademaal niet alleen door het by-ſlapen deſe ſiekte behaalt werd, maar ook op andere manieren meermaals verhaalt: en dat niet alleen de heymelijke deelen, de huyt, de lever beſchadigt en wert, maar ook het hooft, de armen, de beenen, het aanſigt, de borſten, de kele, de darmen,

men, en andere inwendige, en somtijds niet de lever, of de huyt, of de heymelijke deelen; en daarom hebben sommige alle de deelen des lighaams, sonder onderscheyt, genomen voor het subject van dese siekte.

XL.

In de Soogster siekte (die wy alsoo noemen, om datse van de Soogster alder-eerst verspreyt is) hebben insgelijks eenige de lever, eenige de milt, eenige het darm-scheyl her subject gesegt van dese siekte. Maar wy oordeelen dat alle de uyt-wendige deelen des lighaams sonder onderscheyt, soo wel sadelijke gemeenlijk genoemt, als bloedige, de besmettinge wel eerst ontfangen, ofte door haar wert ingevoert ende verspreyt, maar dat de schadelijke deelen sijn eigentlijk het subject soo wel van dese siekte, als van de lues venera: want (op dat wy nu over-gaan tot de naaste en onderhoudende oorsaake) het eene en het andere op verscheyde manieren behaalt, werd veroorsaakt door sekeee doordringende en onse sinnen ontvliedende lighamen, die gehouden ende besloten zijn in sekere vogt of seer subtijl lighaam, het welk van het besmette overgaat door aanraken tot het gene niet besmet en is, alwaar het komt alder-eerst den Opper-meester, Opsiender, en Beschermer-geest van dat deel, (*Archeus partis*) het welk eerst aangeraakt werd, van sijn bedieningen af te trekken en t'ontsteeken; waar door de voedende vogt van dit deel door dese ontstekinge des *Archei* van sijn natuurlijke matigheyt vervallen zijnde, verwekt groote pijne, puysten, seeren, buylen, sweeren, verrottingen, en bedervingen.

XLI.

En dese toe-vallem werpen haar dikwijls seer haastig op, en dikwils seer lanksaam, de bescher-

mer-

mer-geest; Archeus, van het aan-geraakte deel als doen wel ontsteken zijnde, maar sijn gift nog in het voedende vogt van het aangeraakte deel, nog in het voedende vogt van andere niet aan geraakte deelen niet af leggende. En alsoo sien wy, dat yemand langen tijd besmet zijnde, de luem veneream een ander mede-deylt, eer hy selfs merkelijk daar van komt te lijden. Ja het gebeurt menigmaal (naar het verhaal van Joannes Fernelius op de voornoemde plaatse) dat een gesonde vrouw van te voren met een man die besmet is hebbende te doen gehad, sy selfs nog niet merkelijk besmet zijnde een andere besmet, en het quaat over-geeft, die voort de siekte werd onderworpen, daar sy selfs vry van blijft.

XLII.

Dat nu menigmaal dat deel, waar door de besmettinge alder-eerst is ingevoert geweest, niet komt te lijden, maar andere niet aangeraakte deelen werden aan-getast, dat geschiet, door dien den Archeus van het aan-geroerde deel sijn gift als dan schiet, voornamentlijk in dat deel of deelen, die ten aansien van kragten, kloekheyd, en gesontheyd andere komen te wijken (want weynig gebeurt het, dat de deelen des lighaams allegader even wel-varende en van vermogen zijn) op die maniere, als men siet, dat by onweer of andere voorvallende oorsaken, dat deel sig meest voelt beseert, dat voor desen door siekte of andere ontsteltenisse te seer geleden heeft, ende daar door verswakt is. En dese beschadinge der deelen moeten verstaan werden van de schadelijke, te weten van de voedende vogt der selve, en harer Opper-heer *Archeus*: want de lues venerea alder-eerst door het onkuysch en onrein by-slapen behaalt zijnde, heeft den *Archeus* van de deelen der voort-teelinge eerst ontsteken, die zijn gift daar na

ge-

geschoten heeft niet alleen in 't voedende vogt van de voor-genoemde deelen, maar ook in de voedende vogten der deelen van diergelijke natuure en eygenschap: en soo is 't dat heel selden en maar uyt gevolg de bloedige deelen worden aangetast, als de spieren, het hert, de lever, de longe, de milt, de nieren, maar altijd en eerstelijk de sadelijke, als de deelen der voort-teelinge, de vliesen, de beenderen, de klieren: want agt slaande op de lijdende deelen van dese siekte, soo bevintmen, dat, het zy de heymelijke deelen, het zy de klieren in de liesen, het zy de borsten, het zy d'amandelen en 't lelletje der kele, het zy de beenderen van't gehemelte des monts, der neuse, des hoofts, het zy de vliesen der beenderen, en beenderen selfs door hare uyt-wassen en uyt-stekende buylen, het zy de huyd door haar puysten, sweeren, pokken, het zy de darmen komen te lijden, alle dese sadelijke deelen genoemt werden, en haar voedsel van eenderley natuure zy.

XLIII.

Het en is niet vreemt, 't gene *Aurelius Minadous* op het 34. Capittel de *Virulentia veneris* heeft willen te kennen geven, dat de lever (meestendeel in dese siekte niet beschadigt zijnde) niet en kan wesen het subject eygentlijk en d'oorsaak van quade toe vallen, maar wel de natuurlijke vermogentheyd, *facultas naturalis*, die alle de deelen des lighaams gemeyn is. Te weten, wy seggen ook, dat alle deelen des lighaams, gene uyt-gesondert, hebben haren eygen Opper meester, Voogt, en Beschermer-geest, *Archeus*, die het roeren en gevoelen geeft, en alleen oorsaake is van gesontheyd. Die selve, in wat deel het zy, zijnde gaande gemaakt en ontsteken door uyt-wendige of inwendige oorsake, verwekt

ver-

verſcheyde ontſteltenisſen en beroerten in het lighaam, aftrekkende de deelen van hare bedieningen, en ſijn gift ſchietende meermaals in de voedende vogt van dat deel, 't welk oorſake geeft tot zijn ontſtekinge, en ſomtijds ook in de voedende vogt van andere min kloeke en geſonde deelen, veroorſakende alſoo d'ongeſondheyd, hy die de eenigſte oorſake der geſontheyd is. En deſe beroerten alder-eerſt in de lues venerea ontrent de ſadelijke deelen, als zijn de deelen der voort-telinge en haare voedende vogt, geſchiet zijnde, ſoo gebeurt het, dat den *Archeus*, in de ſinette gehouden en beſloten, tot een ander lighaam over-gaande, altoos uyt-kieſt de deelen van ſijn aard, en tot ſijn ontſtekinge te voeden meeſt dienſtig: en dit is d'oorſake en voort-gank ſoo van de lues venerea, als van de Soogſter ſiekte.

XLIV.

David de Planiſcampy in het Boek *de la Verole Recognuë, Combatuë, & Abbatuë*, op het twede Capittel, brengt twee verſcheyde gevoelen voor, 't eene van de na-volgers van *Galenus*, en 't andere van Paracelſus; en bewijſt, dat deſe twee groote ligten in de genees-konſt van malkanderen niet en verſchillen, maar ſeer wel over-een-komen in het aanwijſen van d'inwendige oorſake van de lues venerea, ſeggende, dat de navolgers van *Galenus* d'inwendige oorſake van de lues venerea ſtellen te weſen een quaad-aardigen en ſchadelijken damp, vergeſelſchapt met een lijm-agtig en vogtig gift, die niet alleen en beſchadigt de deelen, die alderceerſt werden aangeraakt, maar ook het bloed, de geeſten, het vleeſch, de vaſte deelen, als beenderen en diergelijke, ook de herſſenen, en het rug graat; en dat die van Paracelſes houden d'inwendige oorſa-

ke van 't selfde quaat te zijn d'op-trekkende deelen van het vlugtig quik-silver, en dat door al te grooten hitte (*sublimatio Mercurii à calore*) gelijk *Paracelsus* leert in het Tweede Boek *Paramyr*, op het vierde Capittel. Te wetem, alle lighamen, segt hy, bestaan uyt sout, solper, en quik-silver. Het quik-silver nu zijnde gaande gemaakt door al te grooten hitte, ontstaan of uyt de scheydinge van de dry voor-seyde lighamen en der selver, uyt gevolg, bedervinge en verrottinge, of andere voor-vallende hitte, soo trekt het quik-silver als geen uyt-stekende hitte konnende verdragen, voort op-waarts, en dringt, gelijk het sweet door de sweet-gaten, door vleesch en been tot de uyterste huyt, alwaar het verwekt de *luem veneream*.

XLV.

Op soodanige maniere dan oordeelt *David de Planiscampy* dese twee verscheyde gevoelen van *Galeus* en *Paracelsus* over een te komen, als hy aanmerkt, dat het gene de Naturalstien damp, het selve de Alchimisten quik-silver of Mercurius noemen, die seer haastlijk door het vuur als een damp optrekt.

XLVI.

En dat de Galenisten (segt hy) dien damp houden te wesen quaad-aardig, schadelijk, en fenynig, dat selve is het quik-silver ook seer eygen, gelijk wy lesen by *Avicennam* in het tweede Boek, het tweede deel, op het 47. Capittel, alwaar hy verhaalt, dat een Aap quik-silver in-geswolgen hebbende terstond stierf, wesende het hert rontom beset met een hoog geronnen bloed.

XLVII.

By *Matthiolum* op de Commentarien over *Dioscordem* aan het 28. Capittel werd aan-gewesen, dat

het quik-silver de menschen doet sterven door sijn uyt-stekende koude en vogtigheid.

XLVII.

By *Cardanum* in het Boek van de fenijnen op het 20. Capittel, vinden wy, dat een Apoteker bevangen met een heftige koortse quik-silver innemende in plaatse van water, daar aanstonds van stierf; wiens lighaam geopent zijnde, het bloed gevonden is geronnen te wesen ontrent het hert.

XLIX.

By *Fernelium* in het Boek van de lues venerea op het sevende Capittel, en by *Galenum* in het vijfde Boek, van de Simpl. Medicamenten, op het 17. Capittel, worden wy geleert, dat de geheele substantie van het quik-silver de natuure t'eenemaal vyandig is.

L.

Voorts dat de Galenisten seggen, *David de Planiscampy*, dat dien voor-geseyden damp vergeselschapt is met een lijm-agtig en vogtig gift, dat selve is in het quik-silver ook te bemerken; want *Albertus Magnus*, *Geber*, *Paracelsus*, en alle de Chymische Philosophen bevestigen, dat het quik-silver niet anders en is, als een lijm-agtige vogtigheid, van een seer door-dringenden aard, het welk ook gevonden word in het lijm-agtig en vogtig gift van de lues venerea, het gene door-dringt door vleesch, en beenderen, en klimt tot in de herssenen, aldaar verwekkende overvloedig speeksel, als gesien word by die gene, de welke uyt-wendig gestreken zijn met het quik-silver. Ook is dit lym-agtig en vogtig gift, segt hy, de vaste deelen, de pesen, de banden, de senuwen, de vliesen, en de beenderen seer hinderlijk; al het gene insgelijks te vinden by het quik-silver, het welk de herssenen, en alle senuw-

agti-

agtige deelen soo schadelijk is, dat het naar sijn gebruyk na-laat een uyter-maaten verkoudheyd, vergeselschapt met sinkinge, bevingen, groote pijne en krankheyd der zenuwen.

LI.

Sekerlijk het gevoelen *Paracelsus* heeft al sijn bedenken, en komt soo wat naader en gevoelijker den aard en d'oorsake van dese siekte uyt te drucken en te kennen te geven, als wel de meyninge van *Galenus*; want een quaad-aardigen en schadelijken damp, vergeselschapt met een lijm-agtig en giftig vogt kan veelderley zijn; ook soo is die voorseyde damp van een bredere beduydinge, en kan soo nauw niet verstaan nog begrepen werden, als wel de hoedanigheyd van het quik-silver, dat allesins genoegsaam bekent en voor handen is, en wiens werkingen en kragten dagelijks konnen ondersogt werden.

LII.

Dit is'er van, dat de oorsake van de lues venerea, soo wel van de Galenisten als van de Paracelsisten aangewesen, seer geestelijk moet zijn, gelijk by *Gabriel Fallopius* op het 24. Capittel van de *Morbus Gallicus* te lesen is, daar hy segt, dat dese siekte heel geestelijk is, bestaande alleen uyt een uytermaten subtyle en door-dringende substantie, overgaande van het besmette tot het gene niet besmet en is, en aldaar den *Archeum* van het aangeraakte deel dusdanig ontstellende, dat die af-gerukt zijnde van sijn gewoonelijke bedieninge, de voedende vogten van 't aangeraakte deel aan-steekt en op werpt tot een oorsaake van verscheyde toe-vallen: welke als dan onnatuurlijke vogten van vele genomen worden voor d'inwendige en d'onderhoudende oorsake van siekte, gelijk onder anderen te sien is by

Hh 2 *Am-*

Ambrosius Paré op het derde Capittel, van de Pokken. daar sy nogtans maar effecten sijn van siekte of voort-brengsels van den woedenden *Archeus*, even als men bemerkt, dat door een bete, (al-hoe-wel niet door-gaande) van een dulle kat of hond, van een serpent, van het dierken *Tarantula* genoemt, of in de pest de verscheide vuyligheden en d'uyt-werpsels der natuyre, en in den steen der blase 't veelvoudig slijm en d'etter-agtige stoffe niet en moet gehouden worden d'oorsake van de steen der blase, maar voor een product of voor-setsel van den ontstelden Archeus, die de voedende vogt der blase in sodanige vuyligheden doet vervallen. En soo is 't, dat ook in andere siekten, d'inwendige en d'onderhoudende oorsake, bestaande veeltijds uyt een geestelijke substantie, of uyt seer weynige stoffe, meest moet aan-genomen werden alleen voor een occasie tot siekte, even als een doorn uyt-wendig geslagen in het lighaam, occasie en oorsake geeft, waar door den *Archeus* word gestoort in sijn behoorlijk werk, het welk eygentlijk de siekte selfs is, als in wiens *Archeus* goede gestaltenisse de gesontheit, en ontsteltenissen d'ongesontheyt begrepen is, hy alleen zijnde d'engste oorsake van leven, roeren, en gevoelen.

LIII.

Over-gaande tot het onderscheyt van de *lues venerea*, soo vinden wy die genomen te zijn van verscheide Autheuren, van het subject, van d'oorsaken, van den tijd, van de groote, van de toe-vallen, en van den voortgank: en alsoo soude de lues venerea van wegen het subject verscheyden zijn in een bilieus of galagtig mensch, in een melancolijk, in een pituiteus of water-agtig, in een sanguineus of daar het bloet eygentlijk d'over-hand heeft. Van wegen d'oor-

d'oorsaken soude d'eene lues uyt d'ouders voortkomen, en d'andere behaalt werden door by-slapen, door 't sweet, door kussen, door den omme-gank, door melk, door oneerlijk by-liggen. Van wegen den tijd, soude d'eene versch zijn, en d'andere oud, d'eene eerst beginnende, en d'andere nu eenigen tijd geduurt hebben. Van wegen de groote soude d'eene sonder perijkel en van ligte genesinge wesen, en d'andere met groot perijkel en van seer moeyelijke genesinge. Van wegen de toe-vallen soude d'eene vergeselschapt wesen met vele swarigheden, en d'andere met seer weynige. Van wegen den voort-gank soude d'eene haast en sterk toenemen, en d'andere lanksaam en traag.

LIV.

Joannes Fernelius in het sesde Boek van de siekten, op het 20. Capittel, en *Daniel Sennertus* in het sesde Boek, op het vijfde Capittel, van de lues venerea, stellen met *Iulianus Palmarius* in 't eerste Boek, van de lues venerea op het vierde Capittel, vier rrappen in dese siekte. d'Eerste trap is, wanneer alleenlijk het hayr van 't hooft en van den baart allengskens komt uyt te vallen, sonder dat'er eenig ander leet of toeval sig op-doet; het gift bestaande uyt een subtylen en schralen damp, die na d'uytterste deelen des lighaams werd uyt-gedreven. De tweede trap is, wanneer de geheele huyt met vele plekken, de sproeten gelijk zijnde, beset word, die somtijds rood-agtig, en somtijds geel-agtig zijn, en niet eer vergaan, als de wortel van de siekte uyt-geroeyt is; het gift besloten zijnde in de subtijlste deelen van het bloed, en geen andere quade toe-vallen meer veroorsakende. De derde trap is de lues venera selfs, en als dan breken niet alleen plekken, maar ook puysten of pokken

op, eerst ontrent het voor-hooft, slag des hoofts, en agter d'ooren; daar na op het voor-hooft en door het geheele lighaam, rond-agtig zijnde en sonder etter, die daar na korst-agtig worden, en versuymt zijnde, in 't ronde van haar verspreyden en de huyt door eten, en voort-brengende sweeren van vuylen aard. De deelen van de neus, van de kele, en van 't fondament, om datse teer zijn, werden hier alder-eerst beschadigt. En dese ongemakken openbaren sig, door dien de lever en al het bloed besmet wort, (segt *Fernelius*) waar door de vlees-agtige deelen komen te lijden. De vierde trap is, wanneer het quaat veroudert zijnde, de vaste deelen, de beenderen, banden, pesen, vliesen, en zenuwen aan-grijpt, voort-brengende en opwerpende dikke, lijm-agtige, en quaad-willige excrementen ofte vuyligheden, de welke ontrent de pesen, banden, en vliesen der beenderen vergadert zijnde, verwekken tegen den nagt een onlijdelijke pijne: en de vliesen van de beenderen alsoo af-rukkende, brengen op de beenderen voort harde buylen, die daar na soo wel als de beenderen doorknaagt werden en uytgegeten; betuygende Julianus Palmarius op dese gelegentheyd, dat hy vele gesien heeft, die, de huyt van het hooft niet beschadigt zijnde, het bekkeneel hebben verteert gehad tot de vliesen der hersenen.

LV. Wy konnen insgelijks in de Soogster sickte onderscheid maken van wegen het subject of de persoonen daar s'in valt, van wegen d'oorsaken, waar door de selve of door de voort-teelinge, of door de borsten te trekken, door het reynigen en dienen der Kraam-vrouwen en kleine kinderen, door het kussen, en door om-gank behaalt word; van wegen den tijd, de selve versch zijnde of oud, eerst beginnende

de oflange geduurt hebbende; van wegen de groote, ten aansien van de toe-vallen en andere moeyelijkheden, de selve zijnde vergeselschapt of met weynige swarigheden of met vele, sonder of met gevaar; van wegen den voortgank , de selve lanksaam en traag toe-nemende , of voort in den bebeginne seer haast en sterk sig door het gantsche lighaam verspreydende, gelijk wy bevonden hebben ; dat in het begin van dese siekte verscheyde Kraamvrouwen maar dry-maal, ja eenmaal van de Suygster gesogen zijnde, in dese quellingen zijn gevallen; dat sommige jong-geborene kinderen na weynige dagen de borsten van hare moeders gebruykt hebbende, besmet zijn geworden ; dat Minnen en Kraam-bewaarsters na korte op voedinge der kinderen , en seer weynige diensten aan de Kraamvrouwen gedaan, het selve quaat sijn onderworpen geweest : Maar wy willen de Soogster-siekte onderscheiden in bepaalde, en niet bepaalde, verstaande door de bepaalde Soogster-siekte de deelen door de besmettinge eerst aan geraakt, en de besmettinge in de selve besloten , en tot andere deelen niet overgaande : d'onbepaalde Soogster siekte is de besmettinge in d'eerste aan-geraakte deelen niet besloten, maar 't gantsche lighaam doortrekkende , en nu dit, nu dat deel, nu meerdere nu mindere deelen aangrijpende. En soo is 't, dat vele Kraamvrouwen van de Soogsters, en Suyg-minnen van de besmette kinders de besmettinge behaalt hebbende aan hare tepels, de selve beset zijn geworden met vuyle puysten, seeren , en kloven , en datse door sweeringe zijn uyt-gegeten , het quaat evenwel door de sweringe met eenen ten eynde gebragt zijnde : dat verscheide kinders en andere Vrouwluyden de besmette tepels getrokken hebbende , haar alleen-

lijk beschadigt gebleven zijnde deelen in de mond en de kele, het gift insgelijks door d'herstellinge ende genesinge van die deelen gedempt zijnde: maar dat ook menigte van de besmette, behalven d'eerste beschadigde deelen, meer andere leden hebben verseert gekregen, het vlugtigt gift 't gehecle lighaam door-trekkende, en nu meerdere, nu mindere swakke deelen aan-vallende: en dat sommige het quaat behaalt hebbende door de Kraam vrouwen en kleyne kinders te dienen en te reynigen, door 't sweet, door den omgank, juyst d'uytterste deelen van de huyt, als d'eerste aan-geraakte, niet en hebben besmet gehad, maar de selve vry-gelaten zijnde, het quaat andere inwendige deelen heeft aangetast; alsoo dat vele behalven d'eerste besmette tepels, en de gequetste deelen in de kele en den mond de neuse ook is bedorven, d'oogen zijn uyt-geswooren, en het bekkeneel tot op de vliesen der hersenen is doorknaagt, en dat eenige d'uytterste huyt door de besmettinge alder-eerst aan-geraakt niet beschadigt hebbende, geleden hebben onverdraaglijke pijne in den buyk en andere inwendige deelen, het gift altijd geschoten zijnde in de fadelijke deelen, als vliesen, beenderen, en andere klier-agtige substantien.

LVI.

Wat aangaat de teikenen in de lues venerea, die sijn veelderlei, en werden de selve by sommige Autheuren op-gehoopt, om alsoo door de menigte dese siekte bekent te maken. Maar dit is'er af dat vele teikenen, als vermoeitheit, slaperigheit, kortse, rouwigheit op de tonge, bleek couleur in het aangesigt, blaauwe ringen om d'oogen, en andere, meer siekten gemein, niet en moeten genomen werden voor die van de *lues venerea*; alhoewel dat het on-

onder-tusschen moeyelijk is de eigeen sekere teikenen (die soodanig zijn, dat. wanneerse haar opdoen, nootsakelijk ook de siekte daar is) van dit quaat aan te wijsen. Niet-te-min, door dien dat in de voorseide quellinge geen eygen en sekere teiken kan vertoont werden, dat die siekte alleen soude toekomen, en geen andere: (al-hoe-wel *Gabriel Fallopius* op het 23. Capittel van de *Morbus Gallicus*, het in-eten der beenderen voor een seker en eigen teyken neemt van de lues venerea,) soo is men genootsaakt een vergaderinge van sommige teikenen by te brengen, en t'ondersoeken de voorgaande en tegenwoordige oorsaaken, en die dingen die schadelijk en behulpig zijn, ofte de genees middelen te stellen tot een bewijs van de voor-genoemde siekte.

LVII.

De oorsaken die voor-gegaan zijn, geven ons de kennisse van de lues venerea, wanneer besmette ouders kinderen voort brengen, die in siek en komen te vervallen, die wederspannig sijn tot de gemeine genees-middelen, en van de quaad-willigen aardt: wanneer kinders uit gesonde ouders gebooren, en van wel-vaarende moeders en Suig-minnen door 't sog op gebragt, evenwel eenige teikenen van besmettinge, en tegenwoordige oorsaken hebben, waar doorse door kussen, op-voeden, en ommegank van die gene, die besmet souden zijn, het selfde quaat deelachtig werden.

LVIII.

Maar by aldien daar geen achterdocht en is, dat ymand nog door erffenisse, nog door opvoedinge soude besmet zijn, soo moet men seer nauw letten op den tegenwoordig stant van de siekten, en neerstig aan-merken, wat daar is voor gegaan, en wat daar

 in

in de siekte is gevolgt en tegenwoordig is : en alsoo zijn ook de teikenen van de lues venerea, anders in haar begin, anders in haar groeyen, en anders in haar volkomen en verouderde staat.

LIX.

De teykenen die dese siekte beteikenen te zijn in haar begin, sijn strammigheid in de leden; scherpe en dwalende pijne, nu in het hooft, nu in de necke, nu in d'armen, nu in de beenen, tegen den avond en des nachts meest quellende, en niet in de gelitten, maar in 't midden van de beendederen sig op-doende; kleine plekjes, de sproeten gelijk zijnde, somtijds root, somtijds geel, door de geheele huit verspreit; het uitvallen van den baart, van de wijn-braauwen, en 't hair des hoofts, sonder dat'er eenige swaare siekte zy voor-gegaan; ontstekinge in de mont en de kele; moeyelijkheid in het swelgen; geswellen in de liesschen; en den druipert van vuilen aait.

LX.

De teikenen die het groeyen van dese quellinge te kennen geven, zijn puisten, rooven, en korst-achrige pokken in de nekke, agter d'ooren, op het hooft, in het aan-gesigt, en andere deelen des lighaams; versweeringe van d'amandelen en 't lelletje der kele, de pijne sig verspreidende tot in de deelen des gehoors, en alsoo het gehoor beschadigende; vuile sweeren aan de heymelijke leden, en etter achtige puisten ontrent de voorhuit en de kroone van 't mannelijke lidt; scheuren, kloven, en wratten aan het fondament.

LXI.

De teykenen van de *lues venerea* die nu verouwdert is, zijn kankeragtige sweeren; knobbelen en builen op het hooft, armen, en beenen, zijnde

vol

vol raye en doorknagende stoffe, waar door de teere beenderen van 't gehemelte des monts, en van de neuse, en de vaste beenderen van den arm, van de schenen, en van het bekkeneel worden opgegeten tot op de vliesen der herslenen, en het aangesigt door beroovinge van neuse, kaaken, en oogen t'eenemaal mis-maakt.

LXII.

Dit is nu aan te merken, dat niet altijdt alle dese teikenen te gelijk gevonden werden in dese dry trappen van de lues venerea, maar dat dikwils maar eenige van deselve de siekte genoegsaam te kennen geven, en dat meestendeel een hooft-pijne ontrent den avont en 's nachts by andere teikenen gevoegt is.

LXIII.

Tot kennisse van de Soogster-siekte hebben wy mede te letten op d'oorsaken die voor gaan, die tegenwoordig zijn, en op die dingen die schadelijk en behulpig zijn, en soo is 't dat kinders, uit besmette moeders geboren, en door haar soch op-gevoet, quellende, en de siekte sig niet genoeg uit-wendig openbarende, nog na gewoonelijke en behoorlijke genees-middelen luisterende, mogen gesegt worden die siekte van hare Ouders be-erft te hebben, en de selve noch deelachtig te zijn: en kinders van besmette Suyg-minnen, Baakers, en Voedsters bestaan en op-gebragt; ook Kraam-bewaarsters en dienst-booden de sieke Kraam-vrouwen hebbende bewaart, en nog bewarende en reynigende; en Soogsters van de besmette kinders de borsten getrokken, soo is 't (segge ik) dat die alle-gader insgelijks vervallende in een quaad-willige en tot de genesinge wederspannige siekte, en eenige teikenen van besettinge sig op-doende, met regt konnen gehou-

houden werden het selfde quaat door mede-deillinge onderworpen te zijn.

LXIV.

Boven dese voor-gemelde oorsaken van besmettinge, sijn daar nog teikenen, waar door de Soogster-siekte kenbaar word; en die sijn teikenen of van een toenemende, of van een beginnende, of van een volkomene, of van een verouderde Soogstersiekte.

LXV.

Als dese siekte eerst begint sig t'openbaren, soo sijn de tepels van de besmette Soogster of kinders getrokken, peersch, bloedig, en beset met vuile puysten en seeren van seer moeyelijke genesinge: de monden en andere deelen van het aangesigt van de kleine kinders en vrouw-luyden, die besmette borsten gesogen hebben, geladen met roven en blaaders van quaad-willige aard: de kelen van de Kraambewaarsters, Voedster-minnen, en Dienst-boden sijn ontsteken, en gevolgt met een moeyelijkheid in het swelgen, en een pijne die door-trekt in de binnenste deelen des gehoors.

LXVI.

Wanneer dese quelsinge groeyt en toeneemt, soo word het tant-vleis der besmette kinderen allengskens opgegeten, en het swelgen bykans haar t'eenemaal benomen: de Kraam-vrouwen, Kraam bewaarsters, Suig-minnen, Baakers, en Dienst-boden beginnen te lijden strammigheyd en lammigheyd in de leden, groote pijne in 't hooft, in d'armen en de beenen, des avonds en 's nachts voornamentlijk, maar tegen den morgenstond en op den dag wat aflatende. Uit-vallen van 't hayr, geswellen in de lisschen, sweeren aan d'heymelijke deelen beschadigt hadden; maar dit is ongemeyn geweest.

De

LXVII.

De teykonen van de volkomene Soogster-siekte zijn in de kinders verdorven tant-vleys, kanker-agtige sweeren in de mond, het uyt-vallen der tanden, van wegen de bederringe (caries) der kinne-bakken: in de bejaarde luyden, versweeringe van d'amandelen en 't lelletje der kele, peersche, platte, en drooge puisten met af-vallende en wederom groeyende schelfers, verhevene puysten en pokken in de nekke, op het hooft, in het aangesigt, op d'armen, en andere deelen.

LXVIII.

In de verouderde Soogster siekte, even als in de lues venerea, sijn tot teykenen soo in de kinders, als in de volwassene menschen, knobbelen en buylen op hooft, armen, en beenen, ontstaande uit d'ont-aarde voedende vogt der selver deelen, waar door vliesen, banden, aderen, senuwen, en beenderen selfs van de mond, van de neuse, van 't bekkeneel worden uit-gegeten, en het aangesigt deerlijk door het uit-vallen der oogen, door 't verteeren der kaaken, door het op eten der neuse, mismaakt, daar op volgende de stuypen, poplesien, en uit-teerende koortsen, d'ellendige menschen ten laatsten het leven met de doodt doende verwisselen.

LXIX.

Gelijk wy nu gesegt hebben, dat de lues venerea niet altijd alle de teykens te gelijk in de drie verscheide trappen van de siekte haar selven op- oen, alsoo is het selve hier ook te verstaan, dat in de drie ofte vier verscheide trappen van de Soogster-siekte niet altoos alle de teykenen teffens werden gevonden, maar dat dikwils weynige teykens de siekte ten vollen bekent maken; sijnde met de voor-genoem-

noemde teykenen gemeinlijk een hooft-pijne, tegens den avont ſich meeſt verheffende, inſgelijks vergeſelſchapt.

LXX.

Voorts, wat uitkomſte daar te verwagten zy, ſoo van de lues venerea, als van de Soogſter-ſiekte, (naar ons gevoelen niet verre van malkanderen verſchillende) of die haaſtige of lankſame, lichte ofte moeyelijke geneſinge ſal hebben, dat is af te nemen uyt de grootheyt van de ſiekte, en uyt de krachten van de ſieken.

LXXI.

Hieronimus Fracaſtorius in ſijn tweede Boek van de beſmettelijke ſiekte, op het elfde Capittel, aan 't einde, vermoedt, dat de ouderdom van de ſiekte aanſtaande is, en niet lange ſal aan-lopen, of de ſelve en ſal door beſmettinge niet meer konnen mede-gedeylt werden, door dien de ſtoffe van deſe ſiekte kouder, en aard-agtiger geworden zijnde, de beſmettinge minder van kragten en vermogen zy, waarom ook de ſiekte (ſegt hy) ten laatſten ſal ophouden; de ſelve wederom op-breken, wanneer de ſelfde beginſelen en oorſaken haar ſullen opdoen. Maar dit vermoeden van *Fracaſtorius* is mislukt, door dien dat nog tegenwoordig de ſelfde ſiekte is in ſwank, als d'oneerlijke, en vuile vermengingen nog dagelijks gepleegt worden, en andere oorſaken van beſmettinge de cativige menſchen op d'een of d'andere maniere noch al op den hals vallende.

LXXII.

☞ By aldien dan de ſiekte vers is, niet lange geduurt en heeft, ſoo is die ligter te geneſen, als die lange geduurt heeft en veroudert is. Daar na is de beſmettinge eerder en lichter weg te nemen uit een eenig deel, als uit meer deelen. Ten derden is de ſiekte eer-

eerder en gemakkelijker uit te roeyen uit een sterk, als uit een swak mensch. Ten vierden is het met meer gevaar en swaarder te genesen een die eenige voorname deelen, als hersenen, beschadigt heeft, als een die maar eenige slegte deelen, als de huit, het tant-vleys, of d'amandelen in de kele verscert heeft. Ten vijfden vallen alle knobbels, sweeren in de mont en kele, verrottinge der beenderen heel swaar om te genesen. Ten sesden sijn ligter te helpen die door onkuysch by-slapen en een andere maniere van besmettinge het quaat behaalt hebben, als door erffenisse, of door het sog de siekte hebben gekregen. Ten sevenden werden ligter genesen die noyt voor desen de siekte hebben geleden, als die meermaals het selfde quaat zijn onderworpen geweest.

LXXIII.

Wat wyders aangaat de genesinge, die een selfde is, van beide dese siekten, soo is het, dat die gehaalt werd door een bequame maniere van leven, door de heel-konst, en door genees-middelen dese siekten voornamentlijk dienstig en eigen.

LXXIV.

De genees-middelen sijn veelderley, en werden by de genees-meesters overvloediglijk aan-gewesen. Ook soo word de maniere van genesinge soo door het sweeten, als door het quijlen verscheiden beschreven: want sommige hebben door het rooken, sommige door het strijken, sommige door het in-geven van het quik-silver op bysondere manieren toegemaakt, dit quaat over-wonnen. En wy insgelijks hebben door het quik-silver, op een bysondere maniere toe-bereid, sommige van dese siekte in het eerste genesen, en dat door een seeker watertje, waar mede ik het rugge-graat van de sieken alleenlijk seer

mager

mager dede beſtrijken, het welk de luyden tot ſweeten bragt, en eenige genas, die aan armen en benen lam waren, en krukken moeſten nemen en gebruiken tot haar behulp; ook velen groote verligtinge gaf, welkers hooft, armen, en beenen door onlijdelijke pijne ſcheenen te verteeren: ſoo dat ik in het begin van deſe Soogter-ſiekte in de tſeſtig hebbe getelt, en dat op eenen tijdt, die dit watertje van my quamen af te halen.

LXXV.

Dit watertje nu hebbe ik (bykans na de beſchrijvinge van *Beguinus*) bereyd van een once ſublimaat ſeer fijn gewreven; *Euphorbium* of nies-kruyt twaalf greynen: Bakelaar een half once; van den alderſterkſten Brandewijn en Rooſe-water van elks een half pinte, digt allegader beſloten in een Diſtilleerglas met een langen hals, en dry uuren eerſt door een ſagt vier door-weikt, en daar na een quartieruurs op-geſoden, en voorts kout geworden zijnde ſeer voorſigtelijk van de poeyers afgegoten. Dit ſelfde watertje hebbe ik ook gebruykt, en bevonden ſeer dienſtig te weſen tot alle pijne der leden, door koude veroorſaakt, de leden daar mede ſeer mager geſtreken zijnde.

LXXVI.

Evenwel door dien dat eenige wederom quamen in te vallen; en ook het quaat wat verwortelt zijnde, dit watertje my niet genoegſaam de ſiekte dagt uyt te roeyen, ſoo hebbe ik willen gebruyken de genees-middelen van ſommige in deſe quale ervarene mannen aangeweſen: als van *Pigreus* op het vierde Capittel van de beſmettelijke ſiekten: van *Pareus* op het negende, tiende, elfde, en twaalfde Boek: van *Mercurialis* op het ſesde Capittel, van het vierde Boek: van *Fallopius* op het 76. Capittel

van

van de *Morbus Gallicus*: van *Sennertus* op het 21. Capittel van de *lues venerea*, van *Massarias* op het sesd Boek van de *Morbus Gallicus*: van *Capivaccius* op he tiende Capittel van de *lues venerea.*

LXXVII.

Niet te min *Ioannes Fernelius* houd het genese van dese siekte door het quik-silver heel schadelijk, door dien dat van hondert die door het quik-silver genesen zijn, naauwelijks een genesen blijft, en niet en komt in te storten: door dien dat die alleen het quik-silver tot de genesinge gebruyken, die geen wetenschap altoos en hebben in de genees-konst: door dien dat de genesinge door het quik-silver met seer groot perijkel van het leven geschied, verscheyde quade toe-vallen na-laat, en de sieken uyttermaten moeyelijk valt. Maar op dese voorwerpingen antwoort *Daniel Sennertus* op het 21. Capittel van de lues venerea, dat d'ervarentheyd van geleerde Genees-meesters het tegen-deel bewijst waaragtig te zijn: dat het niet en zijn ongeleerde Mannen, die het quik-silver seer voorsigtig, bequamelijk, en voordeelig hebben gebruykt in het uyt roeyen van dese siekte: dat de quade toe-vallen en het perijkel in de genesinge door het quik-silver komt door het qualijk bereyden van de genees-middelen, en d'ongehoorsaamheyd en onagtsaamheyd van de sieken. Wat belangt de moeyelykheyd, begeere die niet te verweeren, alsoo ik selfs, door ervarentheit hebbe bevonden de genesinge door het quik-silver, wegen het overvloedig quijlen, de sieken lastig en moeyelijk te zijn: en daarom hebbe ik ook tot gemak van den sieken willen uyt-soeken middelen, waar door se gemakkelijk, haastig, en sonder eenig perijkel souden konnen geholpen worden.

LXXVIII.

Te weten, naar dat ik op verſcheide manieren door ſweeten, ſtryken, en rooken, met het quikſilver bevonden te pijnelijk en t'afkeerig te zijn: ook de maniere van een tweede decoctum om doorgaans te gebruyken, en een eerſte tot het ſweeren van de genees-meeſters beſchreven, te feylbaar en t'onſeker, ſoo hebbe ik door ervarentheid door de reden geleerd, dat een eenige decoctie dienſtig was, ſoo door het ſweeten, als door het waterloſſen en den kamer-gank, de ſmette door een geduurig gebruik van de voornoemde decoctie uit het lichaam te dryven.

LXXIX.

Tot dien einde hebbe ik dan maar een decoctie laten bereiden, de tweede decoctie *Bochetum* geſegt, en van de Medecijns voorgeſchreven in plaatſe van bier, of lichte wijn, niet willende gebruiken, alſoo de zelfde decoctie, niet ſterker zijnde als het Bochetum 's morgens warm gebruikt tot ſes oncen, twee halve uuren na malkanderen, het ſweet ſterk uit-dreef, de reſte van de decoctie daar na alle uuren ſtaande te gebruiken. En deſe decoctie beſtaat uit ſes oncen droogen voor zes pinten waters, geſoden tot een ſtoop, of uit negen Medicinale ponden waters, en een half pond drogen, gekookt tot verminderinge van een derde-deel.

LXXX.

De droogen nu die tot de decoctie gebruikt werden, genoegſaam bekent, en over-al in de Boeken der Medicijns aangeweſen, als zijnde *Guajacum*, *Saſſaphras*, *China*, en *Salſaparilla*; maar ſy werden van my dagelijks gekookt tot het gebruik van een ſtoop nats, voor al niet minder; want door de veelheid van deſen drank loſſen de menſchen een me-

menigte van water, en behouden een open lijf, gaande dikwils ter stoel-gank, drie, vier-maal op een dag, en quijt werdende een verbrande en swarte stoffe, soo dat door behulp van den drank geen purgatien van noode zijn: of soo het gebeurt (het welke selden is) dat de menschen wat hartlyviger zijn, soo werdt nu en dan niet meer als een half once Senebladeren of Jalappe met een greepje Anijs zaat op het laatste van de decoctie te weiken gestelt.

LXXXI.

En van dese droogen werden aldermeest gebruykt, de *Salsaparilla* tot vier oncen, en de *China* tot twee oncen; die laat ik weiken sestien uuren in een digt toe-gesloten vat op een sagt vier in drie kannen waters, die ik daar na met twee oncen gescherfde Corenthen, en een half once soet-hout, op het alderlaatste by gedaan, laat versieden op een stoop, die dagelijks van de sieken moet genuttigt werden.

De *Salsaparilla* nu moet heel vers en meelagtig zijn, en de *China* vast en swaar, die heel dunne moet gesneden werden, en *Salsaparilla* in vieren door-gespleten, en in lange stikjes verdeylt, die beyde naar het weiken van sestien uuren moeten in een dikken linnen doek, of schoonen wollen lap te dege geklopt en gestooten werden, op dat alsoo de meel-agtige substantie, waar in de kragt bestaat van dese beyde droogen, na behooren door het kooken mag uit-gehaalt werden. En dese maniere hebbe ik in 't werk gestelt in de verouderde siekte; anders is het genoeg, dat in de versche siekte, die Medicamenten alleen geweikt werden, en voorts op-gekookt.

LXXXIII.

Guajacum en *Sassaphras* hebbe ik insgelijks op de

ſelve maniere gebriukt, en bevonden haar werk even trouwelijk te doen, als hare met-geſellen: evenwel ſoo hebbe ik meeſt gebruikt de *Salſaparilla*, als zijnde ſeer gematigt, en daar-en-boven voedſaam, ſomtijds wat *China* daar by doende, ſomtijds wat *Saſſaphras*, en ſomtijds wat *Guajacum*, naar de geſtalteniſſe van de ſieken, die heet en droog zijnde van natuuren, alleen de *Salſaparilla* begeeren, en koud en vogtig, de Guajacum, of *Saſſaphras* vermengt wel willen lijden.

LXXXIV.

Deſe decoctie kome ik te gebruyken na een ſagte purgatie van anderhalf once *Manna*, en een loot *Diapheniçum*, of Conſerve van dayen, gebrooken en gemengt in een kroes warm bier. En daags daar aan een once bloets vijf ſes af-getrokken zijnde, ſoo moeten de ſieken de twee eerſte dagen een kanne van de decoctie drinken, en dan voorts alle dage een ſtoop, naar de dagen die de Mane houd in ſijn ommeloop; ten zy dat de ſiekte veroudert zy; want alſoo moet de decoctie gebruykt werden, tot dat geen buylen, ſweeren, of pokken ſig openbaren.

LXXXV.

Voorts ſoo dienen die ſterk zijn, en een verouderde ſiekte hebben, een-maal daags tot twintig toe te ſweeten ander-half uur, en naar het ſweeten te dege zijn gewreven en afgedroogt: maar die ſwak zijn konnen ſonder ſweeten, alleen door het dagelijks gebruyk van een ſtoop nats geholpen werden. In een verſche ſiekte kan insgelijks de ſiekte uytgeroeyt werden ſonder ſweeten, door vijftien of twintig degelijkſche decoctien. De kleyne kindertjes ook, dien het onmogelijk is, ſoo veel dranks geduurig te gebruyken, werden geneſen oor

dhet

het in-nemen van de swaarte van een Fransche kroone *Salsaparilla* twee drymaal daags in haar pap geroert.

LXXXVI.

Nu soo wert'er vereyscht, dat ten tijde van de genesinge, de sieken haar onthouden in een plaatse beschut van de wind en de koude, ende geduurig met matig vier beschermt en doorwarmt: en daar na tot haar voorige gesontheyd gekomen zijnde, twee kannen nats voor de twee laatste dagen komen te gebruyken, haar allengskens tot d'oude maniere van leven begevende, en eerst van d'een kamer in d'ander binnens huys, en daar na met aan-genaam weder buytens huys haar vermakende.

LXXXVII.

Uyt de heel-konst is niet te halen dan het Aderlaten; ten zy daar sweeren zijn en buylen, die alsdan seer voorsigtelijk moeten gehandelt werden, door dien dat ik door het openen van de buylen hebbe bemerkt de quaad-willige stoffe meer ontsteeken te zijn, en de beenderen door-knaagt. Soo is het dan diensliger, by aldien de voor-geseyde toevallen niet swaar en vallen, de selve nog te strijken, nog yet wats van buyten daar op te leggen, maar te wagten tot datse, de wortel van het quaat uyt-geroeyt zijnde, van selfs verdroogen. By aldien se evenwel haar verspreyden en dieper in-trekken, soo konnense twee dry-maal daags gewassen werden met het Asina divina Fernelij, en door een Cattoentje of wieke in het selfde water gedopt, gemeestert en genesen.

LXXXVIII.

War aangaat ten laatsten de maniere van leven, soo moet die heel scherp, droog, en weynig zijn, door dien dat boven d'overvloedigen drank de

mage met vogtig eten te meer niet moet werden belaſt. En ſoo laat ook de ſpijſe eer gebraden als geſoden zijn, altijd ſeer weynig, de kragten wel niet vermeerderende, nogtans de ſelve niet latende verminderen. Van bier of wijn te drinken moeter gewagt werden, ſoo men eenige geneſinge wil bekomen. En men moet niet vreeſen, dat door de langdurige ſiekte het lighaam met ſoodanige maniere van leven ſoude kragteloos werden, of vervallen in een uytteeringe; want wy hebben bevonden dat vele magere en ſchrale, in de geneſinge ſelfs, zijn vet geworden en wel-varende.

LXXXIX.

Hoe dat men voorts ſomtijts eenige moeyelijke toe-vallen ſal te moete gaan ende geneſen, is overvloedig aan-geweſen by de voor-genoemde Meeſters.

EYNDE.

REGISTER

Der voornaamste Saken in dit Werk begrepen.

A.

B.

C.

Dieet

D.

E.

F.

G.

H.

Hou-

N.

O.

P.

—— tei-

Sa-

S.

T.

EYNDE.

562. [illegible]nkaart, S., Venus belegert en ontset. Zynde een verhandel. van de pokken, en des selfs toevallen, van druipers, chankers, klap-ooren, Spaanse kragen, sand-klooten, Cordée uitwasschen, enz. Met een zekere en grondige genezinge, steunende op de Cartesiaansche philosophie, en het sondige suur en sout. Item een nauwkeur. beschryv. der pokken d. Sylvius, Sydenham, Wierus en Everaarts. Amst., T. ten Hoorn. 1696. m. titelpr. en 8 pltn. kl. 8°. perk.

— Venus belegert en ontset. Zynde een verhandelinge van de pokken . . ., van druipers, chankers, klap-ooren, Spaanse kragen, sand-klooten, enz. Met een zekere en grondige genezinge, steunende op de *Cartesiaanse* philosophie . . . (3e dr.). Amst., 1696. Vellum. With engraved title and 8 plates by J. Harrewyn. S. Blankaart

¶ At the end treatises on small-pox by Sydenham, Wierus, etc.
Two of the plates show the interior of a sick-room, the frontispiece a kind of hospital where several methods of treatment are demonstrated.
Proksch I, 25. B.M.N. I, 221.